

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Nermi Uygur

Denemeli Denemesiz

BÜTÜN YAPITLARINA DOĞRU

NERMİ UYGUR • DENEMELİ DENEMESİZ

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://trantey.org>

DENEMELİ DENEMESİZ

Nermi Uygur (15 Ocak 1925 İstanbul - 21 Şubat 2005 İstanbul). Galatasaray Lisesi'nin Latince Bölümü'nü bitirdikten sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe Bölümü'nde ve Almanya'da Köln Üniversitesi'nde okudu. 1952'de, kültür bilimlerine ilişkin bir yapıtla felsefe doktoru oldu. Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki öğrenim kurumlarında araştırmalar yaptı. 1963 yılından sonra İstanbul Üniversitesi'nde Felsefe Profesörü olarak çalıştı; Almanya'nın Wuppertal Üniversitesi'nde Mantık, Dil, Sanat, Kültür Felsefesi ağırlıklı dersler verdi. 2000 yılında, Türkiye'de felsefenin kurumlaşmasına ve Türkçenin felsefe dili olarak gelişmesine katkılarından ötürü Türkiye Bilimler Akademisi Hizmet Ödülü'nü aldı.

Türkçe, Fransızca, İngilizce ve Almanca yayın etkinlikleriyle yurtiçi ve yurtdışında özgün bir düşünür ve denemeci olarak tanınan Nermi Uygur'un, kısa incelemeleri ile çevirileri dışındaki Türkçe kitapları şunlardır:

Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu (1958; Türk Dil Kurumu 1959 Bilim Ödülü; 1998); *Dilin Gücü* (1962, 1997); *Felsefenin Çağırısı* (1962, 1995); *Dünyagörüşü* (1963); *Güneşle* (1969, 1997); *İnsan Açısından Edebiyat* (1969, 1999); *Türk Felsefesinin Boyutları* (1974, 1988, 2002); *Kuram-Eylem Bağlanı: Çözümleyici Bir Felsefe Denemesi* (1975, 1996); *Dil Yönünden Fizik Felsefesi* (1979, 1985); *Yaşama Felsefesi* (1981, 1998); *Kültür Kuramı* (1984, 1996); *Bunalımdan Yaşama Kültürü* (1989, 1997); *Çağdaş Ortamda Teknik* (1989, 2002); *İç Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası* (1992, 1998); *Tadı Damağımda: Bir Okur-Yazarın Kitap Okuma Serüvenleri* (1995, 1996; Türkiye Gazeteciler Cemiyeti 1995 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü); *Başka-Sevgisi* (1996); *Salkımlar* (1998); *Dipten Gelen* (1999); *Denemeli Denemesiz* (1999); *İçimin Sesi* (2001), *Eşekler, İkindiler, Yetişimler* (2004, 2005 Vedat Günyol Deneme Ödülü).

*Nermi Uygur'un
YKY'deki kitapları:*

- Tadı Damağımda (1995, 1996)
Felsefenin Çağrısı (1995)
Kuram-Eylem Bağlamı (1996)
Başka-Sevgisi (1996)
Kültür Kuramı (1996)
Bunalımdan Yaşama Kültürü (1997)
Güneşle (1997)
Dilin Gücü (1997)
Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu (1998)
Salkımlar (1998)
Yaşama Felsefesi (1998)
İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası (1998)
İnsan Açısından Edebiyat (1999)
Dipten Gelen (1999)
Denemeli Denemesiz (1999)
İçimin Sesi (2001)
Çağdaş Ortamda Teknik (2002)
Türk Felsefesinin Boyutları (2002)
Eşekler, İkindiler, Yetişimler - Üç Kitap (2004)

NERMİ UYGUR

DENEMELİ DENEMESİZ

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 1306
Cogito - 60

Denemeli Denemesiz / Nermi Uygur

Kitap Editörü: Korkut Tankuter
Düzeltili: Korkut Tankuter

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Şefik Matbaası
Marmara Sanayi Sitesi M Blok No: 291 İkitelli/İstanbul

1. Baskı: İstanbul, Aralık 1999
2. Baskı: İstanbul, Mart 2006
ISBN 975-08-0192-X

- Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1999
Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.yapikrediyayinlari.com>
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://yky.estore.com.tr>
www.teleweb.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

NEDEN YAZIYORUM? • 9

Yaşama Çalışması • 11

Yazma Gereksinimi • 15

Birkaç Saptama • 21

ADIYLA SANIYLA DENEME • 27

Adlandırmalar • 29

Tanımlama Tutarığı • 36

Ustalarla Esenleşme • 40

Benzerlikler Denizi • 42

Deneme Yazma Hakkı • 45

Yazarken Kaçındığım Şeyler • 48

DİL, BİÇEM, OKUR • 51

Dil • 53

Biçem • 59

Okur • 62

DELİNİN DELİSİ • 71

D • 73

Konu • 76

Ayrılma • 86

Bitmemişlik • 90

Desene • 96

KATKI ÇABALARI • 97

İyileştirmeye Yönelik Uzanışlar • 99

Başka'lara Açılım • 104

Denemeyle Özçıkargütmez Etkileme Deneyişleri • 108
Labirent • 116

ZEYTİNSİ DENEME • 119

Kara Kara Görünümlü Ağaçlar • 121
Simgeli Söylenceli İnsan-Kültür • 137
Alçacık Gönül • 150
Denemece Zeytinsi Yaşam • 159
Delice Ağaç • 170

YAZMASAM MI? • 171

Özbükülüm • 173
Denemecinin Susması • 178
Renk Renk • 188

DENEME SANATI BİLİNCİ • 191

Kırıntı Torbaları • 193
Bilinçlenme • 195
İndirgenemezlik • 200
Darlık Tanımayan Açıklık • 203
Önemli İstek • 206
Övünçler, Eksikler • 210
Tarihsel Konumuyla Deneme • 213
“İşte Deneme!” • 219
Yazgı • 223

Kırkambardan Birkaç Avuç • 229

Ne biçim şey şu benim yazarlığım?

NEDEN YAZIYORUM?

Yaşama Çalışması

Otururken, yürürken, uyurken kimi açıktan açığa kimi bel-belirlersiz bir etkenlik, bir devinme, bir eylem: yazı, yazı.. Hep yazıyorum, yazmaktayım – yazmak çalışmak, çalışmak yazmak. Çalış, çalış! Başka n’olabilir ki, şimdi de yazıyorum: bu kez kendi yazarlığım gündemde; özüme özgü çalışmaya yönelik bir çalışma bu.

Çok kimsenin tuhafına gidecektir söylediklerim. Haksız da değiller. Heryanda rastlanan birşey yazı, herkesin yapabileceği birşey yazmak, yazmaktan daha yaygın ne var. Al eline kalemi, gezdir kâğıdın üzerinde, oldu bitti işte. Zamanlar değişti, elektronik çağındayız, diyenler de geçsin bilgisayarlarının başına, – gözaçıp kapayınca dek yazı-çizi karşılarında.

Yazının nerdeyse kendiliğinden pıtrak pıtrak ürettiği bir yaşama-ortamında, yazma ile çalışmayı birbirine eş kılmayı gel de yadırgama. Özellikle yazmayı, en çok da yazarlığa özgü yazmayı esinle birtutanlar böyle düşünüyorlar. Ne de olsa, onlara göre, bir esin gelip alır götürür, n’olduğunu anlayamadan bakarsın ki yazıvermişsin, – çalışma ile ne ilgisi var bunun.

Oysa benim için bambaşka birşey yazmak. Yazarca etkenliğimi, upuygun olduğu inancıyla, *çalışma* diye nitelemekten yanayım. Yalnızca kalemle kâğıda eğildiğim zamanları iyi-kötü verimleriyle belirtmez “çalışma”; yazma işlemi nice öncelerden nice sonralara uzanıp gittiğine göre, geniş kuşatımlı bir çalışmadır benim yazmam. Tuhaf kaçsa da, yeniden söyleyeceğim: içiçe zamanlar kapsayan bir çalışma süreci diye anlıyorum yazarlığımı. Ola ki şaşırtıcı bu saptama; benim gerçeğim bu ama. Bu, her yazarlığın gerçeğidir kanısındayım. Nesnelce ortaya çı-

kan yazıya sonradan çevrilenler için de, yazıyı baştanberi çekip çevirenler için de bu böyledir.

Şimdi burda, genele yönelik bir bakıştan çok, ayık bir bakışta kendime odaklandığıma göre, birkaç önemli özelliğin altını çizeyim, diyorum. Böylece, oluşumu yapısıyla kendi yazarlık etkenliğime epeyce aydınlık sağlayabileceğim inancındayım. Bu arada başkalarının yazarlığı da belli bir aydınlık kazanabilir. Erişmek istediğim aydınlığa erişebilir miyim, bilmiyorum. Yazmaya başladığım ilk yıllardan beri hep içimde sözünü ettiğim bu aydınlık özlemi. “Yazı” diyebileceğim ilk yazılarımı ondört-onbeş yaşında yazdığıma göre, birbakıma, kendimi bildim bileli aydınlık özlemiyleyim. Beni yazmaya iteleleyen şey bu özlem; onsuz yazamazdım gibime geliyor. “İşte kavuştum aydınlığa, siz de buyurun” aşamasında bir tutumdan uzak mı uzacağım gene de bugün.

Anlayış ve yaşayışım uyarınca, yazmak çalışmak olduğuna göre, ayrıcalıksız her çalışma gibi enerji gerektirdiği için yorgunluğu birlikte getirir. Yorgunluğa katlanamayan yazı yazamaz. Buysa bazı sıkıntıları göze almak demektir. Seve seve üstlenmekteyim hepsini. Tatlı mı tatlı bir uğraş olarak yaşarım yazarlığımı. Yazma zamanlarımın nasıl geçtiğini duyumsamıyormuşum gibi bir yol tutturur giderim. Yazma uğraşım beni ne denli çapraşık sorunlarla karşı karşıya getirirse getirsin; sorular benden ne denli dolambaçlı yanıtlar beklerse beklesin; soru-sonralarına ne denli çözüm-onarım gerekleri sarkarsa sarksın, dinçliğimden pek birşey yitirmem, – yeter ki sürsün uğraşım. Hele yazıyı belli bir kıvama erİştireyim, çökük omuzlar diye birşey yoktur yaşama gündemimde, hafifçecik omuzlu biriyimdir. Ne var ki buna bakıp yazmanın çalışma olmadığı yanlışına kaptırmam kendimi. Kuşkusuz, bir çalışmadır yazmak, – hem de nasıl. Gerektirdiği dizi dizi çabalar ile yorgunluklara karşın, herçeşit yorgunluğu ortadan kaldıran kendine özgü bir çalışmadır kuşkusuz.

Yazarlık çalışmamın bir özelliği de şu: birşeyler *yapmaktır* yazarlık; biçimlemektir, işlemektir, ortaya koymaktır. Bu da algılanır birtakım “amaçları”, bir “malzemeyi” biçimlemekle gerçekleşir. Neyi işliyorum ben yazarken: dili, dilimi. Nitekim şim-

di burda belli adı, konumu olan bir dil-ortamında kotarıp sergilemekteyim yazı çalışmamı. Dille bir çalışma yazarlığım. Duvarcı olsaydım, elimin altındaki taşla, tuğlayla, demirle, kumla örerdim duvarımı. Durum gerektirince de, sözgelimi, harcımı karar, kendim hazırlardım malzememi. Böylece duvar, bazı tek tek şeyleri belli doğrultularda yanyana üstüste getirmenin bir sonucu olurdu. Duvarcı değil de yazar olduğuma göre, herbiri dilimin ögesi olan sözcüklerle benim işim. Duvarcı için mala, çekül, harç neyse, benim için de sözlük, dilbilgisi o. Yaptığım çalışma, özetle, dil içinde sürdürdüğüm kısa-uzun dönemler boyunca: bazı anlamlı ses-söz bütünleriyle, sözcük-birliktelikle, bazı sözel düşünce ayrımları ve derleyip toplamalarıyla yürüttüğüm yazarlık çalışmasıdır. Bu arada yazarlık amacım gerektirdiğinde, gücümün elverdiği oranda kuşkusuz, dilime, gene dilimden aldığım güç ve esinle, birşeyler katma işine yöneldiğim olur.

Gözden yitiremeyeceğim bir yazarlık özelliğime de parmak basayım: yazma işi seyrek gerçekleştirdiğim bir uğraş değil benim için. Gelip geçici bir hevesin itelemesiyle aradabir kalemî kâğıdı eline alıp birşeyler karalayan biri gözüyle bakmam kendime. Özde önemli başka işlerin gerginliğini atmak; zaman öldürmek amacıyla oyalanmak türünden bir uğraş değil yazarlığım. Tüm yaşama-zamanımı boydanboya kaplayan; önem yönünden *temel* önemli bir uğraş benim için. Yaşamımda birbirini izleyen irili ufaklı yapıp etmelerim, hep bu temel çalışmaya oranla değer, önem ve ağırlığa bürünmekte. Öyle bir etkinlik, öyle bir uğraş ki, böylesi bir çalışmadan öte yaşamım yok; tasarlayamıyorum da.

Yazarlığımın örgülediği bu sözünü ettiğim *yaşam çalışması*, olanca *varlığım* benim. Kendi kendimi yanıltmamak için, azıcık belirteyim: Bu yaşam çalışmasının tabanı, taşıyıcısı, güdeni ben kendimim, çalışma dayanağım benim kendimde. Orası öyle de, yazma varlığım heryönüyle bende temellenmiyor. Çünkü benden önce varolagelen “yazı” diye bir insan-kültürü dayanağım, bir kültür kazancım olmasaydı; dolayısıyla da benden önce gelen nice kişiler kuşaklar yazı yazmasaydı; yani yazı bulunmasaydı, yazarlığım, yazarlık çalışmam, yazarca yaşamam diye

birşeyin sözünü edemezdin. O zaman, *birbakıma*, ben de varolmayacaktım. Buysa, yaşama-varlığımı yalnız çıplak doğuma değil, yazarlığıma da borçlu olduğumun açık-seçik kanıtı. Gel gör ki, hiç akıldan çıkarılmaması gereken temel bir gerçeklik olmakla birlikte, bu kişisel temellerin temelindeki evren-kültür gerçekliği, çoğun, yazarlarca unutulur. Bense, özümü nasılsam öylece tanıyabildiğim kadar tanıma doğrultusunda çırpındığıma göre, yazarlık çalışmamın kültür-tarih dibini anmadan edemem.

Hızla belirttiğim bütün bu belirlenimler, yalnızca yazarlığımı ilişkin varlık-durumuma aydınlık serpmekle kalmıyor, tüm yaşamımla kendimi anlama isteğime de, hiçbirzaman gözden yitiremeyeceğim, belli bir aydınlık sağlıyor. Şöyle ki, yazarlık çalışmamı bilmem: *kendimi bilmemin* ayrılmaz bir parçası benim için. *Bu* çalışmayı anlayıp araştırmadan, önümü ardımı, şimdi mi geleceğimi anlayamayacağım kanısındayım. Yürekten bir sarsılmazlıkla inanıyorum buna. Onun içindir ki, yaşama-yazma 'çalışmamı', gücüm nerelere dek götürürse oralara dek kovuşturmak isteğindeyim. Bir ölüm-kalım istenci bu benim için.

Yazma Gereksinimi

Herzaman, heryerde yazarlığımla varım. Kim özü diye bilip yaşadığı kimliğinden sıyrılabilir ki. Böyle olduğunu açıktan açığa dışa vurmamız da gerekmez. Nasıl “insan” diye ortaya çıkmamız için, herbirimizin “Ben insanım!” gerçeğini dışavurma koşulu yoksa, kendi adıma söylüyorum, ben de fırtı-zırtı yazarlığımı göstermeyi istemem. Aklım bambaşka yerlerde, yani yazarlığımda. Kim olduğum, ne olduğum başkalarınca belirgin belirgin bilinsin gibilerden bir kaygıdan uzağım.

Şöyle bir yaşama-gidişi benim gidişim: kimseler ayırdına varmasa da, ben kendim bile ayırdına varmadan, kuş gibiyim yazarlığımla, uçarcasına... Demir sürüyen salapurya örneği bir yaşama-duygusuyla yerimde saydığımı sandığım zamanlarda bile, ne ben yazarlığımdan ötedeyim, ne yazarlık benden ötede. Çoğun, ağaçtan ayrıcalığım yokmuş gibi geliyor: N’aparsam yapayım, hiçbirşey yapmasam da, mevsimlerin birinden öbürüne: kuru, yapraklı, çiçekli, meyveli bir yazar-ağacım. Anlaşıldığınca, kendiliğinden anlaşılır doğallıkta, gürültüsü patırtısı olmayan bir varoluş yazarlığım. Çiçeklerin kokusuna, meyvelerin tadına ilişkin bir yargı öne sürmüyorum şimdi burda. “İyi-kötü” nitelemeleri dışında gerçeklik durumuma parmak basan yalın sözcükler bunlar. Demek istediğim şu: yapıtların yazıldığı zamanlar ince bir kesit yazarlığımda. Yazmadığım zamanlarda da yazarlığım işbaşında çünkü.

Yazarlığımın yüreğine, yani yaşamım boyunca hep aklımı kurcalamış olan bir soruya geldim dayandım işte: *Neden yazıyorum?* Açık-seçik bir soru kılığındaysa da, azıcık durup bakınca, sorulası bir soru değil bu. Olağanüstü gereksinimler zorlama-

dıkça, “Neden yaşıyorum?” diye sormuyorum ki, “Nerden bendeki bu yazma gereksinimi?” sorusunu yükleneyim. Gene de, sık sık, basınçla üzerimde duyuyorum. Kuşkusuz hep bu basınçla: tanıdık tanımadık yazarları, çağdaşlar kadar geçmiştekileri de, kendi yazarlıklarına ilişkin gereksinimleri dolayımında neler düşünüyorlar, neler söylüyorlar diye hep merak etmişimdir. Genellikle yazarlığa ilişkin gereksinimlerin, dolaylı da olsa, benim de yazma gerekçeme, belli bir ışık serpeceği kanısını göttüm uzun süreler. Gel gör ki, yazarlık gereksinimi olarak, neler de neler karşıma çıkmadı.

Sürüyle gereksinim yanıtları: savlar, kanıtlar, inançlar. Kimi çılgılık-ünlem, kimi de binbir dereden su getiren akıl-yürütme. Dilsel-düşünsel düzenlemelere kalkışmaksızın, bazılarını rasgele altalta diziyorum. “Neden yazıyorum?” ya da “Neden yazıyorsun?” kılığıyla sorulan soruya verilen karşılıklar şöyle:

Durumlar zorladığı için yazıyorum;
topluma hizmet etmek için yazıyorum;
boşalmak için;
korkularımdan sıyrılmak için;
geçmişi anmak için;
işler gerektirdiği için;
coşkularımı yitirmemek için;
insancıklara birşeyler öğretmek için;
türdeşleri eğlendirmek için;
herkesi şaşırtmak için;
oyunu sevdiğim için;
kıtır atmaktan hoşlandığım için;
yıldızlara gidemediğim için;
hoşuma gittiği için...

Bu kadarcıkla biter mi: binbir içeriğe, binbir biçime bürünür yazma gereksinimleri. Daha çevremize bir gözatarken anlarız bunu. Birbirinden uzakta, birbiriyle sarmaşdolaş nice kesin, nice çekingen yanıtlar:

Gelecek daha iyi olsun diye yazıyorum;
 alışmışım bir kez, başka neden olacak;
 etkili biri olmayı istediğimden, sanıyorum;
 umutsuzluğa kapılmamak umuduyla;
 insanlara umut vermeye bayılıyorum da ondan;
 Tanrıya yakarıştır benim yazmam;
 en iyi yaptığım şey olduğu için yazıyorum;
 yazmak üzere 'çağrıldığım' kanısındayım;
 bilinçaltı bilir;
 önemsedğim bir soru değil ki neden yazdığım;
 mutlu olmak, dolayısıyla da mutlu etmek için
 yazıyorum;
 saçma ama yazıyorum işte;
 ödleğin teki olmasaydım, yazar mıydım;
 yazıdan başka öfke kusacak yer var mı ki;
 neden yazdığımı anlayıncaya kadar yazacağım;
 keşke bilsem...

Herbiri düzcizgi biçiminde yanıtlar değil karşıma çıkan yanıtlar. Birbirleriyle çelişik söylemler, birbirleriyle bağdaşmaz söylemler oluşturuyorlar. Kolay kavranmayı sağlamak amacıyla, bir tutamı iki-iki karşıtlı bağlamlarda gözümüzün önüne getirelim:

canım sıkıldığı için yazıyorum; çok zamanım olduğu için yazıyorum;
 az gelişmişliği aşmak için yazıyorum; çok gelişmişliğin yan etkilerini hafifletmek için yazıyorum;
 çelişkilerimi örtmek için yazıyorum; çelişkilerimi deşmek için yazıyorum;
 başkalarını sevdiğim için yazıyorum; kimseyi sevmediğim için yazıyorum;
 bazıları "Yaz!" diyor, yazıyorum; bazıları "Yazma!" diyor, yazıyorum;
 iç gerginliğimi azıcık gidermek için; iç gevşekliği azıcık germek için;
 herşeyi sevdiğim için; herşeyden tiksindiğim için;

özgüvenim sıfır da ondan; taşan, çağlayan bir özgüven bendeki;
 varlığı korumada işe yarayayım diye; ayakta duran ne varsa alaşağı etmek isteğiyle;
 kendimden utandığımdan; kendimden hoşlandığımdan;
 benden birşeyler kalsın dileğindeyim; yokolma özlemiyle dolup taşıyorum da ondan;
 başkaldırıyorum; başkaldıramıyorum;
 kurtarabildiğimi kurtarayım, diyorum; hiçbirşey kurtaramamanın ezikliğiyle yazıyorum;
 gizemleri aydınlatayım diye; gizemleri gözden uzak tutmayı önemsediğimden;
 Tanrıyı yüceltmek için yazıyorum; Tanrı olsaydı, yazar mıydım;
 değil mi ki çare yok, yazmasam mı; ama ya varsa...

Ardarda çizelgeler düzeceğim de n'olacak. Gerçi bazı çizelgeler, gönül kafa gönendiren anlam-ışıldakları yerine geçebilir. Daha ötelere uzanırsak, yazma gereksinimlerine ilişkin yararlı birtakım kuramlara elatmamız gerekecektir. Ne de olsa eleştirenler açısından, edebiyat bilginleri, filozoflar, çeşit çeşit akımlar, okullar, dünyagörüşleri, beğeniler açısından, özyaşam, toplum, kültür, dil ağırlıklı yazma gereksinimi kuramları ortaya koymuşlardır. Oysa ben şimdi burda, çarpıcılıklarıyla zaman zaman gözkamaştırsalar bile, ne yazarlara yönelik çizelgelere ne de eleştirmen dizgelerine kendimi bırakmak istiyorum. Özgeye dönük genel kuşatımlara değil, özüme dönük kişisel özelliklere, kendiminkilere elden geldiğince anlaşılır biçimde parmak basmak istiyorum.

"Neden yazıyorum?" sorusunu, *kendim kendime soruyorum*. Yolum, "Neden yazıyorlar?" sorusuna düşse de, kendimden dolayı bir merak ve kaygıdan kaynaklanıyor bu. Bu bağlamda, bakalım-başkalarından-öğrenebileceğim-neler-var dileğiyle çevremi kolaçan ettiğimde karşıma çıkanlar, bu nasıl şey böyle, hem şaşırtır hem şaşırtmaz beni. Heryandan yağıyor yağıyor gereksinimler, karman-çorman; gel de şaşıрма. Şaşıırıyorum gene de:

benim de içimden içimden basınçla fışkırmakta tektek, topaç topaç yaşama gereksinimleri. Gün, saat, amaç, hava, durum uyarınca saymakla tükenmeyen değişkenlikte yazma gereksinimlerinin *itelemesiyle* yazmaktayım ben de. Kimi açık-seçik bilinçle, kimi epeyce karanlıkça böyle. Bu yönden ortaklaşa yönlerim var bazı yazarlarla; bir de ne göreyim, bazan, beğendiğimi sandığım kişilere bile benzemiyormuşum meğerse, – yok ama, bazılarımız birbirimize benziyoruz gene de. Böyle birşeyler işte.

Dosdoğru yazarlığıma ilişkin yazma gereksinimine gelince – ne tuhaf soru bu. Zor diye biryana mı atayım, önemsiz diye gözardı mı edeyim? Başka yazarları bilmem, benim için, hem zor hem kolay bir soru bu. Birbakıma kolay: çünkü kendimi kandırmadan söyleyebileceğim pekçok şey var. Birbakıma zor: çünkü, ne dersem diyeyim, tükenmiyor. Çözemediğim bir “düğüm” değil; çözdüğüm bir “düğüm” de değil. İyisi mi, “düğüm” türünden yanıtlanabilecek benzetişlere boş verip dilim döndüğünce işe girişmem gerek. Yaptığım da bu zaten. “Dilim döndüğünce” mi dedim – hani yazardım? Bir soru, kolay-zor çekim-itişleriyle yaşama eşlik ediyorsa, nasıl dolanmaz dil. “Yazma gereksinimi bu!” diye saptamaya kalkışırken sarpa sarıyor yazmam. İşler sarpa sarınca da, yazarlığınca yazıyorsun. Nerden baksan, tuhaf şey yazarlık, bazı yazarlıklar kuşkusuz. Herşeyi iyi-kötü yazıya döküyor da, *kendini* yazıya dökmeye gelince tökezler gibi oluyor bazıları. Nereye tutunacağımı bilemediğimden, ödüm kopuyor sık sık. Kurubaşıma kalıp karmaşık belirlenimlere, ya da hiçbir belirlenime sığmayan birtakım gereksinimlere sarılınca, kendi kendime öfkeleniyorum. Yazma gereksinimleri ortamında başka yönlerden esen yanıt yellerine büsbütün boş vermesem de, kendime özgü, yani özümü doyuran yanıtlar derlemeye girişince, hazırlap yanıt aktarmalarıyla da yetinmem sözkonusu değil. Yazı yazgım, yaşama yazgım sözkonusu olduğuna göre, izleyeceğim doğal yol bu. Doğallıkla benimsiyorum yolun herşeyini.

Bu doğrultuda hemen saptayabileceğim bir gerçeği gecikmeden saptayayım: kuşkusuz her yazı, her kitap herşeyden önce, kendisini vareden bir gereksinimin, ya da gereksinimler demetinin bütünüdür. Yazıya, kitaba özgü oldukça belirli ya da

azçok karanlıkta bir (ya da birtakım) amaç, tat, özlem, yöntem bileşkesinin, belli bir yaşama-zamanı kesitini içten dıştan kımıldatan bir yazma gereksiniminin itici kımıltısıyla varolur.

Nitekim ben, sözgelimi, *Başkasının Beni*'ni: ölüm-dirim öne miyle algıladığım bazı iletişim sorunlarıma ilişkin içbasınçlarımdan dolayı yazdım. *Dünyagörüşü*'nü: çağdaş kavram-kargaşasında olumlu olduğuna inandığım bir elatış dolayısıyla; *Dilin Gücü*'nü: olanca büyüyle beni saran dil gizeminin çekiminden dolayı; *Teknik* kitabımı, çağdaş ortamla anlayış ve eylemce hesaplaşmamdan dolayı; *Bunalım* yapıtımı: keşke-yazarı-ben-olmasaydım duygusuyla, acı üstüne acılardan sonra erişebildiğim uzun iyileşme sürecini hızlandırma sevinci dolayısıyla; *Tadı Damağımda*'yı: okurluk serüvenlerimin bazı kesitlerini başkalarıyla paylaşma heyecanımdan dolayı; *Fizik Dili*'ne ayırdığım kitabı: modern yaşamın merakımı uyandıran bilimsel-toplumsal gidişine ilişkin bazı kuramsal ipuçları derleme dolayısıyla; *Başka-Sevgisi*'ni: insan-dünyasını acımasızca yoğuran sevgisizlik hüznünü yenip başka'ya yönelme genişliğine elden geldiğince çok kişiyle birlikte sarılma heyecanı dolayısıyla, – işte bu doğrultularda içimi içten güden gereksinimlerin sürükleyişiyle yazdım bazı kitaplarımı.

Hepsini anmama gerek yok. Durum açık: her kitabım bir gereksinim birikimini giderme dayanılmazlığının sonucu: yazarken adını tam koyamasam da, bir itilim tedirginliğini sözümona dinginliğe erdirmeye çabasıyla sarılıyorum kaleme kâğıda.

Şimdi yanıt aradığım konuysa: tüm yazarlığımı kapsayan itilimin ne olduğu sorusu. Şimdi, gücümün yettiğince günüşiğine çıkarmak istediğim 'şey' bu. Karşikonulmaz bir zorlamayla (varlıksal-değersel durumuyla ama şöyle ama böyle) beni yazar kılan anagereksinimi olabildiğince aydınlatmak dileğindeyim. Başladın bir kez, yürü öyleyse: sana birbir bütün kitaplarını yazdıran gereksinimleri say dök, olsun bitsin, – hiç de öyle değil. Sözüünü ettiğim 'şey' tektek gereksinimlerin düpedüz toplamından *başka birşey*; böylesi toplamı aşan bir güç. Gereksinimlerin fışkırdığı *kaynak*-gereksinimden; ola ki, gereksinim üreten gereksinim kaynaklarından sözediyorum şimdi.

Birkaç Saptama

Kavramaya çalıştığım şey: bana yazı yazdıran gereksinimin tek tek bazı görünüşleri değil, kuşatıcı tıknazlığıyla nasıl birşey olduğudur. O zaman da yapabildiğim, topu topu birkaç saptamada bulunmak bile olsa güzel şey benim için, yeter ki doğru şeyler derleyebileyim.

İlk saptamam şu: Yazı yazmamı *yazgım* diye biliyorum. Şöyle ki, bana *hep* eşlik eder yazı. İşte bundan, yazma'nın: dışardan bir odağın bana verdiği, daha doğrusu buyurduğu bir "iş" *olmadığı* inancındayım. Gerçi, yeri geliyor, kişiler, kurumlar, olaylar yazma isteğimi kımıldatıyor, hattâ yöneltir gibi oluyor. Ancak bu, yazma edimimi özde dışa bağımlı diye algılamamı gerektirmez. Sözelimi para gibi, övülme gibi türlü çekicilikleri, çoğun, bir tuzak diye atlayıp geçmişimdir. Çünkü beni yazmaya götüren en önemli şeylerin: birdeyime, olay-kişi-toplum baskılarının, böylesi birtakım avlayıcı-caydırıcı baskıların üstesinden gelen bir biçimde, *içimde* olup bittiği kanısındayım. Birdeyime, başlangıcı içimde sürekli bir çizimdir yazarlık.

Böylece, önemli bir saptama yapabilecek durumdayım şimdi: *Dipten gelen* bir itiliş bendeki bu yazma uğraşı. Rasgele bir tutku değil, tutkuların tutkusu; beni içimden avucunda tutan dip bir güç, bir esiş, bir fışkırış. Sığ bakışı aldatabilecek duraklamalara karşın hızı arttıkça artan; kendisini yıldırarak hiçbirşey olmadığı düşüncesi de salan; engel tanımaz bir yükselişi olduğunu açık-seçik gördüğüm (deyim tuhaf kaçsa da söyleyeyim) bir "dipler kabartısı" yazı yazma. Öylesine özdeşim ki, bu dipten gelen yazma edimiyle, yazmadığım zamanlarda artımlı artımlı sıcak bir yazma isteği yakar içimi. Hem üzüntülü hem

sevinçliyim böylesi zamanlarda. Yazan için yazmamak, başlıbaşına bir tedirginlik; tadanın bildiği anlatılmaz heyecanlı bir üzüntü. Sevinçse, yazmadığım zamanlarda bile, o dipten dipten çağlayana kapılıp gitmekte olduğumu görmek; tüm varımı-yoğumu benzersiz bir coşku ve dinginlikle gönendirir o zamanlar. Bunun en güzel göstergesi, belki de, duruma bir an için olumsuz yönden bakmak olacak: öyle ya, yazamayacağım bir anı tasarlayınca, yazmanın benim için artık bittiğini bir an olsun tasarlayınca ödüm kopuyor, – hem de nasıl.

Bu bildirdiklerimi, bendeki o dipten gelen yazma dürtüsünü bir “bilinçaltı” itelemesi diye adlandırmaya pek yanaşmıyorum. Geçerakçe deyimle bir bilinçaltı “düğümü” diye damgalayıp geçemiyorum yazarlık uğraşımı. Yazmak: açık-seçik bilinçimle sallantisızca görüp yaşadığım; işleyişine tüm varlığımla tanık olduğum bir eylemlilik. Bilmediğim pekçok-yönü-katıboğumu varsa da, hani hiç hiç bilmediğim birşey değil yazarlığım: Olanca varlığımı *kımlıdan* böylesi ‘dipli oluşumun’ ille de bilinçaltı türünden bir veri olması gerekmez ki. “Veri”ye sığar mı yaşam! “Altı” olan verisel bilinç türünden ‘bir yer’e kapatılabilir mi yaşam? Bilinçmiş, bilinç-altıymış, aşar bu gibi şeyleri. Nitekim yazarlığı, tıpkı yaşam gibi, diplerden bir kaynaklanma diye anlamam, yaşamı gizli ve kuramsal birşey diye değil, apaçık bir somut gerçeklik diye duyduğumu belgelemektedir. Kendi açımdan bakınca: yaşamak ne denli gizemse yazarlığım da öyle; yaşamayla *birlikte* yaratılmış bir gereksinim. Yazma işimi *ancak böyle* bilip yaşıyorum.

Bu bağlamda önemli saydığım saptamayı en uygun şöyle dilegetirebilirim: gerekimli, yani *zorlayıcı* bir yaşama serüveni benim için yazarlık. Hazırlop bir gerçeklik değil; gerektirdiği şeyler olan bir gerçeklik. Daha doğrusu, istekleri yerine getirilince, asıl o zaman kendine özgü bir gerçeklik olarak ortaya çıkıyor. Gerekenlerden yoksun kalınca, çok çok bir olanak yazarlık; bu olanakların *işlerliğe* kavuşmasıyla olup bitiyor. *Etkenliğe* götürmeyen, etkenlik olmayan bir yazarlık tasarlayamıyorum. “Yazarlık” dediğim işte bu etkenlik zaten. Böyle bir etkenliğimle varım ben. Başka türlü diyeyim: böylesi etkenlik olmayınca yokum sanki, var değilim. Gel de tuhaf tuhaf belirtilere pay-

dos de. Diyeceğimi sereserpe diyeyim öyleyse: Yazarca etkenliğe girişmedim mi: alabora olmuyormuşum gibi geliyor bana. Ya da: n’etsem suyun yüzünde kalamayan birşeylerim. Ya da: karaya çarpmış bir tekneyim.

Nasıl durumlar bunlar böyle? Birşeyler *yapmak gereken* durumlar. Benim için birşeyler yapmak, başka n’olacak, düpedüz yazmak, yazarlık. N’oluyor, n’oluyorum peki, yazınca: kırık-döküklüğümü gideriyorum; böylece parçalarımı *biraraya topluyormuşum* gibi geliyor bana. Ancak o zaman varoluyorum. Öyle bir toparlanma ki bu, yazı yaza yaza toparlanıyorum, *var* oluyorum.

Şöyleyim-ya-da-böyleyim, ben-şuyum-ya-da-ben-buyum, n’olursam olayım, “kendim” denebilecek birşey olsa da olmasa da, pekçok şey saydamlığa erişiyor yazarken. Varlık’laşmaya yönelik bir belirginleşme aydınlığına bürünüyorum gibi birşeyler oluyor. Yazarken, yazmakla *kendimi kurtarıyormuşum* gibi geliyor bana. Özgüvenin artmasına benzemiyor bu; daha başka birşey. Özgüven diye birşeyden sözedebilecek bir canlının varolması gerekiyor daha önce; işte onu da ben yazı ile ele geçiriyorum kanısındayım. Birdeyime: yazmakla kendimi *gerçek’leştiriyorum*. Şöyle ki, ilk akla geldiği üzere, böyle bir gerçekleşme için, yazdığım yazıda ille de kendimi konu almam diye bir zorunluluk yok; kendimden bambaşka şeylerden sözetsen bile, yazma eylemi kendimi *daha* gerçek kılmamı sağlıyor, diye düşünüyorum.

İyiden iyiye, ipinucunu kaçırdım mı ben, düpedüz kaçır-dım mı yoksa, baksana, kalkmış neler söylüyorum: Yazdığım için varım, – peki, ya yazar olmayan bunca insan, yazmayan bunca insan insan değil mi? – Ona ne kuşku, abuk sabuk savlar öne sürecektik kadar sağduyumu yitirmedim. Ola ki, benden başkaları “özel varlıklarını” yazı-ötesi bir varlıkla tadıyorlar. Benim şimdi dönendiğim bu aşamada şaşıtığım da bu işte. Öylesine sarıp sarmalıyor ki beni yazı, yazı-ötesi bir varlık-oluş tuhafıma gidiyor. Bütün söylediğim bu. Ne dersin, yazar insan, var-insandır, yazmayan insan yok-insandır türünden zorlama ısıltılı abartılardan gene de uzak mı durmalı?

Demek ki, yazmak: yapmam *gereken* şey. Nitekim, şimdi de

gerekeni yapmaktayım. Yalnızca kendim için geçerli bu. Ola ki, yazar akrabalarım, benzerlerim için de. Yazı yazı kendimi varediyorum. Şöyle bir bilinç kazınmış içime: yazmakla varlığa olan *borcumu* ödüyormuşum gibi geliyor bana. Sen-bana-ben-sana düzleminde bir alış-veriş ilişkisi değil ama bu. "Borcumu ödüyorum" derken sakarca birşey söylediğim ortada. Daha iyisini diyemediğim için, şimdilik böyle pürtüklü pürtüklü dedim dediğimi.

Sözü geçen borcun başka bir yönüne parmak basayım. Çabucak anlaşılır kılmasam da, benim gözümde açık-seçik olan şu: *yazmakla* varolduğuma göre, yazmakla borçlu olduğum varlığı evetlemiş oluyorum. Yazmak: varlığı, özvarlığımı *görüüp gösterme* fırsatı tanıyor bana. Öyle bir gösterme ki bu, gösterileni selamlayıp yüceltme gerçekleşiyor böylece. Dolaylı da olsa, gösteren: kendini de ("kendi" denen artık ne kadar neyse) belirli bir yüceltme düzeyine çıkarmış oluyor.

Biliyorum: bulanık söyleyişler bunlar. Gerçekten de, ne tuhaf şu yazarlık denen şey. Olanca ayık bilinç istencine karşın, varlığı açık kılıcı bazı başarılarına karşın, yeryer karanlıklar içinde pala sallamaktır yazarlık. N'etsen akıl-karıştıracı birşey yazarlık. Yazarsan, zaman zaman kaypaklıklar ortamında dönenir durursun. Hele yazarın kendi yazarlığını yazması, dolayısıyla da yazarın kendisini yazması, içinden çıkılmaz dolanıklıklara dalıp gitmekmiş meğer.

Bu böyle diye yazarlığın *önem ve değerini* yitirdiği sanılmasın. Tam tersine, şu da dikkatimi çeken bir saptama; kanımca: değerlerden bir değer değil yazarlık; hele, bir araç-değer değil; amaç diye bellenen başka değerlerin aracı gözüyle bakılamaz yazarlığa. Sözgelimi: nesneler ile, kişiler ile iletişim kurmaya yardım ettiği gerekçesiyle, salt bundan yazarlığı bir değer olarak benimsemeye kalkışmak doğru kaçmaz. Yalnız bu yönü yok ki yazarlığın, *daha nice* yönleri var; dolayısıyla, daha nice değerleri olanaklı kılmakta yazarlık. Birçok değerın yaratılmasında rol oynayabilir yazarlar. Tarih-toplum-kültür dünyası çeşit çeşit nitelikteki bu yaratılarla dolup taşar. Oysa benim şimdi vurgulamak istediğim, çok daha başka birşey: değerlerden bir değer değil, değerlerin *dayanağı* bir kaynak yazarlık. Kaynak-

değerse, tek tek değerleri olanaklı kılan kaynaktır. Nasıl yaşamın kendisi başka değerlerden önce geliyorsa, yaşamın değerlerde nasıl öncelikli bir yeri varsa; nasıl yaşam olmadan değerler ortaya konamazsa, durum tıpkı öyle: yazmasaydım, yazmaya *bağlı* pek çok değerın sözünü edemeyecektim. Değer 'taşın' birtakım nesnelere, ürünlere doğru düpedüz bir işleniş malzemesi değildir yaşam: Değerlerin değeridir yaşam, değer 'doğuran' kucaktır.

Bütün bunlar yazarlığı bir *anlam-kaynağı* diye nitelemeyi gerektirir. Anlam-verişlerimin güç devşirdiği odaktır yazarlık. Bu saptamanın nedenini şöyle belirtebilirim: Değer-kaynağım anlam-kaynağımdır. Değerli ama anlamsız birşeyi tasarlayamıyor sağduyum. Gerçi, bazan bazan, "Belki de anlamsız bütün bu yazı-çiziler!" diyesim geliyor. Yazdığım bir yazıyı, ya da birkaç yazıyı birden beğenmeyişim doğrultusunun kat kat ötesine giden bir tutum bu; tüm yazdıklarına düpedüz bir karşı-çıkış. Düpedüz yazarlığımı yadsımış oluyorum böylece. Çalım için değil, bile isteye. Gelgelelim, seyrek başgösterse de, olanca yaşamım için böyle konuştuğum oluyor bazı. Ne yazarlık ne yaşam alanımı yitiriyorum böylelikle. Yazmayı da yaşamayı da sürdürüp gidiyorum. Yaşam da, yazma da varlıkça konumuyla tüm anlamların öncesinde diye düşünmeye eğilimliyim. Belki bu yönden, anlam-ötesi durum, kimi açıkça kimi seyrekçe, yaşamı da yazmayı da anlam-sız diye nitelememize yolaçabilir. Ama bu, ne yaşamı ne yazmayı düpedüz anlamsız şeyler diye damgalamaya götürmemelidir. Diyelim ki götürdü, hiçbirşeyin, anlamlı-anlamsız diye sözünü etme olanağımız kalmaz o zaman. Böylesi bir yelteniş, insanın öz-temellerine karşı haksızlık etmesi demektir.

Yazarım: dipten gelen bir dürtüden ötürü yazıyorum. Yazarken türlü türlü fırtınalarla bocalasam da; ancak yazıya, yazabildiklerime *tutuna tutuna* dinginliğe erişir gibi oluyorum. İnancım şu: çok içlerden yazmaya *çağırıyor* birşey beni, içten içten iteleyen birşey bu. Dipten gelen bir yazarlık benim yazarlığım. Ürünü, başarısı ama şöyle ama böyle, bu, kuşatımlı gerçeğin özünde birşey değiştirmiyor.

Ayık olmayı dileyen kafanın unutmaması gereken bir apa-

çıklık bu. “Dipten” diye nitelediğim birşeyler duymak, bunu bastırılmaz ve yaygın bir çağrı diye bilip yaşamak, kuşkusuz, önemli bir etmen yazarlık uğraşımında. Bu durup durup sözünü ettiğim diptenlik gerekli olmasına gerekli de, yeterli koşul nerde, peki? Bazan bazılarında yalınkat bir izlenim bıraksa da, öyle bir dipten esinti ki, kat kat bir süreç yazarlık: değer, anlam, başarı dallanıp budaklanmalarıyla içiçe, o da belli bir ölçüde tasarlatabilir ancak.

ADIYLA SANIYLA DENEME

Adlandırmalar

Eskiden, çok eskiden, 14-15 yaşlarında, ak-sarı kâğıtlara, ders-dışı birşeyler çiziktirirdim ateşli bir itilimle. Ara vermek zorunda kaldığım zamanlardaysa, “Yazmadan olur mu, – yaza-cağım” diye düşünmeden edemiyordum. Sonra sonra, yazmak-la ne yaptığımı sorgulamaya başladım. Hep yapacağıma inandığım birşeyler yapıyordum, – ama neydi bu yaptığım? O zamanki özlemleri havamla şöyle: ayrılık tanımaz bir etkenlikle kıyılmıştı nikâhım. İlle de herşeyin adı-sanı olduğu doğrultusunda bir yetişim içinde dönendiğim için, yapıp ettiğime bir ad koymam gerekiyordu; başka türlü olamazdı. “Yazı” deyiverdim yalnızlığımı dolduran o heyecanlı uğraşa. Adla öyle rahatlamıştı ki içim, anlatamam. *Yazı* yazıyordum artık. Okumaya, ödev hazırlamaya ilişkin öbür yazma işleri ders çalışmasıydı. Bambaşka birşeydi oysa yeni işim: Yazı yazıyorum duygusu, bazı hüznün hüznün çizgilerine karşın sevinç bulduğum birşeydi; herkese açmam gereken yenilikteydi. Ne şaşılacak şey: gizlenemez yücelikte bir sevinç getiriyordu bana. Gene de uzunca bir süre, açığa vurmaya kıyamadığım gizliliklerde seve onara büyütme çalıştım yazmayı. Birkaç yıl geçmeden de, esen hangi yellerin etkisiyle bilmiyorum, kendiliğimden bir akışla, birden: *deneme* diye adlandırdım yazıyla yapıp ettiklerimi. O gün bugündür yaşama-gündemimin üst köşesinde bu deyim. “Deneme” aşağı “deneme” yukarı: yakında-tezgâha-yeni-bir-deneme-koyuyorum; son-denememi-daha-şimdiden-beğenmiyorum; yazmakta-olduğum-denemenin-başlığını-bitirinceye-dek kendime bile söyleyemem...

Durum ortada: bir çaresizlik adlandırmasıydı “deneme”.

Bir yere yerleştiremediğim ilk yazılarıma, hiç olmazsa bazılarına, azçok su üstünde tutunabildiği bir koy bulmuştum “deneme” nitelemesiyle. Karşıma çıkan başka yazılara benzemeyebilirlerdi; onlarla bir ilişkisi olmayabilirdi yazdıklarımın, – n’apiym, “deneme’ydi” benimkiler.

Aradabir denemelerime pek uzaktan diyemeyeceğim akra-ba yazılara rastlayınca, özgüvenim pekişiyordu. Hele denemelerimin, kitaplardaki bazı yazılarla birtakım benzerlikleri olduğunu görmek doyulmaz sevinçlerle büyülüüyordu yalnızlığımı. Ne ki, okurca engebe tanımaz gezilere çıktıkça, zamanla, öyle yazılar elime geçti ki, “Böyle doruklar varken artık yazmasam mı?” yönünde düşüncelere kaptırdım gitti. Uzun sürmedi ama bu tür sallantılar: Okumak yazmaya engel değil. Yazmayı mahmuzluyor, tam tersine. Ayrıca: benim kararmadan “deneme” diye adlandırdığım yazılara, ona ne kuşku onlardan kat kat daha doğru-dürüstlerine, ola ki başka duygularla, yüzyıllardır (nerdeyse kurumlaşmış bir niteleyişle) “deneme” diyordu başkaları. Yürünecek bir yoldaydım, desene. Böylece bugüne dek gelen bir deneme okur-yazarı oldum çıktım.

Kuşkusuz, sonra sonra öğrendim: sorun ad ya da adlandırma değil. Özce, “Deneme” yaftası ile deneme-yazısı birçok durumda uyuşmaz. “Deneme” denen, “deneme” diye belirtilen öyle yazılar var ki, uzaktan yakından deneme sayılmaz hiçbirisi; sözkonusu edilmeyen nice yazıysa baştan sona deneme. Nitekim benim yazma yaşamımda, nasıl oluyorsa oluyor, bazan “deneme” nitelemesiyle sarıp sarmalıyorum yazdığımı, bazan da “deneme” demek aklıma bile gelmiyor. Öyle sanıyorum ki bu tutum yazıp çizdiğim herşeyin “deneme” olmasından; “deneme”den başka birşey yazmayı inancımın ileri geliyor. Şimdi burda bu yazdıklarım da deneme; başka yönler çekilse de, deneme üzerine bir deneme. Benim *yaşama alanım* deneme. Yazarken, yazdığım, yazdığım da denemedeyim hep. Deneme ötesinde bir yazı ikliminde soluk alıp verdiğimi anımsamıyorum. Gerçekten de, denemenin ötesinde (deneme’nin tam tam ötesi var mı, bilmiyorum) yeralan birşey yazmıyorum, – “yazmam”, “yazmıyorum” dersem de olur, aykırı görünse de söyleyişlerin hepsi aynı şey benim için.

Roman yazmıyorum. Sevmediğimden değil; romansız yaşamam; iyilerine gittikçe daha az rastlasam da, benim için en güzel armağanlardan biri roman okumak. Gene de yazar olarak deneme yetiyor bana. Kendimce roman da var, öykü de var denemede. Böyle derken, özümü kandırdığımı sanmıyorum. Gerçi romanlarda kana kana içtiğim türden bir anlatım akışı yok denemenin. Ona ne kuşku, denemede romandaki gibi hiçbir uzay-zaman çemberi tanımayan hayal kurgularına bırakamazsın kendini. Biricik kimlikli tektek kişilerin yazgı kesişmeleriyle örgülenmez deneme. Kendine özgü bir salınımla akıyorsa, denemeyle akıp gitmenin tadına doyum yoktur. İri lafların cenderesine sıkışmış kasıntı yumağı değilse, nice hayallere doğru kanat çırpıp deneme. Varsın, kişisel kişi ilişkilerine girişmesin, insanı insan kılan yazgı, anlayış açıklığına erişmişse deneme, ille de öykü için çırpınmaz.

Kimsenin aklına gelmez deneme ile *sahne oyununu* birbirine karıştırmak. Ne diliyle, ne işlenişle bir tiyatro olarak tasarlanıp ortaya çıkmaz deneme. Hoş, bazı sahne yapıtlarına, sözgelimi Sophokles'inkilere, Pirandello'nunkilere deneme gözüyle bakıyorum. Zaten özce çoğun alışlagelen biçimlere pek ayak uydurmayan kimi denemelerimdeki bazı kesitler, duygudaş heyecanlardan ötürü, sahneye aktarılabilir sanıyorum. Gelgelelim ben kendi denemeciliğime bakıp söylüyorum: sahne oyunu yazarlığına kalkışmadım hiç. Böylesi bir itilim beni hiç yoklamadı, dersem gerçeği yansıtmamış olurum. Ola ki sınırlı gücümle, yetişim ortamımla, etkilerim kaynaklarımla sıkı ilişkisi var bunun.

Bazı bilim yazılarına, en çok da, etkili ve ilginç bilim sonuçları ile bilimlere damgasını vuran serüvenli araştırmaları halka tanıtmayı amaçlayan yazılara, *bilim-yazısı* gözüyle bakılır. Kuşkusuz, bu yazılarda öğreticiliğin ağır basmasından ötürü benimsenir yaygınca tutum. Nitekim beni, bazı denemelerim dolayısıyla, bilimadamıymışım gibi belleyenler oldu. Gerçekte, ne bilimadamı olduğum için denemeci olduğumu öne süren biriyim; ne de bilimadamından denemeci olmaz, diyenlerdenim. Bununla birlikte, denemelerimde, hiçbir emek esirgemedenden gerekli kaynaklara uzanıp gücüm yettiğince, edindiğim,

hattâ pek az da olsa, kendi ürettiğim bazı bilgi-önerilerine karşın, denemelerimin bilimsel denemeler olduğunu önesürmeyi aklımdan bile geçirmem. Denemelerimi “bilim yapıtı” diye damgalamak gülünçtür; gerçeklikle bağdaşmaz bu.

Hangi denememde bilimsel doğruları artırmaya yeltenmişim ki? Dediğim gibi: bilimsel verilere saygıyla apaçığım. Özellikle evrenin gelişim-oluşum süreçleri, canlı-cansız doğanın evre ve evrimleri; insan-eğitim-toplum-kültür bilimlerinin bazı yörelerinden derlediğim özlü esinler, çoğun meraktan meraka, coşkudan coşkuya salmakta beni. Gene de yapıca, işleniş, amaç ve içerikçe deneme-yazısı ile bilim-yazısını birtutmanın gerçeğe uygun olmadığı, ne bilim ne de deneme gerçekliğine uygun olmadığı kanısındayım. Kendiminkilerden ötesini sorumlu kılmadan söyleyeyim: gerçi deneme de açıklar ama bilimce değil. Şöyle ki denemelerimi: gözlem, varsayım, öngörü; çıkarım, doğrulama, kuramlama, kavramlaştırma türü bilime özgü işlemleri, ya da benzerlerini andıran etkenlikler yoğursa da, bilim ile aynı kaba sokamam denemeyi. Canlabaşla bilimsel doğruları artırmaya adamadım ki denemelerimi. Öz-yaşamla, ortak-yaşamla, bazı kişisel yaşantılarla zaman zaman bilimle bağ kurmayı gerektirse de bilim başka şey, deneme başka şey. Denemede, bilim doğrultusundan başka bir doğrultudaki dürtüler, amaçlar, sorunlar, beğeniler, özelemler işbaşındadır.

Şiir deneme mi? Birbakıma değil. Buna en çok ozanlar karşı çıkmakta. Okurlarsa, şiir ile denemeyi: herhangi bir sallantıya düşmeksizin, sunuluş ile biçimce, sallantısız ayırt ederler. Neredeyse her zaman şiirin denemeden çok daha soylu, yüce, derin, değerli olduğu sanısı yaygındır.

Böyle düşünmüyorum ben. İç-dış kuruluşuyla şiir başka deneme başka. Ancak bazı denemeleri, bazı denemelerde bazı bölümleri şiir diye okuyup özümsemek hiç de yanlış olmaz. Dış gözlemlerime kendi yapıp ettiklerimin özyorumunu katarak söyleyeyim: Dilce düzenlenişi ile iç öğeleri yönünden bazı denemelerin, hele duygu birikimlerine özel bakım gösteren bazı denemelerin tadı, denemeye şiirden aşağı bir yer biçmenin doğru olmadığını belgeler. Şiir var, şiircik var; denemecik var, deneme var. Kuşkusuz, şiirdeki gibi tektek sözcüklerin

ses-yankılanışı ile sözcük-yanyanalığının büyüsunü deneme-
de aramak çoğun düşkırıklığı uyandırır. Gelgelelim bundan,
denemenin: sözcükten tümceye, tümceden metne savsaklayıcı
istencin ürünü olduğu izlenimine kapılmamalıyız. Ne var ki
denemenin şiir-müzik doğrultusunda sunduğu tatlar ile dü-
şüncelerin birbiriyle bağdaşımı çatılışı, çoğu kez, şiir’ce bir öz
getirir denemeye. Şiirden derlenen ile denemeden derlenen
ne denli başka başka şeyler olsa da, denemenin, *bazı durumlar-
da*, şiiri aratmayan tatlar sağladığını gözardı edemeyiz. Dene-
meci gerçekten denemeciye, okur gereği gibi okuyorsa, kuş-
kusuz.

Bazı durumlardaysa hiçbir sakınca görmeden, *felsefe* ile de-
nemeyi aynı potaya koymakla birlikte her felsefe yazısının de-
neme ile örtüştüğünü söyleyemem. İkisini de incitmek olur bu.
Birçok üniversite çevresi ile meslek ortamında çeşit çeşit aş-
mada öyle araştırma vargıları yayımlanıyor ki, özel kavram ağ-
ları, konuca temellenmeleri bakımından, bunları, deneme ile
aynı tat ve sanat düzlemine koymak, göz göre göre sakarca
davranmaktır. Gene de çok kimsenin “felsefe” diye nitelediđi
bazı denemelerimin felsefe *olmayan* bir havada soluk alıp verdi-
đi inancındayım. Bunlara, ille de bir nitelme gerekiyorsa,
“edebiyat” yazıları denebilir, diyorum. Böyle derken de, aşırı-
lıkla sınır çığnediğimi sanmıyorum. Tam tersine, böylece, dene-
melerimin, ille de özlerine uygun yerleri yöreleri varsa, bu yer-
lere yörelere oturduklarını sanıyorum. Bugün bile gönlümün
dilediğince saydamlaşmış sayamam deneme kavramına ilişkin
yörüngemi. Hoş, kolay saydamlaşacak şey mi, deneme-evreni.
Ne var ki, ‘meslekten’ olmayanlara oldukça kapalı kalan birta-
kım girişimlere kapıldığım oldu eskiden. Hiçbirzaman sözcü-
ğün yaygın anlamında “deneme” diye adlandırmadım ama
bunları. Felsefenin “Yaşama felsefesi” diye adlandırdığım yöre-
sindeyse, durum iyiden iyiye değişik. Şöyle ki, çok uzun süre-
dir içinde dönendiğim bu doğrultudaki felsefeyi deneme etken-
liğimden ayrı tutmuş değilim. Nerden baksam: felsefe ile dene-
me etkenliği bir ve aynı şey benim için. Hattâ şöyle düşünüyö-
rum kendi kendime: Keşke tümüyle Felsefe’yi kaplasa yaşama-
felsefesi. Kapladığı yok ama buna eğilimliyim ben. Dileğim bir

gerçekleşse, ortada nesnel eksiklik diye birşey kalmaz gibime geliyor, hiç olmazsa ben böylesi bir eksik-gedik duymam gibi geliyor.

Özde, biçimsel tartışmalara kaptırıp kavramları tanımsal birtakım yönlerde çekiştirip durmaya hiç gerek yok. Gerek-siz önem ve özenler kime ne sağlar ki. İçinde kımıldandığım yazı etkenliğine ha felsefe ha deneme denmiş, ne çıkar bundan.

Yavaş yavaş anlaşılıyor sanıyorum: genelde birbirinden ayrı tutulan, birbirinin karşısına konan *çeşitli* tutumlardan tatlar barındırır deneme. Tadanların bildiği kendine özgü armağanlar bunlar. Bense şimdi bu aşamada, denemenin, kendim için az-çok belirginleşen özelliklerinden bir-ikisine parmak basma durumundayım.

Dünyasız edemediğim için, gerçekliğe saygı duyduğum için, gerçeklik ötesi hiçbirşeyin unutulmasına boyun bükemediğim için deneme yazıyorum. Şöyle ki: herşeyim dünya herşeyim dünyada, dünya ile varım, dünya yoksa yokum, varım yolumla dünyadayım. Deneme yazıyorum: dünya'yı yazıyorum, olanca kıyı-bucağıyla, girdi-çıkıtısıyla dünyayı kendimce yansıtmak istiyorum denemelerimde. Ayrıca, uzun kısa da sürse bir kez saptanan gerçekliğin, gerçeklik-olma-bakımından ortadan kaldırılamayacağı kanısındayım. Ona ne kuşku, bir gerçeklik beğenilmediğinde, yeni gerçeklikler ortaya koyma gereğine inanmaktayım. Gerçekliğin hakkını tanıma istenciyle yoğrulur deneme. Unutmamaya gelince: gerçekliği algılanan şeylerden, şöyle ya da böyle hayaller, düşler, düşünceler derlenebildiğini gözardı etmeyen biriyim; yeri geldiğinde bunu hem kendime hem başkalarına türlü türlü anımsatmaktan yanayım; bunun da, en uygun, deneme'de gerçekleştiği görüşündeyim. Bazı bilimadamlarının, "filozofların", romancıların yandaş bulduğu "dünyasız" yazılardan bambaşka şeyler denemelerim. İlgi uyandırsam da uyandırmasam da böyle. Bu arada, gerçeklik hapisliği gibi bir darlığa tıklıp kaldığım söylenemez: gerçeklik ile en özgürce tasarımsal oyunlara girdiğim açık alanlar denemeler. Nice olumsuzluklar gölgelese de, dünyayı gereğince yüceltmekle birlikte, gereken yerde, gücüm yettiğinde yazıyla de-

ğıştirebileceğim bir eylem-alanı diye anlayıp sarılıyorum denemelere.

Ona ne kuşku, her yazı biçimi kendisidir; hiçbir öbürünün yerine geçemez. Sözelimi, şiir müziği gereksiz kılamaz; bilim, felsefeyi alaşağı edemez. Nitekim bunca ateşle bağrıma bastığım deneme ile öbür yazı alanlarını ortadan kaldırmaya yeltenme gibi bir saplantım yok, hiç olmadı da. Deneme benim vatanım derken, öbür vatanları silip süpürme bağnazlığına düşmeyi, başta kendim, kimselere yakıştıramam doğrusu.

Tanımlama Tutarağı

Denemeyi tanımlama zamanı gedi mi, dersin. Böylesi bir zaman sözkonusu değil ki, geldi, diyelim. Tersini düşünenler çıksa bile, ya da yeterince düşünmeye sıra gelmediği için, çok kişi sımsıkı çerçevelenmiş tanımlara belbağlasa da, kendi hesabına söyleyeyim: “tanım” diye bir kesinlik bilmiyorum; gözlemlerim uyarınca, böyle birşey olamaz, olmaması gerekir. Önü sonu tanım: bir gerçeklik-*yorumu*, yorumlardan *bir* yorum; belli açılardan üzerinde uzlaşmaya varılmış olan çarpıcı önemde birtakım özelliklerin toplamı. İşte bu koşullarda, yaşamın belli amaçlara doğru çekip çevrilmesinde yararlı bir dayanak rolü oynayabilir tanım. Ne var ki, zorlana zorlana kesinlik ardında koşan, yaşamaya: ya yüzeyden bakar, ya da yaşama engel olmaya dönüşür. Gelgelelim gerçeklik yansıtan kesin nitelikli tanım yok diye üzülmemek gerekir. Genelgeçer bir şiir tanımı sunmuyor diye, şiir söylemiyor mu ozan; ya da, şiiri tanımlamamış için, şiir okumasın mı, şiirden tadalmasın mı şiirseven okur. En çok yaslandığımız varlık-temellerimizin “insan”ın, “toplum”un, “kültür”ün sağlam bir tanımını kotaramıyoruz diye, insan değil miyiz, kültürden yoksun muyuz, toplumda yaşamıyor muyuz? Nitekim deneme’yle de benzer bir iklimde kılmıdanmaktayız. “Bu denemedir”, “bu deneme değildir” gibilerden sağın bir ölçeğimiz yok, yok ama, denemeyle tatlanmak için olması da gerekmez.

Gerçi sözlüklerde “deneme” sözcüğünün tanımını bulmak işten değil. Ne yazık ki, şimdiye dek iler tutar yanı olan bir deneme tanımına rastlayamadım. Nerdeyse hepsi birbirinden özetlenerek kopya edilmiş gibi. Özetle: “Deneme, bir yazı türü-

dür" diyerek geçiştiriyorlar. Başkaca tedirginliklere bir de deneme tanımını *sıkıntısı* katmayayım, diyorum ama "bir yazı türü" tanımıyla yetinmek için, insanın ya hepten duyarsız, ya aptal, ya da çılgın olması gerekir. Kendi kendime vurgulamaktan hiç usanmadığım şeyse, yazının görüldüğü ya da yazının sözü edilen her yerde "tür" kavramının etkin bir rol oynamasıdır. Okulca, öğrenimce, toplumca uygulamada kolaylık sağlayabilir bu. Kültür gerçekliğini aşırılıkla çekip çekiştirme hakkı vermesine gözyumulamaz ama. Düşünmede, duymada, ezberci ve kabasaba bağ tekyanlı bağnazlığa yolaçar. Kendi içine kaskatı kapalı bir çekmece, – çekmece konumundaki tür, duymada düşünmede anlayışsızlıktır, vur-kırdır bunun sonu.

Neymiş efendim, yazın türlerinden ancak biriymiş: belli birkaç özellik içeren birtür deneme; her tür gibi onun da içi-dışı önceden saptanmış dar bir alanı varmış. Hepsi bu kadarmış... Sevine sevine söylüyorum: hem okur hem yazar serüvenlerim, kavram, bilgi, görgü yönünden karınca kararınca böylesi bir "tür" saplantısına kapanıp kalmaktan çok ötelere götürdü beni. Ola ki söcüğün en güzel açılımında, denemecilik yazgısı bu.

. Diplerden esen gereksinim yellerinin etkisi apaçık ortada. Ya da: beni önüne katıp götüren çoğun yetişemediğim nice yaşama-yazma isteklerimin kimi cılız kimi coşkulu işleyişleriyle, tek tek türler dışında, türler-ötesi bir yaşama devingenliği doğrultusunda buldum kendimi, hep bu doğrultularda gitmekteyim.

Bütün bu kendim için, kendimle, kendime göre yazılı etkenlikleri benden başka kim gerçekleştirebilir? Çeşit çeşit uyurluğa ayıklığa karşın, eğriye doğruya karşın, gölgeye ışına karşın, özde kendime ilişkin sayısız düşünme-eyleme yalpalayışı ile renkli renksiz özelemler, herşeyi kaplayan binbir yaşama-uğraşı benden başka kimin umurunda? Böylesi kaçınılmaz, böylesi ikircikli başka bir işim yok. Tedirginlik de doğursa, yorgunluk da verse, çocuksu da sayılsa, delilik diye de damgalansa işte bu doğrultularda *özümlün özüyle konuşmasıdır* deneme. Sıkıcı geçitlerinde boğulur gibi olsam da, açığa çıkınca sonradan baktığımda kendimce önemli bulduğum birşeylere kaptırıp gidiyorum böylece, – bir genişliyor, bir genişliyor ki içim. Böylece, ne

gereksiz yere sözümona küçülten, ne de uygunsuz açıyla sözümona yücelten bir yaklaşım içinde yitip gidiyorum. Sisli-puslu yörelere dolandığım olsa da, çoğun, *kendi* yazgımın ufuklarına doğru koşturduğum inancındayım. Sallantı dolu sıkıntı dönemlerinin armağanı duygu-düşünce yaylalarında şarkılar söyledığım de oluyor.

Bu *yazılı şeyleri*, zamanı gelince okumak için mi akkâğıtlara geçiriyorum, peki? Hiç de böyle değil yaşama-gerçekliğim. Yazdıklarımı çok seyrek, o da ancak önlenmez bazı dürtülerle şurasına burasına gözgezdirmek için elime alıyorum. Kimi belli-belirsiz, kimi bastırıcı nedenlerle oluyor bu. Heyecanlı bekleyişin delik deşik ettiği karmakarışık meraklarla yöneliyorum yazı'daki eski kendime, – "kendim" diyebileceğim birşey varsa, böylesi bir 'şey' ortada kalmışsa kuşkusuz. Bazan bir enyakını-mı çoktan yitirmiş olmanın acısı içime çöker gibi oluyor; bazan da, değerli bir yabancıyı özüme akraba kılma girişiminin sevinçli kaplıyor içimi. Seyrek de olsa özdenemelere bükülümlemler pek gerekli değil zaten. Bir kez yazıldı mı, birdeyime, içime kazılıyor.

Öyle bir kapı ki deneme, hep ardına dek açık, içi sonsuz, dışı sonsuz. Aklımın yettiği herşeyi; dilediğim, özlediğim, gerekli bulduğum herşeyi o kapıdan içeri buyur ediyorum. Seve seve yerine getirmeye çalıştığım bir yaşama görevi bu. Hiçbirşeyin hakkını incitmemek için hiçbir yükten kaçınmam bu uğurda. Nice güzellikler derleye derleye bu görevi sürdürmek mutluluk değilse, mutluluk nedir? Çoğun akıl erdiremediğim şeyler olup bitiyor bu süreç gerçekleşirken. Ayık ayık eylerken bir de ne göreyim, nice titiz seçimlerle birtakım rastlantılar-ile-gereklilikler girip yerine oturmuş içerde. Anlaşılan, yaşamın akla-istence sığmaz çağrışımlı-çağrışımsız tıkHzlığı dümenliyor pekçok şeyi. Nerdeyim? Bir içeri bir dışarı. Özüne özgü bir koş-turmadır denemecilik.

Yaşam ne ki: heryan çokluk, çokluk, çokluk. Yüzyıl da adasam, söyleyebileceğim şu sanıyorum: Eksik gedik ama bütünsü bir çokluk izlenimi bırakır bende her zaman deneme. Kimi boş,

bomboş, kimi de bir çokluk, bir çokluk: İnsanlar, duygular, ben, başkaları, üzüntü, sevinç, acı, kanıtlar, sallantılar, coşku, bilgi, özlem... Türlü türlü renkte, kıvamda, ağırlıkta, hafiflikte olaylar, yaşantılar, öznellikler, nesnellikler. Daha nice nice adını koymadığımız yaşam-evren-kültür-insan-doğa öğeleri. Hızlı ya-vaş, dalga dalga, yel yel, sulu sepken, aka aka, yağa yağa, tek tek, topaç topaç, haydi kapıdan doğru içeriye, içerele. Sıkıcı, ilginç, önemli, önemsiz şeyler. Kapının ötesi çokluk, kapının berisi çokluk.

Denemenin sonsuz oylumundaysa, sözcüklerin olabildiğince kucaklamaya çalıştığı denemeci *yaşantıları*, bir bak: yan yana düzenleniyor, altalta üstüste yerleşiyor, birbirine yol veriyor, birbirini selamlıyor, birbirinin yolunu kesiyor, birbirine çarpıyor... Hoşgörüyle haktanıyan tanıyana, hoyratça birbirini çiğneyen çiğneyene, aceleyle birbirini alaşağı eden edene, serinkanlılıkla yücelten yüceltene, soğuk soğuk yançızen çizene, sımsıcak sarıp sarmalayan sarmalayana. Sevgiyle, zorla, rasgele, genellikle birliktelikler, ayrılıklar...

Kendini kandırmayan insan için, başka türlü denemece bir özkonuşma tasarlayamam: Ne salt, ne eksiksiz, ne yetkin; ne yaşamın efendisi, ne öğretmeni deneme. Ne herşeyin anahtarı, ne herşeyin temeli, ne herşeyin anlamı. Deneme: arayışlar buluşlar, mutsuzluklar mutluluklar, başlangıçlar varışlar, ölüşler doğuşlar. Sonra gene mutluluklar, başlangıçlar, doğuşlar, arayışlar, mutsuzluklar, başlangıçlar. Henüz *d'sine* şöyle bir gözetirken sezinlediğimiz, sezinler gibi olduğumuz görünümüyle bile 'böyle' birşey deneme. Nasıl başka türlü olabilir zaten.

Herkesin dini var. Benim dinim: deneme. Deneme *olarak* dinleri de kucaklar. İlle de din, din denecekse, deneme dinindenim, denemelerin dinindenim, – saltsız, özgür, gök-özlemsiz, cennet-kaygısız. Çevreme bakıyorum da, herkesler –ama şöyle ama böyle– öbür-dünya hazırlığında. Bense, deneme deneme *bu*-dünya ile sarmaş dolaşım. Çekişmeler içirse de, bu-dünyayla sevişmedir deneme.

Ustalarla Esenleşme

Bir öz-konuşmadır deneme: herşeyin herşeyle sarmaş dolaş seviştiği bir süreç. Evren diye ne varsa yazgın elverdiğince onunla *birliktesin* denemede. Tüm varlığıyla yönelirsin *herşeye*. Gel de anma durup durup: bu yönelişe yöneltense, o diplerden diplerden uyarı.

Anmadan geçemeyeceğim başka birşey daha var: *ustalarım*, deneme'deki ustalarım. Nasıl unuturum onları! Onlar olmasaydı, denemelerim-ile-ben olabilir miydik? İnsan, özellikle kendi kendisiyle konuşurken özünü en içten vareden bağlılıklarını sesli-sessiz kendi kendisine söylemeyince, n'etse dinginleşmiyor.

Kendimi tutamıyorsam da, birbir adlarını anmam gerekmez. Ya birini dilegetirmeden bırakırsam, diye ödüm kopuyor. Sonra: hangi önem dizgesi içinde kimi nereye yerleştireceğim? Zordan kaçtığım için değil, sevgililerime karşı saygısızlığa düşmemek için ad yok! Herşeyime sindiklerine göre gerek de yok buna.

Gerçi denemelerde, kendi kendimle –gücüm yettiğince– birşey yapıyorum. Gel gör ki, yapıp ettiğim herşeyde onlar *da* var, hep birlikteyim. Nereye uzansam onlardan bir iz; nereye gitsem onlarla oluşuyor yazgım; onların sesi-soluğu kulaklarımda; neye elatsam onların gözü üstümde. Heveslerim, çekincelerim, esinlerim, istençlerim, dikkatlerim, – kimi açık kimi belirgin, pekçok şey bende değişikliklere uğrasa da, armağan bana onlardan. Zaman zaman hesaplaşıyorum onlarla. Yeri gelince, taban tabana karşılarındayım. Ustaya haksızlığa yeltenen kendi kendini yıpratır ama kendi özünden ayrı düşmemesi ge-

reker denemecinin. Başarı n'olursa olsun her özenimde, görünür görünmez biçimde ustalarımın katkılıandığım inancındayım. 'Nedir'in 'nasıl'ın ayırdına varsam da varmasam da bu böyle. Gözlerimi dört açmada, duyarlılığımı tizlemede, çıkarlarımı sağlamlaştırmada dayanağım onlar benim. Kimi az kimi çok, kimi dosdoğru kimi dolambaçlı biçimde dayanağım onlar. Gerçi bendeki göz, bilek, ayak, kafa, gönül – herkeste olduğu gibi hepsi benim kendimin, hepsi kişisel sınıırımca etken. Yapıp ettiğim herşeyde olduğu gibi denemelerim için de bu böyle kuşkusuz. Herkes gibi benim de biricik bir yaşamım var. Ben de olabildiğince kendim olmayı isterim. Gene de, çoğun, en değer verdiğim şeydir değişim. Kendimden yana estirmeye çabaladığım değişim yellerininse, çoğun, ustalarımın yöresinden esmesini dilerim. Öyle bir dilek ki bu, özüme hiçbir yardımı esirgemem doğrusu. Değişmemdeki, yetişmemdeki her aşamada ustalarımın birinden birini selamlamadan edemem. Ne ki zaten, deneme: selam, selam. Kişilere, atomlara, yıldızlara, ağaçlara, kuşlara, kültürlere, geçmişe, geleceğe, insanlara, ustalara, selamlar, selamlar.

Benzerlikler Denizi

Sisli-puslu deneme ormanlarında neyin ne olduğunu anlamak için girdiğim aydınlanma uğraşımında, sıkıya geldiğimde, çok kez başvurduğum epeyce yararlı bir çareyi verimlendirmek istiyorum şimdi: Çepeçevre bakışla, şu “deneme” dediğimiz ‘gerçeklik’ neye benzer? Kimi birbirini andıran, kimi birbirinden bambaşka birtakım benzetmeler, yakıştırmalar, yakınlaştırmalar çağrıştırır “deneme” kavramı.

Dokuma’dır deneme: Renk renk, başka başka öğeleriyle, iç biçimleriyle çeşit çeşit oylumlu dokumalardır denemeler.

Ben denemeler dokurum. Denemeler de beni dokur.

Mimarlık’tır deneme: Taş taş üstüne koyarcasına, düşünce, duygu, düş, özlem, bilgi, – daha nice öge birbiriyle öyle insanı saran bir tutumla biraraya getirilir ki, içinde keyifle yaşanan, dıştan seyrine doyum olmayan özüne özgü bir yapı oluşturulur.

Deneme gibi bir evim olmasını hep istemişimdir. Darısı olmayanların başına.

Oyun’dur deneme: Buna göre oyun-kurucudur denemeci. Din kurucuları, dernek kurucuları, devlet kurucuları oluyor da, oyun kurucuları neden olmasın. Ne ki, kurucu olan yerde bozucu da var. Nitekim, birbakıma, oyun-bozuculardır denemeciler: İnsan inciten kişisel hak aşırılıklarını onarıp gidermede, uyuşuk alışkanlıkların ötesine geçmede, yaşama atılımını köstekleyen çürük gelenekleri aşmada, devlet-toplum bağnazlıklarının kökünü kazımda, bütün bu çabalarda, daha nicelerinde yürekten bağlıyım denemecilere.

Denemecilik dışında hiçbir “oyun” ilgilendirmez beni.

Kazıştır, akıştır, bakıştır deneme. Deneme gündemdeyse, asık yüze, kasıntıya kış-kış demeyip n'apacağız.

Kazış'tır deneme: Güvenli kılıklara bürünmüş temellere elatar; yüzeysel sarsılmazlıkları sorgulayıp sınar; tıkr tıkr yürür görünen ödönlere çomak sokar; rahat ettiren maskeleri düşürür. Kimi öfkeli kimi olabildiğince yumuşak bir süreklilikte insan-kültür-toplum-tarih gerçekliğini kazar da kazar deneme.

Ayırđına varan gözlerin sayısı azsa da, olan, olması gereken kazı eylemleridir denemelerim. Gel gör ki, n'etsem, dilediğimce keskin baltamı, dilediğimce derine sallayamıyorum her zaman.

Akış'tır deneme: Bazan öznel içkımıldanışlar doğrultusunda, bazan nesnel olaylar doğrultusunda dünyanın gidişiyile birlikte akar; gerekince de, nice gülünçlükleri tragedyaları göze alıp akıntıya karşı kürek çeker.

Kimi kuştan hafif, kimi taştan ağır böylesi akışlara kaptırmış gidiyorum denemelerimde.

Bakış'tır deneme: İnsan evrene *bakar* denemede. Keskin anlayış isteyen bir seyretme sınavıdır deneme.

Bayılırım kendi kendime böylesi sınav olanakları hazırlamaya. Zormuş, kolaymış çekincesiz bırakırım özümü. Başarmak da var bu yazgıda, başaramamak da. Adı üstünde: deneme *denemektir*. Önemli olan paylaşımlı heyecan.

Dalgış'tır deneme: Yaşamdan denemeye, denemeden yaşamadalar çıkar, çıkar dalar denemeci. Gücü yettiğince birşeyler, ola ki değerli şeyler çıkarır yaşamdan.

Ağır iştir ama mutluluktur denemece dalgışlık.

Savaş'tır deneme: Boşınançlara, önyargılara, kof pembeliklerle, sökülüp atılmaz sanılan üçkâğıtlara karşı yürütölen bir savaş.

Denemeciysen, düşünce-eylem gerçeğın bu senin! Savaşın birinden çıkar da öbürüne atılırım. Özde sapına dek barışçiyım, ama andığım olumsuzluklar daha niceleriyle birlikte heryanıımı sardığına göre, n'apabilirim. Kendi kendini gideremez *insan*-dünyasının olumsuzlukları. Dünyayı yaşanır kılmak, kim olursa olsun, başödevidir insanın. Bu bağlamda denemeciye düşen çok iş var. "Yanılıyorsun!" diyenler çıksa da, böylesi ödevler biçmişim bir kez kendime.

Marangozluktur deneme: Duruma göre en incesinden marangozluk. Yaşantı yaşantı yaşadığınca yaşama-öğelerini ölçme biçer birbirine çatacaksın. Eğriye-büğrüye, çapağa pürtüğe yer yok ortaya koyduklarında. Açıklıklar, yanyanalıklar, üstüstelikler, altaltalıklar gözü kulağı, işlevi incitmeden bütünde uygunluğu sağlamalıdır.

Bazan öteye uzanıyorum gibime gelse de, titiz bir marangoz çırağı ile ustası arasında biryerlerde gel-gitli tatlar derlerim özümce.

*Geometri'*dir deneme: Doğuştan beğeni keskinliği, geçmiş geleceğiyle nesnel oluşlara anlayış açıklığı, öznellikleri duygudaş kavrayış yetisi olmayan denemeciliğe hiç girişmesin. Doğuş yetmez ama. Sürekli yetişim gerek denemeciye. Bazı talihlerle kolkola, bazı talihsizliklere karşı çalışıp çabalama gerektirir.

Nitekim özümce yasa kıldım yetişim çalışmasını. Bitmez tükenmez süreli bir özyetişim serüvenidir deneme. Bu arada, olası herşeyi başkalarıyla paylaşma heyecanımı hep canlı tuttum, – benden çok denemeden kaynaklanıyor bu. Hep başka kıvamdaki acısını tatlısını yeniden yeniden öğrenmeye çağrıldığım bir emekçiliktir.

*Uçmak'*tır deneme: Kıyı-bucak akılca ne denli düzenlenmiş olursa olsun, ardına dek açık koca koca kapılardır denemeler. Gereklidir bu. Soyut soyut, somut somut uzaklara yükselir, kargaşalara sokulur, 'bilinmez'e süzülürsün denemede. Dar katı dirimsiz bir durağanlık değildir deneme, uçmaktır, uçmak.

Denemeci olarak uçar da uçarım. Uçuş kanatlarımı zaman zaman indirsem de, uçmaya hep hazırım.

Aklıma üşüşen benzetişlerden birkaçına değindiğime göre, şimdi şöyle bir soluklanınca, yadsınamayan bir deneme-gerekliliğini görür gibi oluyorum: Benzerlikler birbirleriyle bağdaşsalar da bağdaşmasalar da (hoş, deneme sözkonusu olduğuna göre, bağdaşmayışı yeğlemek gerek) her benzetiş, engebe engebe, müzik müzik, mağara mağara, akıl akıl, çılgınlık çılgınlık deneme *evreninin* olsa olsa bir görünümünü sezdirir gibi oluyor. Ya ötesi: – ötelere öte öylesine ötelere ki deneme.

Deneme Yazma Hakkı

Ne zaman yazarlığıma yönelsem, gücümü aşan koşturmalar içinde de olsam, arkeologluğum tutar. Yazma başlangıçlarımı kazıma dürtüsüne karşı koyamam. Kazı bu, giriştin mi yılıp usanmadan sürdüreceksin. Kaz kaz bitmez ama sorunlar. Tükenesi şey mi yazgı. Birbirinden çekici, birbirinden tehlikeli engebe serüvenlerine dönüşür içimi dışımı kaplayan sorular, meraklar.

En önemli sorun, benim için belki de şu “Deneme yazmaya hakkım var mı?” sorusu. Şöyle de dile-getirebilirim: deneme yazıyorum da, peki, *nerden* alıyorum bu deneme hakkımı. Öyle ya, dürtü başka, süre-götürüş hakkı başka.

Soru, sık rastlanan bir soru değil. Ustalarım da bile pek ortaya çıkmıyor. Tuhaf kaçacak ama yanıtım şu: Deneme bekçisiyim ben. Yaşama görevi olarak üstlendim kendimi verdiğim denemeyi. Böylece, görev olduğu oranda *hak* da benim için deneme. Deneme olmayınca yitip gidecekmişim gibi geliyor.

Deneme bekçiliği demek, uçsuz bucaksız deneme bahçesinin bahçıvanlığı demektir. Kim başatmış ki bu bahçeyle, ben de kalkmış neler söylüyorum: nesine bakım göstereceğim, şaşırp kalıyorum. Boş bir iş benimki, gene de bir an böyle bir bahçıvanlığım olmadığını tasarlamaya kalkışınca yaşamın olanca içi boşalıyor sanki. Mantıkça gerekçe sayılmasa da, bu duygudan ötürü deneme yazma hakkı görüyorum özümde. Bu böyle diye, başkalarının deneme hakkı yok, demek aklımdan bile geçmez. Sözünü ettiğim hak, çeşit çeşit oranlarda paylaşımsal bir hak. Bu arada varsın hakkı olmayanlar da yazsın, kimsenin işine karışmam; denemeci gereği doğal bu davranışım. Hakkı olup da deneme yazmayan kişilere de rastladım. Anlatılmaz bir

hayranlığım var onlara. Bazan, hem de nasıl, keşke ben de onlar gibi olsam dileği yakıp geçiyor içimi. Gene de hakkımı (ne tür bir haksı) bugüne dek getirdiğim yazılardan az çok belirlediği üzere, kendime göre bir ölçüyle kullanıyorum. Kendi kendimi bağlamamak için daha belirttik söyleyemem ama, sezer gibi oluyorum, birden değişebilir durum. Ne de olsa deneme yazısındaki şaşılalı şeyler, dönüp dolaşıp denemecinin kendisinden kaynaklanmakta. Ne diyordum, kendimi bildim bileli deneme yazıyorum. Geçmişten şimdiye gelişim çizgileriyle denemeden denemeye birbakıma karmakarışık bir yaşam benimki.

Beni şimdime getiren özgelişim-çerçevem açısından bakınca, eğreti bir nitelemeyle de olsa deneme bekçiliği diye dilime doladığım şeyin ilk akla gelen birkaç özelliğini saptamam gerekiyor burda.

Artık açık seçik ortaya çıktı: Deneme'nin tek bekçisi olmadığım bilinci iyice yeretmiştir içimde. Benden öncekilerin yaptığı birşeyi yapmaktayım; bir gün gelecek, başkaları böylesi bir çağrıya adayacak özünü.

"Bekçi" deyimi, yanıltıcı bir izlenim uyandırabileceğinden, şunun da altını çizmemde yarar var. Bana dıştan verilen bir görev, herhangi bir şey karşılığı yüklendiğim bir ödev değil bu bekçilik. "Görev" olmasına görev de, kendi kendime verdiğim bir görev bu.

Ne ağırlık ne de yük gibi bir yanı var deneme bekçiliğinin. Yaşam bezeyen güzel bir *armağan*, ama pek çok bakım gerektiren bir armağan deneme benim için. Nasıl bir görev, peki? Önce olumsuz havadaki doğrultusuyla belirteyim: savsaklanmaya gelmeyen bir görev. Olumluca şöyle diyebiliriz: bencileyin bekçiler için, değerli ve önemli bir görev. Öyle ya, değerliye, önemliye bakım gösterme eylemi diye anlayıp yaşıyorum denemeciliği. Gelgeç bir heves değil, – hiç de değil. Ne aradabir öylesine kalemimi eğlendiren bir oyalanma, ne de çabucak elde edilen güncel çıkarlar gözönünde bulundurularak çiziktirilen bir yazı. Tam tersine: bakım isteyen, bakımla kurulan, özü bakım olan bir yazı etkenliğidir deneme. İşte böylesi güzel bir görevin sorumlusuyum ben; bekçiysen, bu anlamda bekçiyim. Konusu ne olursa olsun, her yazdığımı bu inanç yoğuruyor.

Değil mi ki “hak” bildiğim görevin öbür yüzü sorumluluk, “uyumak” türünden edilginliklere yer yok artık. Doğuştan getirilen şeyler gözüyle bakılamaz böylesi haklara, sorumluluklara. Ancak kesintisiz çalışıp çabalamayla yavaş yavaş ele geçirilip öze katılan bir haktır, dolayısıyla da bir sorumluluktur deneme yazarlığı. Mantıkça titizlikler olmadan olmuyorsa, o doğrultuda düzenleyeceksin çıkarımlarını. Düşler mi eksik, doludizgin bırakacaksın özünü düşlere.

Arttıkça artan isteklerle kıvam tutan merakları doyurmaya yönelik yoğun çabalarla baltutan bir yazarlıktır deneme. Bilimce, felsefeye öğrenmen gereken yerde, kafayı vurup öğreneceksin. Bilinmeyen’in çekimine kapılınca ayağını oldukça sağlam basabileceğin heryere gideceksin.

Yazarken Kaçındığım Şeyler

Bazı şeyleri yapma dürtüsü, binbir emek istese de, tatlar sağlar kişiye. Talih kadar özgür seçim işidir de bu. Yanılmadığım inancıyla diyeyim: birçok şeyden elçekmeyi; dolayısıyla da, birçok şeyden kaçınmayı gerektirir. Deneme yazmak için de geçerlidir bu gerçek, – hem de nasıl.

İlkin: denemelerim ille de kalıcı olsun diye, sözümona ciddi ama zor-hantal şeylere dalıp oralarda boğulmaya gelemem. Gerçekten de önemli olan, gerçekten de ciddi olan hiçbirşeyi, onyıllar boyu zorlamayla götüremezsin. Böylesi çarpık bir yö-rüngeye oturtulamaz deneme. Uzun uzun düşünüp taşınma-dan saptayalım: denemenin yapısına hiç mi hiç uymaz bu. Özgürlük alanıdır deneme. Onun için, kendiliğimden yaptığım şu: baktım, zorlanışı andıran bir hava esiyor, bırakırım özümü denemeye. İlle de yazılardan bir yazı değil ki gözönünde bulundurduğum. İşim deneme olduğuna göre: başkalarından bana ne, nerde zorlama varsa, orda deneme yok.

O özlü hak-sorumluluk ayrılmazlığı uyarınca, parmak basmam gereken önemli bir özellik de şu: Deneme yazarken yazarken şiire, felsefeye kaçtı mı yazılar, çeki-düzeni elden kaçırdım diyerek kalemimi tutmaya, sözümona doğru yöne çarketmeye kalkışmam. Deneme bu, herşeye açıktır, neyi özüne uygun bulursa onu özümser, onunla beslenir, onu besler. Ne denli geçerakçe olursa olsun, yürürlükteki gereksiz birtakım kuralların alışkanlıkların hatırı uğruna, gidişimi kötürümleştirmekten sakınırım.

Bir de şu: oyunsu tuhaflıklarla oyalanmak hoşuma gitmez. Deneme yazı'dır ama – herkes kendince donatsın denemesini –

birtakım çiziksel çalılarla, sözelimi yazılış, görünüş ilginçlikleriyle şaşırtmayı, fırsat buldukça gözboyamayı sevmem.

“Çalım” dedim de, bilgiçlik kokan alıntılarla alıp vereceğim yoktur. Düşüncelerin iç-mantığında, ya da duyguların içten kımıldanışında yeri olmayan alıntılar gibi ekleri de denemelere yerliyersiz buyur etmek şöyle dursun, hiç mi hiç göz-kırpmam onlara. Dizeleşirse satırlar engel olmam, yeter ki şiir kendiliğinden konuk etsin özünü denemeye. Gelenek ve görenekçe felsefeden kopup gelmiş olsa bile, denemenin örgüsüne rahatça sinmeyen hiçbir ögeye aldırmm; ne felsefece ders, ne felsefe öğreti umurumdadır artık. Bununla birlikte, kafama gönlüme uygun felsefeye açığımdır. Deneme ile felsefenin ayırt edilmez bir öz ve biçimle birbiriyle kaynaştığı yazılardır benimkiler. İşte bundan, denemelerimi felsefenin ayrılmaz ögesi sanılan ağırlıktan kurtarma gibi bir işleme kaptırmam kendimi. Buna karşılık, denemeleri ille de felsefece bir kavram ve çıkarım ağıyla donatmaya da kalkışmam.

Söylence bilgelikleri, şiirin duru büyüğü, geometrinin hayranlık veren keskinliği, fizik bilimlerinin saygı uyandıran vargıları, dirimbilimlerin evrim örtülerini aralarken saptadığı şaşırtıcılıklar, felsefenin burgaç burgaç tadı, – bütün bu akıl’lar, bütün bu akıl’sızlıklar, hepsi otağ kursun isterim denemenin çeşit çeşit engebeli coğrafyasında. Yeter ki her güç-güzellik-katılımı nesnel-öznel gereksinimlerin kuşatıcı yasasına uyum göstereyin. Hangi yönden kaynaklanırsa kaynaklansın, denemelerimin, hiçbir esintiye kapalı kalmasına boyuneğemem. Özümü sürekli dinç tutmaya çalıştığım özyetişim bakımı, dönüp dolaşıp olumsuzca sözünü ettiğim kapalılığı giderme umudu gütmektedir. Denemenin evrence bir *açıklık* olduğu inancımın hep taze bu umut. Ne var ki, umut besleyeceğim diye çizmeden yukarı çıkmak gerekmez. Denemeci denemeciliğini bilmelidir: herşeye açıktır ama, herşey değildir deneme. Deveküşü örneği görmezlikten gelenler kadar, cakalı farfaracı örneği ben-herşeyi-bilirmicilerle özdeşleşen sözümüne denemeciler kadar uzak durduğum insan azdır. Onun içindir ki ne düzmece pencereler, ne gözboyayan dizgeler, ne de aptalca yalınlıklar yeralsın isterim denemelerimde. Belki bu yüzden: çok kişinin ilgisini çekemiyor-

rum; bazıları da ilgilenir gibi olurken (ah, alışkanlıklar, işler-güçler) omuz silkip geçiyor. Gelgelelim bu böyle diye yüksün-müyorum; yol değiştirme diye bir sorun da hiç uğramıyor ben-den yana.

Yazıda, denemede beni en çok irkilten şeyse dil özensizliği. Şöyle ki: denemeyi herşeyden önce, kendi kendimle bir konuş-ma diye anlarım ama, abartı izlenimi uyandırır da, deyimim dediği üzere, iki elim kanda olsa bile, dil savrukluğuna gözyu-mamam. Konuşmada dile saygısızlık en büyük saygısızlıktır. Hem özüme hem özgeye saygısızlıktır bu. Böylesi bir çarpıklı-ğa bir bıraktın mı kendini sürüyle saygısızlık türer ardından. Dil bulandı mı düşünme de şaşırır, elinde olmadan özünü kan-dırmaya başlar kişi, başkaları da zarar görür bundan.

Dil sorumluluğu olmayan denemeciliğe girişmesin. Ger-çekten girişeninse, dile ilişkin herçeşit olumsuzluktan sakınma-sı gerekir. Hiç de kolay bir sakınım değil bu. Çünkü dil yöresin-de neyin "olumlu" neyin "olumsuz" olduğu bilgi kadar deney, deney kadar duyarlık, duyarlık kadar beğeni isteyen türlü tür-lü çalışmalar ve talihlerle saptanabilir, – o da belli ölçeklerde, hiç kuşkusuz.

DİL, BİÇEM, OKUR

Dil

Algıya kolay kolay sığmaz bir kımultıdır deneme. Çerçeveye oturtma çabalarına meydan okur. Gene de denemeyi “deneme” diye belirlemede, eşsiz bir dikkatle üzerine eğilmemiz gereken alan, denemeyi taşıyan dildir, denemenin yayılma alanı olan dildir.

Deneme’nin *göründüğü* alandır dil. Deneme’nin varolmasında *gerekli* koşul dildir. Genelde deneme’den her sözettiğimizde *yazılı* kılığıyla *dil*’den sözettiğimizi hiçbirzaman unutmak doğru değildir. Gelgelelim yazılar da çeşit çeşit biçimlere bürünmüştür. Şimdi burda denemeye, özellikle kendi denemelerime çevrildiğime göre, çekinmeden söylüyorum, *düzyazı*’lardır denemeler. Özünü, genelde, işine gücüne kaptıranların, ya da yazı-çiziye uzak duranların pek sıcak bakmadığı bir deyimdir “*düzyazı*”. Haksız da sayılmazlar hani. Eskiden Arapça’dan devşirilen “*nesir*” sözcüğü tutturmuş gidiyor bazı çevreler, en çok da okul-eğitim çevreleri. Değişik düzeylerdeki alışılmış gelenek ve göreneklerin pekiştirdiği tekerlemeyse şu: “*Düzyazı*” ile “*şiiir*”den oluşur yazın dünyası. Ya “*şiiir*”dir ya da “*nesir*”dir yazı ürünü; *şiiir*se *nesir* değildir, *nesir*se *şiiir* değildir. Daha kılıkları bakımından birbirlerinden ayrı tutulurlar. Böylece, hiçbir sıkıntıya düşmemeksizin, tür olarak deneme, hadi “*tür*” diye nitelemeyelim, “*yazı*” olarak deneme, *şiiir* değil de *düzyazı*dır. İşte tam bu doğrultuda, “*şiiir*” sözcüğünde yansıyan “*yüceliğe*” oranla “*düzyazı*” sözcüğüne nerdeyse “*aşağı*” birşey gözüyle bakılır. Arapça’dan Osmanlıca’ya “*nesir*” diye aktarılan sözcükle “*şiiir*”deki derinliklerden yoksun birtakım gerçekler, tasarımlar akla geliyor. “*Nazım* ile (*şiiir* ile) *nesir*” karşıtlığı, çoğun,

bir ak-kara davranışına dönüşüyor. Oysa “nesr” de “yayma” anlamına geliyor. Zorlamasız anlayış uyarınca, “yaymak” yazmak zaten Türkçe’de.

Doğal dil-duygumla düzyazı: ayak-uyak çeki-düzenine sokmadan eskiden nazım adı verilen dili, yazıyı dümdüz akışına bırakıp öylecene yaşamak demektir. Böylece, yadırganacak biryanı yok “düzyazı” sözcüğünün. Anımsamak yararsız sayılmaz: Batı’nın kültür dillerindeki “prose”, “prosa” gibi sözcükler de Latince’deki “pros” kökeninden gelmekte. “Pros”: eğip bükmeden yazmak, düz-çizgi biçiminde yazmaktır; yani geçerekçe kuralların ötesine geçip dili birtakım (şiirsel) kalıplara uydurma çabası gütmemek demektir.

“Düzyazı” sözcüğünü uyduruk Türkçe diye yorumlayıp gözden düşürmek isteyenlere şöyle bir göz kırptıktan sonra, konuşmamı sürdüreyim. Herbiri bir düzyazıdır denemelerimin: düpedüz yazılar işte. Böyle derken, kuşkusuz, denemelerimin düzçizgi satırlara başıboş serpiştirilmiş birtakım sözcük kümeleri oluşturduğunu söylemiyorum. Böyle şey söyler miyim hiç. Kendine özgü *düzyazı yapıtları* denemelerim. “Yapıt”, yani: istençle varedilen bir kuruluş. Kendi yönümden durum şu, ne denli vurgulasam yeridir: yazıyla, yaza yaza deneme oluyor deneme. Yazıyla dili denemeye dökmedikçe, olsa olsa, şurasıyla burasıyla tasarlanan birşeydir genelde deneme; böylece ilerde yazı ile tam varlığına kavuşacak olan birşeydir deneme. Yazı’dır ama nerden baksan *düzyazıdır* deneme.

Şiir değildir deneme. Şiir, genelde, ses-bileşimleriyle, ses-anlam çağrışımlarıyla örgülenmiştir. Ayaklı-uyaklı olsa da olmasa da, müzikli diyebileceğimiz bir ses-söz-anlam bütünüdür, böyle bir bütündeki açık-örtük öğelerin birbirini izlemesiyle oluşur. Baştan sona bu müzikli gidişe eşlik eden, ya da bu gidişten türeyen bir anlam-sezgi havası bürümüştür heryanını.

Düzyazı olarak denemeyse, ses-söz odaklarından çok *düşünce* odaklarının kurduğu bir birliktir. Bu odakları, kuşkusuz, mantıksal anlamda bildirsel önermeler, salt mantıksal saptamalar diye algılayıp değerlendirmek deneme gerçekliğini çarpıtmaktır. Duygular, özlemler, şaşmalar, istekler, arayışlar, inançlar, işkillenmeler, öğütler, paylamalar, çekinceler, anlamalar, be-

ğeniler, atılışlar, – daha nice kafa-gönül kımıldanışları içten yögurup biçimlemiştir denemeyi.

Şiiri, büyük ölçüde, şiir yapan o ‘dize’ dediğimiz birimler nerde, “deneme” kavramının kuşatımındaki ‘düşünceler’ nerde. Dizeler: kesintili kesintisiz birbirinin ardından gelen sözcük öbeklerinin oluşturduğu birimlerdir. Düşüncelerse, kimi tek sözcüğü, kimi sayfaları kaplayan salt anlam-önem ağırlıklı oyumlardır. Herbiri çoğun ‘nokta’-göstergesiyle belirtilen tümceden ya da tümcelerden oluşan öbeklerdir. Tümcelerse, dizelerdeki ses-sözlerin birinden öbürüne çağrışımsal çekidüzenlerden çok duygu-gözlem-sanı-kanı özlü bir birlikteliktir. Şiirdeki ses-uyumu yerini anlam-aydınlığına bırakmıştır. Çoğun öznel-içli şiirin sezdirici dize-dizileri, birbiriyle mantıklı geçişler kapsayan nesnel bir bağdaşma oluşturur düzyazıda.

Demek ki, çok kişide yerleşik sanı: şiirin özenli bir kuruluş istediğı, düzyazınınsa gevşek bir yapıyla yetinebileceğı sanısı yanlış bir sanıdır. Düzyazının da, dolayısıyla düzyazı olarak denemenin de, şiiri hiç aratmayan bir yapısı vardır; daha doğrusu, olması gerekir. Ustasının elinden çıkan şiirin en kıyı-bucak harfine, sesine dokunmak dize bütünlüğüne özgü dengeyi nasıl bozarsa, kanımca, bir deneme yazısının da, deneme gerçekten denemeyse, küçücük bir ögesindeki değişiklik yapısal dengeyi, dolayısıyla da anlamca dengeyi altüst edebilir. Bunu, ozan karşısında denemecinin duyageldiğı sözümona aşağılık duygusuna bağlamak çarpık bir değerlendirmedir bence. Deneme okurları, deneme eleştirmenleri, hattâ deneme yazarları, denemeye yaraşan bir duyarlılıkla yaklaştıklarında, bu saptamanın gerçekliğe ne denli uygun düştüğünü anlamakta gecikmeyeceklerdir inancındayım.

Şiir, zaman zaman dendiğı üzere, ince bir kuyumcu işleyişle oluşur. Deneme de, pek ayırdına varılmadığı üzere, özüne özgü dikkat içi dikkatlerle, bilgi içi bilgilerle, görgü içi görgülerle varlık kazanır. Gerekli yaklaşımla bakınca, görmemezlik edemeyiz: deneme de, yeri gelince, en az şiir kadar çeşit çeşit yazı-kuruluş sorunlarını çözümlere ulaştırmakla karşı karşıyadır. Başarılıysa, ulaştırmıştır da. Tadı, gücü, okunurluğı bu sorunları çözümlemedeki yetkinliğiyle orantılıdır. Denemeyi de-

neme kılan: o geniş mi geniş anlamdaki düşünceleri, heryanıyla yaşayıp tartmak; düşüncelerin herbirini mantık ve gerçeklikçe kendi içinde dengelemek; tek tek düşünceleri, dolayısıyla da düşünce dizelerini sağlam çıkarımlarla birbirine çatmak; yaşantı ve heyecan yönünden, coşku ve gözlem yönünden savsaklama ve abartıya kapılmadan bildirim ve sezdirimler sunmaktır. Azıcık çabayla, kıt akılla, küt duyguyla, sığ yaşamla üstesinden gelinecek şeyler mi bunlar? Başlığından son tümcesinin son harfine dek: düşünsel ögeleri, başlıca etmenleriyle denemeyi sözcük sözcük işlemek, kendimi ne denli adarsam adayayım, hep kana kana içegeldiğim yazarlık pınarım olmuştur.

Kendini başıboş savrukluyla dile bırakan kişi, denemeye yanaşmasın. Yazarca başka şeyler olmaz ya, hadi oldu diyen, n'aparsa yapsın, yapsın ama denemeye bulaşmasın. Sorumlu biriye, herkesin n'apacağı kendi bileceği şey; öyleyse yalnızca kendim için konuşayım ben. Gerçekte denemeci olarak tüm varlığım: nice sınamalar içinden geçe geçe belirir gibi olan yazma-düşünme serüvenlerim boyunca, *dil*-ile düşünce arasındaki uyumu sağlama odaklanışlarımdan başka birşey değildir. Kolay gibi görünse de zor mu zor bir etkinlik bu. Ne denli zorsa o denli tatlı bir şey ama. Mantık keskinliği, beğeni inceliği, yaşama zenginliği, doğruculuk yürekliliği, kasıntı arınmışlığı – ve de dil sevgisi, dil duygusu, dil becerisi ister bu. Bir kez ele geçirildi mi, hep işlek kalan başarılar değil bunlar. Sürekli geliştirilmeleri, hep yeni baştan gözden geçirilmeleri gerekir. Yaşamaya yazma gereksinimlerine ağırlık vererekten, karınca kararınca bir olgunluğa doğru kendini yetiştirmeyen; hırsla değil de çocuksu bir oyun tutkusuyla bu yolda yürümeyen denemeci denemeci mi?

İşim-gücüm sözcüklerle. Dil-siz deneme olmaz ki. Deneme ezgiyse bu ezginin söylendiği kaval dildir. Başka türlü şöyle belirtibilirim: Dilimle yazıyorum denemeleri. Dilimin içinde yazıyla gide gele binbir yöne kımıldanmasam, nasıl ortaya çıkar deneme. "Dilim", "dilim" diyorum ama, yalnızca benim dilim değil ki dilim, – hepimizin dili dilim. Özel malım değil ki dil; dilimizin ortaklaşa kucağıdır hepimizin yeri. Ne kölesiyim ne efendisiyim dilin. Sıkışıkıya bağlıyız birbirimize. Ben olmasam,

türdeşlerimin bir bölümü olmasa, kökümüz kurusa, dilimiz de ölü bir dildir artık. Dilimiz olmayınca da, biz biz değiliz artık. Yaşamımın kaldırıcı dil; dil olmadı mı sürünürüm.

Dil benim varlık dayanağı: önce tepe-tepe-kullan-sonra-kaldırıp-at cinsinden bir dayanak gözüyle bakılamaz dile. Beni vareden besin-özüdür dil. İşte deneme, böylesi bir ortamda dile getirdiklerimdir. Bunu yaparken, rasgele bir kullanım aracı olarak başvurmam dile. Birdeyime, benim aracılığımla dilimin bir-şeyler yapmasına aracı olurum.

Böylesi bir anlayışla sarmaş dolaşım dilimle. Denemelerimde ben onu işledikçe o beni değiştirir. Kuşkusuz, bir çırpıda olup bitmez bu. Hep açık, hep ortada bir temel gerçekse: her denemenin yazı-çizi yanyanalığı olarak belirmesidir. *Zaman* içinde, belli bir zaman süresince kendini gösterme edimidir deneme. Deneme-içi ögeler, denemeye buyur edilen nesneler olaylar, denemenin akışı içinde işlenen özneler, – hepsi de olanca ilişkileriyle sergilenir. Böylece deneme, uzayca sözcük-yanyanalığı kadar, zamanca sözcük-ardardalığıdır da.

Dile özgü, düşünmeye özgü niteliklerdir bütün bunlar. Dil düşünceye, düşünce dile uyumlar özünü. Ne dile yapışık alışkanlık düşünceyi güder, ne düşünceye yapışık çıkarım dili güder. Daha doğrusu, gütmemesi gerekir. Denemecinin dilegetirdiği şeylerle birlikte, dilegetiriş tutumu da önemli bir rol oynar böylesi bir dil-düşünce dengesinde. Deyimin en kuşatımlı anlamıyla: düşüncelerin uzay-zaman ortamında birbiriyle birleşerek aktığı bir yazıdır deneme. Heryönüyle dilin damgasını taşısam da, her denememde ben kendi damgamı da vururum. Önemli gerçek şu: ama belirgin ama soluk, ama özlü ama öz-süz, her deneme, denemeci-dil birlikteliğinin bileşkesidir.

Denemeci olarak hem talihim hem talihsizliğimdir dil. Yetersizlikten ileri geliyor talihsizliğim. Bazan kişisel-özel eksiklik, bazan tarihsel-toplumsal birikim-durumu diye yorumluyorum bu talihsizliği. Talihimse, sözcüğün her iki bildirimiyle dilin yetkinliğinden devşiriyor varlığını, doğrudan doğruya benim denemelerimde değilse de başkalarının yazdıklarında. Öyle ya, gel de şaşma: bazan, denemeci olarak senin uğraşmana gerek kalmadan, iç-olanaklarıyla, sesleriyle, sözleriyle, anlam-

larıyla, birbakıma dil kendisi sezdire kanıtlaya *söylüyor*, duygulu duygulu, çarpık çarpık, beceriksiz beceriksiz, akıllı akıllı yaratma gücüyle, *dilce* gerçekleştiriyor deneme-yazılarını.

Kalkıştan varışa, dilde dolaşmaktır yazarlık. Gittiği heryere diliyle gitmiştir yazar. Parası varsa savurabilir; sağlığının içine edebilir. Kendi bileceği şey. Gelgelelim değil mi ki yazar, gerçek yazarsa, kuşkusuz, dili hor kullanamaz. Yazar, yazar olmaktan çıkar o zaman. Diliyle var yazar. Dilin konuğudur o. Yazısıyla dil'de hep yeniden doğar yazar.

Biçem

Özüme baktığımda: sonuçta “deneme” olarak ortaya çıkan yazı, nice yazısız önceler ardından, dilim ile kendime özgü birliktelikte gerçekleşen uzun ya da kısa bir yapıttır. Bu “kendine özgü” dediğime gelince: *deneme biçemi* diye niteleyebileceğim şeydir bu.

Var mı yok mu, – varsa nasıl bir biçemim var, peki? Bu biçemin ne olduğunu, hangi ögelerle oluştuğunu, nasıl bir ateşle yandığını, neye benzeyen bir görünüm sergilediğini söylemek bana düşmez sanıyorum. Denemeye, herşeyiyle bittikten sonra, birbakıma dıştan yaklaşanların sözlüğünde yeralan bir deyim “biçem”. Bense, biçemimin üzerine ancak bir içduygu, bir özduyum, çoğu kez bir sanış olarak bazı şeyler söyleyebilirim. Deneme biçeminin içiyim ben. Biçemi içten yaşadığım inancındayım. Yazım ile biçemim diye iki şey yok, – birbirleriyle özdeşler.

Yazıya döktüğüm, yazıya geçirdiğim, yazıya kazıdığım, yazıya ışınladığım, birbakıma, kendi biçemim. Bu deyimlerin tekbaşına hiçbirisi yazarlık durumumu upuygun yansıtmaz. Gerçekte yazım ile aramda, biçemim ile aramda uzaklık yok ki başka türlüünü tasarlayabileyim.

Özümün özyaşamı biçem, – her yapıp ettiğimde o; ister istemez, denemelerimde de o. Ögelere ayrılabilir mi ki? Ayrılrsa da, sayımı dökümü yapılabilir mi hiç? “Biçem” deyince: beni ben kılan; zaman zaman kuşuklara kapıldığım olsa da, pıtrak pıtrak ögeler geliyor gözümün önüne. Kimi keskin çizgilerle, kimi pusluca örtülerle denemelerimin dokusunda hepsi. İşte yazıyla: dinç dinç koşturmalarım, yorgun değerlendirişlerim,

heyecanlı yargılayışlarım, akıllı uslu önermelerim, kılı-kırk-ya-ran saptamalarım, vıdıvıdı dikkatlerim, hiç hesapta olmayan gözden yitirmelerim, becerikli sarıp sarmalamalarım, beklen-medik tökezlenmelerim, engelleri aşamayışlarım, zorlukları yenme istencim, algılama sürçmelerim, bakış açıklıklarım, dön dolaş birtürlü çözüme varamayışlarım, durup dururken çözme yaratıcılıklarım, boynu bükük hüznlerim, özenli gidişlerin içi-ne örülmüş talihsiz eksikliklerim, bitmez sallantılarım, seçme-ler gelip çattığında kaçışlarım, bir kez seçtikten sonra ayak di-reyişlerim, bildirim dürüstlüğüne ödünsüz saygım, düzmece-liklerden yüzçevirişlerim, ortalıkta görünmedeki ölçülülüğüm-le elele yazıda gerekli gizliliği severliğim, dile sımsıkı sarılmış-ken silkinircesine akli başa toplayıp kendime gelişlerim, sınırla-ma sevgisiyle sınırtanımazlığı birlikte götürüşüm, tadına do-yulmaz dinginliklerim ile kasıp kavuran tedirginliklerim, umulmadık isteksizlikle kendimi bırakışlarım, şaşırtıcı yürekli-lik özlemiyle ileri atılışlarım, eylemlerim, eylemsizliklerim, ey-lemelerim...

Yazı-biçem: önünde sonunda, tümceler oluşturan, tümce-lerden oluşan dilsel bir akıştır. Tümcelerse, herbiri birer dil-ev-reni. Deneme biçemim, tümceleme biçemim. Kimi tümce uzun-luğuna, kimi tümce kısalığına yapışık anlatım hızım, anlatım yavaşlığım. Bazan ilk bakışta buda-nerden-çıktı-olmasa-da-olur gibilerden omuz silkilen mini mini sözcükler, bağlaçlar serpişti-rilmiş tümceler; bazan da, dilbilgisi kafasıyla "tümce" denmeye bin tanım isteyen ama özbiçemim doğrultusunda "eksiksiz" ol-duğuna inandığım tümceler, – bol bol devrik tümceler, çoğu dikduruşunu kendi içinde ya da söyleyişime özgü ses-mantık akışında taşıyan tümceler.

Daha neler neler... Ola ki hepsi biçem, hepsi biçemden. Hepsi, hepsi, daha nice önemli çizgilerle birlikte, şöyle ya da böyle, "biçem" denen yazı-davranışımı oluşturuyor.

Örneklere gelince, – örneklemeyi pek sevmem, özellikle de tüketici susturuculukla "gösterme" savındaki örnekleri. Mate-matik mi deneme-yazısı. Bu da – birdeyime – biçemime yapışık bir özelliktir. Şimdi burda bu sıkıntılarla sürüp giden yazıya da – neden olmasın – istenirse bir örnek gözüyle bakılabilir. Ona

ne kuşku, bana böyle de dedirten, belki, biçemim. Ne ki, baştan sona salınışıyla şimdi bu eldeki tüm denemeyi, kıyıbucak bü-yüteç altına alacak değilim burda. Gene de bir tutamak olması umuduyla, denemenin başlığına şöyle bir gözetmek bile, çoğun “yazgım” diye nitelediğim biçemimin ne olduğunu ne olmadığını azçok kavramada yararlı bir edimdir bence.

“Yazgı” diyorum biçemime. Öyle ya, heryönüyle benim kendi elimde olan birşey gözüyle bakamam özbiçemime. Ele avuca sığmayan gizemler içerir denemeci biçemi. Bunun böyle olmasına hiç yüksünmüyorum. İyi ki böyle, yoksa nasıl erişirdim “biçemim” diye sözünü ettiğim şeye. Cana can katan kimi acı kimi tatlı gereklilikler-ile-rastlantılarla da, ya da rastlantılar-ile-gerekliliklerle hep biçemimleyim.

Söz sözü açarken az kaldı unuttuyordum, – hani deneme-başlığı’na değinecektim; birçok ögesi biryana, denemenin çoğun geçiliveren başlığında da azıcık oyalanacaktım. İşte *bu* denemenin, olanca kuşatıcılığıyla deneme üzerine bu denemenin başlığı: “*Denemeli Denemesiz*”. Bıraktığı bölük-pörçük izlenime karşın, boyluboyunca içime kazınmış bir tıkHzlığı var bu başlığın. Başka birçok şey yanında, kuşkusuz onlarla birlikte: bir özet, bir ipucu, bir hazırlık, giriş, sonuç, ödev çağrısı, bir izlence, doruk, kaynak, bir yaklaşma sınavı, bir sav, bir sorgulayış, bir merak. Hem bilme ateşli hem merak mahmuzlu, incitmesiz gülmeceli bir alaysılık.

Bu böyle diye, tek deneme tek başlık, tek başlık tek deneme çeşidinden bir kuralım, kuralıslığım yok. Daha bu eldeki deneme: altalta, dolanı dolanı, kimi başlıksız kimi yitik başlıklı, kimi başlığını vargücüyle dışavuran kimi başlığını içinde saklayan irili ufaklı tektek denemelerin bir bileşkesidir.

Okur

Nasıl kumsuz çöl, balıksız deniz, kaynaksız akarsu, çıkırımsız düşünüş, heyecansız sevgi olmazsa, okursuz yazı da olmaz. Kimdir, nedir, peki okur? Neden gereklidir? Ne tür bir on-suz-olmaz bu?

Karşı-çıkış pusuda; yapıştıracaktır: Kişi yalnızlığında sessizce kâğıda dökülen dizeler n'olacak, okur kaygısı gütmez ki hiçbiri. Kâğıda geçirilmeyi hesaba katmadan dilegetirilen acıların, bunalımların okurla ilgisi yok ki. Hiçbir okura görünmeden isteyerek yokolan nice yazılar var. Bunların herbiri için okurla bağlar yönünden pekçok şey söyleyebilsem de, kestirmeden saptıyorum. Yazı-ile-okur, bir ve aynı varlıktır. Yazı gerçekliğini başka türlü tasarlayamam. Romandan tiyatroya, felsefeden eğitime dek bu böyle. Özellikle de deneme. Okursuzsa: elden, ayaktan, yürekten, beyinden yoksun bir 'insan' gibidir. Ya da bir denizdir, deneme; öyle bir deniz ki, okur tekneleri. Tuzunu, yelini, sığlığını, derinliğini, zorunu, tehlikesini, tadını, besinini okurla paylaşmayan deneme, deneme değildir. Kimini düpedüz belli eder bunun deneme, kimini de belli belirsiz.

Yalnız yazarken değil, hem yazmadan önce hem de sonra hep okurla *birlikteyim*. Yanımda, tasarımımda kendimden başka kimsecik olmasa bile bu böyle. Çünkü ben kendim bir okurum. Her yazar gibi herşeyden önce bir okur-yazarım. Başkalarının yazdıkları biryana, kendi yazdıklarımın *ilk* okuruyum. yazdığımı yazarken okuya okuya yazarım; aşama aşama kendimi okuyup yaza yaza günışığına ulaştırırım ulaştırabildiğimi.

Ortaya çıkan deneme yazımın okuru olup olmayışına gelince, bana apaçık görünse de başkalarına azıcık açarak anlat-

mam gerekecek. Bir kez yayımladım mı, artık pek okumam denemelerimi. Ne de olsa, uzun kısa süreler boyunca herbir ögesini yorumlama anlamlandırma durumlarının hızı yavaş oranda, yeniden okuya düzeltere, eleştire okuya kotarıp birbirine çatmışımdır. Özyazıma yapışık böylesi özokumalarım, birdeyime, içime kazınmıştır. Nice zamanlar geçse bile içime yazılıdır deneme. Bir kez yazdığım denemeyi sonra pek okumam ama. Öyle ya, hep başka bir deneme tezgâhtadır, gündemimde hep başka bir okuma vardır.

Bazan uzun bazan kısa aralıklardan sonra, bazı düşünsel zorlamalarla, kimi de yeniden basımla ilgili düzeltiler dolayısıyla, bir denememi yeniden okuma fırsatı doğar. Oldukça serekle gerçekleşir bu. Okuduğumda da, çoğun iyi-ki-yazmışım diye sevindirici bir etkenliğe dönüşür özokumam. Yazdıklarımı beğendiğimden değil; olası şey değil ama hep değiştirmek isterim. Yontucu, işte-bunu-yaptım diye sunduğu yapıta, bir daha elatabilir mi. Ne yapacaksa *sonraki* yapıtlarda yapar. Ben de öyleyim. Gene de özokumam, nerde olduğuma, yani bundan böyle hangi yöne nasıl yönelebileceğime ilişkin belli ölçülerde yararlı bir gösterge sağlar bana. Yeter ki gereğince okuyup anlayayım kendi yazdığımı. Böylesi bir okuyup anlama, ne denli tuhaf gelse de, gerçekten yaşadığım birşey. Zaman zaman "Bak bu yerli yerini bulmuş!", "Şimdi olsa bunu böylesi güçle yazabilir miydim, bilmem!" diyesim geliyor kendi kendime. Bundan doğal birşey olamaz kanısına kapılıyorum zaman zaman. Ne de olsa, tutku, duygu, gözlem, düşünme, heyecan bakımından sürekli bir akış yaşam.

Bu kaçınılmaz değinmeler biryana, şimdi kendim üzerinde durmak istemiyorum. Şimdi aklım özokurluğumdan çok daha önemli olan başka okurlarda, *denemelerimin okurlarında*.

Yazar olarak, okur olarak tekim ama, okurlardan sözederken, herhangibir art düşünce gütmeksizin, çoğul olarak konuşuyorum. Öyle ya, denemelerimi yalnızca kendim okuyayım diye yazmam. Denemelerim başkalarının, benden başka *okurların* denemeleri. Hemen söyleyeyim: benden başka okurlar oldukları için, onların özümnden daha talihli olduğu inancındayım. Bazı tatlı anlar içerse de, çoğun, yazmaya özgü sıkıntı, sal-

lantı, eleştiri gerektiren gergin özokumalardan uzak bir okuma onlarınki. Dönüp dolaşıp keyifli birşeyler ortaya koyabilmişsem, okumayla gönenebilirler keyiflerince.

Değil mi ki nerden bakılırsa bakılsın, deneme yazarlığının vazgeçilmez bir ögesidir okur, okurun varlığı, önemi, değeri, nitelikleri üzerinde ne denli durulsa yerindedir, diyorum. Şimdi burda, birtakım betimlemeler ile duygular, sanırlar ile değer-yargıları birbirinden koparılmazcasına tıkHzıklıkla kalemime takılsa da, her yazımda okura, okurun özel konumuna sevecenlikle gözkırptığıma göre, kılı-kırk-yaran düzenlemelere başvurmadan okur anlayışına ilişkin bir-iki çizgiciği daha ekleyeyim.

Özde, tanımadığım insanlar okurlarım. Gerçi tanıdığım kişiler arasında da, yazdıklarımı şurasından burasından okuyanlar var ama onlardan çok azının okurum olduğu inancındayım. Bazı rastlantılar bizleri yüzyüze ya da başkaca karşı karşıya getirmedikçe, ayrıcalıksız sisler içinde, benim için, okurlarım. "Sisler içinde" derken, gerçeklikleri olmadığını söylemek istemiyorum. Herbirinin, yaşadığı sürece, senin benim gibi yetileri, özellikleri, amaçları, istekleri, önyargıları, beğenileri var. Kendimizce böyle olmasaydık, ne ben yazabilirdim, ne onlar okuyabilirlerdi. Çoğun nedense unutulmuş bu önemli şeylerin bir kez daha altını çizelim: Okurların herbiri: sesi, sözü, algısı, düşüncesiyle gerçek-somut bir insan.

Okurlarım kimler, kimler okurum değil. Kimlere kendime göre okurlarım gözüyle bakıyorum. Okurlarıma karşı nasıl bir tutum benimsemekteyim? – Gereğesi n'olursa olsun, çok yazarın algı çevresinde pek bir rol oynamayan bu sorular, çoğun can sorularımdır benim. Nedenlerini uzun uzun deşmeden durumu şöyle saptayabilirim sanıyorum. Bunlar can sorularım, çünkü ben böyleyim. Sorulara yanıtlarımıysa, hepsi birbirine dolandığı için birlikte ele alıp şu doğrultuda özetleyebilirim: Başboş gezen bir sanının tersine, yazarın ne çömezi, ne tutsağı, ne de öğrencisidir okur. Temelde yazarın türdeşidir o; ya da, yazar okurun türdeşidir. Pekçok yönden yazarın benzeridir okur. Yazar söyler, okur dinler; yazar buyurur, okur yerine getirir; yazar ister, okur yapar... – gerçeği *yansıtmayan* sanılar bunlar. Başka bir benzetmeye başvurup yazar-okur ilişkile-

rini politikacı-oyveren ilişkileriyle akraba bir havada yorumlamak yanlıştır.

Kendim için belirleyim: Okurunu kendinden aşağı gören; okur diye birşey yokmuş gibi davranan; hattâ bazılarında rastlandığı üzere, okura düşman gözüyle bakan yazarlarla uzaktan yakından birtutulmak istemem hiçbirzaman. Ne duyguca ne eylemce, hiçbirzaman okur-karşıtı biri olmadım. Yapımla, yazarlığımınla bağdaşmayan birşey bu. Ben-yetkeliyim-okursa-yetkesiz gibilerden birşeyler benden yana uğramaz – uğrar gibi olduğunu varsaysak bile gözyummam ki.

Eşitiz onlarla. Birbirimize eşkoşulmuşuz. Ben onların yazarıysam onlar da benim okurum. Dün beni okumuş olabilirler; belki de bugünün okumasıyım onlar için; ola ki yarın, ben göçüp gittikten sonra beni okuyacaklar. “Ben, ben” derken kendimden çok denemelerim demek istiyorum. Okurlarla buluştuğum ortam o deneme yazıları.

İçimdekini içimden geldiğince dışavurayım: öyle bir eşleşme ki denemeler, benim için ne denli özel-özel-kişisel değerlerle bezenmiş olurlarsa olsunlar, okurlarımın beni ille de sevmelerini, bana hayran kalmalarını, gerektiğinde benim için özveride bulunmalarını istemem. Değil mi ki eşitiz, böylesi bir hakkım yok. Beni okuduğu için dümen suyumda gitmek zorunda görmem onu. Değil mi ki eşitiz, kimse kimseye uydu gözüyle bakası değil. Okuduğum yazarlar karşısında ben kendim de özümü küçülten, küçültmese bile, bana boyun büktüren durumlara düşmekten hoşlanır mıyım ki, başkasından böyle birşey isteyeyim.

Peki, özümü büsbütün okurun keyfine mi bıraktım, ondan istediğim yok mu? Olmaz olur mu hiç. Ondan istediğim bazı şeyler var kuşkusuz. Denemede şişirme okumaya, yüzeysel okumaya gelemem. Okur beni doğru dürüst okusun isterim. Yetili, çalışkan okurları özellikle seviyorum. Dikkat bekler denemelerim okurlardan. Biliyorum, bunların hepsi birer istemden öteye geçemez. Denemelerimden başka bir güç yok ki elimde. O güç de, ne denli bir güçse o kadar, bir kez benim elimden çıktı mı okurumun elinden öpmekte artık. Başkaca yapacağım ne var. Şöyle ki, dilediğim yönde niteliklere açık biri

değilse, zaten kendiliğinden kaldırır atar beni; ya da, daha ılımlıca söyledikte, "Sen bana göre değilsin!" (nitekim o da bana göre değildir, çoğun) "güle güle!" deyip arkasını döner bana. Gene de birşey eklemekten alıkoyamayacağım kendimi: Bazı şeylerim (herkese göre değişik 'şeyler' olduğu için bunlara böyle diyorum), evet bazı şeylerim çekici gelmiyorsa okura, ya da bazı yanlarım itse bile okuru, vazgeçmesin hemen. Bayılırım okuma isteğinde direnen okura. Bir kez okumaya başladığını, olanca varlığıyla anlayıp değerlendirme yönünden nitelikli kişilerdir böyleleri. Kendileri tam ayırdına varmasalar da, ben de onlar gibi bir okurum. Sözüme güvensinler, verimli bir yoldur bu. Yalnızca kendim için değil, özellikle kendileri için, – hem de nasıl.

Gizlim kapaklım yok; denemelerim ortada nasıl olsa; kassıtlılıkla da alıp vereceğim yok; öyleyse, çekinmeden söylüyorum: Rastlantı – gereklilik, neyse ne, okur beni okumaya başlarken hemen kesilmeyip sürdürse çok iyi olur, – özellikle kendisi için. Çünkü bir kez ortalığa çıktı mı, benim değil, *onun* artık denemeler. İnancım şu: yürekte yaşamadığım, gücüm eriştiğince tartıp düşünmediğim hiçbirşey koymuyorum yazılarıma. Bir de şu: okuyana gereksiz zorluklar çıkarmam; gözboyayan çalımlarla kimseleri oyalamaya yeltenmem; böylesi oyalama basınçları duymadım ki, özümü kaptırayım; herşeyden önce kendime zararı dokunur bu gibi kaptırışların. Özümüne saygım, yani okurlarıma saygım dilegelmekte denemelerimde. Her denemem hızı kesilmeyen bir heyecanla kendi kendimi yetiştirme sürecimin bir aşamasıdır. Olanca aklımla, duygumla duraksız bir koşuşturma bu. Keşke hiç bitmese.

Doğallıkla her denemem okurlarıma, dolaylı dolaysız, sunuşlarımı kapsamakta. Binbir boğumlu, sayısız tehlikelere açık kendi özyaşamım gibi, okurlarıma da efendilik taslamıyorum bu sunuşlarımda. Okurlarımın yetişimine katkılı olduğundan kuşkuya düşmediğim önerilerdir denemelerim. Gereğinde kendime karşı nasıl sertsem, duygusal-düşünsel-özlemsel açılardan zaman zaman okurlar için de, çetin ceviz olabilirim. Bununla birlikte okur kaçıran türden bir yazar olduğum söylene-
mez kanısındayım.

Nesnel durum yantutmadan değerlendirildiğinde: “Ne kolay yazıyor!” diye, az mı takazalara uğradım. Bir de bana sorunsunlar; soran yok ya, kendi kendime söyleyeyim: kaçınılmazlıkla “zor” bazı şeyleri, hem kendi özümün hem okurun hatırı için nice kavramsal-duygusal çileler yüklenip kolay kılmak için az mı uğraştım. Sürüyor da uğraşmam.

Şundan ötürü uzandım bütün bütün bu dediklerime. Bilip inandığımca denemelerimin duygu-düşünce-özlem düzmeceliği olmadığına göre, özüne saygılı okurlar, salt kendi yetişimlerinin hatırı için denemelerime girseler; bir girince, ne denli tezcanlı olurlarsa olsunlar, bir süre etkenlikle oralarda dolaşsalar, diyorum. Ne iyi olurdu bu! Kimin için mi – herkesin kendi bileceği şey bu.

Yazar açısından, birbakıma, okur açısından da öyle: deneme *çağrı’dır*. Çağrılarsa, yaşama geçirilmedikçe belli bir dinginliğe erişmezler. Böyle bir dinginliğe doğru canla başla koşturmaların aşamalarıdır denemeler. Demek istediğim: okumanın, uyur gözlerle edilgince yangelip yatmak olduğu sanılmasın. “Ben buyum, kimse benim işime burnunu sokmasın, denememiş menemeymiş bana ne!” diyenlere (aramızda böyle kimseler göremiyoruz) çoktan güle güle dediydim zaten.

Okur-ile-yazar bizbize kaldığımızı göre, tam bir gönül rahatlığıyla birkaç söz daha. Deneme denemedir; öyle ya, deneme, yazarın kendi kendisiyle konuşmasıdır (baştan beri birden yime hep öyle ya) biryerden sonra açık-seçik biçimde yazarın *okuruna seslenişidir* deneme.

Bizlerin yardımcısı deneme yazıları. İyi’lerle birolalım, güzellerle elele çalışalım, doğrucularla omuz omuza yürüyelim diye hep. Çekici yanları olsa da *tehlikeli* şeyler bunlar. Bilgice, duyguca, dilekçe, elden geldiğince zengin olanaklar ortamında herşeyin özgürce tartışıldığı yerler denemeler. Gerçi yazı başlıbaşına önemde bir gerçekleştirir. Yazıyı izleyen gerçeklikler de var ama önemli olan her gerçekliği gereği gibi yaşama geçirmek gerektir. Ancak böylelikle, yaşamdan çıkan yine yaşama dönüştürülebilir.

Ben de, sen de – yaptığımızdan sorumluyuz hepimiz. Yeri zamanı gelince: Giriş! Herbirimize, öze özgeye yapabileceğimiz

çok şey var – yapılanlar birtürlü yetmez, bu böyle. Kimse kendisine yakışandan kaçınmamalıdır.

Mutluluktan ne anladığını bilmiyorum. Kendim için de sis- lere bürünmüş. Gene de kendi adıma, mutluluk gözüyle bakı- yorum deneme yazmaya. Duyduğum bazı sallantılara karşın dileğim, deneme okumanın da, deneme yazmayan okurlarca, mutluluğun bir ögesi olmasıdır. Böyle bir mutluluğa en küçük bir katkı bile mutluluk benim için.

İşte başbaşayız: İşte okumaktasın. Gördüğün gibi, okun- mak için başkalarını incitmen, türdeşlerin hakkını yemen, geç- mişe sırt çevirmen, şimdiye hırçınlık etmen, geleceği küçümse- men gerekmez. İnan ki, iyi-doğru-güzelle güzel ilişkiler kur- man, güzel ilişkiler yaratman için güzel bir fırsat bazı okuma- lar. İnan ki, bazı yazarlıklar da öyle. Algılamayı keskinleştir- mektir, aklı işletmek, gözlem gücünü yoğunlaştırmak, duygu- ları zenginleştirmek, düş olanaklarını genişletmektir okumak.

Bu dünya senin. Şimdi benim dünyamdasın ama. Yanlış söyledim, şimdi ben senin dünyadayım. Gerçekte dediğim şu: hepimiz bizleri kuşatan *ortaklaşa* bir dünyadayız, birarada. Sen sen ol ki, yerin olsun bu dünyada. “Kendin”, “kendim” diye ni- telediğimizse, oluş, sürekli oluş. Son vargı yok. Bitimsizce bir yaşam uğraşı bu. Yaşamak, insanın çeşitli yönlerden kendi dışı- na çıkmasını gerektirir. İşte deneme böyle bir dışa-çıkışın en güzel gerçekleşme alanlarından biridir. Deneme, denemeyse: ne yazar ne okur uyuşukluğa gözyummaz, gözyumamaz. Yaz- gımız böyle: birbirimizi ayık tutmaya çalışırız denemelerde. Ba- zan çelmelere dolansa da göz açıp kapayıncaya dek geçiyor za- man. Bir de ne göresin, ayrıcalıksız kimselerin önleyemeyeceği o kesin kesintiyle burun burunasın. Keyfimizce denemelerde koşturalım öyleyse.

Ne için yapıyoruz bunu? Niçin olacak, dünya *önemli* oldu- ğu için, öyle ya, okurluk da yazarlık da önemli. “Bu nasıl şey!” deme. Tuhafsa da böyle. Değil mi ki o henüz yaşanmadık ama kesinlikle yaşanacak ölüm var, herbirimizin özölümü var, değil mi ki o kesin kesinti var, değer mi denemeye, değer mi dene- mede bunca koşuşturmaya – böyle *deniyelim* ama. Tam da bu böyle olduğu için, bu önlenemeyen kesin kesintiden dolayı,

varlıkça herşeyin önemden, değerden tümünden yoksun olduğu düşünülse bile (bırak ki hiçbirşey kendiliğinden değerli ya da değersiz değildir, herşey bizlerin yargısı, bizlerin davranışıyla önem ve değerce bezenir), – ne diyordum, baştanaşağı şu dünyaya “önemsiz! değersiz!” damgası yapıştıranlar çıksa da, kendimiz için, istersek, başka türlü kılabiliriz herşeyi. Ben denemelere yansıtarak dünyayı “okuyorum”, böylece kendime yardımcı olmaya çalışıyorum; sense deneme okuya okuya bu yönde kendine yardımcı olmaya çalışıyorsun. Yaptığımız oyalıyorsa bizi, yaptığımızla özümüze birşey kattığımızı, bununla da yaşamı daha yaşanır kıldığımızı görüyorsak daha ne isteriz. Hangi yönden bakılırsa bakılsın, yazsak da okusak da, kendimize dünyayı değerlerle bezeme uğraşdır deneme.

Tüm yaptığım, daha doğrusu kendimi adadığım şey: algının anlayışının yettiği oranda, dünyamızı, dünyadaki durumumuzu dile-getirmeyi *denemek*. Kendim için yadsınamayacak şeyse şu: yaşamöykümün bir parçası denemelerim. Kendimden bambaşka yönler çevrilseler de bu böyle. Okurun, okumayla yaptııysa: yaşamaöyküsüne birşeyler buyur etmek; okuma konuklarıyla özyaşamını katkılandırmak. Sinsin! Yarasin! En iyi dileklerimle senden yanayım!

Kuşkusuz, herkes, herşeyden önce kendine karşı sorumludur. Sorumluluk en özde, kişinin kendine sorması demektir. Nerden, neden, ne ölçüde sorumlu olduğunu, var sen kendin, kendi kendine bul. Bana yol sorma. Olsa olsa, ama iyi ama kötü, tutturduğum kendi yolumdayım ben. Olanca ciddiliği saçmalığıyla, yol bulmak, yol bilmek kolay mı? Peki, nasıl bir yol bu? Gözlerinin önünde: benim yolum, denemelerim; yolum, denemelerimde. Bu yola, özün için “Anlamsız bir yol!” deyip geçebilirsin. Ne diyebilirim buna. Doğru mu bu yaptığın, değil mi, – böyle mi gerçek, olabilir de olmayabilir de, kendin için en uygunu kendin bulup uygulayacaksın. Benim yolum, çok çok bir uyarı sana. Bir uyarı olsa, daha ne isterim. Herkesin yolu kendisinin.

Sen olmayınca yapayalnız sessizlikteki satırlarımla yürüyüp giderken giderken, bazan, “İşte sensin, sen de burdasın okurum!” duygusu kaplıyor içimi, bir heyecanlanıyorum bir

heyecanlanıyorum ki sorma. Güzel, güçlü, güven arttıran tanıklar bürüyor yolumu.

“Şuna bak, kendi kendine elime düştü, hadi şunu adama-kıllı bir inciteyim” dersin, anlarım seni. Güzel şeyler kadar acı-masız şeylerden yana da zengin mi zengin bir dünya bizimki. “Deneme, deneme, – yazma şunları, zamanımız yok bu gibi şeylere!” dersin, hadi güle güle sana. Ben seni ille de “Oku!” diye zorluyor muyum ki, sen beni, ille de “Yazma!” diye zorla-yasın? Hep derim: herkes kendi yoluna!

DELİNİN DELİSİ

D

İlk bakışta, kimselere pek birşey diyemem, çok kişinininki gibi akıllıymış izlenimli adım eşlik ediyor yazılarıma. Oysa sık sık içten bir izlenimle, imzaya-ne-gerek doğrultusunda kor gibi bir istek kaplıyor heryanımı. Gene de yazı-çizi ortamının alışlagelen buyuruculuğu ille-de-imza dediğine göre, *Deli*'yi kondurup geçmemek için kendimi zor tuttum. Hoş, düpedüz "Deli" şaşırtıcı bir böbürlenme aracı olarak yorumlanabilirdi. Böylesi yanlış anlamaları önleme kaygısıyla gönülcüğüme uygun yol mu yoktu: Resimlerini hayranlıkla anımsadığım Sung çağı sanatçısı Mi Fei gibi *Ben Deliyim (Mi Tien)* deyip işi bitirebilirdim. *Deli Nermi* bile neme yetmezdi ki. Deli değil miyim, özümle yakışan yakışmayan birbirine karıştı, olan oldu sonunda: baştanberi *Nermi Uygur*'lu denemelere kaldık. Bu büsbütün boşa gitmedi gibime geliyor. Ne de olsa, böylece, gücümün elverdiği ölçüde sağlayabildiğim bazı katkılara yaslanıp duygu-düşünce yönünden bir tutam okurla akrabalık kurduk. Bu oynak ki oynak dengeli duruma, kimi satırlar boyunca kimi satırlar arası birtakım deliliklerin armağanı gözüyle bakıyorum. Sözümona delilerin de akıllıların da pek çarpık bulmayacağı bir gerçek değil mi bu.

Bildik çekidüzen kurallarına sığmayan bir *kendimle konuşma* eylemidir deneme benim için. "Deli mi ne bu, kendi kendisiyle konuşuyor!" – Deli olabilirim ama kendi kendimle konuştuğum için değil. Bırakın ki, böylesi bir konuşmada kulağımı gözümü başkalarından ayırmıyorum.

Ona ne kuşku, bazan alımlı görünümlere bürünse de, çoktan güle güle dedim deneme tanımlarına. Filozoflar, mantıkçılar, eleştiriciler, – karıştığım yok onlara, varsın uzmanlıklarında atkoştursunlar. Ne bilimce kılı-kırk-yarma, ne felsefece kuram kuyumculuğu, ne de öyküce bir anlatı esrikliğidir deneme. Şimdi burda, deneme, denemece denemeye çevrildiğine göre, tümcü bir sarıp sarmalamaya yeltenmektense, *deneme'ye uygun* bir bilme-akılyürütme-anlama tutumuyla, denemenin *d'sini* azıcık deşeyim diyorum.

"D", "d" – dört-beşbin yıl öncesinden beri yabancımız olmayan bir harf, bir ses, yazılı bir gösterge. Yahudilerin Sina Dağı serüvenlerinden önceki abc'nin başlarında yer alıyor. İbrani-ce'de *dalet* kapıyı simgelemekte, – kimi sağa kimi sola açılan di-kine bir kapı. Byblos'ta da karşımıza çıkıyor bu *dalet-kapı*. Dese-ne, bir-ikibin yıl içinde toplumdan topluma değişiklikler geçirerek varolagelmiş ama kapının özü işlevi hep aynı kalmış. Bazan kadın göğsündeki çekici kabarıklıklarla birtutulmuş. Ne de olsa, göğüsler insan için nice tatların kapısıdır. Zamanla uzantısı atılıp üçgensiz biçimde simgelenmiş, sivrisi kimi aşağıda kimi yukarıda. Nitekim süt emme eylemi çok eskiden yazıda hep sivrisiz *d* diye resimlenmiş, – ayaklı kadehi andıran çizgisel bir oylum. Eski Yunan'daki oluşumuyla tanıdık bir harf artık, *delt*a'ya dönüşmüş *dalet*. Bugüne dek ulaşan Latin yazısındaki kılığıyla milyarlarca insanın yabancısı olmayan bir harf-ses *d*, Türkçe'nin de *d'si* o.

Böyle birşey işte *deneme'nin d'si*. Denemeci aklının alaycı-ciddi eğilimiyle çekinmeden söyleyeyim: bilinene bilinmeyene geçtiğimiz kapı, yani açıklık *d*, – denemenin daha *d'si* böyle. Daha *d'siyle* böyle deneme. Öyle bir kapı ki deneme, deltanın dal dal dallar süre süre binbir yöne doğru tatlar, duygular, yaşantılar denizine ulaştırır okuru yazarı. Mısır'ın hiyeroglifli sfenkslerinden Sümerlerin tapınaklarına, Etrüsklerin gizemli yapılarına, ordan da Roma'nın alanlarına, ordan da günümüzün kitaplarına dek hep *d*, – hep deneye yönelişler. İki dudak arasındaki akıl-gönül besleyen bilgeliklere götürür *d*; kimi iki bacak birleşimindeki tat yuvasına. Kimi aralık "ağız", kimi ça-

tal “ağaç”tır *d* – deneme. Heryöne bir açılım kapısıdır o. Alıp götüren bir başlangıçtır deneme, tıpkı *d* gibi.

Ya sonrası, kapı’dan girdikten sonra, – *öte*ler? Tezcanlıysak da, aceleye gelmez deneme. Kendimle konuşmuyor muyum şunun şurasında, kendi kendimizle başbaşayız. Şimdi adımımızı şöyle rahatça atalım, ötesi sonranın işi.

Konu

Yazı-çizi işlerinde, genelde, “konu’nun” büyük önem taşıdığı inancı yaygındır. Yazı ister bilim yazısı, ister felsefe yazısı diye nitelensin; “yazı” deyince, ister öykü ister roman, isterse de başkaca bir yazı gözönüne getirilsin, nerde yazı varsa, orda yazıya ilişkin ilk akla gelen şey *konu*’dur. Hem yazar, hem okur, hem eleştirmen, çoğun, bunun böyle olduğu inancındadır. Yazıyı kavrayıp tanıtmaya yarayan her yafta, bu arada en çok da, yazının başlığı, konu göstergesi olarak yorumlanır. Geniş çevreler bütün bunların deneme için de yürürlükte olduğu kanısındadır. Bu doğrultuda: her yazı gibi denemenin de doğallıkla bir konusu olduğu benimsenir. Şöyle ki, kim olursa olsun, yazıya yönelen hiçkimse yazının konusu var mı yok mu diye bir sallantıya kapılmaz. Ayrıcalıksız her yazı için, en ilk sorulan şey: “Yazının konusu nedir?”, “Yazı hangi konuyu işliyor?” sorusudur. Heryanda benimsenen yanıtsı sanıya gelince, onu da şöyle dilegetirebiliriz: belli bir konudan ötürü yazılır yazı. Önce konu, sonra yazı gelir; çünkü her yazı belli bir konuyu işlemek amacıyla yazılır. Yazı varsa, konu hatırı için vardır. Böylece yazı’da en büyük rol konuya düştüğünden, yazıyı yazar olarak kotarma gibi okur olarak kavrama da konuda odaklanmayı gerektirir.

Bu rasgele belirlenimler, kuşkusuz, yazıya ilişkin yürürlükteki davranışların genel bir betimlemesidir. Denemeye gelince, hele kendi denemelerime gelince, tümüyle bu davranışların çekincesiz denemeye de uyarlanabileceği görüşünde değilim doğrusu. Hele kendi denemelerim için böylesi bir uyarlamadan sözedemem. Deneme yöresinin yazılarıyla öbür yazı yöreleri-

nin yazıları arasında küçümsenmeyecek bazı benzemezlikler olduğu kanısındayım. Hepsinin birden yazı olma yönünden yeryer birtakım kesişmeler, örtüşmeler içermelerine karşın, denemelerin, özellikle kendi yazdığım denemelerin (deyime aşāğlayıcı anlamda başvurmadığım besbelli) bazı "tuhaflıklar"la ortaya çıktığı apaçık bir gerçek gibi geliyor bana. Bu gerçeği az çok gözler önüne sermek amacıyla, denemelere, en ilkin kendiminkilere, "konuca" nasıl vardığımı bir-iki özyaşam çizgiciğimle vurgulamak zorundayım. Bunu yapmakla, "deneme'de 'konu' konusuna", yandan da olsa, bir ışın sağlamış olurum umundundayım.

Durup durup "Ne okuyayım?" diye dalsam da "Ne yazayım?" diye kafa yorduğumu anımsamıyorum. Özde, 'konu' ya da 'konum' diye adlandırdığım birşey bilmiyorum zaten. İşte bu tür habersizlikler ortamında kimi etkin etkin kimi edilgin edilgin yaşayıp giden biriyim. Ona ne kuşku, herkesinki kendine özgü bir yaşam. Benimkiyse: aylaklık, sıkıntı, çalışma, salınım, yağmurlu, kıpırtısız, dondurucu, güneşli güneşli akar, tökezlenir, geçer gider. Gelgelelim, ilkin belli belirsiz sonra sonra bu-da-ne-böyle dedirtecek biçimde birşeyler bastırır – dipten, diplerden, varla yok arası sönük sönükken bastırır birşeyler. Bilincimin (sanki varmış gibi) kapısına vuruluyor sanıyorum zaman zaman. N'olup-bitiyor diye gidip baktığımdaysa birşey yok ortada. Önce aldırıışsız kalsam da sonra sonra dikkat kesilmek zorundayımdır. N'oluyorum diyemeden, benim buyur etmemi gereksiz kılan bir konukla birlikteyimdir. Göz açıp kapayıncaya dek heryanımı belirleyen bir yerleşim gerçekleşmiştir. Artık en üst köşemdedir bir varlık. Evsahibidir o, bense (alışkanlık bu "ben" diye bir sözcüğe takılmam, gerçeklikteki karşılığı nerde bu ben'in?), – ne diyordum, o evsahibidir; bense, olsa olsa bir konuk.

Küçük bir kâğıt parçasına, o yetmezse küçük küçük kâğıt parçalarına çentiksi birşeyler çiziktirmeye başlamışım bile. Aa... konumsu birşey, basbayağı bir konu gölgesi vurmuş bile akkâğıtlara: Tam "Ne çekici, ne görkemli şey!" diyeceğim, dirimsiz-sönük birşeyden başkası yok ortada.

Sonra: iş-güç, başka yönler sapar giderim. O hâlâ orda

ama. Yadsınamaz. Hangi yana dönsem akıl takılıyor oraya. Beni parmağında oynatmaya başladı başlayacak, – çoktan başlamış bile. Hangi yana koşturuyorsam onun dürtüsüyle koşturuyormuşum meğer.

Sonra: elimin altında irileşen kâğıtlara geçirdiğim kargacık burgacık satırlar arttıkça artar.

Sonra: Bir konu var işte. Şimdi burda üzerine eğildiğimiz şeyden dolayı, yaygın adıyla, konu. Ne konusu olacak, başka birşey olamaz ki, bir deneme-konusu var. Birden ayırdına erişiyorum: bu “konu” dediğim şey şimdi ortaya çıkmadı, *hep* vardı bende, hep içimdeydi, sallantısızca biliyorum bunu. Tuhaf şey ama. Dipte vardı demek! Dipten bastırıyor konu bende.

Sonra: öyle bir yakalıyor ki sonra, – bırakmıyor, bırakmıyorsun çünkü. Gel de kendinden sıyrıl; kendini bıraksan da kendinsin, bırakmasan da. Sabah akşam, evde dışarda, düşte, okurken, sağlıklıyken, hastayken, biriyle konuşurken, birilerini dinlerken. Herşey ona akıyor, ona götürüyor, ona esiyor. Herşey ondan bana, onunla bende. Artık ondan ötürüyüm ben.

Sonra: al eline kalemi yaz! – bak işte öyle olmuyor. Kolay gelinmiyor yazmaya. Daha doğrusu, ben gelemiyorum. Öyle çok zaman gerekiyor ki yazmaya başlamak için. Ne denli ileriye atsam da, her yazmaya başladığımda, “Erken davranmıyor muyum?” diye çıkışmaktan kendimi alamıyorum, – kime olacak kendime çıkışıyorum kuşkusuz. Bu söylediklerimle yanıltmamak amacıyla açık-seçik belirtiyim: Yazmak benim için bilinçaltını bilince çıkarmaktır, gibilerden tumturaklı bir gerçek saptadığımı önesürmüyorum burda. Herkesin ne olduğunu bildiğini sandığı “bilinçaltı” kavramı ile pek birşeyler getiremiyorum gözümün önüne. İçlemi kaplamıyla kimselerin yabancı olmayan “bilinç” bile, çoğun, balta işlemeyen bir orman benim için.

Sonra, ne diyordum: yazılı kâğıtlarımı çoğalta çoğalta, birsüre daha, bazan da çok uzunca süreler oyalanırım – neyle mi, yazacağım denemeyle. Burma burma heyecanlı bir koşturmadır bu. “Süre” dediğimse, duruma, durumlara göre, özellikle de sözümona konunun getirdiklerine göre, kimi haftalar, kimi aylar, kimi de (abartma yok söylediğimde) yıllar, onyıllar.

Nitekim yarım yüzyılı epeyce aşkın bir süredir içimde taşıdığım bir yazıyı, çocukken acıyla kurguladığımı sandığım bir yazıyı, gençken kâğıda dökmeye başlayıp da birtürlü bitiremediğim bir yazıyı, bir denemeyi tezgâha alacağım, – istekli birileri şimdi elimdeki yazıyı kapar kapmaz, ya da ben bir köşeye atıp unuttur gibi yaptığım zaman.

Sonra: içimde bekleyen, içimde uyuyan, pişen, büyüyen o şey – birden artırır zorlayışını. Her “şey” kendine özgü bir yüklenişle yapar bunu. Hep ayrı bir bakışla yazıya yönelir, yani yazmaya iteler beni. Şaşılacak yanı yok bunun: “Çirkef” konusu başka “Büyük İskender” başkadır; “Yalım Çalışı” başka “Gezegen Anası” başkadır; “Faust” başka “Köpek Salyası” başkadır; “Buda Sakyamuni” başka “Masa” başka bir basınç gösterir.

Sonra: dıştan gözatana mantıksız gelen, benim içinse, bazan şaşırtıp üzen, bazan şaşırtıp sevindiren yazılı bir koşturma, – bir koşturma. Bölük-pörçük bölüklenen bölük-pörçük kâğıtlarsa: tümceli, tümcesiz, tek-sözcüklü, çok-sözcüklü satırlar oluştura oluştura artımlı kâğıtlar... Bir de ne göreyim: sığmıyor yazı yapracıkları eski-yeni dosyalara, özenli özensiz göstergeler kondurduğum eski yeni dosyalara. Kimi bir bakışta anlaşıliveren, kimi n’apıp etsem birtürlü sökemediğim renkli renksiz deneme öğeleridir bunlar.

Sonra: n’aptığımın kendim de pek hesabını veremeyeceğim bir yerli-yerine-koyma işine girişirim. “Konu” denen şey, yazımsı bir kılıkla şöyle böyle belirgin olmaya yüztutmuştur artık. Bugüne bugün söyleyecek birşeyim var ortada, pek açık-seçik değilse de birşey gene de. Kendim, söyleyeceğim şey’e dönüşmüşüm sanki. Bir gerginim, bir gerginim ki...

Sonra: hâlâ belirgin değil ne diyeceğim. Gerçekten birbir denemeden, diyeceğimden demeyeceğimden nasıl haberim olur? Konu nerde, peki – nerde olacak, beklemede konu. Beklemedeyim ben kendim. Kâğıtçıklardan sütunlarla birşeyler dik dik ayakta tutunmaya çalışıyor; kâğıtçıktan uçaklar duyma-düşünme göklerine havalanmak için sabırsızlanıyor; kâğıtçıktan bayırlar ovalara iniyor. Tasarımları zorluyor, tasarımlardan taşıyor çeşit çeşit kıvamlı satır-adayları. Uzun kısa tümceler, hayalsi tümce öbekleri, adlı adsız bölümcükler dolanıp duruyor göz-

lem-düşünme-duyum-tasarım enginlerinde. Bütün bunların hepsi birden mi – herşey bir günde mi? Yok canım! Zaman ister, çok zaman ister bütün bu dolup taşan yaşantılar. Hem acelem vardır, hem de epeyce yavaştan alırım. Daha doğrusu: her olup bitenden haberi de ğildir. Ne büsbütün elimdedir, ne de elimden kaçmıştır herşey. Keyifli arayışlı, sıkıntılı arayışlı biriyim artık: Birbirini çağırın tatları sevecenlikle tadan, güçlüklerden güçlüklerle pala sallayan, yeryer düzenli yeryer dağınık bir yayılım...

Sonra: Konu belirsin artık! Oysa yapacak çok iş var. Kendiliğinden olup bitecek şeyler de var ayrıca. Bazı kılıklara bürünerekten belirginleşmeye yönelen herşey güzelce uyuyup dinlenmeli. Fırtınalar sarmalı ortalığı; yangınlar yangınları körüklemeli. Kendi gözümünden bile sakındığım birbirinden alımlı yapraklar, çiçekler bezemeli oluşmakta olan yazı-dünyamı.

Sonra: düşümde de burğu burğu içimi oyan birşeyler; geceleri beni yatakta ürpertiyle sağa sola döndüren birşeyler. "Sabah olsun, hemen yazmaya başlıyorum!" doğrultusunda hızlı hızlı soluklar...

Sonra: umulmadık bir ertesi-gün. Sözümona bütün bu son kazanımlara karşın isteye istemeye başka bir güne bırakıyorum yazmayı.

Sonra: ne o öyle, derlendi toplandı sanırken yayıldıkça yayılıyor yazacaklar. Öteyandan: böylesi tek satır yazılmayan zamanlarda ne tadına doyum olmaz şey şu 'yazarlık'! Birbirinden eşsiz tümceler "kura kura", yetkin nitelikli tümceleri birbirine çata çata geçen zaman ne güzel zaman. Yazısız, yazmasız ne özgür haftalar bunlar böyle. Keşke sonsuza dek sürse yazıya adanan ama yazma zorunluğu bulunmayan zamanlar. Ne iyi yapmışım da günü-geline-dek ertelemişim yazmayı, yoksa bütün bu son kazanımlardan yoksun kalacaktım.

Sonra: yazıdan uzak bir iklimde sarmal sarmal artımla öztutuyor kazanımlar. Yazmayan yazar, somurta somurta kendini yer miymiş hiç – tümünden yanlış şey. Tam tersine, yazmadığım için son yok sevincime; yazacağım nasıl olsa, ama ilerde, daha çok var. Yazı gündemde şimdi, nasıl olsa. Birdeyime, yazmadan yazıyorum işte ("yaşıyorum" diyecektim, neyse). Yazmakta de-

ğilim ki, büzüp kasan dikkatlere bürüneyim. Kuşlardan hafiftir yazma özgürü yazar.

Sonra: korkuyorum – yazma zamanı geldi. Neylersin, kaçacak kıyı-bucak kalmadı. Kendi yazımdan başka sığınacak yurdum yok. “Sen de al eline kalemi kâğıdı...”

Sonra: olmuyor birtürlü. Son andayım, oraya geldi çattı – ameliyata götürülüyorum. Ya çıkamazsam beni soktukları yapı-yabancı yerden. Ölüm-dirim işi bekliyor beni. Korkunçtan öte bir can-sorumluluğu altında eziliyorum, – ne peki, bir bilsem? Karmakarışık birşey. Paramparça içim dışım. Ne iç ne dış kalmış. Yorgunum. Hiçbirşey gelmiyor elimden. – Olacağına varır: bırakıyorum kendimi...

Sonra: işte sonra, kimbilir ne kadar sonra, bir sabah uyan-
dığımıda, geceyi nasıl geçirdiğim silinip gitmiş. Viyıl viyıl kâğıt-
çıkarmış insanı canından bezdiren. Sonraymış, sonra’larmış, ürkülmüş, önceymiş değilmiş...

Yazma zamanıdır! Bütün bunlardan bana ne şimdi. YAZI-YORUM. Gündemmiş, taslakmış, aa-o-da-varmış, aa-bu-da-varmış, aa-bu-yokmuş, sakın-şunu-unutmayaymışım, buna-boş-vermeliymişim... geçti gitti hepsi. Beni bekleyen şey: YAZ-MA geldi çattı.

“Yaz beni!” – Peki. Ah o ilk tümce! Bunca boğum boğum dolanık yaşama zamanlarının ardından, yaşamaktan alıkoyan çoğun uyurgezer-aylak zamanların ardından ne bu *yazma-zamanı* böyle: geçmişin yalpa yalpa devingenlikleri hep bu ilk tümceciğin hatırı içinmiş meğer. Olgun-heyecanlı-dingin bir sevinç salkımıyım ben artık.

Sonra: hani sonra’lar yoktu? Olmaz olur mu hiç, – yazar yaşadıkça, okur yaşadıkça, ya da nerde yazı varsa, orda “sonra” olacak, hep sonra, sonra’nın sonra’sı olacak.

Sonra: başladım artık, son noktayı koyacağım güne dek böyle gider artık. Değil mi ki bunca sabrettin, gelsin birçırpıda dökülsün artık yazı akkâğıda. Yok öyle şey, yok – ne yazık ki yok, iyi ki yok öyle şey. Yazı bu, uzay-zaman içinde yayım yayım yayılması gerekir. Desene şimdi, nice sonra’lar sonrası şimdi, nice sonra’lara doğru tam da şimdi başlıyor... Ne mi, herşey.

Uzun süreler gerek bana. Bir bir sayamam ki “sonra’ları”.

Her denemeye özgü değişik sayıda sonra'lar olasıdır. Sonra'ların birinden öbürüne koşturup duracağım. Yazma yazgım bu benim. Yürü git, yorul yorulma, uçarca koş, tökezlen kalk, dura dolana güçlüklerle başa çıkmaya koyul, dinç dinç seğırt amaçtan amaca, bilemediğin nedenlerle apışıp kal bazan; bazan nereden geldiği belirsiz çelmelerle boğuş, özüne öz katan tümcelerle tümcelere salına salına yürü git. Ne ki deneme yazmak: köşekapmaca, körebe, birdirbir, satranç, üçtaş...

Herkesin "konu" deyip geçtiği şey: öylesine üstüste yığılan, öylesine içiçe düğümlenen, öylesine sağa-sola dağılan, öylesine derlenip toplanmayı gerektiren bir etkinlik ki.

Sonra: o oraya, bu buraya gelecek: onun-yeri-orası, bunun-yeri-burası; önce-bu, ardından-öbürü... Kalem kâğıt eldeyse de bütün bunlar gene de tasarımda, tasarımlarda kuşkusuz. Yazıya her dökülüşse, kimi tasarımlara uygun, kimi tasarımları çiğneyen bir görünümde biçimlenmekte yazıda. Nicedir aklımdan bile geçirmediğim satır satır görünümler oluşmakta.

Gel de bu yaptığına bak! Hani kesinlikti yazma ürünü yazıda konu. Yaz, yaz, boz düzelt, düzelt boz, düzelt... bunların hepsi yazıya aktarırcasına içlerde, tasarımda, hâlâ tasarımda.

Sonra: sonralar sonrası tarihli bir sonra'da – *işte* eli ayağı düzgün diye niteleyebileceğimiz *en ilk* sözcük!

Birdenbire güneşli saatlere kalmıştır bundan böyle herşey. *Yazma* zamanı ile *yaşama* zamanını birbirine özdeş kıldın mı, tektük kaçınılmazlıkların zorlaması ayrıcalıklı bir-iki gözükme biryana – silinip gidersin ortalıktan. Kendi istencimle denemenin buyruğuna girdim, gidiyorum. Nereye mi: kaptırdığın söyleme gereksinimlerinin götürdüğü yerlere, yersizliklere.

Gerçekten de, yazacak konu arayıp bulmak diye birşey nedir bilmem. Nasıl olup bittiğini kendim de anlamadım: öyle tuhaf-doğal, öyle serüvensi bir biraraya-geliş ki bu. Hem kendimi hem evreni, hem kültürü binbir denemece deneylemeyle izleme koşturmalarından başka birşey yok artık gündemde. Deneme ortamında kımıldandığıma göre, seve isteye göğüs geremeyeceğim sıkıntı da yok. Yürek genişleten yürekliliktir deneme: Hızlı-yavaş bir oluşumla içiçe, yanyana, sarmaş dolaş sözcük-

ler: kök, gövde, dal, yaprak, çiçek bağlar durmadan; durakladı-
ğı sanılan dönemlerde bile tükenmeyen bir sözcük çağıltısı iş-
başındadır.

Yazıyorum: birbakıma, gelip görmek için nicedir özlem
çektiğim bir ülkedeyim. Gözlerimi dört açtım, kulaklarımı dik-
tim, burnum kokularda; ayaklarım tabana duyarlı bir eşuyumla
kimi havalanacakmış gibi, kimi kımıltısız yapışık birtakım
alanlara. Belleğim herşeyi yutacakmış gibi apaçık. Anlayışım
duru-keskin-belirgin bir saydamlıkta. Değerlemelerim atak-öl-
çülü kuşatımlara doğru süzülüyor.

Konuymuş değilmiş, bana ne bunlardan. Söyleyecek öyle
çok şeyim var ki, hangibirini söyleyeceğimi şaşıyorum. Kan-
dırma, çalım, ürkü, kasıntı – hepsinden öteelerde yazı yazı ko-
nuşan bir dilim ben. Kendimden habersizmişim: ne atak, ne öz-
gürmüşüm meğer! Gene de, varsın essin püfür püfür tehlike
yelleri...

Yazan açısından, kabaca saptanırsa böyledir işte deneme
evreni.

Kültürün, kültür-içi kültürlerin kuşaklarca oluşturduğu
başdöndürücü bir salıncaktayım. Sonsuz dalgaların gizemiyle
eşleşiyorum sanki. Yaşantı yaşantı örtülerimden sıyrılıyorum.
Varlığım, tepeden tırnağa en küçük titreşimleri algılayıp sindi-
ren bir esnekliğe büründü. Duyma gücümün, düşünme yeti-
min ulaştığı herşeyi özümle eleştirme ateşinde; özümü herşeyle
kaynaştırma ateşiyle yanıyorum. Baştanaşağı merak, öğrenme,
sevgiyim. Olanca dinçliğimle tırmandığım yamaçlardan bakın-
ca, canıma can katıyor ummadığım görünümüler. Derinlerde
yattığını sezinlediğim anlam-yörelere erişebilsem de erişeme-
sem de, esrik esrik, ayık ayık bilincim. Nasıl unutturum: *yazıyla*
varetmeye koyulduğum denemelerdeyim.

Gel de şaşma gerilerde kalan, yakınlarda depreşen: ısmar-
lama konu düşkünlerine; hazırlop konu lehimcilerine; eğreti
konu anamalı tüketen mirasyedilere; alıntıyla çalıntıyla ortam
havasını okşayan gözboyayıcılara; geçerakçe konuları sakız
ederek başkalarını sorumsuzca oyalayanlara; çalım olsun diye
sözümüne uydurma görevlere dörtelle sarılanlara; inanmadan

çiziktiriverdiği şeyi, “deneme” adı takarak benimsetmeye çalışanlara; bu tür sözümona yazıları deneme diye benimseyen okurlara, eleştirmenlere gel de şaşma.

Şimdi burda birtakım yapayısı yöntemleri yardıma çağırıp – deyimi ille de kullanacaksak – deneme “konularını” belli öbekler içine toparlamaya yeltenmeyeceğim; ne ilişğim var bu tür şeylerle. Sınır tanır mı ki deneme? Benimkilerse: sessizce seven duruşlarından ötürü, gürültüsüz patırtısız izlenimler uyardırsalar da, nerdeyse azgın bir başkaldırıdır herbiri.

Konu mu –, pıtrak gibi konu bende. Konunun bini bir para değil ama. Herbiri yaşam özüyle somlaşmış altın. Eskiymiş yeniymiş, zormuş kolaymış; açılmış kapalıymış, saydammış bulanıkmiş; çocuksuymuş yaşlıcaymış; başkaları ne demişmiş, başkaları ne diyecekmiş; felsefeye kanat çırpmış, bilimlere kazık çakmış; şiirsellikle kendinden geçmiş, gizemlerde yitiklere karışmış; eleştiriyle sipsivri dikkat kesilmiş; teknolojinin yolaçtığı değişimlerle başa çıkma kaygısıyla çırpınıyormuş; eğitimce ağırbaşlıymış; Doğu’ca derin Batı’ca akıllıymış; hanımca-efendice usluymuş, delinin delisiymiş; güncelmiş kalıcıymış; soyutmuş somutmuş; sıkıcıymış ilginçmiş; uzmanlığa bağlıymış, uzmanlığı ti’ye mi alıyormuş; boyumu aşıyor muymuş, yoksa aşmıyor muymuş...

Böyleymiş, ya da böyle değil de bambaşka birşeymiş... Ne çıkar bütün bunlardan. İçten içe dürtüklenip sürüklenmediğim; gerçekten merak etmediğim; özvarlığına gereksinim duymadığım sözümona konularla ne alıp vereceğim ola ki benim! Ezbere kaygılı konulardan bana ne! Kafamı gerçekten kurcalayan, duyum-duygu-özlem-inanç-düşünce-yargı-değer dünyamı sınavan şeyler üzerinde söyleyebileceklerime adadım bir kez özümü gidiyorum, – ötesini bilmem, gidiş o gidiş.

Sayılası dökülesi şey mi binbir dalı budağıyla “konu”? Okulsu bir yaklaşımla başkaları zaman ayırsa da, benim zamanım yok bazı şeylere. Olması gerekmez zaten.

Genelde “konu” diye belirttik biçimde çevrelenen şeyler nerde, benim şimdi dönendiğim çevrinti çevrinti *labirent* nerde? “Şimdi” diyorsam, “konu” adıyla bellenen şeyi, şimdi aceleyle

şurasından burasından düşünmekte olduğum için böyle diyorum. Yoksa bol bol konularla çeşit çeşit, dolanık dolanık, atlayışlı sıçrayışlı, öbeklemeye girmeyen; alkış sesine duyarsız, çıkar çekimine aldırışsız “konu’larla” örgülenen bir deneme-yaşamı benimki. Kendimi bir kez yazı ortamında bulduğuma göre, kendimi bildim bileli bu ortamda soluk alıp verdiğime göre, bugüne dek basılmış basılmamış yayınlarım bu tuhaflığının, ya da deliliğimin tanıklarındır.

Ayrılma

Neler girmiyor ki denemelerime, neler yok ki orda. Bir dağınıklıktır, bir dağınıklıktır gidiyor. Ne ki deneme dediğin, hep yinelerim: dağınık düzen, düzenli dağınıklık. İlle de dağıtmakla, ille de toparlamakla alıp vereceğin olmasa da böyle. Şurdaki burdaki akla gelmedik kaynaklı kaynaksız kaynaklardan özdevşirmeler, şuraya buraya konup göçmeler. Derken derken, şurayı burayı sorgulamalar, şurda burda köksalmalar. Çeşit çeşit güzellikler çeşit çeşit çirkinlikler ile içiçe, örtük örtük. Sanki kendiliğinden olup bitiyor herşey. Kuşkusuz, hem rasgele hem değil. Birbakıma ben böyleyim: ben benim diye böyle; nitekim başkaları başka olduğu için başka. Yaşama bakışlardır, yaşamla bakışlardır, yaşamı yaşamla işleyişlerdir denemeler. Gönlünce duy, düşün, özle, yayıl, büzül; yayıl, dağılıp dağılıp toplan, sonra gene, – *hep* böyle, böyle işte...

Evren-doğa-ben-dünya-kültür-başkası deneme deneme oluyor, biçimleniyor, değişiyor, sıklaşıyor, çözülüyor yaşamın bir yerlerinden öbür yerlerine. Keskince buyurmakmış, açıkça öğretmekmiş, sallantısızca gütmekmiş, – yok canım, bambaşka yerlerde deneme, sonsuzca çeşit çeşit deli deneme. Adı üstünde: deneme.

Konu bağlamında, bana en çok çile çektiren birşeye değinmeden geçemem: "Sakın konudan ayrılmayın!" buyruksu tekerlemesi bu.

Böylesi bir saçmalığı kim atmış ortaya? Kim olacak "yazı yargıçları" diye adlandırabileceğimiz sözümona akıllılar. Binbir dereden su getirip (başka türlü olabilir mi) kesin yargı güden dizi dizi gözdağı diyorlar adamın karşısına: "Derlitoplu ko-

nuna sımsıkı sarıl!", "Aklını başına al: denetimi bırakma; konudan ayrıldığın an, yandığın gündür!" İnsanı yıldırıyorlar da. Başta okullar, yani ilkinden yükseğine öğretmenler, ardından herkes, – bunların karşısında sinen sinene. Uzandığı her kesimi avcunun içine alır ezberci eğitim; herkesi, nerdeyse herkesi sersemletir. İyi ki "nerdeyse", yoksa gerçekten yanmıştık.

Genelde öğretilen aşağı yukarı şu: Yazarsan, yazdığına deneme yazısı denmesini istiyorsan, vargücünle bağlan konuna, bir daha da bırakma. Tek konu, tek deneme, kural bil bunu. Düzçizgi doğrultusunda işle konunu. Başı, ortayı, sonu iyice belirgin kıl. Unutma: konudan ayrılır ayrılmaz akıllar karışır. Öz'den uzaklaşmaktır konudan ayrılmak. Bu yüzden gecikir de gecikir önemli olan: ipucu kaçır gider, – yakalayabilirsen yakala. Şaşkına dönen yazar şaşkına çevirir okuru.

Bütün bu beylik lafların, ekleri akrabalarıyla, baştanaşağı karşısındayım. Öyle de üşüşüyorlar ki insanın üstüne. Canımı az sıkmadılar. Kasıntı kasıntı duruşları ne denli etkileyici olursa olsun, böylesi laflar bir kulaktan girip öbüründen çıkmalı. Kim ne derse desin, iler tutar yanı yok çünkü. "Öz" diye birşey var mı ki, "konu" olsun, bir de "konunun özü" olsun. Konudan ayrılmak engellerle yitip gitmekmiş, – hiç de değil: "Konu!" "Konu!" diyoruz, peki, yakından uzaklara gitmeden, uzaklardan yakına gelmeden, gidip gelmeden, gelip gitmeden nasıl göreceğiz konuyu? Ne mantıkça bağdaşmazlıktır, ne gerçekliğe aykırıdır bir uzağa bir yakına seğirtip durmak. Gerekeni gerektiği gibi yapacağımıza, bir tutamcık konuya yapışıp kalalım mı yani? Konuya, olabildiğince özgürce, yani *çepeçevre* bakmadan, konu'yu çeşit çeşit açılardan denemeden nasıl yakalarız konumuzu? Örtük ayrıntılara inmedikçe, neyi kavradığımızı ileri sürersek sürelim kof bir savunudur bu. Hele ben, çoğun o "ayrıntı" deyip geçilen konudaki-ötelerin-ötesine sıçrama tiryakisiyim. Bu gibi ayrılışlar konuya "engel" sayılsa da, çekincesiz diyeceğim, engel zenginiyim ben.

Konu hapisliği değildir deneme. Meraklardan doğan meraklar giderme alanıdır deneme. Konuyu *açmadan* ulaşamazsın konuya. Konuyu açmaksa, konuda büzülmekten vazgeçmektir; konuyu *aşmaktır*. Hepten konusuna yapışıp kalan, bin türlü ça-

bayla kotarsa da, yalancı-pencerelerin sözümona gösterdiklerinin kapalılığına boyuneğmek zorundadır. Oysa deneme: konudan, birdeyime, *dışarlara* açıla açıla; birdeyime, konudan başka yörelerin, bambaşka yörelerin dinçliğe dinçlik katan kültür-yaşam havasıyla gençleşe gençleşe dokuyup kurar kendini. Bazı çevrelerce kınanan o konudan uzaklaşma “sapkınlığını” göze almadan nasıl *geliştiririm* konumu? Kendi hesabıma: konudan “ayrılmayı”, konunun yüreğine varış, binbir yüreğine varış serüveni diye yorumluyorum. Bu yorumla kendimi kandırmadığımı inancındayım. Denemelerimde yapıp ettiklerim bunun belgesidir.

Sözümona *konu’yu* türlü türlü *konu’ların* o sınır tanımaz geniş mi geniş, renkli mi renkli ortamındaki uygun oranlamaların içine yerleştirmeden nasıl erişirim olanca gerçekçi-hayalsi varlığıyla *konu’ma*? Desene etkinliğim, böylesi bir ortamı: *binbir* yönler, yanlar, dengeler, kokular, sesler, düşler, nesneler, geçmişler, gelecekler, geçitler, üstler, altlar – daha nice nice kesitlerde, görünümelerde, boyutlarda algılamaktır, düşündürmektir. Konuyu konuyla yakamozlamadan nasıl duyarsın, nasıl düşünürsün, nasıl yaşarsın konuyu? Zamanı gelip çatığında, sığ bakmayanlar için, “konu” diye birşey kalmıyor ortada... Kalmasın. Deneme bu. Hatırı büyük. N’apıp edip hakkını vermek gerek. Böylesine bir hakverme işine verdim ben kendimi.

Gerçi bazı eğitim, okuma, yazma alışkanlıklarıma aykırı düşüyor bu söylediklerim. Doğrudur. Denememle, yaşayışımla böyleyim, böyle benim gerçekliğim. Belirttiğim kıvamdaki yazılara deneme denmezse, *ne* yazdıklarım “deneme” *ne* de ben denemeciyim.

Hadi ben öyleyim diyelim, peki, ya “gerçek” denemeciler? Hiçbirinin adını anmayacağım, nasıl olsa içime kazılı herbirinin adı, yaşamıma sinmiş herbirinin eylemi, yapıtı, etkisi. Bazılarının adı, bazı ülkelerde, çoktan genel kültürün bir parçası zaten. Hiçbirini benim savunmama gereksinim yok. Eşsiz tatlardan yoksun kalmak istemiyorsak: konudan sözümona ayrıla ayrıla yazan (nitelemem bağışlana) doğru dürüst denemecileri bir an önce yaşama-gündemimizin içine almaya bakalım.

Özüme gelince: bir kez “konu” diye bellenen dar bir çerçe-

ve içine sıkışıp dönenmeye gelemem. Konudan konuya atlarım. Ne için olacak, *konu hatırı* için. Bence, nesnel-kişisel bir yapıp derinleşme uğraşdır deneme. Kuralı-sı-akılsı uslulukla deneme olmaz. Ne o öyle, konu odacığma döşegimi bir güzel se-recek, sonra da yangelip yatacakmışım. Böylesi uykucu akıllılardan değilim. Benim için deneme: konudan konuya, *olabildi-ğince* sıçraya sıçraya bir *oyma* eylemidir. “Bu seninki deliliktir!” türünden bir karşı-çıkışla yüzyüze gelsem de, işte apaçık yanı-tım: n’apalım, deliyim ben. Denememle dilegetirmeye çabaladı-ğım şey gereği, denememle seslendiklerime *saygım* gereği böyle olmak *zorundayım*. Deneme yazarlığını özümde uygun görev di-ye seçtiğime göre *seve seve* böyleyim. Şunu apaçık desene: “akıl-lı” denemeler değil, *deli* denemeler benimkiler.

Deli de olsa, akıllı da olsa ergeç bir soru oturacak gündeme: kâğıda rasgele sürt kalemini, konunun birinden öbürüne hop hop, al sana deneme, – olur mu hiç böyle şey. Yazarlık, denemecilik rasgele olsaydı, dünyada daha kolay birşey olmazdı.

İyisi mi, kimseleri işe karıştırmadan ben gene kendi adıma söyleyeyim: sürekli *çalışma* gerektirir deneme. Bak gör; oku kavra, ara araştı; git incele; deş öğren; yardıma yönel; kötü kişi ol dokuz köyden kovul; sevgilerini genişlet; bilgilerini artır; an-layışını keskinleştir. Üstüne üstlük: herkes gezip eylenirken, söyleşip dinlenirken, sen kurubaşına gömül sözcüklere; özü-nün özüne biçtiği güçlülere çözüm bulacağım diye tekbaşına pala salla.

Haksızlık etmeyelim gene de. Deneme yazmamdan ötürü nice tatlar da eşlik etmiyor değil yaşamıma. Hep konudan ko-nuya, öyle de, gerekince, ne gerektiğinden az ne de çok özen, özveri, özdenetim. “Deneme ne ki, daldan dala kon, olsun bit-sin” demeye kalkışanlar, keşke azıcık başkalarının ne yapıp et-tiğine daha dikkat etseler, – ama ne gezer. Herkes kendince bir vur-patlasın-çal-oynasın tutturmuş gidiyor. Bense, orası-öyle-olacak, burası-böyle-olacak koşturup duruyorum denemele-rimde. Özyaşamımı elden geldiğince kendime uygun bir biçim-de yoğururken, akıllı uslu, akılsız ussuz denemelerimle sarmaş dolaş yaşayıp gidiyorum işte.

Bitmemişlik

İmreniyorum yazdıklarına son noktayı koyan yazarlara. Gel de pek tatmadığım bir dinginliğe eriştiklerini kurma. Sözümona hayranlığım çok sürmüyor ama. Kımıl kımıl birşey içimde: iyi ki öyle değilim, diye seviniyorum doğrusu. Durup durup kalemimden çıkanları şöyle bir anımsayınca, açık-seçik önümde beliriyor gerçeğim: n’etsem onlar gibi olamam. Sık sık kızıyorum hepsine. Böyle yazarlık mı olur, diye bağırmamak için zor tutuyorum kendimi.

“Son nokta”, yazı’yı düpedüz bitirmektir. Bitir mi oysa yazı. Öykü anlatanlar, şiir söyleyenler, sahne oyunu yazarlar, daha da başkaları kuşkusuz, dediklerimi ciddiye alsaydılar, karşıma dikilip birkaç değinişle işimi bitirmeye girişmişlerdi bile. Kendim söyleyip kendim işittiğime göre, kendimi çürütmeyi denemek de bana kalıyor. En iyisi, genelde yaptığım gibi akılları çok karıştırmamak için, (böylelikle akıllar daha mı çok karışır, orasını bilemem) yalnızca kendi adıma, kendi denemelerim adına konuşayım.

Ne önceden saptadığım bir bitime doğru anlatıdır denemem, ne de dize dize seslerle yoğun bir oylum belirginleştirmeyi amaç edinmiştir; başı sonuyla her aşaması birbirine sıkıca kenetlenmiş gelişimli bir tiyatro kurgusu da değildir deneme. Böyle olunca denemenin, “İşte buraya varmak istiyordu, nitekim burda sona erdi” türünden bir bitişi olduğunu sanmak yanlış mı yanlış bir saplantıya düşmektir bence. Denemenin sözümona hangi konusu hangi aşamada son bulur ki? Denemeden başka yazılar yazarlar için, “Çok uzatmış, kısa kesmeli!” diye söylenen okurlara sık sık rastladım; denemeciler içinse, sık

sık “İyi ki yayılmış, keşke daha da yayılsaydı, kimbilir daha nice tatlar sağlayacaktı!” türünden dileklerle karşılaştım.

Gerçekten, *bitmez* deneme. Nasıl bitsin, *deneme* bu. Gerçi her denemenin bir oylumu var: dıştan bakıldıkta, belli bir yer tutuyor; genelde tek bir anabashlığın kavradığı tek bir kuşatım. Bir de bana sor: her denememde deneme’nin bitimsizliğini yazıyorum ben. Alışlageldiği üzere kesin bitim-çizgisi diye yorumlanan son-nokta’yı, özde: “Daha-bitmedi!” “Ötesi var!” “Hep sürecek!” diye anlıyorum. Hiçbir denememin, yayımlandığında: “Buraya kadar!” “Ötesi yok!” “Konumu tüketesiye işledim!” gibi bir gönül-durumuna ulaşmış olduğunu söyleyemem. Ona ne kuşku, birçok yazar gibi ben de vargücümledeşerek sarıp sarmalamak isterim “konu-çevrem” dediğim şeyi. İnsanın söylemek istediklerini gereğince söylemesi kadar kafa dinliği veren birşey var mı? Gene de, her denememin sözümona bittiği yere: “ve-bunun-gibi-şeyler-işte!” türünden, “ve-daha-bambaşka-şeyler-var!” türünden bir imza atmamak için zor tutarım kendimi. Deneme gerçekliğini örtbas etmek aklımdan bile geçmediğine göre, söyleyeyim: Her tümcenin, ya da bazılarının tümce bile demeye çekindiği her deneme-ögesinin ardına “bu-tümce-bitmedi!” diyesim geliyor, – seçikçe belirlenmiyorsa da, bıkıp usanmaksızın yapıyorum bunu. Başka birşey gelmiyor elimden; deneme tutumum bu. Ola ki bunun için, başlangıçlarım biryana, dergilerde deneme yayımlamaya çoğun pek yanaşmıyorum. Benden nerdeyse zorla koparılmadıkça ancak kitapta görünüyor denemelerim. Ne de olsa, hiçbiri bitmediğine göre, ister başlıklı ister başlıksız olsun, biri öbürünü izliyor uzunlu kısalı zaman-aralıkları boyunca.

Bitimsiz denemeler yazmanın bazı nedenleri olduğunu yakalar gibi oluyorum bazan. Deneme-yazma-biçemimde rol oynadığını sandığım bu nedenlerden önemli saydığım bir-iki öbeğe dokunayım. Biryanda nesnel kökenli nedenler, öbüryanda kişisel kökenli nedenler var. Denemelerimde hep birarada ortaya çıksalar da, neyin ne olduğunu görmek bakımından, bunların herbirini ayrı ayrı elealabilirim.

Önce *kişisel* yön: kimse kendini tam tamına bilmese de yazılmıyorum işbitirici biri değilim. Ne kendime ne başkalarına

haksızlık etmemek için daha yakından belirtmeye çalışayım: ilk heyecanla ağzımdan kaçan deyimi düzeltip yumuşatıyorum: *yazıbitirici* özelliğim *yok*. Kendi gözümde apaçık bu. Azıcık dikkat eden herkes için öyledir sanıyorum. Sallantısız gerçek şu: Yazıbitirici olmayışım hiç yazı yayımlamadığım anlamına çekilemez; yayımlama durumumla çelişir bu. Günişliğine çıkan nice yazıma, nice kitaba karşın yazdığım her yazının *bitmediği inancından* *ötürü* böyle diyorum. “Bitti” yaftasıyla damgalansa da, yazılarımdan hiçbiri bitmiş değildir. Yazıyla yapıp ettiklerime ilişkin en içimde yerleşik kanı bu. Belli değil mi zaten: her yazım öbürünün sıçrama-tahtası, her yazıda sanki başka bir yazıya atlamak için sallanmaktayım; her yazım öncekilere bağlı olduğu gibi kendini izleyeni, daha da sonra gelenleri çağırmakta sanki; her yazımdaki sözümona konular, ayrıca özel adlar, genel kavramlar (tuhaf andırışlı bir nitelemeyle) birbirlerinin yanına sokulmaktalar sanki. Dıştan aceleyle bakınca, bütün bunlar kişiye özgü yergiden sıyrılmış (en iyi nitelemeyle) bir tutarak diye yorumlanabilir. Belki öyledir. Eksiklik –sözüyle– damgalamaktan kaçındığım bu öznel çizgimi, işte düpedüz böyleyim, diye anlayıp yaşıyorum.

Yazı bitirici değilim; daha doğrusu yazdıklarına kuşkuyla bakarım. İnandığımı yadsımaya kalkışmam ama “Söylediğim gerçekte başka türlü olabilir mi?” kaygısından sıyrıldığımı anımsamıyorum. Öyle bir diken ki bu kaygı, çeşit çeşit meraklarla sarmaş dolaş, nerdeyse acıtan bir diken gibi batır da batır içime.

Bir de şu: gönülde kargaşa, çevrede kargaşa, – batmış gibiyim kargaşaya. Gerçi bazı şeylere azçok çekidüzen kazandırdığım oluyor; oluyor da, yazılar alanında, denemeler ortamında bu böyle. Yazıdan ötelerde esen gerçekliklerse, birden tozdu mana boğuyor heryanımı. Boğulur gibi olunca da haydi başka denemeye.

Bir huyum daha var, “huy” diyeceğim, başka nasıl niteleyebilirim; yermeye kalktığım zamanlarda bile iyi-ki-var diye sevindiğim bir huy: dilegetirdiklerime arttıkça artan bir ateşle bağlanır bağlanırken, sımsıkı yapıştığım sözümona konulardan birdenbire gevşer ellerim. Bıkınlıktan ya da yorgunluktan çok,

başkaca önemli birşeyin varlığı; ayrıca yazıyı çiziyi de katarak söylüyorum, hiçbirşeyin ama hiçbirşeyin önemli olmayabileceği; böylece, yazıya sımsıkı sarılışımın bir saçmalık olabileceği, giderek beni bağnazlığa sürükleyebileceği ürküsü sarar heryanımı. O zaman, kendimden uzağa, uzaklara sıvışırm. Birçok kez daha dönmek için, ama başka türlü denemek için. Kimileri şaşırp kalsa da, şaşacak birşey yok bunda.

Denemelerimin n’etsem bitmeyişiine gelince, genelde unutulsa da, benim için ağırlıklı gerçek şu: En özgür yazı-*alanı*, sonsuzca özgür yazı-*alanı* deneme. Tiyatro yazarının, bazı kıyıbucağı umursamasa da çığneyemeyeceği öcüller var; onlara uymazsa tikanıp kalır sahne oyunu. Uzunlu kısalı öyküler de, bazı şeyleri baştan hesaplamayı gerektiriyor. ‘Şiir esin işidir’, tekerlemesi kolgezse de doğru değil. Şiirin esinden öte binbir ağırlığı hafifliği dengelemesi gerekir. Oysa deneme: özgür mü özgür. Sınırlanmaz bir gelişimi var. Kısıtlamasız bir özgürlük alanı. Bu böyle diye, “Deneme başıboşluktur!” türünden bir yanlışa kapılmamak gerek. Hiç öyle şey olur mu: hangi yazı başıbozukluktur. Yazı dediğin, özellikle deneme’yi gözönünde bulunduruyoruz şimdi, en incsinden duyarlıkla düşünülmüş yazı-öğeleriyle kurulup dengelenir. Ne ki, özgürlük ile düşünme birbirini dışlamaz. Özgürlüğü özgürlüğe yakışmayan biçimde duyup düşünmeyen “deneme”, deneme olur mu hiç. Bu nasıl sağlanacak, peki? Anlatılır şey mi bu! gereği gibi deneme yazmak, denemeyi gereği gibi okumak gerekir. Şurasından burasından değindim zaten, *çalışma* işidir deneme: yaşamı düşünüp işleme doğrultusunda bir çalışma. Denemeyi yazmak da okumak da çalışma gerektirir. Okulsu, kuralcı, sıkıntılı bir çalışmanın sözünü etmediğim doğal, – benim için sallantisızca bu böyle.

Denemeyi bitimsiz kılan o temeldeki *nesnel* zorunluğa gelince, herşeyimizi kuşatan yaşama gerçekliği belirliyor bunu, yadırganacak durum değil bu da. Şöyle ki: coşku, üzüntü, pislik, güzellik, hayranlık, ölüm, ezinç, uyuşukluk – kimsenin sayıp dökemeyeceği, kimsenin eksiksizce açıklamaya akıl erdiremeyeceği kaçınılmazlıkta acı-tatlı bir yaşama havası içinde soluk alıp vermekteyiz; bazan sürüne sürüne herkesi sarıp sarma-

layan öyle bir uzay-zaman nesnelliği ki bu, hiçbirzaman sözle yazıyla tükenesi değil. “Bu budur!”, “Hayır budur!”, “Söylenecek başka şey kalmadı!” türünden yeltenişlere kıs kıs gülen evrensel bir gerçeklik sözkonusu. Bilimdi, şiirdi, sanattı, hepsi, hepsi sayısız kuşaklar boyunca, orasından burasından görüp yansıtmaya çalışıyorlar yaşama *gerçekliğini*.

Anlayışım uyarınca, işte deneme *de*, kendince, böylesi bir sokuluş. Her denemem: yaşamının *içinden yaşamayı* az çok *dile getirmeye* yönelik bir *deneyiş*. Söylediklerini birtürlü bitiremeyen bir çaba deneme, – bitmeyen bir söylem. Denemenin anayasası bitmemişliği işlemektir. Sen bitersin, o bitmez. Sen ‘bitince’ başkaları işleyecek, bu hep böyle sürüp gidecek. Deneme bir ev olsaydı, doğal ortam temelinde kültür-teknik verilerinden yararlanıp başkalarından da yardım görerek kendi ellerimle yaptığım bir ev olsaydı, günü geldiğinde, işte bitti, diyerek bir güzel yerleşirdim eve. Oysa ev değil deneme. Ola ki bir saz, bir keman diyelim. Çeşitli öğeleri özenli emeklerle birbirine çat, sonra da “Bitti!” deyip koy kenara. Olası şey mi bu: birdeyime, bittikten sonra *başlıyor* keman. Kafa, gönül, el, duygu, bilgi, çaba, istenç, – yalnızlıklarda birlikteliklerde tını tını hep yeniden *olacak* keman. Benzetmeli söyleyişi daha çok çekeştirecek değilim, kırılıp gider keman. Önemli saydığım gerçeğe parmak bastım sanıyorum: Bitimsiz oylumlu yaşama evreninin bağrından çıkan; özünü böyle bir evrenden hep yeni tınılar derlemeye adanmış bitimsiz bir söylem dizisidir deneme. Biri bana “Ne yazıyorsun?” diye sorduğunda “Deneme yazıyorum” diyeceğime, hep kendi kendime onayladığım gibi, gizemle, “Bitimsizliği yazıyorum” yanıtını versem, yanlış bir yanıt vermiş olmam.

Yaşam da deneme de labirenttir: içinden çıkamazsın. Deneme *göçebesiyim* ben. Ordan oraya, – sonu olmayan konulardan sonu olmayan konulara... Ben labirenti işlerim, labirent beni. Kendi kendimi işlerken yaşamı, yaşamı işlerken kendimi. Durdurak tanımayan bir uğraştır bu. Diyelim ki, sonsuzluğa eşlik ettin denemelerde, gene de noktayı koyamazsın. Sözümona “Bitti!” dediğin ana dek hep değişme. Değil mi ki değişme değişimdir, “Bitti!” dediğin andan sonra da sürüp gider. Sözügelimi: bu denemeye başladığım andan şimdiye dek öyle değiştim

ki. Bundan böyle bana başka denemeler de kismetse, onlarla sürüp gidecek bu değişiklik. Oldu-bittiye gelmez deneme. Değişme değişmeye gebedir çünkü. Yaşamın yazgısı bu, denemenin yazgısı bu.

Öyleyse, çoğun, heyecanlı aceleci itilimler yüzünden gözden kaçan bir gerçeği vurgulamam gerekiyor şimdi: Yaşam-deneme denen bitimli süreli gerçekliğin bir değeri var mı ki. Öyle ya, bitmediğine göre nasıl yetkin olur deneme; eksik şeyler değerden yoksundur; öyleyse deneme de. Kessem daha iyi. Mantıkça ne denli sürükleyici sanılırsa sanılsın, bu tür çıkarımların iler tutar yanı yoktur. Varsa, değersiz mi değersiz birşey deneme. Gerçek öyle mi ama?

Ne diye deneme yazılır, peki? Ya da, sorumluluğu üzerime alıp kendim için sorayım: Ne diye deneme yazıyorum? Bitmez'i sözümona bitirmek değildir denemenin ödevi. Konusunun işini bitiren denemenin de işi bitiktir. Oysa bu tür oldu-bittilerle değerinden birşey yitirmez deneme. Denemeye pek değeri olmayan bir etkenlik, hattâ değersiz bir etkenlik gözüyle bakmak, dolayısıyla da deneme yazmayı değerden yoksun bir oyalanma diye damgalamak, yandaş bulsa da, çarpık bir sanıdır bence. Buna bakıp deneme, yapısı gereği yetkin-eksiksiz bir yazıdır, demeye mi getiriyorum. Olsa olsa özü özgeyi kandırırız buna kalkışınca. Benim kanım şu: gelip geçiciliği dilegetirmek değerinden etmez yazıyı. Tam tersine gelip geçiciliği çarpık nitelermelerden kurtarıp anlayışla yaşamaya yöneldiği için, değişe değişe varolup giden yaşama pınarından tatlanmaktır, tatlandırmaktır deneme.

Böylece, sürekli gelip geçicilik söylemi diye anlayıp yaşadığım denemeler yazmakla: bağnazlıklardan ötelerde dolaşmaya, tekyanlılıkların kısıkvrak bağlayan darlıklarını aşmaya yönelirim gücüm elverdiğince. Bunu yapınca: bana düşen yaşama-zamanının, nerdeyse başdöndürücü bir çekicilikle kısıkvrak kuşatan daracık bir etkenliğe dönüşmesini önlemiş olurum. Özgürlük adına özgürlüğü tehlikeye sokmaya kalkışanlara karşın, denemenin bu sağladığıyla, kendime özgürlük sağlamış olurum, talihliysem başkalarına da.

Desene

Deneme yazarı olarak bitimsizlikte gidip geldiğimi bilmek, yanılmadığım inancındayım, bilinç kazandırır insana. Bilinçse: ne denli ayık-engin-olursa, o denli darlık-ötesi bir hoşgörüdür. Bir sevecenlik, bir alaysılık, öze özgeye incitmesiz bir *yaşayıp yazma biçemi* armağan eder kişiye. Salt kestirip atmalar, yerini bir kez böylesi bir bilince bıraktı mı, denemeler: o öznel-kişisel varlık-kucaklayışına özgü bir havayla, bir kokuyla, bir uçuculukla, püfür püfür bir armağan olarak doldurur içleri.

Gel de şimdi başı sonu belirgin bir konu'yu yazma türünden saplantılara boş verme. Hâlâ ayak diriyorlarsa, onların olsun "konu". Bana düşense: algı-çevreme giren girmeyen bazı şeyleri ucundan kıyısından konulaştırır gibi yapmak, bu çabalar doğrultusunda yaza yaşaya gitmektir.

Hep yeniden doğmaktır deneme.

Başkaları için tüm bu dediklerimin ola ki tam tersi geçerlidir. Olsun! Gene de sür git sen. Denemeciysen başka n'apabilirsin zaten? Bil ki, "akıllı uslu" olmak başkalarının işi. Senin yazgın: özüne biçilen yaşamı, gücün yettiğince özüne özgü biçimlemektir.

Duyduk duymadık yok! Deneme ne ki: ağzına tıkaç tıkaşan, içindeki delilik ya da akıllılık boğar seni; ağzını açıp konuşunca da, sözümona akıllıca delilikler kaplar ortalığı.

Desene, denemecilik dediğin: daha d'sine dolanmaya davranırken, "delinin delisi" devinimlerle dipsiz diplerde dal dal dallanmaktır.

KATKI ÇABALARI

İyileştirmeye Yönelik Uzanışlar

Kendi kendime sürdürdüğüm yazılı konuşmalar, kediliğinden diyebileceğim bir akışla, sesini kimi yükselterek kimi kısarak, başkalarına da yönelmektir. Böylesi yönelişlerin, pek belli olmadığı zamanlarda bile, sessizce başkalarına dönük biri olduğum inancındayım. Derinlerden gelen özkonuşmalı denemeci davranışı bu böyle. İşte dil dayanağımla, eylem olanağımla bu “deneme” diye yaşayıp gerçekleştirişimi, tek bir sözcükle *açılma* kavramı atında toplayabilirim.

Varımla yoğumla açılmaya aç biriyim ben. Ardına dek açık kapıdır her denemem. Kendi kenidimi açıyorum; kendimi *dışlara* açıyorum; dışları *içime* açıyorum denemelerimde. Bütün bu açılma etkinliklerine okurlarımı da katıyorum. Rasgele olup bitmiyor bu, seve seve yapıyorum bunu. Böylece her açılışım onlarla açılmam, onları da açmam demektir.

Hep aynı yerde dönenip durmaya katlanamam. Bana göre değil dapdaracak yaşam. Kapanıklığa gelemem. İnsanım: açılmak üzere dünyaya geldiğim kanısındayım. Daha doğrusu: dünyanın bir açılma-alanı olduğu; dünyanın kımıltılı bir parçası olarak açıla saçıla varolabileceğim kanısındayım. Bazan hiçbir çaba göstermeksizin, bazan n’apıp edip hep bu doğrultudayım; başka türlü bir yaşama tasarlayamıyorum. Böyle yapmayan bir insan, insana uygun bir yaşam sürmüyormuş gibi geliyor bana.

Açmak, açılmak: bir *aşma* eylemidir. Demek ki payalınan varlığı çepeçevre kavrayıp *öte’ye* geçmektir. Açılmak: varlığın sınırlarını *genişletmektir*; bilinen’den başka’ya, bildik’ten, alışılmış’tan henüz-tadılmadığa seğirtmektir. Bir kez gerçekleştiril-

diği üzere sürüp giden *yaşamı değiştirme* atılışıdır açılma. Ancak içiyle dışıyla özgerçekliğini *karşı*-gerçekliklerle zenginleştiren kişi, açılma nedir, bunu bilen, bunu yaşayan kişidir. Söylemesi ne denli kolaysa, gerçekleştirmesi o denli özen isteyen birşey. Bunun için uğraşların en tatlısı, en anlamlısıdır deneme.

Ona ne kuşku, açılmayı açılma kılan: *dikkat* ve çalışmadır. Dikkat kesilirim denemelerimde. Dikkat nedir bilmeyen, deneme yazamaz; dikkat nedir bilmeyen deneme okuyamaz. Yazsa da okusa da, öylesine işte. “Deneme” dediğin: olanca çevresiyle kişiye, başkalarına, topluma, kültüre, dünyaya, evrene, üstün-körü bakmaya *katlanamayan* bir algı ve anlama istencidir. Yazar açısından: ayrıntı kaçırmayan bir dikkat etkenliğidir deneme. Okur açısından deneme: olanı, oluşu, süregidişi yakından izlemek, olana, oluşa çeşit çeşit kılıklarıyla, içerikleriyle elden geldiğince bilgiyle alçakgönülle atlamasız bakmak’tır. Sözü ettiğim dikkat, *denemeci dikkatidir*. Dikkatten yoksun bir deneme, laf üretmekten başka birşey değildir. Akla gelebilen tüm bildirimleriyle öze özgeye *duyarlıktır* deneme.

Gel gör ki, kendiliğinden olup bitmez dikkat. Rasgele bir yaşama edimi değildir çünkü. Neye, nasıl, neden dikkat edeceğini bilmeyen, neye, nasıl, neden dikkat etsin. Çalışma işidir dikkat, yani deneme. “Bu nedir?, Bu nasıl böyledir?, Bu neden böyledir?” sorularıyla yaşanan yaşamı deşmek demektir sözü geçen çalışma. Tattan tada sürekli kıvam tutturan; akılla bilgiyle dengelenen bir çalışmadır deneme çalışması. İçkaynaklardan fışkıran güçler devşire devşire, dışta vazgeçilmez çekicilikle amaçlara dayana dayana ortaya konur.

“Bu da nerden çıktı, bizim böyle şeylerle ilgimiz yok ama biz de deneme yazısı yazıyoruz” diye ünlü ünsüz kişiler karşıma dikilebilir şimdi. Ayrıca: “Bu tür çıkışlara boş veriyorum ama gene de deneme okuyorum” diyenlere rastlamaktayım. Hepsine nasıl yetişebilirim. Hem okur hem yazar olarak kendi yapıp ettiklerime gücüm yeter, – onun da sınırları var: Yerim yurdum deneme olduğuna göre, dileyen okura ardına dek açık kapılarım. Onyıllar boyunca heryanıma dalbudak sala sala neredeyse aralıksız süregiden yazmalı çalışmalardaki, başarı oranı n’olursa olsun, irili ufaklı dikkatleri anımsamaya yeltenecek

değilim şimdi burda, – olası şey mi bu. Bununla birlikte durumunu azçok belirgin kılmak için özetimsi bir tutamağa parmak basmadan edemem. Denemelerimi varedip oluşturan amaç şu: dünyayı, dünyamızı *yaşanır* kılmak istiyorum. Bazılarının gözüne ters gözükse de, büyük ağırlığıyla, deneme, benim için, güttüğü amaçtan ötürü denemedir. Bu apaçık böyle: uzun uzun düşünüp taşındıktan sonra söylemiyorum, kendiliğinden bir dışavurma bu, içimi yansıtıyor. Ne kendimi ne başkalarını yanlışla saptırmamak için altını çize çize belirtiyorum: denemelerimle *dünyayı iyi'leştirmek* istiyorum.

Bir kez ağzımdan çıkıp günışığına ulaştı ya bu sözler, başgösterebilecek yanlış-anlamaları hemen gidermeye koyulmalıyım.

Şurası apaçık: bazı işlere kalkışıyorum denemelerimde. *Kendime verdiğim* ödev: dünyayı-daha-yaşanır-kılma *ödevi*. Önemli, son derece önemli bir ödev bu *benim için*.

Birilerinin bu dediklerimden haberi olduysa, zaman yitirmeden karşıma dikilip veryansın edecektir kuşkusuz: “Yani sen bu dünyanın iyi bir dünya olmadığını mı söylüyorsun. Senin gibi yapalım, lafı dolandırmadan diyelim: Şu-bu pürtüğe karşın, binlerce yıldan beri güzel güzel yaşayıp gitmedik mi?” – Benim yanıtlım şu: Gerçi bu, dünyanın kendibaşına iyi bir dünya olduğunu belgelemez. Gerçi yaşamasına yaşıyoruz, yaşıyoruz da, peki, nasıl yaşıyoruz, herkes açık-seçik kendisine sor-sun bu soruyu.

Önümü kesen ikinci sınavı şöyle gelişebilir: “Dünyayı *daha* yaşanır kılmak *sana* mı kaldı yani? Yüzlerce yıldan beri birbirinden ünlü bilimadamları, eğitimciler, dinadamları, sanatçılar, politikacılar bu yola adadı kendini. Sen aklını kaçırdın ki, ‘Ben de o kodamanlardan biriyim’, demeye getiriyorsun!” Oysa benim bu bağlamda tam inancım şu: Deliysem de (kendimce bazan fazlası varsa bile) herkes kadar, kuşkusuz: “Kimsele-
rin üstesinden gelemeyeceği birşeyi ben yaparım!” diyecek kadar aptal olmadığımı sanıyorum. Dobra dobra “Aptal değilim!” demiyorsam, bu, gizli bir çekinceden çok, insan tökezleten binbirşey olduğunu bilmemden, hepsinin pusuya yatmış beklemekte olduğunu bilmemden ileri geliyor. Diyeceğimi,

gene kendi hesabıma diyeyim: gücüm yettiğince yapmam gerekeni yapıyorum, o kadar.

Bir de şu var: "Desene, dünya hasta sen de hekimsin!" gibi paylayıcı sözlerle karşıma çıkabilirler. İşte kısacık yanıtım: Dünya türünden 'tüm'ü kuşatan yargıda bulunmadım. Hepten kuşku götüren kestirip atmalarla alıp vereceğim yok. Dünyayı iyileştirmek istiyorum doğrultusunda konuşurken, sözcüğün herkesçe karmakarışık genel-özel anlamlarıyla daha-iyi'ye yönelmekte olduğumu söylemekten başka birşey demedim, demem de. Dünyaya ilişik hasta-sağlıklı türünden damgalamalara harcayacak zamanım yok. Dünyayı yaşamca daha sağlıklı, daha katlanılır, daha tatlı, daha iyi kılmak amacını güdüyorum denemelerimde. Hiçbir çabadan yüksünmüyorum. *Okurlarımla elele verdiğimizde*, bazı iyileştirmelerin gerçekleşebileceği inancındayım. Kişisel güç, direnme sürekliliği, dayanışma talihi gibi koşullara bağlı olsa da, bazı iyileştirmeler sağlanabilir kanısındayım, - hiç değilse yanılmadığımı sanıyorum.

Çoğun gücüm yettiği oranda; yeri gelince de, uzanabildiğim her kaynaktan dilime bal, eylemime atılım devşirip kotardığım deneme yazılarımın özü: durgu durak tanımayan bir *iyileştirme istenci*. Algıma giren çeşit çeşit yaşama gerçekliğini kendi gözlerimle görmeye, ellerimle tartıp okşamaya, kendi kulaklarımla işitip kendi burnumla koklama dileğiyle giriştiğim bir serüven deneme. Kafamla gönlümle, herşeyimle alıp götürür beni. Ben'imi ben eder; ben'imi ben'imden çıkarır; ben'imi aşar, açar deneme.

Varımı yoğumu koşul tutan bir *bilinç* işidir bu. Denemelerde, biryandan: pekçok yönüyle olabildiğince öteleri olabildiğince öteleriyle görmeye; kendi kendimin gördüğünü okurlarımın da görebileceği biçimde yazıya ışınlamaya girişiyorum. Öteyandan da: gerçekliğin, daha yaşanır konumlara ulaşmasında, karınca kararınca, yardımcı olmayı gündemimde hep canlı tutuyorum. Böylece denemem: olanı *anlama* edimi olduğu gibi *değiştirme* edimidir de. Olan ile olması gerekeni birbirini bütünleyen biçimde ele alıyorum. Yapıp ettiklerimde bu iki doğrultuyu birbirinden ayırmıyorum çünkü. Belli bir bakışa kavuştuktan sonra, çeşitli nedenlerle yakından belirtmek gerektiğinde: bun-

ların birbirinden ayrılır şeyler olabileceğini sanmıyorum. Yaşanan gerçekliği yaşandığı gibi saptamak yetmiyor bana; gerekirse, yaşananı değiştirme yolunda yazılı bir çalışmaya girişmeden yapamıyorum. Bu girişimse deneme.

İşte bu, baştanaşağı bilinç işidir. Kuşkusuz kullanıla kullanıla epeyce aşınmış bir deyimdir “bilinç”; özellikle benzer söyleyişli yakın anlamlı birtakım sözcüklerle karıştırıldığı zamanlarda bu böyle. Nitekim, adımbaşındabir hem “bilgi” ile hem “bilgiçlik’le” karıştırılmaktadır. Oysa: ne birtakım bilimsel kurallar ve yöntemlerle varlık-alanlarını öğrenmek, ne de yalapşap birtakım günübirlik soruları kimi az kimi çok bir çalım ve gösteriş bilgiçliğiyle ortalığa salmaktır bilinç. Alışlagelen tek tek bilimlere özgü bilme dağarcığını artırmaktan başka birşeydir bilinç. Ayrıca yürürlükteki günlük öğretileri üstüste yığıp gözboyamakla alıp vereceği yoktur bilincin. Kanımca, özde bilinç: olanca yaşama gerçekliği içinde insan tekleri ile toplumlarını anlama denemesidir; bu anlayışa dayana dayana gerekli değişikliklere yönelmektir. Buna göre “bilinç”: bir canlı-varlık olarak insanın kendisine yakıştırdığı yaşama-biçiminin vazgeçilmez ögesidir. Kişisel gözlem ve algı becerisi kadar, kişisel yargılama ve değerlendirme keskinliğiyle örgülenen bir insan başarısıdır bilinç. Bundan ötürü, bir çırpıda değil, uzun süreçler, acı-tatlı sıkıntılar gerektirir. Gelgelelim neyin ne olduğu neyin ne olmadığı, durumlar azçok belirince, apaçıktır: Bilinç uğruna hiçbir çaba esirgenmez, diye düşünüyorum.

Böylece, yaşamanın ayrılmaz eşi diye benimsediğim bilinç, denemelerin vazgeçilmez kımıldatıcısı olarak: bilgi’ye, bilme’ye ilişkin tüm anlamların sınırlarını taşıp geçen boyutlarda akla gelebilecek pekçok şeyi kucaklayan bir zenginliktir. Bilinç, kendine özgü anlam-ağırlıklarıyla: açıklar, anlatır, içdöker, özletir, çağırır, sevdendir, dengeler, umutlandırır, kanıtlar, çözümler, yargılar... Başka türlü dendikte, bilinç: mantığın kuralsı dar çerçevesinin *ötelere geçen* bir etkenliktir. Denemede bilinç işlerlik kazandığında: güle güle, bazı bilimsellik giysili kasıntılar! Güle güle, pekçok bilgiçlikler, itici laf ebelikleri! Deneme gerçekten denemeyse kuşkusuz bu böyle.

Başka'lara Açılım

Denemeye özgü bilinçle: biryandan *yaşadığımız* gerçekliği, gerçekliğimizi *bu*-gerçeklik diye kendimize aydınlık kılarız; öteyandan, yaşamayı *özlediğimiz*, yaşamayı daha uygun bulduğumuz *başka*-gerçekliğe uzanma fırsatı yakalamış oluruz. Yaşamaya bundan büyük bir katkı düşünemiyorum doğrusu. Gönül-kafa dinginliğiyle “Bu-budur” a varmak, ama bu-budur’la yetinmeyip bu budur’u aşma olanaklarına sıçramak kadar güzel ne var? Gerekli ve yeterli dengelerle yaşamı kötüleştirici biçimde bozup çarpıtmaksızın, *yaşama*-gerçekliğimizde olan ile olması-gerekeni *birarada* göstergeleyen bir *açılım-sürecidir* benim için deneme. Bu-budur’dan bu-olmayan-başka’ları tasarlayıp yaşama geçirme alanıdır deneme. Bilinç hem denemeyi oluşturur, hem denemeden yayılır. Demek ki bilinç: birey ile toplumu bu-budur’un darlığından çıkarıp daha-iyi-olmuş-düşünülen başka gerçekliklere vardırma çabasıdır.

Birbakıma, *uyarı*’dır deneme. “Gerçeklik, üçaşağı beşyukarı budur; ama unutma ki, *başka* gerçeklikler de var!” doğrultusunda bir uyarı. Yaşanan gerçekliği *açığa koyar* ama yaşanır başka gerçekliklere de *açar* insanı. Varolan algılamada epeyce güvenilir bir yardım. Varolabileceklere de heves uyandırıp onları var kılar deneme. Böylece deneme varolana sağlam anlayış, varedilebileceklerle güzel özlem devşirdiğimiz bir kaynaktır. Çekinmeden diyorum: benim için böyle olmasına böyle, böyle olması için ne gerekiyorsa yapabildiğimce yapmaktayım.

Bu bağlamda, bir bilinç, bir uyarı olarak, öneminden ötürü, gözardı edemeyeceğimiz bir-iki özelliği seçik biçimde belirtmek zorundayız. “İşte-*bu*” diye sözünü ettiğim gerçekliğin öte-

sindeki *başka* gerçekliklerin herbirini yeniden yaratma gereği yok, kuşkusuz. Yaşanan gerçekliklerin büyücek bir bölümü zaten var; dünyamızı kuran ortak ögeler bunlar. Gelgelelim benim senin yaşadığımız toplum-kültür-tarih çevresi dışında kalıyorlar. Yani: *başkaları için* varolan gerçeklikler bunlar. Çeşitli nedenlerle, bizim bilmediğimiz, bizim tatmadığımız yaşama koşulları bunlar. Başkaları içinse, başka çağlar, başka yöreler, başka toplumlar, başka ortamlar için, ola ki, günübirlik gerçekliklerdir. Buna göre, *başka* gerçeklikleri *yaşamak* demek: kimi zaten-varolan kimi henüz varolmayan kendi dışımızdaki gerçekliklere çıkmamız; başka'ya anlayışla yaklaşmamız demektir. Yetesiye açılma, yetesiye saygı, yerine göre, sınırtanılmaz sevgi gerektirir bu.

Kuşkusuz, başka gerçeklikler yalnızca özgede varolan gerçeklikler değildir. Ola ki duyup tasarlanmaya yeni yeni başlanan, dünyanın henüz hiçbir yerinde rastlanmayan yaşama gerçeklikleridir bunlar. O zaman kaçınılmaz olan şey: özlem doğrultularımız uyarınca, düşgücü, akıl becerisi ve istenç sürekliliğinin elele verip o tasarlanan, özlenen yaşama-gereçliklerini *gerçekten gerçek kılmak* amacıyla çalışıp çabalamaktır. İşte böylesi bir bilinçle yoğrulan deneme: duyguyla, duyarlık, akıl, emekle yoğrulan bir uyarı, öze özgeye yönelik bir uyarı yazısıdır.

Birtakım yanlış anlamaları, birtakım yanlış anlaşılmaları önleme dileğiyle (böyle diyorum, çünkü insan yalnız türdeşlerini değil, kendisini de yanlışla düşürebilir) belirteceğim özellik şu: Sözüünü ettiğim "başka" gerçeklikle: olmuş bitmiş yaşamda tıkHz bir sonucu, bir veriyi, bir vargıyı gözönüne getirmiyorum. "Başka"; vargı kadar başlangıç da, yanıt kadar soru da olabilir. "Başka"nın başka olarak önemi, bıktırasıya bildik, bıktırasıya alışılmış bir yaşama boyutu *olmamasıdır*. "Başka" bizim için: yabancı'dır *ama* yeni bir olanaktır, yabancı *ama* yeni bir varlıktır. Dolayısıyla da başka: bir yaşama coşkusudur, bir şölendir yaşamda.

Ayrıca: başka'dan başkalara zorlamasız geçişleri sağlama etkinliği olan denemeyi rasgele bir oradan-orayalık diye yorumlamak çarpık bir davranıştır. Kişiye olduğu kadar topluma da değerce katkılar sağlayabilmesi için, denemenin *kımladıcı*

gücünü türlü yanlış-anlamalardan sıyrarak özümsemek gerekir. Demek ki, deneme: doğum-kişi-tarih-toplum-eğitim-kültür yazgısıyla, kendimizi içinde bulduğumuz doğal yaşama-koşullarını, ille de değişmesi gereken veriler gözüyle görme uyarısı, zaman yitirmeden onları toptan silkeleyip atmaya iteleme uyarısı *değildir*. Sözümona böyle uyarılar, yanlış bir tutumdur; çünkü, deyim yerindeyse yaşama gerçekliğini, aceleci beğenmeyle yaşanamaz kılmaya götürür. Başka'ya körükörüne atlayış, insanın kendi kendisine en büyük kötülüğü olur. Böylece yaşama gerçekliğinden kaçmayı mahmuzlayan bir okuyup yazma etkenliği *değildir* deneme. Tam tersine, deneme: yaşamının azsa da, varolan güzelliklerini özgürce değerlendirmeye; yaşamı bu doğrultuda, öznel-ortak tatlar devşirilen yetesiye bakımlı bir bahçeye, herkese açık bir bahçeye dönüştürmektir. Elindekini düşüncesizce yitirmek için değil, başka'dan başka'ya derlenenlerle *yapıcı* bir biçimde eleştirip *onarmak*, böylece *yüceltmek* için dışarlara uzanmayı amaçlar deneme. Başka-korkaklarının kulakları çınlasın: alışlagelen yaşama gerçekliğine yaban bulaştırmakla, bu gerçekliği unutturmakla bir ilgisi yok bunun. Deneme: kişi toplum yaşamını *bağnazlıktan öte* ayakta tutan bir hak ve sorumluluktur. Ne denli anlayış esnekliğiyle yerine getirilerek yazılıp okunursa, yakın da uzak da o denli yüceltilmiş olur. Canlı cansız gelenekler bileşkesinde kendimizi içinde bulduğumuz yaşamı: gözü kapalı değil de, açık ufuklu bir sevgiyle benimsemeyi pekiştiren özden bir başkaya açılmadır deneme.

Üzerinde durulması gereken bir açmaz da: özden özgeve sıçrayışla sağlananın, yalın bir değiş-tokuş olduğu sanısıdır. Eski-yeni-bırak-yeniye-bürün, elindekini-ver-başkasını-al, – böylesi bir değiş-tokuş nerde, dışa-açılma nerde. Eskiye sırt çevirip aylak aylak yeni'yi seyretme türünden şeylerle ilgisi yok başka'yı yaşamının. Başkayı *yaşamak*, başka'yı yaşamaktır. Sözü edilen açılma: insanın geçmişi, şimdisi, kafası, gönlü, bedeniyle *gerçekleştirdiği* bir açılma başarısıdır. Birbiriyle tutarsız edimler, erdemler gibi gözükseler de, seçim, eleştiri, saygı, beğeni, sorumluluk isteyen bir varolma genişliğidir bu başarı. Daha doğrusu, böylesi bir başarı gerçekten gerçekleşirse, kişi ve toplum olarak heryönüyle insana bir genişlik sağlayıp kazandırabilir. Desene,

haklar kadar ödevler, tatlar kadar sıkıntılar da getirir. Ayrıca, sayısız tehlikeler var hesapta.

Böylece deneme: başka'yı kucaklama yoludur; görünür görünmez türlü darlıkları aşma girişimidir. Demek ki, bazı sertliklere karşı önlem diye başvurulmuş sıradan hoşgörüden fazla birşeydir sözünü ettiğimiz deneme oylumundaki başkaya yöneliş. Gelgelelim, böylesi kapsamlı değişimle bir kez gerçekleştirilen yaşama-genişliğinin bundan böyle değişmez bir yazgı olarak benimsenmesi gerekeceğini sanmak yanlıştır. Denemede sunulan yaşama-genişliğine kavuşmayı başaran kişi ve toplumlar, sağlıklı bir özgeçmiş hınçsız bir eleştiri becerisi ile bağdaştırdıkları zaman, özlere verimli olacağına inandıkları sonraki yeni genişliklere de açık tutarlar kendilerini. Bilgi, görgü, duygu eğitime gerekli ve yeterli bakım göstermekten yüksünmeyecekleri de apaçık bir gerçektir.

Sözü edilen açılım, ölüm-kalım önemiyle ortaya çıktığı için, hertürlü olasılığı gözönünde bulundurmak zorundayız. Şöyle ki: 'Özlü yaşam-değişimleri gerçekleştirir gibi olduktan sonra, katlanılmaz olumsuzluklar ortaya çıktığında, n'aparız?' sorusunu atlayamayız şimdi burda. Gel gör ki, bu bağlamda ergeç heryanı saran "İşler ters gitti, hesabımızı yanlış yapmışız, elden ne gelir ama, desene, başa gelene katlanacağız" türünden yakınma söylemleriyle yaşanmaz. Yaşamak değil çünkü bu. Gözaçıp kapayınca dek "Yaşayısta devrim masalmış, ne varsa tutuculukta var!" türünden ağılı söylem ve eylemler doğurur. Nice-emeklerle-varedilen-yaşama-değişimlerini-denedim-olmadı duvarına çarpıp çökmek yakışmaz kişiye. Açılımların yürümediği zamanlarda boşalan üstün yorgunluklar ve ezikliklerden sıyrılıp *yenişeyler-deneyebilirim* yöneltisine çevrilmek yakışır insana. Bu uğurda çalışıp çabalamak, zor gelse de, değer doğrusu.

İnsan en büyük yardımı gene kendisinden sağlayabilir. Hiç kuşku yok ki, insan, ölümsüz bir canlı-varlık değildir. İnsan, pekçok ters gidişli kültür durumunda, yapılabilecek-daha-niceşeyler-var doğrultusunda *kültür yaratıcısı* bir canlı-varlıktır. Özü-nü yıkıntıya bırakmadan canlılığını bu kaynaktan beslemelidir.

Denemeyle Özçıkargütmez Etkileme Deneyişleri

Olanca girdi-çıkıtısıyla yaşama-dünyamızı iyileştirmeyi amaçlayan bilinç ve istenç uyarıcısı bir yazı olarak *denemeye* ne denli yakından baksak yeridir.

İlkin denemeyi, bazı itme ve uyarılarla sıkı sıkıya örülmüş olan *propaganda* yazısından ayrı tutmamız gerekiyor. Çoğun unutturulmaya çalışılsa da, propaganda yazıları: sarsılmazca sunulan bir savı, hazırlop bir görüşü, kesin gözüyle bakılan sözümona bir doğruyu, n'apıp edip benimsetmeye araçlık eder. Hattâ bununla da yetinmeyip belletilen öğretinin eksiksizce yaşama geçirilmesini kaçınılmaz kılan yaptırımların da, kimi açık kimi örtük biçimde, altını çizer. Oysa bu tür kaygılardan arınmış bir *özgürlük* önerisidir deneme. Ne tekyanlı zorlamaya ne de sinsice korkutmaya yer vardır denemede. Her an zor kullanmaya eğilimli sözümona bir yetkenin çıkarı için kotarılmış bir yazıyı deneme-yazısı diye nitelemeye dilim varmaz.

Sağa sola keyifle bakına bakına insan-kültür dünyasındaki güzellikler ile çirkinliklere, alışkanlıklar ile olabilirliklere *çıkargütmez* bir bilinçle parmak basan yazılardır denemeler. Yönetim, siyaset, askerlik gibi işlerin aracı değildir deneme. Tam tersine: *insan sıcaklığıyla* yoğrulur deneme yazıları; kimseyi aşağı görmeyen *dayanışma* yazılarıdır denemeler; hertürlü buyuruculuktan arınmış bir *paylaşmacılık* sinmiştir deneme yazılarına. "Böyle şey olmaz!" diye ayak direyenler çıksa da, açık-seçik söylüyorum: özüme yontayım diye, ya da salt canım istiyor diye yaşamın çirkinliklerini örtbas etmeye; hele özü özgeyi o yönlerle yüreklendirmeye hiçbirzaman katlanamam. Gelgele-

lim, kimseyi yakapaça edip kendi yönüme sürüklemeye kalkışmak da aklımdan geçmez; önerilerden öteye geçmeyen uyarılardır denemelerim. Gerçi deneme de etkiler, deneme de etkili-
dir; yazıdır çünkü; değil mi ki yazı olarak *ortaya çıkıyor*, etki odağıdır deneme. Örtüp gizlemeden gözler önüne serdiği bunca sorular, kuşkular, sallantılar, ikircikliklerle gel de propagan-
da ile bir tut denemeyi.

Başka şeyler içermekle birlikte, denemelerimde zamanla kendiliğinden oluştuğuna inandığım uyarı doğrultusunda sap-
tamadan geçmek istemediğim birşey de şu: Özce, denemeyi, ki-
mi dolaylı kimi dolaysız bir uyarı saydığımdan, yeri geldiğinde acı söylemekten çekinmem. Söylediklerim-ya-hoşa-giderse kay-
gısından uzağım. Hakyemeye, acımasızlığa, parti-pırtı köleliği-
ne gözyumamıyorum. Hem kendime hem başkalarına böyle-
yim. Daha nice şeyler var. Aptallığı artıranlar, özdenetime boş-
verenler, basmakalıp yargılara delicesine bağlananlar, şişine şi-
şine "bilim! bilim!", "ulus! ulus!", "töre! töre!", "inanç! inanç!"
diye diye çeşitli ikiyüzlülüklere pişkin pişkin bürünenler çile-
den çıkarır beni. Daha başka şeyler de var ama yalnızca bunlar
sözkonusu olunca, zor tutarım kendimi. Hangi türlü olursa ol-
sun nerde kandırmaca varsa, orda dayanılmaz bir kafa-gönül
ezinci kaplar heryanımı. Kavgacı değilsem de yerimde dura-
mam, *kendimce* yükseltirim sesimi. Denemece bir bağırış işte be-
nimki. Sayısız güncelliklerle gün güne oluşup sonsuzca giden
toplum-kültür-tarih dünyasının gürültü-patırtısı içinde özüme
en uygun bu gibime geliyor da ondan.

Bu tutumu neyle ödersem ödeyeyim, ödüne yanaşmam,
dilesem bile beceremem. Olabildiğince sevecen bir sokuluşla,
türdeşlerimde *güzel özlemler* uyarmaya çalışırım. O kadar. Ben
kimseyi ille de kendim gibi yapmak *istemem*; kimseyi ille de
kendime benzetme amacı *gütmem*. Özde ne olduğumuzu, kim
olduğumuzu, nerde ne yapmamız gerektiğini kesinlikle bildiği-
ni söyleyenlerin kolgezdiği bir ortamda yaşadığımıza göre, bu
doğrultuda gönlümce başardığımı –ne yazık ki– söyleyemem.
Her dilediğinde başarıya varamamak, çok kişi gibi, deneme-ya-
zarının da yazgısıdır.

Benim yaşama yasam benim, seninki senin. Yeter ki birbiri-

mizi incitmeyelim. Ötesi herkesin kendi "işi"; herkesin başkätürlü-olma *hakkı* var. Yalnızca kişiler için değil toplumlar için de geçerlidir bu. Her aşamada, her düzeyde *çokkültürlü* bir yaşayıp yaşatma biçemi yaraşır insan olan insana. Töresel alışkanlıklar, sanat beğenileri, yönetim biçimleri, tören düzenlemeleri, din inançları... – bunların hepsi, herbiri, kişilerin toplumların kendi bileceğı şeyler. Herkes-benim-gibi-olsun! Her-toplum-bizimki-gibi-olsun! – ne korkunç bir davranış bu, tasarlanması bile korkunç bir davranış. Bu tür davranışa iyi istemli bir dilek gözüyle bakmanın bile gülünç olduğı bir dünyada yaşasak *keşke*! Ne özgeyi iğnelemeye ne öze çuvaldız batırmaya gerek kalırdı o zaman. Gerçekliğin hamuru da gidiş de bambaşka oysa. Kişitoplum yaşamı, çoğun, darlığa, dolayısıyla da türlü bağnazlıklara eğilimlidir. *Geniş yaşayabilmek* için, ister istemez, tetikte durmak gerek.

Deminden beri andığım bütün bu denemecilik çizgilerimi, acelecilikten uzak bir içyatkınlıkla, parmağıma dolamış yazı-çizi gidiyorum işte. Toptancılığı sevmediğimden, ayrıntılara önem veren bir girişim içindeyim denemelerde. Gücümün yetmeyeceğini bilmekle birlikte, soyutu çepeçevre kavramaya, somutu kıyıbucağıyla yakalamaya önemle sarılan biriyim. Bu ortamda elattığım herşeyin *içime sinmesini* isterim. Deneme eylemine, hem kendi tadıma hem başkalarını tatlandırmaya yapabileceğim (keşke gönlümce yapabilirsem) en güzel katkı gözüyle bakmışımdır hep.

Öyle "işler" var ki, yavaştan almaya gelmeyecek kadar önemlidir; ama aceleye getirmek de yerinde olmaz. Ola ki gözden kaçmıştır, öyledir zaten, çoğun, en önemli şeyler, sanki anılmaya değmeyen küçücük bir ayrıntıymış gibi gözden kaçtığı içindir ki, bilinç-uyarı-öneri doğrultusundaki denemeci çabalarının ne olduğunu, zaman zaman çekinmeden bir kez daha soruyorum kendi kendime: Peki, daha daha n'apıyorsun deneme yazmakla?

Bu bağlamda, 14-15 yıl önce yazıp yayımladığım bir yazı var, birkaç çift gözden başka kimselerin dikkatini çekmeyen bir yayın-ortamından dışarı çıkmadığı için, hiç görülmedi diyebilirim. Amacıma uygun düştüğü inancıyla şimdi bu yazıdan uzunca bir parçayı, yeniden elimi değdirmeden aktarıyorum:

N'apıyorum yazmakla?

Neler yapmıyorum ki... Hızlı gittim, şöyle desem daha yerinde olacak: Yazarken, yazdığım yazıyla bazı şeyler yaptığıma inanıyorum. Bunlardan en önem verdiğim biri şu: sağlam diye belbağlanan şeyleri sarsmaya çalışıyorum ben. Salt durumumu belirtmek için söyleyim: Güteryüzlüyüm genellikle. Dalaşıp hırlaşmayı sevmem. Eksik-gedik avcısı değilim; ille de aksaklık kovuşturanlarla bağnazlar arasında pek bir ayırım gözetmem. Düşmanlıklardan hoşlanmam. Gürültü-patırtı çıkarmanın yarardan çok zarar getireceği kanısındayım. Keskin bir yöneltim var gene de: Basmakalıp duyguların, beylik tutumların, sorusuz-sorgusuz alışkanlıkların, ezbere gidişlerin, önyargılı yaklaşımların karşısındayım. Daha doğrusu, dayanamıyorum bu gibi şeylere; bir hüznün, bir öfke, bir elatma dileği, bir onarım itilimi, bir değiştirme coşkusu, kaplıyor içimi. Günlük yaşamdan kurumlara, sıradan ilişkilerden devlet işlerine dek hertür yapıp etmede, özellikle kültür etkenliklerinde yalapşap geçiştirmeleri, kabasaba davranışları, durumun hakkını vermeyen savsaklamaları onaylamıyorum. Çok kişiye doğal gelen, kimsenin yadırgamadığı, herkesin yerli yerinde diye benimsediği sözleri, düşünceleri, eylemleri, işleyişleri bir de kendim temelinde incelemeyen edemiyorum. Değdiğine inandığım herşeyi evirip çevirmeye, "acaba'larla", "dur-bakalım'larla", "şöyle-değil-mi'lerle", "böyle-olmaz'larla", "şöyle olabilir'lerle" bezemeye bayılıyorum.

İlle de başka-türlücü müyüm? Yok canım. Sapıklık bu. Pekçok şeyi olduğu gibi bıraktığım olur. Ne yapıp edip olanı değiştirme amacı gütmem. Ne var ki olanı arkaplanlarına dek izleyerek pekiştirmekte; örtük temelleri bulup ortaya çıkarmakta; gerektiğinde yenisinden temellere dayandırmakta yoğunlaştırım dikkatlerimi. İşte bundan, insan-bilgi-tarih-toplumu vareden

ilkeleri kazımak, dayanakları deşmek, yöntemleri didikleme önde gelen bir uğraştır benim için.

Ben buyum: tatlı tatlı, yavaş yavaş katmerleşen, çoğun kine öfkeye kapılmayan bir karşı-koymadır benimki. Gerekçeyle, duygudaşlıkla, inandırarak görürüm işimi. Bayatı, yüzeyseli, düzmeceyi, yozlaşmış, kazıntıyı, gözboyayıcıyı, bağnazı, darı, çirkini, tekyanlıyı konuşa konuşa yolundan vazgeçirmek benim ödevim. Pek yüklenmiyorum gibi gelir, oysa olanca gücümle abanırım. Ne konuyu, ne benim gibi düşünmeyenleri altetmek türünden bir tutarağım var.

Bu arada gerçekliğin kendisiyle, özellikle de gerçekliğe ilişkin günlük ve kuramsal dilegetirmelerle, çeşit çeşit gerçeklik yorumlarıyla hesaplaşıyorum. Başka yazarlarla, düşünürlerle, ozanlarla, sanatçılarla kimi eleştirel kimi betimleyici bağlar kurduğum olur. Taşlamasız, hırpalamasız, kırıp dökmesiz bir alış-veriştir benimkisi. Uğraştığım şeyle ille de yenmek için uğraşmam. İşime hiç de uymayan, işimi çarpıtan bir niteleme "yenmek", "yenilmek". Önemli olan sağlamı, yakışanı, gerçeği, güzeli, uygunu arayıp bulmak, değerlendiren verimlendirmek. Görülmesi gerekeni, önemli hiçbir kıyı-bucak bırakmadan çepeçevre görmek isterim. Bu istekle hiçbir çaba esirgemem.

Durum böyle diye gerçeği çarpıtmayan hiçkimse, yaptığının düpedüz yıkıcılık olduğunu ileri süremez. Yalanı, yanlış alışı etmek yetmez bana. Yıkıntı-sever değilim. Aslında yapmak'la benim işim.

Yazmanın olumlu yanı nerde?

Bu sorunun gidermeye yöneldiği boşluğu bir çırpıda doldurmaya kalkışmak gülünç olur. Olumlu yanları birbir sayıp dökmek de öyle. Olumludan sözedenin, sözettiği şeyi ne zaman, hangi açıdan, kimin için ya da kimler için gözönünde bulundurduğunu belirlemesi gerekir. Şimdi buracıkta böyle bir işe girişmeyeceğim, dolayısıyla da pekçok örtük kıvrımın örtüsünü kaldırmaya kalkışmayacağım. Gene de kendim için olduğu

kadar okurlarımın çoğu için de geçerli olduğundan kuşku duymadığım bir inancımı dışavurmaktan edemeyeceğim burda.

Mutluluk sağlar her yazım bana. İçimin o içiçe örgülenen bilinç ve bilinçötesi uzayında daha belli-belirsiz bir ilkkıymıldanışın ardından yazı dünyasının nesneleşmiş bir malı olana dek görünür görünmez nice çabalarla kotardığım bir mutluluktur benim için her yazım. "Yazı" diye nitelediğim her yazımda bir mutluluk olanağı gerçekleştirdiğim kanısındayım. Zaman zaman "acı" diye damgalanan konuları da işlesem bir mutluluk katkısı benim için her yazı.

Yürekten doğru olduğunu bildiğim bir gerçek de şu: okurlarla *paylaştığım* bir mutluluk her yazım. Yazdığımı eğilen tüm okurlarla ortaklaşa bir yaşam bizimkisi. Yanlış anlaşılmasın: Yazdığım kimseyi mutluluğa zorlamıyorum. Zorlamanın olduğu yerde ne yazar için ne de okur için mutluluk var. Bağdaşmaz şeyler mutluluk ile buyurma. Okur ille de düşüncelerimi benimsesin, duygularımla özdeş olsun, kaygılarımı yüklensin, sevdiklerimden hoşlansın, beğenmediğim şeylere sırt çevirsin, özlemlerime yönelsin türünden bir arayıştan uzağım. İlk izlenimi, sonraki yorum dalgalanmaları, sürekli değerlendirişleri ne olursa olsun, yazdıklarımın okurlara da bana tattırdığı tatları tattırmasını, bana açtığı ufukları açmasını, bana getirdiği değişiklikleri getirmesini dilerim. Herkesle herkes arasındaki bireysel varlık ayrılığından ötürü, yazar ile okuru ayıran bu varlık durumundan ötürü, okura, yazarın gerçekleştirdiği şeyleri tıpatıp gerçekleştiremeyeceğine göre, onun benimkilere akraba ama kendine özgü şeyler gerçekleştirmesini dilerim. Yazıma şöyle bir eşlik eden rasgele bir ek değil bu ortaklaşa mutluluk, yazımın heryönüyle heryerini dokuyan bir öge bu. Yazıma sinen hertür özenin, yazımdan ötürü bende oluşan hertür kaygı ve ürkünün, yazar sorumluluğu dediğim şeyin özü burdan başka yerde de-

ğil zaten. Bile bile kandırıp aldatmacadan daha korkunç bir düzmecelik tasarlayamıyorum. Sözümona böylesi yazarlar önce kendi mutluluklarını yokederler.

Elime kalemi alır almaz kalabalığın içine itilivermişim gibi gelir bana. Ben masa başında yapayalnızken bu tanımadığım yüzler, bu bana dikilen gözler, bu bekleyen eller, bu meraklı kulaklar da ne böyle? Kuşatmaya uğramış gibiyimdir. Hem hafifleyip açılır, hem sıkışıp daralırım yazarken. Ne usta ne çırak, ne genç ne yaşlı dinler bu durum. Neyse ki yazma alıp götürür insanı; güzel olan da bu.....

Çocukluğumda koşup oynadıktan sonra her eve dönüşümde kana kana içtiğim hoş kokulu, serin, tatlı-buruk bir şerbet vardı, iç iç tükenmez, – işte o tür bir varlık kaynağı yazarlık, hele kaynak talihli bir kaynaksa. Yazarlık bir tükenmez olduğu için yazarlığın kendisini konu alan aydınlanma yönelişleri de bitimsiz. Bana öyle geliyor, hiç olmazsa. Tez bitmesin, hep sürsün.

Hem özgüven hem bunalım tüten bu sözlere, hepsi ister istemez nice öncelerin havasına büründüğü için, pekiştirici olduğu kadar ayrılıkçı olduğunu sandığım birkaç sözcüğü daha, belki yeridir düşüncesiyle, şuracıkta ekleyivereyim, diyorum:

Genelde deneme yazarını, yalnız onu mu, her yazarı durup durup düşündürür *yazı etkisi*. Bu bağlamda en çok deneme yazarının durumu sıkıntılı bir görünüm sergiler. Bunu derken, zaman zaman içimi dışımı saran ikircikli kokulu sisleri ne denli belirgin dilegetirip getirmediğimi pek bilemiyorum. Durup durup birtakım sallantılı düşüncelere kaptırdığıma göre, kuşkusuz, her kez başka başka duygular ve karşılaşmalarla yoğrulmakta etki-yaşantım. Sözünü ettiğim sisler içinde önümü-ardımı bir ölçüde görmek için deneme etkisini, belki en iyi, “özümü etkileme” ile “başkalarını etkileme” doğrultusundaki iki başlık altında yorumlayıp değerlendirebilirim.

Deneme yazmanın özümü etkilediği gerçeğinin ayırdına varmam, pek öyle büyük bir sorun çıkarmıyor. Gerçi yazı-çizi kendi yapıp ettiğim birşey ama öyle bir öz-etki ki bu, her insan-

kültür etkisi gibi, dönüp dolaşıp benim kendime de etkili oluyor. Kültür demek bu zaten: temelde kapsamlı bir oranda senin özelliğinden kaynaklanan nesnellikleri, senin kendini de canlı bir kültür-varlığı olarak biçimliyor. Deneme yönünden, kendi hesabıma kısacık saptamayla: deneme-yazısının şimdiye dek beni pekçok bakımdan olumlu etkilediği inancındayım. Bu inancımın öğeleri ile nedenlerini birbir saymam gerekmez burada. Yaşayışım sürekli tanıklık etmekte buna. Ayrıca, neyi nasıl işlersem işleyim, ya dosdoğru ya dolaylı, bu öz-etki de orda yansımakta. Neysem, deneme-yazımdayım ben; deneme yazımla neysem oyum.

Yazı olarak denemenin başkalarına etkisine gelince, işler çatallaşıyor orda. Kimi, hem de sık sık, şöyle bir eğilime kapılıyorum: Şunun şurasında kaç tanecik deneme yazdım, kaç kişi okuyor yazdığımı, okuyanlar da nasıl okuyor. Tektük benimse-nişlerimdeki partallığı gördükçe, bilmece-bulmaca kitapları yayınlayabilseydim keşke, çok daha mı iyi olurdu gibilerden hüznümsü bir hava çevreliyor beni. Hiç değilse daha çok insanı daha çok sevindirebilirdim o zaman.

Kimi de, öyle okurlarla karşılaşıyorum ki, fırsat düştükçe heyecanla saptadığımı şimdi buracıkta da yineleyeceğim, böylece duygumu daha iyi belirtmiş olurum sanıyorum, – ne diyordum, seyrek de olsa öyle okurlarla karşılaşıyorum ki, utanıyorum, – hem de nasıl. Azbuçuk da olsa bazı kişilerin yaşamına bazı bakımlardan genişlikler sağladığını görmek, tatların en tatlısı bir sevinçle uçuruyor beni.

Nerden yönelirsem yöneleyim durumum açık: içim götürmeyen yemeği yiyor muyum, selam alıp vermek istemediklerime rastlamamak için canatıyor muyum? Desene durum, üçaşağı beşyukarı şöyle: deneme-yazmanın *şimdiye dek* beni biryerlere götürdüğüne inanmasaydım yazmazdım. Gene de tüm yaşamazamanlarımı kapsayan bir kestirip atma değil bu. Her yazar gibi ben de, hattâ az yankılı diye bellenen bir deneme yazarı olarak onlardan daha çok, yazdıklarımın etkisinden dolayı, oldukça sık, oldukça ikircikli birtakım değerlendirişlerden kurtulamıyorum bir türlü. Ola ki, aceleyle "olumsuz" yaftası vurulan bir ikirciklik olmaktan çok denemeciliğin ayrılmaz özelliğidir bu.

Labirent

Kımıl kımıl git gel, dön dolaş, koş koştur. Bu ne böyle? N'olacak *göçebelik*! Gerçekten de öyle, göçebeliktir denemecilik. Belli belirgin bir konaklama yeri yok. Yanılsan da yürürsün, şaşırsan da yürürsün, duraklar gibi olsan da yürürsün. Ölçüp biçsen de sözümona gidişin seni nereye ne kadar yaklaştırdığını, ya da nerden ne kadar uzaklaştırdığını bilecek durumda değil-sindir hiçbirzaman, – hiçbirzaman değilse bile, çoğun böyledir. Of be... sonu, çıkışı yok bu labirentin.

Bir kez girdin bu deneme labirentine. Kafadaşlara gönül-deşlere rastlar gibi olsan da, kulağına birtakım dost sesler gel-se de; bazan ustaların onayladığını sezer gibi olsan da, herkes *kendi* labirentindedir. Birbaşına labirenttesin ya, sürüden ayrı-lanı kurt kapar yalnızlığındasındır artık. İnışlı çıkışlı bitip tü-kenmez dolanışlar dünyasındasın. Sürü-kurt öyküsüne gelin-ce, insansın sen, sürüymüş kurtmuş sana ne. Yürüyebildiğince yürü git. Bir gün nasıl olsa ("son" uzaktır dileğiyle söylüyo-rum, belli olmaz ama) durur seninki de. Değil mi ki labirentte-sin, istediğin yere erişmeye yakın olduğun sanısıyla sevin-sen de, hiç varamayacağını sanıp üzül-sen de pek birşey değişmez. Deneme'nin *son'u* yoktur. Labirent labirent olduğuna göre bu-nun gerekçesini temellendirmeye gerek yok zaten. Denemeyle sağlamaya yöneldiğin, bu uğurda herşeyi seve seve göze aldı-ğın son-amaç: hiç giderilemeyecek bir özlem, yaşamı iyileştir-me özlemi. Kendinden başkaya, kendimizden başka'lara, baş-kadan başkaya, başkalar'dan başkalar'a sevgi sevgi, saygı say-gı, emek emek paylaşı paylaşı, tada okşaya bir dünya-yaşa-mını-genişletme *çabası*, hem öznel hem toplumsal yaşamı ge-

nişletme çabası senin denemelerinde ağrıldığına inandığın ağrı.

Dizi dizi çabalı genişletme çağrısında, sözcüğün çeşitli anlamlarında: yabancı, benzerimizdir; yabancı, uzaktaki dostumuz demektir. Zorbalığın, bağnazlığın hertürlüsüne güle güle! Bireysel-toplumsal darlığımıza sıkışıp kalmayalım. Yeni bir ufuk her deneme. Coşalım, akıllanalım, çalışalım sevinelim, sevişelim denemelerle, denemelerde.

ZEYTİNSİ DENEME

Kara Kara Görünümlü Ağaçlar

Az önce biryan uçurum, öteyansa sarpça tepeydi. Biryan eğilimli ovaya, öteyansa tatlı kayalığa dönüşmüş bile. Yakınlar nemli, uzaklar sisli. İlk hasadın yeni bittiği, toplanmış buğday tarlalarından yükselen tektük leyleklerin gagasındaki ne öyle, saman olacak. Yola uygun hızımız insan-teknik işbirliğiyle güvencede; motor homurtusuyla çıkmıyoruz artık, yılan gidişi kıvrım kıvrım bırakmış gidiyoruz.

Yeşilin bin türlü sü bizim: ağaçlar, ağaçlar, – boylar birbirine denk düşse de düşme de birbirine sarılmış. Varlığını apaçık sunan gelinsi kırıtkan derelerdeki bazan belirtik bazan belirsiz başlangıçlı sonlu iri iri, küçük küçük köprülerin çoğun gözler ayırdına varamıyor; dal-yaprak panayırında herşey. Yokuşaşağı indikçe, değişimler iyiden iyiye ortada: Düşsü kavaklar seyrekleşirken, gür karaçamlar sona ermiş, nazlı iğdeler okşuyor gözlerimizi.

Bir de ne görelim, düzlüğe inmişiz, – sağımız zeytin, solumuz zeytin. Birbirinden bodur dizi dizi günlerin dayanılmaz kıldığı aylar boyu alışamasak da, ister istemez alıştığımız paslı hırıltılı kent baskısı kalkıvermiş üstümüzden. Parlak sarımsı, kaygan hafif bir yağ kokusu havayı bürümüş. Desene şuracıkta yağhane.

Sonunda yerimizdeyiz: artık hep zeytin! Durmuyoruz ama. Yol yalnızca bizim olmadığına göre, azıcık daha sabır. Özlem büyük oysa, – hem de nasıl! Sapağa yaklaştık, sapak geride kaldı şimdi, geldik geliyoruz, – nerdeyse geldik işte.

Bütün gün hiç gözümün önünden gitmeyen bir burda burası; olanca etimiz canımızla burdayız işte. Evrence kuşatımı

var özlemin. Kimselerin dibine inemediği yoğunlukta tuhaf bir yoğunluk sımsıkı sarıyor insanı; sarılan birşey yok, yalnızca o var artık, sarım sarım bir boşluk. Sözle neresinden dokunsan dışında kalıyorsun. Birşey söylemeden de olmaz. Belki şöyle diyebilirsin: Birliktelik için sesli-sessiz tutkulu bir çırpınış özlem; onsuz yapamıyorum. Kuşkusuz, nice kuşakların paylaştığı ana-baba, ülke, barış özlemiyle akraba birşey. Gene de kendince birşey bu şimdiki özlem. Şu son bir tutam yıl, boydanboya içimde yereden özlemse, apayrı birşey, özellikle benim için. Umulmadık bir sevgi sıcaklığı bu, durup durup şaşıyorum. Yaşadıkça tükenmiyor bitimsiz yaşam, hep gür gür. "Yeni sevgiler yok artık!" diyorsun, bir de bakıyorsun ki, "Neler varmış!" Tükenir mi yaşam, ancak sen bitince biter sevgi.

Gecesi gündüzüyle geçen yazı birlikte yaşadık. Sıcaktı serindi, yıldızdı aydı, güneşti gölgeydi, paylaştık kimi güzel akışlı kimi sıkıntılı zamanları. Arttıkça artıyor heyecanım, hele şimdi bu denli yaklaşıncı. Nerden esti bilmiyorum, bilmek için yarım yüzyılı aşkın diplere doğru bir arkeoloji işlemi gerekecek sanıyorum, içimde yitik biryerlere karışmış bir dörtlükten dizeler dökülüyor ağzımdan:

*...vois-tu, je sais que tu m'attends.
J'irai par la forêt, j'irai par la montagne,
Je ne puis demerer loin de toi plus longtemps.*

Nerden çıktı. Victor Hugo bu. Akli gönlü belleği kabartır, çökertir, bunaltır, aydınlatır, böyledir sevgi-özlem, nelere elatmaz, nelere takılmaz ki. Hızlı hızlı akıyorum dizelerimle:

*... İşte böyle, beni beklediğini biliyorum.
Dağlar, ormanlar boyunca yol ala ala geliyorum.
Senden uzakta kalamam artık.*

Varsın Hugo kızının mezarına giderken böyle desin, ben-se, nicedir içimi dolduran capcanlı sevgiliye koşuyorum bu sözlerle.

Geldik, – işte geldik! Gömeç öncesi Karaağaç sapağındayız,

saptık, evin yakınındayız, öf daha değil, daha değil, – aa gelmişiz, işte durduk.

Yollar bitmez dense de biter bazan. Hep sürecekmış gibi gelen özelemler sona erer bazan.

Doğru önü çimenlere açık arka taraçadayım. Güneşli yan korkuluğa yaslandım. Uzanıp uzanıp sevgili ağacımın beline dokunuyorum, elini tutuyorum sanki, sımsıcak gövdesi.

İlk bakışta: çeşitli yönleriyle “zeytin”, çok uzaklardaki tektük ülkeler biryana, kimselerin yabancıısı değil sözcük olarak, nicelerin nicesi değişik dillere oturmuş olmasından belli: Belleklerde hiç de yaygın olmayan çok eski bazı bildirim biçimlerini, ne bileyim ben, Hititçe’nin bilmem-nesini (sanıma göre büyük bir dil haksızlığı işlemeden) biryana bırakacak olursak, – *zeytin*: Eski Yunanca’daki *elaios*’tan, *elao*’dan gelen *olivium*’dan, *oliva*’dan, “oliv” kökeninden üretilen bir ses-anlam bütününün *a, e, i* gibi çeşitli soneklerde kurulan *oliva, olive, olivi* gibi sözcüklerin aracılığıyla karşımıza çıkıyor. Kimi de Arapça’daki *zay-tun*’u andıran sözcükler kullanılmakta. “Oliv” kökenli sözcüklerde de, “zeytin”de de aynı tadı tadarım.

Özüme özgü eğilim uyarınca, dil-yöneliminin tersine davranmak aklımın ucundan geçmese de, dilsel anımsayış bu kardarcıkla kalsın burda. Yürürlükteki gerçek şu: Bir avuç ilgili biryana, yetiştiriciler, işleyiciler, satıcılar gibi az kişiler bunlar da, kimsenin aldırdığı yok “zeytin”e. Şöyle ki, zeytini tüketenler bile “zeytin” deyince omuz silkip geçiyor.

Tuhaf oysa benim durumum. Daha doğrusu, zeytin’de tuhaf bir durumdayım: Ağacı meyvesiyle sanki içim zeytin, hele şu son yıllarda zeytinsi bir dünyada yaşıyorum.

Her ağaç gibi zeytin de, temelde doğanın armağanıdır. Nerden baksan, ortamı toprak. İlk izlenimde sezilmese bile, gövdeyi, ya da gövdeden süren dalları azıcık kazıdın mı, top-raksı bir renk kendini açığa vurur. Ne var ki, uzaktan yakından gözlemleyince, pekçok ağaç gibi yerden kalkıp, sivrileşen yuvarlağımsı kımıl kımıl bir kümedir her zeytinağacı.

Kuşkusuz doğanın bir sunuşudur ama, görüldüğü yer, insan elinin değdiği bir yerse, insan emeğini de buluruz zeytinde. Bazı talihsiz nedenlerle başıboş bırakıldığında, çok az örnek

biryana, yabanıl zeytine rastlanmıyor artık. Bildiklerimizin hepsi aşılarmıştır.

Arı-duru havayı, hafif yeli, madensi tabanı severler. Dirençlidir kökler. Toprak durumuna uygun bir salınımları vardır. Dıştan bakınca, bazan, cılızmuş gibi bir sanı uyandırabilirler da, ergeç sağlamca gövdeleşirler. Öyle ki, topraksızlıktan zaman zaman açikhavada kalakalsalar bile, n'apıp edip uzun yıllar süresince yaşamının yolunu yordamını bulurlar. Nankör değildir gövde. Onyıllar, belki de yüzyıllar uzantısınca tüm öz-suyu içip herşeyi taşı bir eski tahtaya dönüştürse de, kimi ölüş görünümlü gövdesine yaslına yaslına yeniden yaşayıp gitmeyi becerir önünde sonunda. Yeşilimsi filizlerle ödüllendirdiği bile olur bu kucak kucağa yaşadığı ölü atasını. Aman aman su istemez. Yarı çölde evinde duyar kendini. Tabanı sertçeymiş, taban taşıymış pek aldırılmaz.

Alçakgönüllü bir davranış içindedir genelde. Ne çam gibi "Ben hep yeşilim!" diye böbürlenir, ne de çınar gibi "Gölgem insana hoşnutluk bağışlar!" diye övünür. Varsın dut meyvesini öne sürsün; varsın, meşe azgın yellere kafa tutsun; yapraklarım cennetsi gibilerden kurum satmaya kalkışsa da palmiye; al al çiçeklerim dünyanın başını döndürüyor, diye bir söylem tuttur-sa da erguvan, böylesi çekimlere kapılmayan sessizliğe bürün-meyi yeğlemiş bir yaşamdır zeytininki.

Kişiliksiz değildir gene de, tam tersine, kendine özgü bir benlikle ortadadır: bazı yaşama koşulları gerçekleşmeden zeytin zeytin olmaz. Nitelikli hava önemlidir onun için. Sanayi artıklarıyla kirlenen havaya aldırıışsız zeytin ağacı tasarlanamaz. Güneşe bayılır; bedenini ne denli sarıp sarmalasa o denli mutludur. Pek göze çarpmayan boyuna bosuna uygun yellere gözyumsa da, dalkıran, köksöken yellere arası iyi olmamıştır hiçbir zaman. Erdemce Aristoteles'in doğru-ortasını andıran bir seçimle, ne boş-gurur ne de süklüm-püklüm bir görünüm uğramıştır özüne: Saygınlık uyandıran alçakgönüllü bir dikduruştur zeytinağacı.

Dallara, yapraklara gelince, gösterişsiz dalları genelde in-ceyse de, sertçe bir sağlamlıktadır. Dalların çok kısa olduğu söylenemez, ama uzun olduğunu ileri sürmek de yanlıştır. İlk

izlenim kimi çarpıklıklar sezse de, eli ayağı düzgündür. Zeytin ağacını bir karmakarışıklık diye damgalamak gerçekliğe aykırı düşmektir. Azıcık dikkatle yakından bakınca saptanacağı üzere: altı-üstü bir sağa, bir sola düzen-içi düzenler toplamıdır mızraksı dallarıyla zeytin. Yapraklarsa, renk yönünden hem koyuca-açık, hem solukça yeşildir. Kimileri iğdeyle karıştırırsa da, çeşit çeşit ışınların etkisiyle, çoğun, akdikenler ile acıağaç yapraklarını andırır. Yaprak yaprak zeytin dalları, güneşle gümüşsüdür, akşamüzerleriyse mor-siyahtır. Çeşitli yönlerden akan güneşin, hafif yellere eserken, binbir kırıpkırıyla belirlediği gözalıcı ak dalgacıklardır zeytin dalları. İç yüzeyler, durgun havalarda, bazan, soylu bir camsılıkla oyalanırken, dış yüzeyler tarladan yeni koparılmış körpecik enginar yeşilleriyle gözleri doldurur ta uzaklardan. Hangi sözcük dağarcığı dalı yaprağıyla zeytinin ağaçsılığını derleyip toplayabilir. Genelde görünümü dile-getirildiğinde: dalı yaprağıyla kendine özgü bir hep-yeşildir zeytin.

Çiçek açmış zeytinliklerse, – evet çiçek açar, hem de nasıl, – çok kişi habersizdir zeytinin bu özelliğinden: baharın yaza devrildiği günlerde, sıcak-yağmur, yağmur-sıcak ardarda doğayı içten içten yoğurunca, ak ak esmerimsi çiçekler donatır dalları. Kısacık bir süre, yerden bir-iki adam boyu yükseklikteki patates tarlalarını andırır zeytinlikler. Bu benzetiş de nerden çıktı böyle, çoğun, akdikenler ile acıağaç yapraklarını andırırdı hani? Ola ki, şundan, benzetme: bakışumlu benzetişlere alışmışsındır; benzer benzerine benzer, iyi güzel de, her zaman değil. Nitekim zeytin baharları patates baharlarına benzetilse de, patates baharları, zeytin baharlarına değil de, pamuk tarlalarına benzetilir, hattâ onlarla karıştırılır genelde. Hoş, ben de kalkmış günlük doğa anlayışımın bir kesitçisinde kırkırk yarıyorum. Kent-soyluların aldırıldığı şey mi ki bunlar. Özetle, genelde, dalı yaprağıyla kendine özgü bir hep-yeşildir zeytin.

Sonbahardan kışa doğru ilkin çekingen çekingen başveren, sonra iyiden iyiye belirginleşen taneler meyvesidir zeytin ağacının. Yumuşakçadan sertçeye gittikçe kabarık etli çekirdekçiklerdir bunlar. – Yeşil yeşil, yayvanca dizi dizi taneler. Kuzeye güneye dönük yönler göre koyu-açık yeşil, kırmızıya çalan,

tektek dolgunca çekirdekler. Ha deyince göze çarpmayan bir konumdadırlar.

Doğanın börtü-böcek kalabalığından payına düşen ne varsa, seve seve özünde barındırır zeytinağacı, gövdesinin dibinden en doruk dalına dek. En çok da kıştan çıktıktan sonraki haftalar, dallar yapraklar tatlı esintilerle nazlı nazlı sallanırken, kimi topraksı kimi renk renk birtakım mantarcıklarla birlikte böceklerin evidir ağacım: saçaklı, kanatlı kıpır kıpır, cıvıl cıvıl uçan, yürüyen böcekler, sinekler, güveler... Kuşkusuz, bu börtü böcek yüzünden de insanın yardımına gereksinimi var zeytinin. İnsan eli akli onun kurtarıcısıdır; yabanlıktan kurtarır onu insan; kurda kuşa kurban etmez, verimli kılar onu. Sabahın erken saatleri ile akşamüstleri tepe dallardan öten kuşlar, bu yardıma karşılık bel ki de "Sağ ol!" demektedir, bilinmez.

Kuş dedim de, nice nice şakıyışıyla varlıklarını bildirmeseler, zeytin taneleri arasında ha var ha yok serçeler; öylesine evindedir orda herbiri. Genelde evlere pek yanaşmayan zeytin ağaçları, çimenine bahçesine bakım gösteren gülsever insanları iri tanelerle ödüllendirmeden bırakır mı hiç. Bu, bülbüllerin sesli katkısına, ola ki, dolaylı dolaysız, zeytince bir yanıttır. N'apıp edip yüksekçe saçakaltlarını yeğleyen kumrular, zeytinli zeytinsiz dalların alımlı alımlı "hadi-gel!"lerinden ötürü, dimdik tünedikleri zeytin doruklarında, sabırsızlık etmeden, çağrılarına uyup ergeç gelen eşlerini beklerler.

Abartı biryana, herşeyiyle alçakgönüllü bir canlıvarlıktır zeytin: çevreye görkemli bir yönelişten, şöyle ya da böyle bir anıt olma savı gütmekten uzak bir varoluş tutturmuş gider. Gözkamaştırmakla alıp vereceği yoktur. Başkaca canlı oluşumlarla karşılaştırıldıkta, özsinirlerini zorlamadan köşeciğinde sürüp giden bir canlıvarlıktır zeytin.

Yeryüzünde zeytin kadar ılımlı bir yayılımla ortaya çıkan varlık azdır. Duruşu davranışı hepten gösterişsiz bir ışına bürünmüştür; bundan doğal birşey olamaz zaten. Dar yöre ağacı değildir ama her yerde bıktırasıya rastlanmaz.

Akdeniz'le, başta iklim, çeşitli yönlerden yazgı birliği yap-

mıştır; bunun içindir ki zeytin hem gölsü hem okyanussu hem de çölsü bir ağaçtır. Ayrıca, zeytine, bir yiyecek, ama aynı zamanda bir kültür ögesi gözüyle bakma gereği olduğu kanısındayım. Öyle ya Akdeniz, güneyde çöllerle nerdeyse sınırdış; Batı'da Okyanus'a açık bir içdeniz, bir deniz-göldür. İşte daha ağaç olarak zeytin, böylesi konumda geniş mi geniş uzanımlı, kendine özgü bir su gömüsünün ürünüdür. Akdeniz ile zeytin birbirine göre biçilmiştir: nerden baksam hep bu doğrultuda bir nitelemeye eğilimliyim. Zeytin Akdeniz'in göstergesi, Akdeniz zeytinin göstergesidir. Nerde zeytinağacı karşıma çıksa, öznel bir oranlamayla, "Akdeniz yakınlarındayım!" duygusu bürür içimi; okşayıcı bir Akdeniz izlenimi dal dal yeşillenir içimde. Kuşkusuz bundan, Marmara yöresinin Karadeniz yönünden çok öbür yönü, Akdenizsi çağrışımlar uyandırır bende. Kötü kentleşmeler yüzünden gittikçe azalsa da hâlâ gözlerimi okşayan, sonra ağzımı midemi okşayan bir oluşumla bu böyledir.

Daha yakından bakınca şöyle diyebiliriz: Zeytinağacı Akdeniz'in kıyı şeridini sever. Konutların yakınlarına dek gelir. Doğrusu şöyle: çoğun, zeytinlikleri ite-kaka kendine yeraçar konutlar. Karşısına engeller dikildikçe, uzaktan da olsa, denizin yeşilin mavisini seyreden öbek öbek zeytin ağaçlarına rastlarız. Denizin tadına havasına özlem çeke çeke tırmanır yamaçlara. 200-600 metre dolaylarındaki yükseklikler zeytinin özüne uygun ortamlardır. Şurada burada keyifle toplaşmasından anladığımıza göre, 300 metreyi bulan yüksekçe içerlerde bile dalı gövdesi meyvesiyle sevincine diyecek yoktur zeytinin. Denizden 400 metre yukardaki bayırlara bile soyu sopuyla tırmananlar olur. Denizi aradabir görüp seçse bile, 500-600 metre tepelik yerlerde, ilkin epeyce seyreler, sonra birdenbire vazgeçer tırmanmaktan. Artık yorulmuş mudur; yükseklik başını mı döndürmüştür; yoksa, bunu yol-yordam bilir gönülcüğüyle, oylum-hakkının sınırlarını düşünerek mi yapmıştır, bilinmez. Ola ki daha yukarlara tırmanmaktan vazgeçer, akli kıyılarda olduğu için böyle yapar zeytin.

Anadolu'dur zeytinin anayurdu. Özellikle, Anadolu'nun batı-güneyi. Verimli kesimiyle zeytin Anadolu'da köklenmiştir, desem yanlış birşey söylemiş olmam gibime geliyor. Anadolu:

Zeytindolu. Sereserpe yayılmıştır verimli Ege kıyılarına, bir ölçüde İçge'ye de. Nerden baksan, ilkin, Anadolu'ya özgü bir ağaçtır zeytin. Ne de olsa çınar Anadolu'da otağ kurmuştur ama Hindistan'dan kalkıp gelmiştir. Zeytinse hep Anadolu'dadır. Öncelerin öncesi biryana, doğma büyüme Anadoluludur. Söğüt, Anadolu'dan bambaşka yerlerde de sergiler kendini. Kavak ile serviye gelince, Anadolu'dan çok uzaklarda, Avrupa'nın kuzeylerinde bile evindedir. Oysa Anadolu'nun batısına ilişkin en eski söylemlerde geçer "zeytin". Yanıldığımı sanmıyorum, görünümce kullanımca bazı ayrılıklara karşın Güney Fransa'nın zeytinlikleri bile hâlâ Doğu Akdeniz kıyılarının havasını soluyormuş gibi gelir insana. Ne var ki akılcı özenler sunulmuş nicedir, Akdeniz'in, kuzey yakasındaki zeytinlikler, zamanla *olea europea* diye nitelenen, sanki yeni tür zeytin ağaçları çıkmış ortaya.

Gerçekte dünyanın üç büyük karaparçasının denizi kuşatan topraklarına otağ kurmuştur zeytin. Asyalı olduğu kadar Avrupalıdır, Avrupalı olduğu kadar Afrikalıdır. Duyan kulaklara, Akdeniz'e doğru, çeşitli yönlerden öyle bir zeytin türküsü gelir ki, sormayın. Sabahları hafif yellere uyanır kırağılı kırağısız yeşil. Gün öğleye devrilirken, uzaklardan diri diri geçip giden taşıtları seyreder. Bin düğümlü bilmece bilmece bakışlarla, budak budak gözlü kımıltısız gövdeler sıcağı üstünde ikindilere yapraksı seyirlerle eşlik eder. Akşamüstleri, gümüşsü gümüşsü birbirinin kucağında oynar. Geceleri: ayışığına tutkundur ak-kara dallar.

İtalya'nın zeytin ağaçları bazan yalnız, bazan toplaşa toplaşa selamlar komşu servileri. İrili ufaklı Yunan adalarında koy, bayır demeden çarpıcı bir zenginliktir zeytin. Fas, Tunus, Cezayir bölgelerinin zeytinlerini görmeden tanıyor gibiyim, ne de olsa zeytin zeytindir, hem aynı hem başka. İspanya'nın zeytin ağaçları kentleşmenin amansız davranmadığı yörelerde ortalama yarım yüzyıllık doğa anıtları olarak sunar kendini, – görebilen gözlere kuşkusuz. Portekiz'i bahçe bahçe bezeyen zeytinler Akdeniz'den Atlantik Okyanusu'na sıcacık bir gönderidir. Uzak uzaklardaki Amerika'nın Pasifik Okyanusu'nun güzeller güzeli California'sında kendilerine yeraçma deneyişlerindedir zeytinlikler.

Çocukluğumdan beri gözüme, ağzıma, mideme şölen zeytin'e gelince, benim için (nerden nerelere, birdeyime) İlk-Zeytin'e gelince, Marmara'nın zeytini zeytin. İstanbul, İzmit, Karacabey, Yalova, Bursa, Erdek, Balıkesir... kesimleri hep zeytin, hep zeytin yaşamımda. Kimi sarı sarı buğday tarlalarıyla, kırmızı kırmızı domates bahçeleriyle, yeşil pembe elmalıklarla elele; kimi tarlaya bağa baskın çıkan zeytinlikler, zeytinlikler: Marmara'dan Ege'ye zeytinlikler. Son onyıllarda durum oldukça değişse de, özüne özgü albeniyi uzun süreler ayakta tutan yaşlı güzeller örneği hâlâ zeytin ülkesi Marmara-Ege. Gemlik kıyılarında alçacık kuzeye tırmandıkları gibi hafif dalgaların sokulabildiği kumluk yerlerde deniz suyu karıştı karışacak ıslacık zeytinağacı köklerine.

Geyikli, Behramkale, Küçükkuyu, Altınoluk, – Kaz dağlarının beslediği söylenceleri örgüleyen verimli değirmen suları yeter de artar bu bölgelerin zeytinliklerine. Yamaç süsü, kıyı süsüdür buraların herbir zeytini. Ta Aydın, Muğla, Salihli yöresinin zeytinliklerine gelince, gündüz gözlerime, gece düşlerime kimbilir kaç kez can katmıştır onlar.

Az önce Behramkale, dedim de, sofistlerin çömezleri pazar kalabalığında sözümona bilgi satarken, hiç kuşku yok, Aristoteles yarı sürgünde yaşadığı Assos'ta bir zeytin dalının arasından göğü seyrediyordu fırsat buldukça.

Şimdi burda zeytin'le yoğrulduğuma göre, içime tam dinginglik sağlamak için, işe en başından başlamak isterdim. Değil mi ki Zeytin de tasarlanabilen herşey gibi, bir evren ögesidir, evrenin başlangıç anında yola koyulup sonsuz evreler ardından zeytin'in oluşumuna varmam, ordan da günümüze ulaşmam gerekecekti. Oysa hiçkimsenin hiçbirzaman kesinlikle başarabileceği birşey değil bu. İşte bu nedenle, zeytinin insan-kültür dünyasındaki durumunu özümeye özgü bir-iki somut ipucuyla yakalamaya çalışacağım. Gerçekten de, sofralarda, çarşılarında, eğlencelerde söylencelerde kimi köşecikten, kimi açık-seçik varlığını ortaya koyan eski bir doğa-insan-kültür ögesi zeytin, hem günübirlik hem bayramlık bir varlık o.

Doğada n'olmuşsa olmuş, daha doğrusu akla kolay kolay sığmayan nice sayısız şaşırtıcı rastlantıların getirdikleriyle birikenlerin ardından, ola ki bundan birkaç 10 milyon yıl öncesinde, demesi kolay gerçekleşmesi kimbilir ne "zor" değişimlerle, yer-yüzünün şurasında burasında görünen yabansı zeytinler, ordan oraya, belki de Asya'nın ortalarındaki denizleri çevreleyen kıyılardan göçe göçe Hindistan'a, ordan da İran-Irak yoluyla, benzeri ağaçlarla birlikte şimdiki Akdeniz yöresine ulaşmış, birkaç bin yıldan beridir iyiden iyiye köksalıp yaşamını sürdürmekte. Böylece taş-toprak-hava-su ile insan elinin-aklının son birkaç binyıldır aşuya yatkın, bakımı seven becerileri sonucu, önemli bir kültür boyutu olarak kendini benimsetmiştir zeytin. Çeşitli toplumların çeşitli yaşama geleneğinde onunla birlikteyiz hep.

Kuşkusuz, insanla ilgili her birliktelik gibi bir kültür birlikteliğidir bu. Kültürse, nerden yönelirsek yönelelim, yalın birşey değildir, kat kat değişik katmanlar içerir, genelde. İlk bakışta pek kestirme değilmiş gibi gelse de, birkaç çizgicikle de olsa, biz gene kırlardan sofralara, ordan da dil'e, simgelere seğirtelim.

Önce meyve; öyle de, meyveyi tepeden inme karşımızda bulmayız. Çoğumuz yesek de sık sık keyfince algılamayız. Oysa beğeniler, olanaklar uyarınca, sofraların ortasına ya da köşeciğine konmuştur zeytin. Gelgelelim zeytin nice uğraşlardan *sonra* zeytin *olur*. Dalından-al-ye, – nerde o, zeytin için geçerli değil bu. Rengi çekici biçimi okşayıcı, içi özlü yemişler nerde, zeytin taneleri nerde. Ne incirdir, ne nar, ne de portakaldır zeytin. Karakuru birşeydir ama, çekirdeği sarıp sarmalayan değeriyle başlıbaşına bir evrendir. Dediğim gibi, dalından aldın mı iş bitmez, zeytin bu: yolunmaz, koparılmaz, kesilmez, sökülmez, silkelenmez – toplamak gerekir zeytini. Özenle yontulmuş, ucu tutacakla donatılmış sopalarla, çubuklarla, uzun kısa dallar içinden birbir toplanır taneler. Bu arada yeri boylayanlar, akpak yaygılara saçılanlar bile saygıyla toplanır. Sağlam çatılan merdivenlere çıkmak gerekince, sevinçle çıkar basamakları gözü iyi seçen, ayağı dinç, eli deneyimli gençler yaşlılar, erkekler kadınlar, herkesin kendince tat aldığı bir işlemdir bu.

Ceviz değil ki zeytin, şu son yıllarda rastlandığı üzere, içini gösteren incecik çuvallara tıkabasa doldurulsun. Kulplu sepet-

lere, özel örgü kaygan küfelere doldurulurlar. Öyle bir yumuşakça katılıktadır ki, bir kez yerlerini aldıktan sonra ne birbirlerini ezerler, ne birbirlerine yapışırlar. Bu bölük-pörçük toplanmanın ardından, gelsin dizboyu küfeler, bazan daha yüksekleri. Daha sonraysa, özü öze kavuşturan bir dizi işlem için sağa sola yollanırlar.

Zeytini zeytin yapan, gördüğü bakımdır. Nice haftalar süren işlemlerden sonradır ki, “yenir zeytin’e” dönüşür zeytin. O ilkin kaskatı taneler, kır geleneklerinde kuşaktan kuşağa aktarılan elyordamıyla, belli bir dizge doğrultusunda sulardan geçirilir, tuzda bekletilir, süzülür, sepetten torbaya, torbadan sepete topraksılığı giderilir; yumuşaklıkça kıvam tutması için gölge köşelerde zamana bırakılır. Desene şunu: insan gibidir zeytin: değişik zamanlar yaşaya yaşaya olgunlaşır. Üstü parlaktı değildi, buruştu değildi, yeşildi karaydı, – ne önemi var bunun; önemli olan: umutlu aşamalara ulaştırılması. Sabırlı sabırlı beklemek dinçleşmektir onun için. Bir kez oldu mu da, soğukmuş sıcakmış çevreye aldırılmaz artık, her an tazedir ağızlara bayramlar getirinceye dek.

Zeytin zeytinliğine kavuşur kavuşmaz, en kısa yoldan haydi çarşıya pazara. İnsan içine bir kez çıktı mı da, al eve götür, azıcık suya göster, hemen ye, – yağma yok! İlkin, ak, derin kâseciklerle öpüşmesi gerekir, sonra da kişisel tatlanışlar doğrultusunda, kimi yarıbeline özyağında, incecik kesilmiş limon dilimlerinin eşliğinde, kimi doğallımsı durumuyla, kimi nane serpiştirilmiş durumuyla sofraların güzelliğidir zeytin. Ben buradayım diye caka satmadan, kıvamını bulmuş iyi huylu bir kara zeytin çanakçığına gel de dayan! Hele yanında, bir de bakımlı başka bir tabak varsa, – nasıl birşey mi, ilk bakışta donukça yeşil yeşil, bazan solukça kahverengimsi kırmızıya çalan o küçücük yenir kalyonların dizildiği bir tabak. Azıcık dışarlak genişlikteki orta yerlerine çatalı batırırken, kırma zeytini bulanlara, gel de en içten bağlılığını sunma!

Altıyanı “sofra zeytini” deyip geçmeyin; bilen bilir; çok kişinin “sofra kralı”, “sofra kraliçesi” gözüyle baktığı peynir’le boyölçüşebilecek biricik doğa-insan armağanıdır. Kanımca, abartısız bu böyle. Gerçekte yerel, küresel sayısız peynir türü

var, iyi ki var; gerçi peynir olmadı mı, birdeyime, yavandır yaşam. Yeme-içme kültürünün önemli bir ögesidir “peynir tabağı” diye adlandırılan şölen. Gelgelelim, tüm bağılılığıma karşın, hep bir tedirginlik uyandırmıştır böylesi tabaklar bende: peynir tabağını zenginlik sergilenişi diye yorumlamamak için zor tutarım kendimi. Ne zaman “peynir-ekmekten başka şeye gücümüz yetmiyor” gibilerden şeyler kulağıma çalınsa, “hiç de kötü değil öyleyse!” duygusuna eğilimliyimdir. “Zeytin ekmek”se bambaşka şey: kendine özgü bir dürüstlük, bir geçim sınırlılığı var bu deyimde. Zeytin üreten ülkelerin para değeri altüst olduğundaysa, zeytin’li yakınmalar arttıkça toplumsal patlamalar yaklaşıyor demektir.

Bu alanda altını çize çize kendi adıma saptamam gereken şey şu: Şimdi burda zeytin’den yana duruşumu vurguluyorum ama hiçbirzaman peynir’e kıyamam; özüme haksızlık olur bu. Çoğu kez dilegetirmesem de, *her* güne “Günaydın!” dediğim saatler tanıktır. Zeytin-ile-peynir’in birlikteliği kolay kolay silinir bir yaşama tadı değildir benim için. Bu tatta bir deneme yazabilsem daha ne isterim.

Biz gene sofralarda salt zeytine yönelelim: bazan salatanın köşeciğinden görünen tek bir yeşil zeytin taneciği bile; ya da ne sert ne yumuşak bakla ezmesinin tam ortayerine kondurulmuş bir kara zeytin bile tüm masaya şölendir. O masa artık, tuzlu yemeyenlerin bile sudan geçirilmiş olup olmadığına bakmadan elatmadan edemediği bir çekicilik odağıdır.

Tane’den açıldı da, okumada anlayışı keskin-dingin tutmaya çalışanların gözünden kaçmamıştır: tane’nin köklü yeri var evrende, – temelin temeli atomdan çeşit çeşit birey’e herşey, birbakıma, nerdeyse herşey tane, tane’den, tane’li, tane-tane. Hem gizemli hem açıkta tanemsi şeyler. Kiraz, üzüm, kestane sevgimden belli bu. Taneli şeylerin oluşturduğu bir akrabalık evren. Bir’de çokluk, çok’ta birlik demektir taneler benim gözümde. Genel evren anlayışıma, çok eskiden “dünyagörüşü” dediğim ‘şey’e gerçekten uygun düşer bu.

Zeytin tanesine gelince: tane tane ağzıma götürürken, rengi, yumuşaklığı, tadı yönünden, her kez ince ayrımlara özgü seçimimle kaşla göz arasında öyle bir sıra izlerim ki “şimdi-

bu!”, “sonra-öbürü”, “keşke daha yandakine önce elatsaydım, ivedilikle yeni dizi kurmam gerekiyor!” – kendiliğinden kurulmuştur bile. “Ama bak bu da varmış!” – işte bu doğrultuda şaşkırtıcı buluşlarla bezenir sofraya zamanım. Öyle ilginç ki zeytin taneleri, yediğim ödülü mideme bir güzel indirdikten sonra bile, çiğnenmediğini hep bildiğimiz o sert şeyler, özel tabakçığına bıraktığımda, yanyana duran o kara-yeşil-sarı-kahverengimsi şeyler, hiç mi hiç bir atık, ya da çöp izlenimi uyandırmazlar bende. Görevini en iyi biçimde yerine getirmiş taşıyıcılar diye selamlanması gerekir zeytin çekirdeklerinin.

Zeytinde taneci olmama taneciyim de, çekirdekten güzelce ayrılıp kendi yağına yeterli sirkeyle yatırılan etli etli zeytinden yapma zeytin ezmesini de aradabir kahvaltılık sofrasında görmek isterim. Yok, sabah tanelerin yerini hiçbirşey tutamaz diye düşünceler başgösterince, bir de “zeytin bunalımı” yaratacak değilim ya, uzun günlerin ikindileri var aradabir-zeytinezmesi için.

Bazıları bir zeytinağacı gördüğünde, başını kaldırıp dallara baktıysa, taneler için: “Bunlar da neymiş böyle, kozalaklı çirkin, ne katır-kutur şeyler!” deyip bakışlarını hemen başka yöne çevirir. Gerçekten de, salkım salkım üzüm değil ki zeytin, binbir türlü çağrışımlarla saydam tanelerden doyumsuz içkilerin tadına sıçrayalım. Ne var ki, “zeytin tanesi” deyip geçmeyin, taşı görünümüne karşın herbiri baldan yararlı, bal renginden alımlı bir gizem barındırır içinde. Yeter ki sezgisi, becerisi, istenciyle ne yapacağını bilsin insan. Heryanda “Haberim var!” dense de kimsenin unutmaması gereken zeytinyağı’dır bu sözü edilen gizem. Ona ne kuşku, insan kültürünün özel bir ögesidir zeytinyağı. Günümüzde gittikçe azalsa da, yazı andıran sonbahardan ılımlı kışa doğru göçkaçıran yellerin bazan sertçe ese ese tozu toprağı birbirine katar gibi olduğu günlerde, haftalarca bir koşuşturmadır sarar Akdeniz’in dörtbiryanını. Biz gene yakınlarımızı gözlemleyelim: Erdek, Gemlik, Altınoluk, Ayvalık, Bafa, Tire, Ödemiş, Salihli, – bir koşuşturmadır ki, sorma gitsin. Kara sular akar heryandan, müjdeli sulardır bunlar, verim yağar çünkü arkadan. Acele etmeyelim ama; kara kara yaşam-sularına erişinceye dek elbirliğiyle gece gündüz çalışmak gerek. İlkbaharda kaşla göz arasında toprağı çapalayıp havalan-

dıran, kurda böceğe karşı, kireçti, ilaçtı elde ne varsa, yetesiye korunan zeytin ağaçları, kendibaşlarına bırakılmış bir izlenim uyandırırılar yaz boyunca. Sağdan soldan arabayla hızla geçip gidenler, neyin ne olduğunu pek ayırdına varmadıkları için, “Ne rahat şey şu zetincik, – semtine uğrayan yok öksüz ağaçların!” anlam yöneltisinde düşüncelere kapılırlar belki de. Oysa kimi sabah erkenden, kimi akşamüstüne doğru köylü giysili biri, çömelmiş bakar da bakar ağaçlara. Zeytincidir o. Onun ağaçlarıdır onlar: ağaç altları, dal araları temizliğiyle katkılı vericiliğini kanıtladıktan sonra, sabırla beklemektedir zeytin zamanını. Önce, evde, bahçede, dam altında yıkanır da yıkanır zeytinler. Havayı kaplayan o anlatılmaz hafif-baygın koku bunun tanığıdır. O anlatılmaz kokuyla orta yaşın içinde hâlâ gençliğini süren deli-akıllı bir kadının gerdansı arılığı yayılır sanki. Zeytin zamanı bir geldi mi de, çoluk-çocuğa da yerayır tıklım tıklım atarabaları çoktan dizilmiştir zeytin tarlasının uygun yerine. Eskiden “zeytin tayfası” denirdi bu işçilere. Karşıkı kıraç Ege adalarından getirildikleri için bu adla nitelenmiş olsalar gerek. Ağaç’tan sofraya zeytinli geminin erleridir, kızanlarıdır bu tayfalar. Tandan karanlığa ilkin sessiz sessiz, iş kolaylandıkça şölen zamanlarına eşlik eden manili, türkülü, taşlamalı, sevgi, sevinç çağrılı bir canlılık tüter pupa yelken her zeytinağacından. Ne diyordum, eskiden develere yüklenirdi zeytin dolu küfeler, şimdi de motorlu uzunaraçlarla – verelini yağhaneler, fabrikalar.

Belki 20 milyon yıldan beri olanca doğal geleneğiyle toprağın özünü dıkım dıkım özümseyen ağaçlar, nice yetiştirim sürecinden sonra binlerce yıl boyunca özümsemediğini sunuyor işte: haktanır bir vericidir toprak. Daldırmalı ekim sonrası, zamanı gelince aşılamanın ardından ortalama 6-7 yıl geçer geçmez zeytin toplanır ağaçlardan. Yerine göre değişiklikler uyarınca aşağı yukarı dörtte bir oranında yağ elde edilir. Yılaşırı tane bağlayan ağaçlar, şaşılacak şey, gençten genç uzatır gider yaşamını – yüz yıllar süresince ürün sağlar her ağaç.

Toplanan ürün – hop yağhaneye. Pek uzaklara değil, yollarda oyalanmayı sevmez yağlık zeytin. Yıkanmalı yıkanmalıdır hemen; bir sudan öbürüne, kara sular renk hafifletinceye

dek. Sonra, doğru taş merdane altına. Ondan ötesi, yörenin, ailenin, azbuçuk sanayicinin alışkanlıklarına bağlı. Kimi soğukta sıkılır: sızmayağlar sıvı geçirmez torbalara akar böylece. Posalar ayıklanır; birkaç kez ısıtıldığı da olur bu arada. Küspeler bir güzel giderilinceye dek yeniden, hep yeniden elden geçirilir. Tortulu, sarımsı yağ nitelikçe pek tutulmaz. Hayranlık uyandıran hafif bir rengi olmalı, bilen bilir özel sarı menevişlerinde kuşkusuz. Romalıların değirmende ezilmiş yeşil renkli zeytinyağını Latince satırlardan biliyorum, o kadar. Benim bildiğim, “iç beni!” diye seslenen, hafif mi hafif renkli bir yağ, bal çekiciliğinde bir kayganlıkla akıcılığına tortu uğramamış zeytinyağı.

Bilmeyenimiz yoktur: “yağ” sözcüğü irkilme yaratır çoğun. Özellikle çoluk-çocuğun içini kaldırır. Küçükken ben de öyleydim. Oysa büyüklerin, sabahları, kekikli ya da naneli zeytinyağına ekmek batırıp yediğini; bazı yaşlıların da, fırsat düşükçe zeytinyağı içtiğini göre göre içim ısındı zeytinyağına; daha doğrusu, gözlerime şölen ola, davranış değişikliğine uğradım. Gerçi susam yağı, fındık yağı, kakao yağı hâlâ itici benim için, – zeytinyağı bambaşka ama, toprakananın sütü sanki.

Çeşit çeşit kılıklarla nerelerde karşımıza çıkmaz ki zeytinyağı. Boyaya düşkünlüğümüz yüzünden alaca-bulaca kılıklara soksak da, hepimizin günde kimbilir kaç kez gerçek gerçek evetlediğimiz bir olgu, “sabun” dediğimiz şu saygıdeğer şey ne ki, zeytinyağı, yağ çıkarma işleminde zeytinyağımsı atıklar. Zeytinin hatırını saydığım için olacak, ilkin kaskatı gelse de, ak-esmerimsi sabunu yeğlerim ben, olsa olsa iyice ezilerek işlenen zeytinin iyice ezilmiş çekirdeğini de kapsar çoğu sabun, kapsasın ne güzel. Özündeki topraksı yaşama özlerinden ötürü, kan basıncına iyi gelirmiş, karaciğer ile safrakesesini onardığını da işitiyorum sık sık. Yarası beresi olsun olmasın mideyi sağaltırmış. Derin derin incelemedim ama neden olmasın, yeşil örtülerin molozla boğulduğu çağımızda akla yakın bu. Kadınların eline yüzüne sürdüğü o hoş kokulu, binbir katkılı eriyikler de zeytinyağıdır herşeyden önce. Zeytinden arta kalan kaba türden yağlar bile atılmaz, türlü türlü makinelerin besinidir onlar. Çocukken evin arkasındaki dere çayırında seyrettiğim yağlı

güreşleri de olanaklı kılan, başka n'olacak adı üstünde, hep bu sözünü ettiğimiz zeytinyağı.

Ne ki, zeytinyağının kültüre en büyük katkısına sofralar tanıktır, nice yüzyıllardır hep yeniden kurulan sofralar. Balığın-
dan sebzesine, pilavından dolmasına, -ağızlara şölen-, girmedig-i yemek var mı. Birkaçının adını şöyle bir anmak bile insanı
nerdeyse kendinden geçirebilir. En iyisi, öğle yemeğimize şöyle
bir gözetip noktayı koymak. Tatildeyiz, erişmek azçok daha kolay
olduğu için dün almıştık, kırmızımsı bol irice tekirimiz var. Nicedir
özlemiştik, hatırısayılır bir kaçamak yapıyoruz: haydi tavaya! Tek
pişirimli zeytinyağ unla öpüşe öpüşe sarıp sarımlayacak hepsini. Yanına
bir de ince ince doğranmış aksoğanlı yeşil salata, – olanca keyif
nerden, ona ne kuşku gene zeytinyağından. Akşama ne mi var, –
çay eşliğinde çıtır çıtır börek, ağız-tadını diriltten hafif zeytinyağlı
bir altüst böreği.

Simgeli Söylenceli İnsan-Kültür

Şiirsiz yaşanmaz. Öncesi sonrasıyla, gönlümce zeytinli sof-
ralara eşlik eder çoğun şiir. Hele talihimiz varsa, zeytinli şiirler-
le akar zaman. Ağacın akıllıca ekilmesinden, ürünün beceriyle
elde edilmesine dek, nerden baksan, şiir besler zeytin.

*Bilirim, babazeytin, sonsuz büyüünü:
verirsin bize çektiğin kanı yerden,
çekerim gönlümden tıpkı sencileyin
o kutsal yağın
düşüncenin ben de.*

Yerden göğe haklı Lorca. Dedikleri özüm için de geçerli.
Nice insanın dünyasını karartan bir içsavaş onu da götürdü. Çi-
çeği çimeni, börtü böceğiyle, yolu göğü Ay'ıyla bu İspanyolca
güzelden damağında zeytinsi bir tat o şimdi, dinç-mert bir tat.
Tragedyalı bir zeytinsilik bu.

Çok eskiden, daha da sonra bir süre, çok kişi gibi ben de
yazıda-çizide tragedyaya hayrandım ama yaşadım gördüm,
bunalımlarda boyumdan aşkın bocalayınca azçok anlar gibi ol-
dum diyebilirim: Yaşam kısa, öyleyse uzak dur benden traged-
ya! Orası öyle de, eşsiz bir tadı var şiirlerde: kafaya aykırı gö-
rünse de, ola ki, yaşamda tuttuğu yerden bu böyle. Lorca, sö-
zün başım üzerinde yeri var ama toprağın kanından çok topra-
ğın sütü diye algılıyorum ben zeytinyağını.

Şimdi olanca söz-varlık zeytinde odaklandığına göre, ne
derse Lorca evetleyesim geliyor gene de. Yaş, baş, dil, ortam,
ülke ayırt etmeyen bir zeytin sevgisi bizdeki.

Öznel geleneğimden nasıl ayrılıyım, yitirdim özdenetimi, "Cortoba" dökülüyor ağızımdan. Bu kez de gelin şöyle Türkçeleştirelim Lorca'nın Endülüs şarkısını:

*Kurtuba,
uzakta ve yalnız
Ay koskoca, at kara
zeytinlerse torbamda
Bilsem de yolları
Varamam Kurtuba'ya.*

Zamansız ama ölüme giden yazgı uyarınca koşan atının torbasında ("heybesinde" deseydim daha mı iyi olurdu, bilmem, önemli olan o değil şimdi, zeytin) başka n'olacak, zeytin var, – dünyamızın ölümlülerine en yakışan alçakgönüllü meyve.

Toprağın ne denli anlatılsa bitmeyecek güzelliğini övünçlü "kasidelerle" dile aktarmaya adanmıştı kendisini. Servi, sedir, süzen, sümbül (ah şu s'ler) öze özgü kokusu rengiyle gül, melekçe de bol onun dağarcığında, ama gel gör ki zeytin, – ah zeytin! hem de defne, hele ne defne, hele ne defne, "Sen tanrısal defne!" diye seslendiği defne. Gerçi "Sen tanrısal defne" diye sesleniyor 'defne'ye. Seslensin, "defne" defne ama, gönüldeşliğimize güvenip hangimiz hangimizin hatırını kırarız ki, zeytin, zeytin diye sürdüreceğim ben şimdi burda Lorca'nın sözünü:

*Sen tanrısal "zeytin", sen erişilmez ruh,
öylesine soylu
ve sessiz olan sen!
Dök kulaklarıma tanrısal öykünü
O derin, o candan bilgeliğini!*

Böylesi bir sözcük değişimiyle dengeleri bozduğumu sanmıyorum. Çünkü Lorca da

*Defneye sığınırken bile
bilgi yüklü, yaşlı zeytinağaçları*

diye düşünmekten alamıyor kendini.

Biz birbirimizi biliriz, gönüller zeytinde, hep zeytinde:

*Ağaçcık
kuru, yeşil ağaçcık.
Durmuş güzel yüzlü kız
ağaçtan zeytin toplar
kavramış da belinden
kule çapkını rüzgâr.*

İspanya nere, Lorca nere mi, – çocukluğumun hemen ardından onyıllar öncesinde okuduğum Falih Rıfkı'nın *Zeytindağı*'na mı atlasam şimdi. Hoş, gerçekte ne dağ var orda, ne de zeytin. Vatan yalımlarının yakıp kavurduğu bazı düşüncelerle dolup taşan bir avuç yiğidin tragedyası dilegelmekte orda. Şiirden çok düpedüz bir düzyazıda yoğrulan bir tragedya. Kurnaz mı kurnaz bazı politikacılar ile tarihin acı gidişine kurban edilen bir avuç yiğidin tragedyası. Talih ile akıl elele vermeseymiş, o zamanki geleceğin Atatürk'üne bile kıyacak bir tragedyaymış bu.

Desene, en doğrusu, belki de simgelere seğırtmektir.

Birbirine baskın devingen önemli öğelerin oluşturduğu insan-kültür dünyasının etki ve kapsamca en önemli öğelerinden biri de *simge* kavramı altında derlenip toplanabilir. Simge, özetle: dünyayı, baştan beri binyıllar boyunca, artagelen bir karmaşıklıkla belirleyen bir güçtür; nesneleri, olayları, süreçleri, kişileri, toplumları değişik anlam ve özelliklerle bezeyen bir güçtür; böylece, içerik ve biçimce tüm insan yaşamını kıyıbucak yoğuran bir güçtür. Simge: yaşama-dünyamızı, insan olmanın derinlerinden fışkıran bir çiçek gibi renk renk bir bahçeye dönüştürür. Simgeleştiren, dolayısıyla da simgeler ortamında yaşayan, başarısı başarısızlığıyla herşeyini simgelere borçlu olan bir canlıvarlıktır insan. Simgeleştirme işlemiyse: doğanın kültürün bir ögesi ile başka bir ögesini *göstermektir*; sıçrama yeri durumunda bir öğeden başka bir öğeye atlamak; böylece birşey-

den kalkarak başka birşeyi belirli bir yetiyle, önem ve anlamla donatmaktır. Bu bağlamda, herhangi bir öge, tarihsel gelişmeler süresince, çoğun çeşitli çağrışımlar uyandıran öyle bir anlam ve önem aktarımıdır ki, bu aktarımla insanın algılayabileceği herşey, simgeleştirmeye, birbirinin yerini tutabilir.

İşte *zeytin*: çarpıcı çizgileriyle gözönüne koymaya çalıştığım simge-evreninin kanımca, dikkat çeken, daha doğrusu dikkat çekmesi gereken bir kültür-yaşam odağıdır.

Genelde zeytin, çağdan çağa kuşaklar boyunca: barış, yengi, kavuşma, güç, verimlilik, ödül, kurtuluş, arınma, sağlamlık gibi simge rolleri oynamıştır. Daha bu çizelgemsi sayım bile, zeytinin hem birbiriyle akraba hem birbirinden uzak, türlü türlü önemde insan-kültür etkenlikleri gösterdiğine tanıklık etmektedir.

Kısaca da olsa, yaşanmış-tasarımsal-tarihin derinlerine şöyle bir dalalım: Değişik kaynaklı söylenceler uyarınca: Nuh, yediği vurgunlarla artık heryanı dökülmeye yüz tutmuş o tıka-basa can dolu teknesinde, olanca aklına, istencine, öngörüsüne karşın, tam umudu kesmek üzereyken, gagasında *zeytin dalı* birtakım kuşlar belirir gökyüzünde: çile bitmiştir artık, kurtuluş simgesidir zeytin dalı. Öyle bir simge ki, sağlam, kara, dingin toprak, özlenen güvenli yaşam müjdesidir.

Nerden nereye denecek ama unutmamamız gereken bir de şu var: Doğu'da Batı'da anlatılagelen o çok eski inançla, tüm yeryüzü, sağlamlığı dillerden düşmeyen meşe ve gürgen gibi ağaçlara değil de, ancak zeytinağacının gövdesine dayandığı için ayakta kalabiliyormuş.

Eski Mısır'da da yaygın bir değeri vardı zeytinin: zeytin bulunan yerde kısır toprakların gürlüğü kavuştuğu inancına belbağlanmıştı; nitekim gerçekliğin akışı bu inancı hep doğrulardı. Güzellik bağışlayan tanrıların bir armağanı olan zeytin-yağı, göğüste, saçta, yüzde, kolda, bacakta kadınların çekiciliğini artırmaktaydı. Ölümsüzlük yolculuğuna uğurlanan mumyaların hazırlanmasında, zeytinyağına, maddece olduğu kadar simgece de işlevsel bir görev düşmekteydi. Ayrıca, bir zamanlar zeytin ağacından bezekleri olan bir kapıyla karşılaştı mı, orda derin bir oh çekmekteydi insan: zeytinsi birşeyler ışıyan evden iyiliksever Tanrı ışırdı sanki.

Gene birzamanların yepyeni kültür dünyası Eski Yunanistan'da: bilgelik, akıl, düşünme yetilerinin tanrıçası Athena'nın ağacıydı zeytin. Nitekim yaşamını tanrılara adanmış eylem danışmacısı tapınak bakıcıları, tanrısal esinlerle gözledikleri zeytin ağaçlarına, konuk da olsa kimseciklerin zarar vermesine göz yummazlardı.

Romalılarda da sürdü bu gelenek. Roma'nın Athena'sı Minerva'nın barınağı diye bilindi yüzyıllarca zeytin ağacı. Böylece, nerdeyse tüm tanrıların güçbirliğiyle doğayı kültürü ışınladığı bir odak değeri kazandı zeytin ağacı. Zamanla, zeytin'e, tanrıların tanrısı Jüpiter'in ağacı olarak sarıldı Roma egemenliğinin yayıldığı bazı Avrupa yöreleri.

İsa'ya bağlılığın artmasıyla, hele Hristiyanlığın kutsal kitabını okuyup dinleyenlerin sayısı arttıkça dinsel söylencelerin ayrılmaz bir ögesine dönüştü zeytin. Belki de en çepeçevre Markos İncil'inde, Petrus'u, Yakup'u da katın tüm yakınlarının sürçeceğini, üstüne üstlük Yahuda'nın üç pul için kendisini elevereceğini bildirdiği son akşam yemeğinin ertesi sabahı, başka nereye olacak, eteklerden tepelere zeytinlerin yellerle nazlı nazlı yalpa vurduğu Zeytindağı'na çıktıydı İsa.

Vigny'nin o tok deyişiyle:

*Uygun yelin eğdiği zeytinlikler arasından
İsa koca adımlarla titreyerek yürür.*

Başı önde, yürümektedir taşını toprağını birbir bildiği zeytinlerin arasından. Dibinde zeytin ağaçlarıyla örtülü Getsemani'den yukarlarda Babası Tanrı'ya "Beni niçin bıraktın!" diye yönelir, – zeytin dallarının belli belirsiz hışırtıları içinde, kendi söylediğini kendi işitir kuşkusuz. Sonrası apaçık olağan: inananların katında, göğe çıkış; kültür dünyasında, bir devingenlik, bir devingenlik; tanrı katındaysa, sessizlik, sessizlik.

Hristiyanlık, "zeytin"in ancak adından haberi olan yörelere bile kuşatımlı bir inanç götürdü zeytin simgesiyle. Avrupa'nın en kuzeylerinden güneye seğirten Haçlıların kutsal kitaplarını zeytin biçimleri bezemekteydi. Atlantik Okyanusu kıyılarından Rusya içlerine dek bazı ev kapılarının, Eski Sözleş-

me'deki Süleyman'ın tanrıevinden bir anı, zeytinlik süslerine rastlanırdı. Bugün bile, Sibiry'a doğru böyle evlere yolu düşen, tıpkı Antik-çağın Akdeniz yörelerinde olduğu gibi, güvenle konuk edilebileceği bir sığınağa kavuştuğu inancıyla, çekinmeden çalabilir zeytin işlemeli kapının tokmağını.

İslam dünyasında da unutulmaz değerde bir simge zeytin. Az önce Haçlılar dedim, – Müslüman Haçlı ordularının pusatları, komutan otağlarının üstköşelerindeki din ve askerlik kitapları zeytin dallı süslerle gözaliyordu. Eskiden Arap insanı sık sık zeytin üzerine and içerdi. Kötülüğünü istediği kimseye, zeytinliğinin kısırlaşması doğrultusunda kötü dileklerle yönelirdi. Yanılmıyorsam, bütün bu gelenek Kur'an'la yakın bir bağ içinde. Şöyle ki, batı yöremizdeki bazı camilerde, az da olsa taş mermere kazılmış birtakım zeytin biçimleri görüldüğünü söyleyebilirim. Hepsinin dışta dirlik-düzenliğe, içte dinginliğe heves uyandırmak istediği izlenimindeyim.

Burda duruyorum, şimdiye dek Kur'an'dan hiç alıntı yapmamıştım da. Belki şundan: hangi yazı-çiziye elatsam kutsal kitaplardan satırlar, satırlar. Öyle dallıbudaklı bir gelenek ki, anlasın anlamasın herkesleri sarmış. Bir çeşit ezbere yaşam görünümü diye yorumladığım bu alışkanlıktan nerdeyse doğal bir dirençle uzakta kaldım hep. Gel gör ki, şimdi zamanıymış, şeytanın bacağını kırıyorum. O çok-bilmişlerden bambaşka yörelerin insanı olduğum, kanımca, yetesiye ortaya çıktığı için; daha doğrusu, onlarla karıştırılmayacağım kanısıyla Mu'minin Suresi'nin, sayısını anmasam da olur, ilgili ayetini, aklımda kaldığıncaya aktaracağım buraya: Sözkonusu olan zeytin çünkü. Zeytinse, düpedüz zeytin'den sıçradığım, yaşamımda günden güne daha bilinçle kıvam tutan nice içiçe özben, toplum, kültür öğelerinden ötürü gözbebeğim benim. Ayete gelince, ezbere bilenler nasıl olsa çok, bilmeyenler de, kolaycacak erişecekleri çeşit çeşit açık dizinlere şöyle bir gözatıp, yeri sayıyı saptayıversin. Ne diyordum, o ayet ya da benzeri bir ayet aşağı yukarı şöyle demektedir: "Sina Dağında öyle bir ağaç yetiştirdik ki hem aşı yağ sağlıyor hem azığa katıklık ediyor!" – Acıması bol Tanrı'nın insanlara yardım olsun diye gönderdiği bu eşsiz armağan, bir ağaç, meyvesiyle birlikte zeytinden başka birşey değil

bu ağaç. Huri'li hurma'lı cennette böylesine önemli bir yer, Tanrı'nın 'zeytin'e verdiği üstün değeri göstermekte.

Ona ne kuşku, bu kadarcık değil Kur'an'daki zeytin. Başka surelerde de zeytin'e ilginç göndermeler var. Sözgelimi, simgesel bir ortamda Tanrı ışık özdeşliği işleyen sure'de, bu ışık, zeytin-den elde edilen yağla tutuşturulmuş gür bir kandil parıltısıdır.

Sözden söze Kur'an'a vardığımıza göre, geleneksel düşünüş uyup pekiştirici örneklemeler hatırı için, Hadis'lere de elatmamız gerekecek.

Hadis'lerden birini belleğime yansıdığı biçimde anmadan edemeyeceğim. O Hadis'te düşlere dalıp gittiği bir an, Tanrı'nın elçilerinden biri, Peygamber Muhammed'i görmeye gelir: elinden tuttuğu gibi, Kutsal Topraklar'a götürür onu. Orda yemyeşil bir bahçenin kenarında kocaman bir zeytinağacı vardır; zengin sürgünlü dalları kat kat sağa sola uzanan bir ağaç. Çevresiyle birlikte mutlulukların ağacıdır bu: Dinibütün iyiler ağacın yakınına toplaşmıştır. Yerden yukarı dallarda ilkin çocuklar; sonra da din yolunda şehitliğe yükselenler; bir de ermişler dizdize oturmaktadır. En üst dallar peygamberin kendisine ayrılmıştır. Herşey öyle doğal olup biter ki, sık sık yeşil dallardan kurulu döşegine çoktan uzanmıştır bile peygamber.

Kendi payıma, özetle, Hadis'ten çıkardığım şu: seçkin kişiler, dolayısıyla da dince seçkinlerin seçkini diye sevilip sayılan kişiye en uygun mutluluk kucağıdır zeytinağacı. Zeytinağacının önem ve değerini böylesi vurgulayan başka bir din söylenmesine az rastlanır doğrusu.

Nitekim Ortaasya söylencelerinde, demirağacı, evrenin dayanağı, Kuzey söylencelerinde gürgen, ağaçların anasıdır. Gerçi Çinlilerde, zeytin, mutluluk saçan sevecenlik anlamına gelir. Ne var ki, değişik birtakım doğa-kültür katmanlarının etkisiyle, Japonlar zeytini pek tanımaz. Eski söylencelerdeki Kutsal Topraklar'da Musa'nın sevgiden çok korku uyandıran Tanrı katına çıkarken zaman zaman yanından geçtiği zeytin ağaçlarına takılmak bıkkınlık verebilir çekincesiyle, değinmeden geçiyorum.

Bütün bu tektek değinmelerin genel izlenimi gerçekten ilginç bence. Yanılmıyorsam o da şu: Simgeler evrenine, neresi olursa olsun, şöyle bir gözatar atmaz: zeytin'in insan-kültür ya-

şamına ne denli derinden işlediğini açığa vuran birbirinden zengin etkinlikte gömülerle karşılaşırız.

Kimi dağ doruklarında, kimi mağara oyuklarında, kimi çöl içlerinde, kimi deniz kıyılarında, kimi mezarlık duvarlarında, kimi sualtı müzelerinde, kimi sobalı odada, kimi işyerinde, kimi yollarda, kimi yatakta düşünceden düşünceye dalar gideriz biz insanlar. Artık rastlantı mı, gereklilik mi, bilsem de n'olacak zaten, ben *burdayım*, karakuru zeytinağacıma dalmış, dışlarda içlerde, geçmişlere geleceklere gidip gidip geliyorum. Bu yaptığım ne böyle? Bencileyin birşey. Ama herkesin her yerde her zaman yaptığı; değil mi ki insanız, kimsenin yapmadan edemediği birşey: anlamveriş. Olana bitene, olabildiğince parmak basma, olup bitmeyene yönelme; yaşamla yoğrulma, yaşamı yoğurma; önem ilişkileri, bağlılıklar, ilgisizlikler, yakınlaşmalar, uzaklaşmalar kura kura eyleyip anlamaya çalışma; dinginleşme; şöyle ya da böyle birşeylere biryerlere tutunup tutunup soluk alıp verme, – varolanla ya da varolması istenenle düşlere gerçekliklere el-kafa-gönül-sarkıta-sarkıta-yaşama, yaşamak işte. Hiçbirimizin yabancı olmaya, n'olduğunu n'olmadığını hepimizin az çok bildiği, gene de o hiçbirimizin n'olduğuna akıl erdiremediği “yaşam” dediğimiz şey işte. Gerçeklik, düş, devingenlik, durağanlık, yaşayıp gittiğimiz birşey işte. Anlam vermek: önemsemeyişi de katın, önem biçmek, aldırıışsızlıkla ya da candan elatışla, önemle bezemek. Neyi mi? Yaşamı! Neyle mi? Yaşamla!

Bu işte *şimdi burdaki* durumum: Kendime, çevreme, kültüre, topluma dalışlar... Yeri, zamanı, yoğunluğu önceden belirlemediği gibi yolu yöntemi yok ki bunun. İçindesin, yaşamın içindesin çünkü. Dışındaysan, ne sen varsın ne de senin için birşey var, yani hiçbirşey yok o zaman. “Hiç” de, “birşey” de, “yok” da, “zaman” da – herşey, herşeyle birlikte “herşey” önemini, anlamını yitirmiştir.

Bak, konuşmaktayım kendimle, – şu kara ağaca baka baka. Gözaçıp kaparcasına silinip silinip yeniden belirginleşen zeytinağacının karşısındayım. İçimi basınçlayan, içimden basınçlayan bir düşünce çağlayanı bu. İnişli çıkışlı düşüncelerin kesintiye uğramayan seslerini işitiyorum; tuhaf tuhaf biçimli biçimsiz

düşünsel kımıltılar gözlemliyorum: İşte bunlardan herbiri, – bir an için birbirlerinden soyutlandıklarını varsayıp şöyle mi niteleyelim – herbiri bir anlam-veriş denemesi. Herzaman her yerde herkes için başka türlü değil zaten: başka n’olacak, denemeyi zorunlu kılan yaşamın ısını duyuyor, gözkamaştıran ya da donuk aydınlığını algılıyorum. Ürkütücü karanlık kuyular ile güneşsi kıyılar arasında etken-edilgen bir oyalanma işte bu canımı canlı kılan anlam-verişler.

Ben dalıp gitmişken birşeyler konuşmaya başlamış bile, – aa bak ağacım dillenmiş, zeytin konuşuyor:

Sen beni kıyıda bayırda bulup da ortaya çıkardığından beri birlikteyiz. Bazı yönlerden hep eskisi gibi olduğumuza bakma, epeyce değiştik ikimiz de. Hele sen, – senin bu uzun zamanlar boyunca yaşadıklarını benim bugüne geliş sürecimle karşılaştırmaya yeltenmek bile saçmanın saçması birşey. Kendini kendin bile tanımıyorsun, değil mi? Hızıyla, yoğunluğuyla sendeki değişimler, en olağanüstü görünenleri kat, olağan gene de, sen insan’sın çünkü. Durağan ne var ki insanda? Geçmişteki gelecekteki hangi yarın önceden hesaplanabilir ki?

Gene de sen seni daha iyi bilirsin. Neyi bilebilirim ki ben, – bir ağacım. Sana seni anlatmak bana düşmez; kesinlikle beceremem zaten. Senden sözetmede herşeyimle olanaksız bir durumdayım. Nedeni apaçık ya, bir kez için saptayalım biz gene. Apaçık olan daha neler yok ki: Sözgelimi kendimi de anlata-mam, – ne sana ne kendime. Konuşmaz ağaçlar. Nitekim sensin şimdi beni konuşturan. Senin ağzından konuşmaktayım.

Belki de, hakçası, önemli olan sensin; hoş, önem var, “önem” var, senin kendini kendine elden geldiğince saydam kılmada, yeryer izi olan birşey zeytin, zeytincik. Senin açından bakınca, kültür-tarih çevrende öğelerden bir ögeyiz biz zeytinler, ağaç ağaç, ürün ürün. İşte ben de şimdi burda, senin deyimlerinle, türdeşlerimden biriyim, bir zeytin bireyiyim. Senin bireyliğinden nice ayrılıklar göstersem de, senin özüne özgü yaşam-anlatında bir çizgiciğim.

Kuşatıcı gerçek şu: sözcüğün en geniş kuşatımında yaşamın bir parçacığımız hepimiz. Dilim döndüğünce dendikte: kendimce yaşayıp gidiyorum işte. Şöyle ki, neremi kessen, özsu. Başka

türlü olsaydı bugünlere gelebilir miydim? Toprakla toprağı sarıp sarmalayan herşeyle sürekli bir iletişimle ayaktayım. Dil, ben, bilinç, özgürlük gibi insanı insan kılan oluşumlar özce yabancımsa da, ağaçca, zeytince soluk alıp veririm; gerekirse karışıklıklara direnir, doğal yapılışımın sınırlarınca yenilenirim. Salt insana özgü karışık ve karmaşık birtakım yeti ve çabalarımız yoksa da, çevremizle, dolayısıyla da, deyim yerindeyse, dünya ile sürekli bir alış-verişteyiz zeytin ağaçları olarak bizler. Bütün bu söylem ne kadar geçerliyse, o kadar öyle kuşkusuz.

Genelde, özelde bazı doğrultularda kesişiyor yaşamlarımız. Ama, dilersen, senin için önemi ve değerinden ötürü, bir tekini belirgin kılalım: Henüz altını çize çize söylemediyse de, ne denli dıştan bakılsa da saptanması gerekecek, ortaklaşa diye nitelenebilir bir yazgı doğrultusu ikimizinki de. Pırıl pırıl bir güneşlilik бүрүдү birden yaşama-duygumu, düşüncemi. Şimdi anlıyorum zeytinle bağımı. İşte o özlediğim aydınlık özbakışımında. Yaşamın gizemini kapatan örtülerden ilginç biri kalkıverdi sanki. Bize, hepimize, bana yakışan en temel davranış *alçakgönüllü* olmak. O yoksa, yaşama ilişkin güzel kapsamlı bir anlayış da yok.

Zeytinağacının armağanı bu. Tam bilinçle değilse de dolandım durdum zeytinle. Ağacın dalları, tanelerin oluşumu, uygarlığın gidişi, şiirin tadı, simgenin etkinliği diye diye nice tatlı çabalarla ordan oraya koştururken tuhaf yaşantılarla örgülenen rasgele bir oyalanma değilmiş meğer zeytin serüvenim. İlk baştaki ilk sözcükle birlikte, yazdıklarım zeytinyağı gibi üste çık-sın diye söylemiyorum bunu. Bakıp gördüğüm şu: eskisinden büsbütün ayrı değilse de, kendi kendime, oldukça kendi açım-dan, becerebildiğimce anlaşılır bir dille konuşuyorum. Herşey yepyeni değil gene de, hep kendimde bilip yaşadığım, kendi kendimin davranış çatıma upuygun bildiğim bir dil bu. Dil dili açar, dil dili açarmış meğerse, – günü gelince, özlenen gerçekleşiyor. “Zeytin” “zeytin” derken kendi kendime konuşmayı sürdürüyorum, zeytin dillenirken de öyle değil miydi zaten. Her konuşma, birbakıma, kendini sürdürmeye bir çağrı.

Ne diyordum..... – öyle ya, zeytinsi dalışlardayım; daldım, daldırdım gidiyorum şimdi burda. Shakespeare, insan tutkula-

rının nerdeyse dünyaya sığmayan köpüklerini içten dıştan görmeye yönelmişti. Nietzsche kendi çağının belli belirsiz içine batmaya başladığı, daha sonra olanca korkunçluğuyla yaşanacak olan, yani bugün yaşadığımız bunalımlara sarmıştı. Vigny, tattığı acıları başkalarına sezdirme çabasındaydı; Pessoa, çeşit çeşit yalnızlıklarla hesaplaşıyordu. Proust, geçmiş şimdide hüznü mutlu bir değerlendirişle derlemeye vermişti kendini. Lorca ölümden yaşama, yaşamdan ölüme gidip geliyordu duygulu dizelerinde. Bense, büyüklerle oranlandıkta küçücük oyulumuma dörtelle sarılıp zeytin'le gelen olay ve gizemlerin çağrıştırdığı kendimce bir duygu-düşünce devingenliğindeyim.

Zeytin'le hopleyan bilinç, bir sorular çağılayanına tutuldu tutulacak. Nereye dönsem soru, sorular: heryandan üstüme üstüme akıyor. Nasıl şey bu böyle: soru hastası mıyım ben; nereye dönsem sorulaşıyor herşey. Yaşanır şey mi bu böylesi? – Neler mi bunlar? Sayıp dökmeye gerek yok. Gereği geldiğinde öyle bir fıskırış ki zaten; denetim dinler mi soru gürlüğü. Zeytinden esen yeller değil bu soruları ortaya çıkaran, ortalıkta görünene neden olan. Hep var onlar, hep vardı. Uzun uzun akıl yormadan söyleyelim: hepimiz için geçerli; ayrıcalıksız yaşam gereği bu. Yaşamak: önemli-önemsiz tümen tümen soruyu çözme denemesine girmektir, başka birşey değil, – istesen de istemesen de bu böyle.

Şimdi açık-seçik dilegetirmeye vardığım düzlem şu, sallantısızca saptayalım: yaşamın en vazgeçilmez temel-sorularını da katın, sorularımızla başa çıkmada son derece işlek, etkili, eşsiz önemde ve değerde bir ipucumuz var artık, – hiç olmazsa benim öyle: *alçakgönüllülük*; tüm yaşama-duygumun ve yapabilirliklerimin vazgeçilmez dayanağıdır bu. Alçakgönüllülük kendi kendimle konuştuğuma göre, özenli bakımlı dilsel sunuşlara kalkışmadan belirtebilirim: Yaşamak, iyi yaşamak, özüme yaraşır biçimde yaşamak *zeytinsi* bir serüven benim için. Şimdiye dek kararlardan öyleydi, şimdiyse adı sanı açıkça belirtilen bir nitelemeyle öyle. Yaşamayı zeytinden mi öğrendim; benim akıl hocam mı zeytin? Yok canım, sözü sözüne bu doğrultuda bir abartıya bırakmış değilim özümü; dalmak ile saçmalamak özdeş işler değil ki. Bu zeytinsi denemede, zaman zaman dile-

geldiğini umduğum üzere: birtakım belirleme ve sezdirişlerle, başta kendiminki, yaşamı konu edinen uğraşlarımda zeytin *dolayısıyla* gelip dayandığım bir aşama zeytin-evreni.

Hep derim, yaşamak: anlam-*vermek*, anlam-*gerçekleştirmek*-tir. Buysa düpedüz bilgi kotarma işi değil. Sonsuz ince ayrımlı, sonsuz gerekçe-amaç-araç-değer eylemliliğidir. Ağaç'tan derlenesi şeyler mi bunlar? Ne ki, kesintisiz ordan oraya giden, uğraşından uğraşıya, akıllı-uslu, deli deli savruluşlarla karmaşık mı karmaşık bir dön-dolaştır yaşama. İşte bu ortamda kendi adıma söyleyeyim, alçakgönül: benim şu karakuru zeytinağacı-na rastlayışım la açık-seçik odaklandığım tabandır.

Şimdi burdaki "zeytin", burdaki "zeytinsilik" kör rastlantı-ların önüne geçilmez zorunlulukların sonucu mu, bilmiyorum, bilemem. En son söyleyeceğimi, altını çize çize hemen söylüyorum. Yönelişlerimde, benim yolum yordamım alçakgönül; yaşamda değerine paha biçemediğim dayanak alçakgönül. Benim için, özü özgeyi yanıltmayan bir yaşama-yardımcısı. Alçakgönüllülüğü ne denli deşsek yeridir inancındayım.

Dillenme sıramı sürdürüyorum: "Keşke zeytin olsam!" türünden dileklere güle güle. Ona ne kuşku: yalnızca zeytin yok ki evrende. Zeytin dediğin de zaten çok kişi için önemli birşey değil. Ayrıca apaçık: zeytin birşey buyurmuyor bana. Nasıl buyursun ki. Şurası özüm için sallantısızca geçerli gene de: zeytin'i *okumaktan* pekçok şey öğrendim. Hoş, zeytin'i okumak, kendimi evreni okumaya yönelmek demek: bol etkili bir kazanım zeytin benim için. Bazı gerçekleri daha bir düpedüz görür gibi oluyorum şimdi, "görüyorum" bile diyebilirim. Örnek edinerek, Zeytini, yaşamıma kesin örnek edinerek sağduyuyu elden bırakır mıyım hiç. Keşke-tümnden-zeytin-olsaydım gibi boş heveslerle oyalanamam. Gene de hakkını yemeyelim; zeytinden sıçrayıp özüm için olduğu kadar, hepimiz için geçerli değer de bir yargıya, atlanmaması gereken önemli bir gerçeğe ulaştım: Zeytin dolayısıyla, zeytin dolayında yerliyerini buldu varlığını heryönden saran pekçok şey; zeytinle karşılaşma eşsiz bir *uyarı* oldu benim için. Öyle bir zeytinsi sıçrayış ki bu, kendimi bildim bileli arayış arayış süregiden yaşama davranışım, meyvesi, dalı, çekirdeğiyle zeytinden esen yelle yepyeni bir kıvama daha ulaştı.

Zeytin'den sıçradığım alçakgönüllülük odağında, hep *bu* gönlün yolu yordamınca yetesiye oyalanmamız gerekiyor şimdi.

Şuradaki bir taşatımı tümseciğe çıksam, gözlerimi büyüleyen Ege'nin suları, tarih belleğimde koca koca torbalar taşıyan kaba yelkenli mavnalar gezdiriverecek. Ardımdaki köye uzansam, zeytin'le beslenen maniler, bilmeceler kulaklarımı okşayacak. Heygidi tasarım gücü: silahla uzaktaki dağlara seğirtseydim, orda uzun süre kalamazdım, – zeytin özlemimi gidermek üzere sık sık geldiğim delice zeytinliklerin yanındaki fidanlıkta çabucak işimi bitirirdi kolluk kuvvetleri. Dış gerçekleri yansıtan biçimde resimler yapan bir sanatçı olsaydım: zeytin ağaçlarına özel yer ayırırdım. Besteci olsaydım: toprak-gövde-dal-yaprak-ürün diye beş bölümlü bir zeytin senfonisi bestelerdim.

Şimdiyse, burda, Karaağaç'tayım: iyi ki bağ-babadan-zeytin-dededen geleneği yitip gitmemiş buralarda: karaağacıma bakıp bakıp dalıyorum. İyi ki, sözümona yazlık konut çırpıştıran ellerden esirgenmiş buraları!

Ne diyordum, işte buracıkta dalıp gidiyorsam, özel-genel arkeolojilere girişmek için değil, kuşkusuz. Zeytin'den bana, benden zeytin'e esen, hepimizi herşeyimizle esin esin sarıp sarmalayan o gizli-açık alçakgönülcüğümü deşmek için buradaymışım meğer. Daha doğrusu, böyle olması gerekir dileğiyle buradayım şimdi.

Alçacık Gönül

Akla ilk gelen şey'e sal git özünü, – bak bunu yapamam, istesem de olmaz, nesnel gerçek gereğidir bu. Yalnızca doğal varlık *değil* insan. Genelde, doğal yaşam ile özelde insan yaşamı arasında nice kesimler içeren yayılımlı ve derin bir takoz var: kültür. Olanca somutluğuyla bakıldıkta: bir doğa-kültür varlığıdır insan. Çeşit çeşit işleyişleri doğadan da payalan ama çeşit çeşit işleyişlerinde doğanın ötesine geçen bir doğa-kültür evrenidir, ya da bir doğa-kültür evrenidir insan. Demek ki kültür'ü: doğanın doğal süregidişli bir uzantısı, doğanın bir gölgesi diye anlamak kültür gerçekliğini yanlış yorumlamaktır. Çünkü kültürün doğanın doğal ve zorunlu bir sonucu olduğunu, yani kültür'ün doğa'nın düpedüz bir sonu olduğunu öne sürmek doğayı da kültürü de çarpıtmaktır. Gerçi temeldeki doğaya yaslanmaksızın kültür diye birşey oluşamaz. Ne var ki, en küçük görünümüyle bile kültür, insanın ortaya koyduğu, çok-birikimli birtakım tasarım, emek, değerlendirme çabalarının ürünü durumundadır. Özlem ve istençle kurulur. Dıştan karmaşık içten dolanık binbir öge barındırır. Böylece kültür: türlü türlü öbeklenebilen sayısız atılım ve girişkenliklerin, çoğun hoş olmayan teknik yan etkilerin, birçok çekiciliklere karşın zaman zaman insanı epeyce sıkran tehlikelerin ortamıdır.

İşte toplum-tarih birikimli çepeçevre kültür ortamında çok önemli bir ağırlığı var alçacık gönlün. Hemen belirtelim: alçakgönüllü kişiyi istenç yitimine uğramış kişi diye yorumlamam. Birşey istemeyenlerin, dolayısıyla birşey isteyemeyenlerin sığındığı sözümona bir “erdem” değildir alçakgönül. Her erdem gibi bu erdem de, yerine getirilmesi gereken şeyler, zorluklar,

tehlikeler içerir. Hattâ, alçakgönül, insanın isteyip gerçekleştirdiği birçok şeyi içerir. Alçakgönüllü insanı: doğanın kültürün sunduğu hazır yaşayışla yetinip giden insancık diye düşünmek yanlıştır. İnsan *olarak* yaşaması için yetersizdir bu. İnsan daha doğuştan, *isteyen* bir canlıvarlıktır. İstenene erişmeye atılmaksa, yalnızca tasarımda, yalnızca tasarlamakla olup bitmez. İnsanda içgüdü ötesi şeyler işe karışır; insana özgü tasarım ve akıl yetisiyle, içgüdü adı verilen doğal yolların ötesine geçer insan yaşamı. Buysa, birtakım tehlikeleri göze almayı gerektirir. Demek ki insan, eksiği gediği n'apıp edip kendi becerisiyle aşmak durumundadır. Böyle yapmasaydı kültür olmazdı zaten. Kültür olmayınca da insana özgü yaşama olmazdı.

Tam da bu bağlamda alçakgönle güç ve özlem yoksunu damgasını basmak, yalnızca erdemi değil insanı da özyapısına uygun düşmeyen bir nitелеmeye zorlamak olur. Gerçekte, alçakgönül de, herkes gibi, birçok şey özler, ister; ne ki bütün bunları çapına uygun biçimde seçip belirleyecek; bu özlem ve isteklerini, kendisine, başkalarına zarar vermeden yaşama, öz-yaşamına geçirecektir. Gerçekte alçakgönüllü *kendine* uygun atılımdadır, dolayısıyla da bu atılıma uygun tehlikeleri yüklenir. Bunların, hiç çekinmeden, insan yapısına uygun şeyler olduğunu söylemek gerekir. Buna göre, alçakgönüllü olmayı "kültür düşmanı" olmak diye bellemek yanlıştır. Tam tersine, alçakgönül: kültür'ün, insan-olmayı engelleyen bazı aşırılıklarına, ne bileyim ben, tek tek insancıkları, hattâ insan kuşaklarını devlet görkemine kurban etmeye, tek insanı birtakım azgın büyüklüklerin kulu kölesi etmeye "Olmaz!" diyebilen, bunu içtenlikle yapan gönüldür. Böylece alçakgönül *sağlıklı* kültür-bakımı'nın vazgeçilmez dayanağıdır.

Alçakgönüllülük gerçekliğini oldukça yakından görebilmek için yapılacak en yerinde şey, belki de, bu gerçekliğin uyandırdığı birtakım izlenimlere parmak basmaktır. Gerçi her zaman yüzeysel izlenimler değildir bunlar. Gene de epeyce çarpık bakışların ürünüdürler; ya da, çoğun çarpık bakışlara yolaçarlar.

İlk aklagelen bakışlardan biri: alçakgönüllülüğün insan varlığına aykırı düştüğüdür. Genellikle öne sürülen şudur: "Alçakgönüllülük" deyimini daha akıldan geçirirken, ürküntü ve-

ren bir hüzündür sarar insanı. Türevleri biryana bileşik deyim alçak-gönül sözcüğü. İster istemez vurgulanır bu. Tuhaf tortulu bir deyimdir “alçakgönüllülük”. Yalnız Türkçe’de değil, öbür dillerde de, sık sık yanıltıcı bir anlam-ikilemine yolaçar “alçak”. Nitekim Latince’deki *humilitas*, dolayısıyla Fransızca’daki *humilité*, “topraksılık” anlamına gelen bir kökten türer. *Humus*’tur Latince’de toprak. *Humilitas*, toprak yüzeyinde barınan, “toprakta sürünen” demeye gelir. Yunanca’daki *mikro-psyche*’nin yansıması var *humilitas*’ta. *Mikropsyche* ise, özellikle Aristotelesçi çevrelerde *megalopsyche*’nin karşıtı durumundadır: “Megalopsyche” ise “üstten bakma”, “yücelerden süzme” içerir. Almanca’nın *Demut*’u, ancak birbakıma, yüreksizlik havası estirir. “Yürek” anlamına gelen “Mut”tan *De-mut*, yürek yoksunu gibi birşeydir ilk izlenimle. İngilizce’deki *modesty* de öyle: düşük, yersel anlamında bir “ortacılık”tır; yukarlarda olmayış, yükseklik savı gütmeyiştir, böylece ortalarda biryerde bulunmayı çağrıştırır.

Kuşku yok ki, bundan, *Demut*’la arası hiç iyi olmayan “soylu” görüşler tutkunu Nietzsche, düzmece dünyanın doruğu saydığı üstinsana, *üst-insan*’a *Über-mensch*’e, (*über*: üst, üstün, üstte yeralan, yani yeri aşağılarda bulunmayan) *üst-insan*’a, alçakgönüllülük diye bir erdemsizliği hiç mi hiç yakıştıramaz. Dörtbiryanda tapınılan putları alaşağı etmeye çalıştığı *Götzendämmerung*’un bir özdeyişinde, üstün olmayan insandan sözederken, bu doğrultuya iyiden iyiye kaptırdığı bir an şöyle patlatıyor: “Üstüne basılan yerkurdu büzülür. Akılcısı da budur. Böylelikle yeniden ezilme olasılığını azaltmış olur. Ahlak dilinde bunun adı: boynubüküklüktür.” Ne ki, kanımca, çok önemli birşeyi unutmuş görünüyor Nietzsche. *Üst-insan*’daki “insan” da, dönüp dolaşıp Latince’deki *humus*’a dayandırılabilir. *Homo*, insan demek çünkü Latince’de.

Alçakgönül’deki “alçak” nitelemesini “büyüklenme” içermeyiş diye anlıyorum ben. Böyle bir anlayışsa, alçakgönle uygun anlam hakkını tanımayı kolaylaştırır. Şöyle ki, alçakgönül gerçekliğine “açık” bir davranışla yöneldiğimizde, bu gerçekliği yapıcı *yüce* kılan önemli bir belirlenimle karşılaşırız. Böyle derken gerçekliği zorlayıp çarpıttığımı sanmıyorum. Kanımca,

azıcık dikkat gösteren herkes ergeç şu gerçeği saptar: alçakgönüllü kişi algı verilerinin altında ezilmeksizin evrene bakan kişidir. Alçakgönül insanı: evrene, öz durumuna uygun anlayışla yaklaşan; bakışını birtakım saplantılarla, aşırılıklarla köreltmeksizin kendisini ve evreni yaşayan kişidir.

Çok eskilere uzandığımızda, yani çağlar boyunca dünyanın hemen hemen heryanında açakgönül: ister çoktanrıci ister tektanrıci olsun, tektek dinlerin türlü türlü etki-çevrelerinde, hattâ bazılarımızın din demeye dili varmayan söylencelerin çekidüzen verdiği binyıllarda insanın kendisini tanrı yerine koymaktan kaçındığı anlamına gelir. Buna göre, genellikle saptadıktaki, alçakgönüllü insan: hiçbirzaman ölçüyü elden kaçırmaz, ölçüyü elden kaçırmamalıdır. Şöyle ki insanın yazgısı *insana özgü sınırların* belirlediği bir yazgıdır. Sözelimi Tanrı gibi “ölümsüz” değildir insan. Kutsal sayılan birtakım gelenekler uyarınca yaşamalıdır. Böylesi kökten sınırları çiğnemesi, mitoloji anlatımlı Eski Yunan tragedyalarında kişice-toplumca ahlakça-eylemce birtakım derin yaralı “olumsuzluklara” yolaçar. Özel konumu n’olursa olsun, bunu acı acı öder insan. Eski Yunan tanrıları gibi olmayı istemek öyle bir *hybris*’tir, öyle bir boşgururdur ki, en korkunç cezalarla öc almaktan çekinmeyen *Nemesis*’ler dikilir, ister istemez, böylesi kimselerin karşısına. İnsana özgü sınırların tanrılarla boyölçüşürcesine kutsallığına kafa tutmak, kesinlikle kaçınılması gereken bir düşüklüktür.

Hemen belirtiyim: özetle, Tanrı-kul ilişkisiyle açıklanabilecek bir alçakgönül değil benim burda önplana koymak istediğim değer. Kestirmeden saptıyorum: *laik* bir alçakgönül benimki. Ne Tanrı korkusu ne tanrısal ceza rol oynuyor tutumumda. Yaptırımlı birtakım dogmalar karşısında boyuneğikliğiyle; ya da sürçünce, tiksınme uyandırma gibi şeylerle ilgisi yok laik alçakgönülün. Kişinin salt kendi bireysel seçimi ile özel yatkınlıklarını hesaba katarak kendine özgü akıl-duygu-eğitimi çizgisinde kotardığı bir *yaşama*-biçimidir. Bireysel oylumun elverdiği oranlar içinde öncelikli diye belirlenen amaçlar doğrultusunda bir algı-eylem iklimidir. Böylece alçakgönül: hangi adla nitelelirse nitelensin, (varsayılan) sonsuz güç karşısında ezince düş-

mek, aşağılığa kapılmak, küçüklük duygusuna bürünmek türünden birşey *değildir*.

Zaman zaman yerici bir çağrışım uyandırır “alçakgönül” kavramı. Deyim yerindeyse, bir “taşra erdemi” gözüyle bakılır alçakgönle. Ola ki büyük kentlere özgü çalım ve gösteriş türünden oluşumların uzağında yeralmasından dolayı, alçakgönülün ödleliklik, korkaklık gibi birşeyler içerdiği sanılabilir. Gerçekten de görkemden uzak bir yaşama sürdürür taşra. Çok kişi “yavan” ve “sıkıcı” bir yazgı diye yorumlar bu taşra yaşamını. Oysa sözün her anlamında modern ulaşım ve iletişim işlerindeki başarılar, insanı, dar bir çevrecikte ne uzar ne kısalır bir yaratık olmaktan çoktan çıkarmış bulunur. Buna göre alçakgönüllü olmayı salt taşralının yaşama göstergesi diye bellemek gerçekliğe uygun düşmez. Gerçi oldukça sık utangaç, hattâ boynubükük yüzler, eylemler sergileyebilir taşralı. Ne var ki, böylesi durumları yalnızca yöreye bağlı yaşayış çizgileri diye yorumlamaktan kaçınmak gerekir. Taşralarda da rastlanır bu durumlara. Taşralıyım, öyleyse alçakgönüllüyüm; ya da, alçakgönüllüyüm, öyleyse taşralıyım, savları mantıkla da gerçeklikle de bağdaşmaz.

Hep bu bağlamda yaklaşımsal bir bakışla, alçakgönül: yaşlılara özgü (sözümona) bir erdem diye damgalamak isteyenlerle karşılaşırız bazan. Pekçok onarım gerektiren abartılı bir değerlendirmeye, alçakgönüllülük; sınırları dar mı dar bir ölüm-öncesi yaşama-dönemine yakışan epeyce güçsüz, dolayısıyla da serüven korkağı bir zaman-kesitidir; demek ki, olsa olsa, sanki olurmuş gibi, “küçük”, “özel” bir erdemdir alçakgönül. Başka türlü dendikte, yapabilirlikleri iyice azalan insanların, başkaca olanakları kalmadığında, zarzor paylarına düşen (sözümona) bir erdemdir alçakgönül.

Bazı çevrelerde, özellikle sağı solu yakıp geçiren ateşli kişilerin sesi, şöyle ya da böyle, yankılar uyandırır. Yaygın olan bu soruya ilişkin olarak diyeceğim şu. İlkin: yalnızca yaşlılara özgü olanakların başedebileceği bir erdem değil, *tüm* insana ilişkin bir erdem alçakgönül. Gençliğinden beri atıp tutmaya alışık yaşlıların alçakgönülle pek bir ilgisi yok; buna karşılık alçakgönüllü niçe gençler tanıdım. Gerçekte içi-dışıyla pekçok organı çaptan düşmüş baylar bayanlardır yaşlılar, hattâ bu baylık bayanlık

bile tanık gerektirebilir. Abartısız söyleyelim gene de: bedence yorgun kişiler olabilir yaşlılar; duygu, düşünme, özlem ve istenç yönünden pek öyle değil ama, – genelde öyle sanılsa da pek öyle değil. Anlayışlar, algılar, deneyimler, akılyürütmeler yaşla başla ille de körelir diye bir doğa-kültür-toplum zorunluluğu yok, – iyi ki yok. Nitekim, bu talihle: gençlikte gerçekleştirilemeyen pekçok değerli şey, hem öz hem özge için pekçok değerli şey, yaşlılıkta gerçekleşebilir. Yeter ki, her dönemde olduğu gibi yaşlıyken de durumunun hakkını verebilsin insan. Ölçübilirlik, sabır gösterme, esneklik becerisi, önemliyi önemsizden ayırt etme keskinliği, nicenin birikimlerini en iyi biçimde uygulama ustalığı, – işte alçakgönlün bütün bu güzel çizgileri, yaşlının elinde herkese kıvanç verici düzeylere ulaşabilir; ille de ulaşır demiyorum, ulaşma olasılığı epeyce yüksektir diyorum.

Böylece, yaşlıya duygu akıl yorgunu gözüyle bakmak; yaşlıya eksik bir yaratık gözüyle bakmak, özel olarak yaşlıya, genel olarak insana haksızlık etmek demektir. Kaynakları, belli zaman-istek-amaç doğrultusunda ölçüyle değerlendirme *sanatı* diye belbağlayabileceğimiz bir erdemdir alçakgönül. Her yaşa yakışır.

“Alçakgönül” dendi mi, bazı kuşkuyla aklı kurcalayan birşey de, düzmeceliktir. Öyle ya, bir insanı, sık sık olmasa da “erdemli kişi” diye heyecanla nitelediğimizde, bir süre sonra ne yazık ki, “Erdemliğimiz meğer düzmeceymiş!” diye kırıklığa uğruyoruz. Düzmece erdemse, erdemsizliğin en parlak örneğidir. Neylersin ki, erdem kadar erdemsizlik de önemli bir yaşantı hepimiz için.

Kendi hesabıma, erdem’e olan sevgi ve saygı bağından ötürü, nerdeyse tiksintili bir irkilti duyuyorum düzmece erdemli kimselere rastladığımda. Özellikle de, düzmece alçakgönüllülerle hiç mi hiç ilişkim olmasın istiyorum. Dilek başka gerçeklik başka ama. O zaman da az-kişili bir çevreciğe sıkışmaktan öte yapacak birşey kalmıyor insana. Öyleyse, düzmece alçakgönlün en yaygın bir-iki özelliğini kısacık belirtmek zorundayız şimdi.

Bir erdemi hepten erdemsizlik kılan düzmecelik, alçakgönül yöresinde kişiden kişiye, toplumdan topluma çeşit çeşit kı-

lıklarda ortaya çıksa da, şöyle derlenip toplanabilir sanıyorum. N'apıp edip *görünmeyi*, göze *çarpmayı*, *önde* olmayı isteyen biri alçakgönüllü değildir. Kimseciklere sezdirmeden özüne üstünlük sağlayan da düzmece bir alçakgönüllüdür. Kurnazca becerilerle bencilliğini etkili kılmaya yönelenlerin de alçakgönülle ilgisi yoktur. Salt çıkarıcı amaçlarına erişmek için kendinden üsttekilerin elini öperken kendinden aşağıdakileri okşamayı lütfen esirgemeyenlerin adı alçakgönüllüye çıksa da, alçakgönülle ne ilişkisi olabilir ki böylelerin. Yalnızca kendini beğendiğini henüz bilmesek bile, sözünü eylemini örtüp kollasa da, kendine çevresine içten davranamayan bir insanın, çoğun, alçakgönüllü izlenimi bıraksa bile, alçakgönüllü olduğu söylene-
mez.

Bu birkaç değiniş, düzmecelik maskesini indirmeye yeter sanıyorum. Onun için şimdi hemen, kimin gerçek alçakgönüllü olduğunu artık kestirmeden saptayabilirim: “Şu alçakgönüllü değildir, bu alçakgönüllü değildir!” türünden çizgilere gerek yok. *Kendi yaşama sınırlarını dürüstçe bilmeyi isteyen*; bu isteminde hiçbir çabadan çekinmeyen; bu yönde hoş olmayan bulguları örtmeden *onarmaya* canatan bir insan, yanılmıyorsam hepimizin gözünde, gerçekten alçakgönüllüdür.

Genelde gerçek alçakgönül nedir? Bu soruyu enine boyuna deşmeye kalkışmayacağım şimdi. Dileğime en uygun şey, kuşkusuz, sözügeçen sınırların, yalnız tek beni değil, ötesini de; başkalarını, doğayı, toplumu, kültürü de belli ölçülerde işin içinde tutan sınırlar olmasıdır.

Bir de şu var: alçakgönül kalıtımsal bir doğa armağanı diye anlamak kandırmaz beni. Her erdem gibi, alçakgönül, değil mi ki erdem, doğrudan doğruya bireyin üstlenmesi gereken birtakım ödev ve sorumlulukları kapsamaktadır. Öyleyse altını ne denli çizsek yeridir: alçakgönüllü birey, ne gerekiyorsa onu, akılla, duygu, çaba, emek ve özveriyle hiç yüksünmeden gerçekleştirmeye girişmiş olan bireydir.

Nedense çoğun gözden kaçan son derece ilginç bir olguya bu doğrultuda parmak basalım. Erdem bir midir, çok mudur? Birse, ne yönden bir; çoksa, ne yönden çoktur? Bir'de çokluk, çokta birlik de olabilir, kuşkusuz. Bütün bu tartışmalardan bize

ne ama şimdi; erdemden, erdemlerden tutturdum gidiyorum. Gelgelelim ne zaman, nasıl sözedersen edeyim, belli bir erdem, ya da belli bir açıdan baktığım erdemleri gücüm yettiğince açık-seçik günışığına çıkarmak için bazı yönlelere ağırlık veririm. Düşünsel bir yeti ve yetki, bir eylem ve ahlak başarısıdır erdem benim için.

Herhangibir sıra-düzen gözetmeden birkaç çizgiciği belirtmeyi deneyeyim: Gerçi daha önce "sağduyu", "akıl", "içtenlik" gibi erdemler ile alçakgönüllülük arasında bazı bağlar kurar gibi oldum. Şimdiyse, tek bir sözcükle de olsa, alçakgönüllülük erdemini: temkin, çalışkanlık, güvenilirlik, yüreklilik erdemleriyle yakınlık ya da uzaklıkları bakımından elealacağım. "Temkin" ile ilgili olarak hemen belirtmem gerekir: Birarada gider alçakgönül ile temkin; yapışık erdemlerdir bunlar. Alçakgönüllü olup da, birbakıma, temkinli olmayan hiçkimseye rastlamadım. Bunun tersi de yürürlükte. "Çalışkan'dır" alçakgönüllü; çünkü özeleştirilerden, çevreden derlediği derslerden aldığı uyarılarla kendine sürekli çekidüzen verme gereksinimi duyar. Ayrıca, karşılaşmalardan edindiğim deneylerle söyleyeyim: en "güvenilir" kişilerdir alçakgönüllü insanlar. Onların ipiyle kuyuya inilir kanısındayım. Yarıyolda bıraktıkları birine hiç rastlamadım desem gerçeği abartmış olmam. Çoğun sanılanın tersine, alçakgönüllünün gerçekten "yürekli" olduğunu bol bol gözlemleme fırsatım oldu. Kişi gerçekten alçakgönüllüyse, ne delice ataktır ne de miskinçe içine büzülmüştür. Uzun sözün kısası: hemen hemen her zaman yapılabileceği yapan bir davranış içindedir her alçakgönüllü.

Daha başka erdemlere uzanmadan sözü bağlayayım: Her yaşta herkesin başkaca erdemleri n'olursa olsun, her durumda herkese yakışan, insana özgü geniş kuşatımlı güzelliklerdir erdemler, – özellikle de, odak o olduğuna göre ışıldağımızı ona yönelterek söyleyelim: kendine özgü bir eylem ve yaşam güzelliğidir alçakgönüllülük. Başka türlü dendikte: düpedüz bir tasarımlı-kuram ürünü değil, kapsamlı bir etkenlik işidir alçakgönüllülük. Eskiden bazı filozofların öne sürdüğü bir görüşe inanılırsa: salt temkin, yüreklilik, çalışkanlık, birdeyime başerdemlermiş: bunlarsa, insan yaşamına kesinlikle yeter de artarmış.

Oysa ben, özyaşantılarımı gözönünde bulundurarak söyleyeyim: birbakıma öyle düşünmüyorum. Toplumdaki katı, toplum beğenisi açısından gerçekleştirme becerisi n'olursa olsun, *özünü* alçakgönüle adamaya girişmeyene, öbür yönlerine bakmaksızın, tam tam erdemli diyemiyorum. Gerçekten girişenleriyse, daha bu girişmeleriyle alçakgönülle bezenmiş kişiler; hattâ böylelikle tek erdemle kalmayıp daha birçok erdemlere de bürünmüş kişiler diye biliyorum.

Alçakgönül'le ilgili bu sunuşlardan aydınlığa çıktığını sandığım şu: Hiçbirc zaman özünü unutmayan, ancak özgeyi de hiç mi hiç incitmeyen bir erdemdir alçakgönül. Öze özgeye zararlı bir erdem hem gerçeğe hem mantığa aykırıdır çünkü.

Denemece Zeytinsi Yaşam

Gerçekte, 'kişi'ce gerçekleştirilen güzel bir *denge*-durumdur erdem. Aşırılıklar barınmaz bu gerçekleştirmede. Çeşitli düzeylerden, çeşitli kaynaklardan gelen olanakların serinkanlı birarada varoluşudur alçakgönül. Bu bağlamda alçakgönül gerçeğinin: özçıklarına boşveren, alkışlara aldırıışsız bir denge olduğu ortadadır. Azıcık-ondan, azıcık-bundan, o-da-olsun, bu-da-olsun türünden bir denge değildir bu; rasgeleliklere ya da zorlamalara yer yoktur bu dengede. Gerçekleşmesi kolay görünmese de, böyle dengelerin tam oluşması için kısa süreli gerçekleştirmelerin yeterli olduğunu öne sürmek yanlıştır. Hangi erdem bir ilinek ki, alçakgönüllülük eğreti bir insan bezeği olsun. Her erdem gibi sürekli olması, kişiye yapışık bir öznitelik olması gerekir alçakgönüllülüğün de. Bugün açakgönüllü yarın ki-birli, – olur mu öyle şey? Ne var ki, buna bakıp 'alçakgönüllü kişiye zor rastlanır' gibisinden bir sonuç çıkarmak doğru değildir. Yeter ki istesin, yeter ki gerekenleri yerine getirme talihi olsun, alçakgönül'e özgü niteliklerin biçimlediği koca bir yaşam sürebilir insan. Öyle ya, erdem insan içindir. Hiçkimsenin gerçekleştiremeyeceği erdem boş-soyut bir kavram olmaktan öteye geçemez. Oysa insan, erdemle, erdemlerle kurup biçimler yaşamını; o istençli-eylemli bir canlıvarlıktır.

İnanılacak şey değil ama gerçek: *çağımızda*, "erdem" sözcüğü kadar kuşku ve irkilme uyandıran bir sözcük az bulunur. Bu nedenledir ki, açakgönüllülüğün sözü edilen her yerde, bu sözcüğün de bir erdem'i dilegetirdiği düşünülerek bazı karşı-koymalar ortaya çıkar. Özetle, bunların sunduğu şudur: Erdem çağı geçti. Hele günümüzde binbir karmaşasıyla modernlik, üstü-

ne üstlük modernliği aşmaya zorlayan çetrefil oluşumlar, hangi kurala, hangi töre, hangi ilke, hangi yasaya, hangi dizgeye sınıştırılıp bir tek erdemde ya da bir erdemler-demetinde, bu arada alçakgönüllülükte çekidüzen altına alınabilir! Hadi erdem gözüyle baktık diyelim, adı üstünde, şu alçakgönül nasıl bir yaptırım gücüne dayanacak da, bilinen bilinmeyen nice engeli yaşamı derleyip toplayacak!

Bu doğrultudaki savlara karşı söylenecek pekçok şey var. Kimi çürütücü, kimi güç azaltıcı söylemler bunlar. Bu gibi şeyler kestirmeden aktarmaya gelmez, ama düşünme akışı gereği şöylebir değinebiliriz bunlara. Olabildiğince keskin bir açık-seçiklikle söylüyorum: insan insan oldukça, erdem erdemliğinden birşey yitirmez, dolayısıyla da bir erdem olan alçakgönüllülük tüm ışıltısıyla parıldar. Erdemler, insana yapışık değerlerdir. Değerler olmadan insan yaşayamaz. İnsan dünyasının en önemli bezekleridir değerler. Hem tek insan-yaşamı, hem ortaklaşa toplum-kültür yaşamı başardığı başarmadığıyla, dönüp dolaşıp erdemlere bağlıdır. İnsana ilişkin herşeyin vazgeçilmez ögesi durumundadır; algı ve davranışın dayanağı, ölçüğü durumundadır erdem. Bazı çarpık nedenlerle sık sık gözden kaçsa da, bana öyle geliyor ki, dünyanın kuruluş ve gidişinde *önemli* bir ağırlığı var alçakgönüllülüğün. İşte şimdi umudum, yalnızca bir-iki yönden de olsa, bunu, kimilerine ilkin tuhaf gelebilecek bir-iki düşünceyle belli ölçüde aydınlatmaktır.

Herkes gibi ben de, sözcüğün ister geniş ister dar kapsamıyla elealsın, çağımın, çağımızın alçakgönüllü bir üyesiyim. Çağımın bende bıraktığı tortuyla olduğu kadar hergünün basıncıyla içten bilip yaşadığım şu: Karmaşık mı karmaşık bir çağ bu bizimki. Ne akıl çepeçevre düşünebiliyor, ne duygu derinine inebiliyor, ne de beceri çekidüzen verebiliyor: sözcüğün tüm anlamlarında bir gürültüdür, bir patırtıdır yağıyor ki yağıyor ayrıcalıksız hepimizin başından aşağı. Heryandan "teknoloji" denen o sonsuzca dallıbudaklı çetrefil damgayı yiyen bu çağdaş ortamda türlü türlü yükleniş ve hafifliklerimiz bizi ordan oraya sürükleyip duruyor. İşte *bu* ortamda, bana öyle geliyor ki, en çok eksik olan şey: *yalınlık*. Yalınlık özlemiyle dolu insan-cıklardan biri de benim. Özlemi çekildiğine inandığım bu ya-

linlığı olanca içeriğiyle yaşama, kuşkusuz önce kendi özyaşamıma geçireyim, diyorum. Günüm gecem tanıktır buna.

Yalınlığın en iyi barınağıdır alçakgönül, sallantıya ne gerek. Erdem dediğimiz *hep* erdem: önceleri vardı, şimdi yok; şimdi var, yarın yok – olmaz öyle erdem. Ancak şu da gerçek: insan-toplum-kültür yaşamında vazgeçilmez bir gereksinim olarak yaşarız bazı erdemleri. Bana öyle geliyor ki, alçakgönül tam da çağımız için böyle bir erdem. Nice kuşakların övüncü gözüpek atılımlarla hayran kalınacak birçok teknik ürünün "rahat" yaşamı birbakıma başdöndüren bir hızla kolaylaştırdığı çağımız, doğa-kültür-insan açısından öylesine hoş olmayan yankılar, öylesine tehlikeli durumlar boşandırıyor ki, insan doğayı, insan insanı aşağısamaya kaptırıyor kendini; herşey, herkes birbirine düşman konuma düşüyor. Başta bilgi, teknik, yönetim, ulaşım ve iletişimde, ama yalnızca bu alanlarda değil, her yerde, her ülkede, herkesimde irilik, görkem, ölçsüzlük, böbürlenme kolgeziyor. Böylesi bir ortamdaysa, insan-olmak, hemen hemen olanaksız; artık-ötesi-olmayan-bir-çıkmaza gelip dayanıyor. Doğa doğallığını yitiriyor; şaşkın ülkeler modernlik karmaşasında belki de en iyi yakışan sözcükle "büyüklük budalalığına" tutuluyor; insana insan hakkı bile tanımayan sürüyle olumsuzluklar dayanılmaz acılarla bitirip tüketiyor özde birbirinden güzel insan-doğa-kültür başarılarını. Böylece, ister istemez herşey, kişi-ülke-toplum-teknoloji kurban oluyor.

İşte bu ortamda, insan olarak insana en iyi yakışan cankur-tarıcı, dolayısıyla da, insana en yakışır mutluluğu sağlayan bezek: alçakgönüllü olmak. Biliyorum: erdem olarak alçakgönüllülük, olanca değer ve önemiyle, birtakım erdemsizliklerin zararlarını giderme türünden bir göreve sıkıştırılamaz. Çünkü erdem bir araç durumuna düşürülemez. Şu da gözardı edilemeyecek bir gerçektir: alçakgönüllülüğün olduğu yerde, sınırtanmaz süreklilikte bir ilerleme tutkusu, yani hep-daha-çok, hep-daha-büyük tutkusu, dolayısıyla da binbir erdemsizlik birarada barınamaz. Demek ki, erdemlerden rasgele biri değil alçakgönül, erdemlerin erdemi bizler için böyle bir gönül'e bürünmek. Şöyle ki, alçakgönülle varlığımızı koruyup geliştirebiliriz kanısındayım. Gözü, aklı, kulağı, sağduyuyu alçakgönle açık tutup

gerekeni yerine getirmek, çağ ı insanca biçimleyip insanca yaşamak için *öncelikli* bir erdemdir.

Yalnızca nesnel bir ilişkim yok alçakgönülle. Çağ ımın, yüz-yılım ın basınçladığı bir buyrultu olarak yönelmiyorum alçakgönle. Hoşuma gitmese de, çeşitli kaygılarla üstlenmek zorunda kaldığım bir ödev doğrultusu değil. *İçten gelen* bir bağla bağliyorum alçakgönle: *özüme özgü* kişisel bir bağlanış bu. Seve seve özünsediğim *özyazgım* alçakgönül.

Şimdi, kendimce bir yığın ayrıntıyı, birçok durumlar uyarınca önemli saydığım birçok karar, seçim ve gerçekleştirmeyi şöyle böyle anımsadıkça, kendimi bildim bileli yaşamıma eşlik eden belirgin bir oylumu vurgulamadan edemeyeceğim. Tekyanlılığı alışkanlığa dönüştürenlere; kasıntı davranışları birşey sananlara; ille de mal-mülk hırsı güdenlere; yalansız dolansız yapamayanlara; yükselme uğruna ona-buna yanaşanlara hiç mi hiç ısınmadım. Bu gibilerle her karşılaştığımda, tiksinti demeye dilim varmıyor ama, ona benzer birtakım duygulara kapıldım. Hangibirini sayacaksın: al birini vur öbürüne. Salt kendi başına birçok güzelliğinden başka, andığım anmadığım hepsine bir karşı-denge benim için alçakgönül.

Ne diyordum, nerdeyse her yerde herkesin gözünü kamaştıran o büyüklük, o büyükleme düşkünlüğü; dönüp dolaşıp hep eski bir Çin seslenişini kulaklarımda çın çın çınlatır. Hiç olmazsa birkaç kişiye bir yaşama ipucu olabilmesi dileğiyle, salt gönlümce bulduğum için, tadını bir kez de buracıkta paylaşalım diye bir-iki dizesini anımsıyorum:

*Büyük arabaya eşlik etme,
Olsa olsa üstün başın tozlanır*

*Büyük arabaya eşlik etme
Ergeç tozdan boğulursun.*

Para-pul, mal-mülk, ün-ünvan: toz, toz, – bir toz ki çağımızda. İyiyi, güzeli, doğruyu görüp karınca kararınca gerçekleştirmeyi engellemekte. Alçakgönül *gerek* bu ortamda, – hem de nasıl. Nitekim ben de, payıma düşen alçakgönle bürünmeye, düşe

kalka bu gönlün hakkını vermeye çalışıyorum, – başka n’apabilirim ki. Yüksünme, zorlama şöyle dursun, yolum bu. Kendimce akıp gidiyorum işte. Zaman zaman çevremdekilere bakınca, kendi kendime şöyle diyesim geliyor: Aklım ermeyen kimbilir nice yatkınlıklar, nice yetişim denemeleri gizemli belirsizliğiyle alçacık akıyor gönlümde. Kendiliğinden, sanki kendiliğinden bir oluş bu. Olumsuzluklarda kaçtığım bir sığınak değil, tam da özümde özgü biçilmiş güzel bir dünya. Varsın başkaları tekseçiciliğe soyunsun. N’apıp edip sözümona birinci adamlığın en üst katlarına sıçramaya seğirtsin; varsın büyük mü büyük “orkestralar” yönetmekle oyalansın başkaları. Alçacıkgönlüme yakışan birbirinden güzel serüvenler neme yetmez benim!

Bin türlü çaba gerektirse de, doyulası tat mı alçakgönül. Yeter ki tadına erişebilelim. Bence hiçbirzaman hiçkimsenin *bıkmayacağı* bir yaşama-alanı alçakgönül. Değil mi ki yaşıyorum, – kestirmeden birdeyimle, – borçluyum evrene. Bana herşeyimi sağlayan, beni ben kılan, “ben” diye birşey yoksa bile neysem onu oluşturan evrene, geçmiş, bugünüyle evrene. Varlığa saygıdır, varlığı evetlemedir, varlığa sevgidir alçakgönül. Alçakgönüllü olmaktan başka neyle ödeyebilirim bu borcumu.

Burda düşünsel ödevim: “Alçakgönül” kavramında barınan zengin gerçekliği hiç olmazsa bazı öğeleriyle belli bir ölçüde açığa koymak. Ancak böylece özü özgeyi azıcık daha dingin anlama fırsatı bulabilirim inancındayım.

Öyle bir yazma-düşünme göçebeliği ki benimki, sorma. Düzlükler engebeler boyunca bir kapıdan öbürüne gidiş. Durak da olsa, gidişler, gidişler bu göçebelik: Bir kapıyı açar açmaz ya da kimi azıcık kimi epeyce aralar aralamaz, haydi öbürüne. Zaman zaman yeniden aynı kapı önünde buluyorum kendimi. Birbirine giren, birbirinden ayrılan deneyişlerin izleriyle biçimlenen kendimce denemeler bunlar. Tuhaf, çocuksu, ağır, uçuk, tatlı, kılçıklı şeyler. Dolambaçlı anımsama çabalarına ne gerek, herşey ortada: Ne içime saldıgı sevinçle mantığımı heyecanlandıran çınar’dan, ne de tüm evreni taşısa-taşısa-o-taşırsı diye sağlamlığına güvendiğim gürge’n den yola çıktım. Dörtbir yönden içime dışıma dola dola beni hayran bırakan zeytinağacından pattadak yola çıktım. “Altyanı kara-kuru bir-

şey, – ama sen neye hayran kalmazsın ki!” diye özümü kınayacak dilleri koparmaya kalkışacak cazgırlıkla ilgim yok. En küçük bir güceniklik duymadan, kendi kendime şöyle diyorum: Zeytin’le sallanıp girmişim evrene...

Yalnızca benim mi, hepimizin izleyebileceği bir temel-yönelim gerçeği var: Evrendeysek de *düşünerek* evrene dalıp gitmek. Ne ki bu doğrultuyu özel biçimde uğraş edinip bilinçle dilegetirmeye çok az kişi adıyor kendini. Böylesi tatlar, ne yazık ki az sayıda olsa bile, yazarın, ozanın, bilimadamının, din adamının, sanat insanının nice emeklerle payına düşen bir uğraş. Azınlık durumlarından ötürü arttıkça artıyor bu uğraştakilerin talihli-talihsiz sorumlulukları. Yeter ki bir kez “var” diye de “yok” diye de bilsek, yöneldiğimiz herşeyle, ister insan, ister nesne, ister olay olsun, herşeyle, hani ne derler, bu arada birşeylerin ardına takılıp açılabiliyoruz varlığa ya da yokluğa.

Zeytin’le bir dalış işte şimdi benimki. Zeytin’den sallanıveriyorum evrene. Ordan oraya öyle bir dalış gidiş ki bu: bat çık, atıl durakla, dön uç, bitmez tükenmez serüvenler... Ha zeytin’den girdin ha başka şeyden: durumdan duruma derin-sığ-saçma-yüce yaşadığın, daha nice çeşit çeşit nitelermelerle bezediğin varlık (ya da yokluk), kimi apaydınlık kimi saydam, kimi küt kimi donuk, oylum oylum bir “işte-burda”. Sen, ben, geçmiş, toplum, kuş, balık, taş, toprak, gök, ağaç... Algıyı aklıyı, bilgimi görgümü sonsuzca aşır sislerde yitip giden tüm varlığa, ya da yokluğa, yani ne varsa (ya da yoksa) herşeye elden geldiğince sokulma çabasıdasın, desene.

Tektek bilimlerin kuramsal uygulamalı amaçlarına ayarlanmış, deneye dayalı açıklamalar, açıklama çabaları değil bunlar. Çeşit çeşit korku ve özlemlerin çağrıştırdığı din-inanç-tanrı merkezli kutsallıkların odağında yoğunlaşıp törensi birtakım yaklaşımlara da kalkıştığım yok. Ayrıca: çizgi, boya, mermer gibi araçlarla işlediğim biçimli özlere tutuna tutuna biryerlere inmeye de kalkışmıyorum. Gerçi bazı bilimlerin, bilgilerin, bazı felsefelerin, sanat inanç ürpertili bazı kaynakların ardından, durum elverdiğince, onyıllarca koştum koşmasına, – yetmese bile, yetersizse bile “Bu kadarmış!” diyorum kendi kendime. Ama şimdi...

Ama şimdi varsa yoksa zeytin: ağacıyla, taneciğiyle zeytinim, zeytinciğim. İnsanı da katın “evren” denebilecek tasarımısal-gerçek ne varsa herşeye kendimce bir gözatma fırsatı yakalamış gibiyim zeytinle. Olmasına başka herhangi bir şeyle olabildi ama kendimce-zeytince-zeytinle gerçekleşti gerçekleşen.

İlkin kulağa abartılı çalınsa bile yanılmadığım kanısındayım: bir *evren anlayışı* kotarmış gibi oluyorum böylece. Sayısız bakışaçıları uzanıyor önümde, birinden öbürüne seğirtiyorum.

Nerden yönelirse yönelsin, sayısız zenginlikler yanında tuhaflıklar içeren bir evren bu. Şimdiye dek içimde yereden izlenimlere yaslanıp söylüyorum: Hep yeniden saptama fırsatı bulduğum önemli “şey” şu: insana özgü yaşamı anlamada, alçakgönlün dikkate değer bir rol oynadığı inancındayım. Nitekim rasgele diye nitelense de, *zeytinağacı yaşantım* epeyce pekiştirmekte bu durumu. Hoş, “rasgele” diye nitelenebilir mi, bilmem; çok kişinin “Zeytin altyanı zeytindir!” deyip geçtiği şey, alçakgönülle eşleşip ilk görüşün çok ötesinde nerelere götürmüyor ki insanı, – ben gene kendi adıma konuşup tüm insanları biryana bırakarak, “ben’i” diyeyim. Bu arada iyice belirtmemiz gerekli: alçakgönüllülüğe ilişkin bazı ipuçlarının da hep bu karakuru ağaçtan derlenip değerlendirildiği inancındayım.

Akla ilk gelen anlamlardan ötelere uzandığımıza göre, sözcüğün başka bir anlamıyla ne *verimli* bir ağaç bu “zeytin” dediğimiz şey. Dalları pıtrak pıtrak saran yeni yeşil tanecikler arasından esiyor geride doruklarda kopan yeller, alçacık gönülcülüğüyle olup biteni evetliyor bizimki. Değil mi ki *buradayım* eşgüdümle katılıyorum: fısıltılı bir “Çok yaşa!” benimki de.

Evreni, kendimi anlayıp öğrenmedeki dayanağım, yani türdeşlerimle paylaştığım yaşama-dünyamın eylemli eylemsiz, istençli istençsiz dayanağı alçakgönül. Yaşama-duygumun varlık-yöneltisi, varlık-bilinci bu. Keşke daha önceden, çok daha kendiliğinden, çok daha akılcı, çok daha az çekincesiz bir alçakgönülle yoğurabilseydim eylemlerimi. Şimdinin başka bir aydın dinginliği olurdu o zaman. Olanakları incitmeden, olanla yetinmem gerekiyor gene de.

Alçakgönül’de dolandığımıza göre, akıldan çıkarmadan edemeyeceğimiz gerçeği unutmak doğru değil: Varsın belli sı-

nırları olsun, ne güzel şey şu herbirimizin payına rastlayan yaşama-kesiti. Olanı olduğunca verimlendirip varlığımızı genişletmek kalıyor şimdi bize. Başka türlü de tasarlanabilir mi alçakgönülle.

Ne verimli ağaç bu zeytin! Boyuna bosuna karşın dallar dolu dolu: yıldıdır. Yeller belli belirsiz sallarken yüce bir alçakgönül (çelişik bir tuhaf izlenim bıraksa da) evet yüce bir alçakgönül anıtı kımıldanıyor sanki. Dayanılmaz bir çekimi var bu gönlün: orası yerim, yerim orası. Böyle olduğu için de ordan oraya, ordan oraya durgu duraksız bir koşuşturmaya tutulmuş gidiyorum. Denemeciysen, başka n'apabilirsin: yaşa, duy, düşün, yaz, yürü, dur, yürü. Geçmişten geleceğe heyecanla git gel, in çık! Birbir anmakla biter mi yaşama-sofraları. Ödevler, güzellikler, iyilikler, bunalımlar, – hep bildiğimiz bilmediğimiz bir ordan oraya işte.

Alçakgönlü işin içine katmadıkça ama şöyle ama böyle, yaşam diye birşey düşünemiyorum kendim için. Gerçi alçakgönül hiçbirşeyin aracı değil. Ne ki, yaşama en küçük bir zararı dükunabilmesi de sözkonusu değil. Bireysel durumun elverdiği oranda önümüzü ardımızı görmede, anlayıp yoğurmada hep o. Ben gene yalnızca kendim için belirtiyim: toplum, kültür, tarih – tüm boyutlarıyla insanı açıyor, genişletiyor alçakgönül. İnsana bundan daha çok ne yakışabilir.

Şimdi birinin karşıma dikilip şöyle seslendiğini varsayalım: "Alçakgönül mü, boş söz bütün bunlar!" tartışmasız yanıtlım şu: Bu tür karşı-çıkmlar kimseyi biryerlere götüremediği için, tartışmam. Başkalarını incitmedikçe herkes bildiği gibi yaşasın. Benim yolumsa alçacık gönülle yoğrulagiden zeytinsi bir yol işte.

Hem nesnel hem öznel yönden gönlümce bir yaşam içimi dışa, dışımı içe öyle açık tutuyor ki, ben ile başka arasındaki ilişkiler heryanda yakınılan kılçıklarından sıyrılıyor çoğun. Alışılmış durumlarda giderek düşmanlığa dönüşen türlü türlü gerginlikler yalancılıktan değil, gerçekten düzeliyor. Hele insanlar-arası ilişkiler sözkonusu olduğunda, alçakgönüllü hep alçakgönüllüyle bağ kursa, heryanda özlenen uyumlardan geçilmezdi o zaman. Gelgelelim, niteliği n'olursa olsun, ayrıcalık-

sız her öznel yaşantıdan, ayrıca her nesnel olaydan hoşlanan kişinin, sözüedilen alçakgönülle ne ilişkisi var ki: salt öznelin içine kapanık yaşama ezbercileri, ya da dış nesneleri değerlendirmekten yoksun kasıntılardır bunlar. Kendileri ayırdına varsalar da varmasalar da, özsaygısını yitirmiş kimselerdir pekçoğu. Oysa alçakgönül hiç böyle şey barındırır mı? Gönlün gerçekten alçacıkça, salt başka'yı başkalığıyla tanıyıp algılıyorsun demektir. Gönlüne uygun yapıda buluyorsan, seviyorsun; bulmuyorsan, salt "başka" diye kimseleri ezmeye, zorla kendine benzetmeye kalkışmadan, özüne, özgeye zararlı yönlerini gidermek için aklın, törelerin yasaların izin verdiği birşeyi savsaklamıyorsun. Hattâ, dürüst inanç, bilgi ve istekle, herşeye karşın, yürürlüğe koyamıyorsan, işin gerektirdiği yaratmalar başarmaktan çekinmiyorsun. Bu arada, özünü gerçekten oluşturan alçakgönülse, birsürü başka şeylere pek bir gereksinimin yok.

Gerçekten alçakgönüllü, kendi kendisi için, neyin iyi neyin kötü olduğu doğrultusunda, kuşkusuz, en güvenilir yol göstericidir. Gönlüne göre gelişmeyen şeylerle karşılaşınca, gizli çıkarlara, azgın tutkulara, bayağının bayağısı küçüklüklere kapılıp "şu şunun altında, bu bunun üstünde yeralmalı" doğrultusundaki değer-biçimler ile uygulamaların, hele hele şiddetin uzağında. Gerçi insansın sen de: yanılığların, saplantıların olmaz olur mu hiç. Gene de sen alçakgönlüne ters düşmedikçe yıkım yok senin için. Yaşantıdan yaşantıya seğirtirken öyle bir serüven ki *bu* gönül, ne önü sonu yapay dizgelere, ne çitkırıldım kuramlara, ne de mantıkça tekyanlılıklara takılıp kalırsın. Denersin, denersin, olmadı mı gene denersin. Yaşayıp gitmek bu.

Diyelim ki zeytin dalındasın, birşeyler gördün orda, alçacık gönlünle "ya ötesi?"ni mi çekti için, atla git başka yörelere, – nereyeyse oraya. Herşey *birlikte* ama hiçbirşey birbirinin yerini tutamaz; çünkü herşey birlik içinde kendisidir; herşey kendince gerçek ve gerekli, kendince iyi ve güzel. Saplantı tutsak eder, köreltir insanı. Ergeç çevreye yabancılaştırır, karartır çevreyi. Yaşamak: başka'dan başka'ya. Oysa gönlünün sesi, yeli, soluğunca *açıl gitsin*. Özünün zaman kesitince yaşamak dediğin o payına düşen süreç bundan öte nedir ki? Dene, hep dene!

"Dene" dedim, "deneme" dedim, başka bir sözcükle de dile-getirebilirdim: Sözcük değil önemli olan; önemli önemliyse, kimin neyi nasıl yapıp ettiği önemli. Aynı şey "zeytin" için de, "alçacık gönül" için de geçerli. Önemli olan, o da ne denli önemliyse o kadar, yaşamak: rastlantıların gerektirdiği ya da gerekliliklerin rastlattığı belli bir istençle, herkesin özolanaklarınca varolan varolmayan herşeye tutuna tutuna, özbeni abartmadan ama unutmadan 'belli'den ötelere uzanmaktır.

Ne tüketesiye bilgi ne de sağlam gerekçeler umurumda artık: alçakgönüllümle duyarlanma, sezgi, coşku, sevgi, saygı evrence, evrene, evrenle, alçacık gönülümle kulaç kulaç dalarım olanca özümle varlıktan varlığa.

Mutluluk mu? Akla gelmeden olmuyor. Nerde peki, neyle, neden? Bakışaın, yaklaşımın ya da uzaklaşımın uyarınca içiçe birtakım öte-görünümleridir *mutluluk*. Zeytinmiş, denemeymiş, alçakgönülmüş – mutluluğun hiçbirisiyle sıkı bir nedensellik bağı içinde olduğunu söyleyemeyiz. Ne neyin aracı, ne neyin amacı, bir ödül mü yoksa bir hayal mi – özü özgeyi kandırma-dan mutluluğun, bir süre için de olsa, nerde nasıl sana uğrayıp uğramayacağını önceden bilemezsin. Şu apaçıkmiş gibi geliyor gene de bana: Ne zeytin, ne zeytinin yerine koyacağım başka şeyler, ne de "alçakgönül" diye adlandırdığım gerçeklik, ne de başka adla bilip yaşadığım bir akrabası, – hiçbirisi mutluluğa engel değil. En iyisi, bir kerteden sonra deşmelere boşverip alçakgönüllüğün oylumunda yaşayıp gitmek.

Ne diyordum: zeytin'le yaşanır doğrusu; ama yalnızca zeytinle yaşanmaz; ne ki, zeytinsiz de yaşanır; gelgelelim hiçbir şeysiz yaşama diye birşey tasarlanamaz, gerçekleştiremez. Zeytin var. İyi ki zeytin var. Başka şeyler de var. Birinden öbürüne: işte yaşam. Zeytin'den zeytin gibilere, gibi'lerden başka'larına, başkalardan başkalara sıçra sıçra git özüne öz gönüllüğüne. Aklın da becerin de orda. Boşala dola biri biter biri başlar yaşamın, tektek birlikte yaşamın. Birliktelik hepsi, önu-öncesi-ardı-sonrası herbiri. Havası suyuyla, biçemi biçimiyle, içi içeriğiyle, tüm görünürlüğü görünmezliğiyle böyle birşey işte yaşam, – ya da öyle sanıyoruz. Gerçeklikler ile sanışların arasında keskin bir çizgi mi var ki?

Nicelerin nicesi nice yerde nice çiğnenmiş tekerlemelere boş ver! Kişiye, topluma, ödeve, uğraşa, geçmişe geleceğe alçacık *gönlünce* bağlan, – ister bağlan ister bağlanma: gör, duy, düşün. Daha başka? Hep bilinen ama gene de bilinmeyen, herkesçe yeniden yeniden deneylenen şeyler: edimler, davranışlar, kurmacalar, rastlantılar, hayaller, özleyişler, kılıkırkyarışlar, umursamazlıklar, aydınlık, karanlık, alacakaranlık, apaydınlık: Ye, iç, söyleş, uyu, uyan, sev, say, çalış, gez, dolaş – böylesi şeyler işte. Nasıl şeyler yani? Bazı sözcüklerle dilden hiç mi hiç düşmeyen mutluluk gibi mutsuzluk gibi birşeyler. Bu arada kimileri yaptırım buyursun, kimileri öğreti kotarsın, kimileri sonuç sunsun, gel sen gene de, dilerse, alçakgönül doğrultusunda yaşa git.

Aaa, bak işte sisli-puslu, dolanık mı dolanık o kısacık yaşama-zamanında zeytin'le ulaştığım zeytinsi bir aydınlıktasın bundan böyle. Peçeler, engeller, duvarlar, perdeler, aldatmacalar, aldırmayışlar ortamında alçakgönüllü bir gidiş ki bu... Kimi ayrıksı, kimi ayık, kimi apayık eylemsel anlam-vermelerle biçimlenen bir zeytinsilik, ya da öyle birşey yaşamın, zeytinsi bir tat sarmış seni. Bazan acı, bazan hüzünlü, bazan coşkulu, bazan sıkıntılı, bazan ağıraksak, bazan cehennem, bazan cennetsi bir süregidiş herkesin birliktelikler içinde kendine özgü yaşamı: herkesin kendince bilip somut somut deneylediği bir duyarlık, sevecenlik, dikensilik, herkesin kendine özgü bir tat, – birşeyler, ya da hiçbirşey, ama nasıl desem, zeytinsi bir tat işte.

Dingin-coşkulu dalışlar okyanusu şu zeytinağacı, nerelere götürdü beni. Alçacıkgönlün yasası buymuş meğer.

Alçakgönülle tıklat kapıyı
Anlamli mı anlamsız mı doğa-kültür evreninde
Değil mi ki herşey birlikte
Uygun yerden denemece dene.

Bak şuracıktaki zeytinağacı
Sonsuzluğa tanıklık etmekte.

Delice Ağaç

Dingin-coşkulu dalışlar okyanusu zeytinağacı: kaptı götürdü beni. Evrenin önemce *ilk*-konumdaki gerçekliklerini gözden geçirirken, bellibaşlı İdea'lar arasında Zeytinağacı İdea'sını anmıyor Platon. Platon adına bu ne büyük eksik! Hegel'se gürültülü patırtılı tüm-tarihin sözünü ederken, zeytinin sözünü hiç mi hiç etmez. Bağışlanacak şey mi bu. Fırdolayı kitapların dayayıp döşediği düşünce dizgeleri nerde, gerçek bir zeytinağacının yapraksı hışırtılarıyla tüm evren yaşamında büyüyüp olgunlaşan düşünce salkımları nerde. Kafa ile gönül birbirine yakışan bir ortamda eşleşti mi, duygu düşünce yönünden bol bol ardıllar eksik olmaz.

Öyle eşsiz bir güç salgılar ki zeytinağacı, yeller gür verimli dalları hafif hafif sallarken, bazan kendimi tutamaz, "Yeter ki bu ağaç olsun, yazı, felsefe, pekçok yazar, filozof olmasın!" derim. "Derim" diyorum ama gerçekte demem, diyemem gene de. Çünkü ağacım herşeyle güzel, herşey ağacımla güzel.

Bencileyin alçacık gönüllerin yazgıcığına gelince: o güzel-ler güzelciği zeytinciğin olabildiğince ayırdına varıp ordan da zeytinsi zeytinsi serüvenlerde sürüp gitmek kalıyor – ah ne gönlümce talih – kala kala bana. Akçakgönlün yasası buymuş demek.

Nerden nereye
Delice ağaç
Bin yaşa, e mi!

YAZMASAM MI?

Özbükülüm

Bir bilinç sanatıdır deneme: bilince bilinçli bilinç katmaya vermiştir özünü. Yaşamdan fışkırıp akan bir bilinç ırmağıdır. Mantık yönünden, kavramlar kotarmak, çıkarımlara sözgeçirmek gibi başarılar ortaya koymakla birlikte; anlayış yönünden, kişiye, topluma, kültüre, evrene ilişkin gözlemler gerçekleştiren öngörüler, açılımlar sağlar. Alışılmış türden kaygı ve işlemleri aşırıp kıyıbucağıyla tüm yaşamı özgür *anlam-verişlerle* değerce bezeme uğraşdır deneme. Yorucu çabalar, tehlikeli düşüncüler gerektirse de doyumsuz tatlar sunar. En önemli armağanı: olanın peçelerini birbir kaldıran bazı bilgisel işlemler sunması yanında, yeniye yönelik yargılar ve açılımlar yoğurmasıdır.

Denemenin kendi üzerine bükülmesi, hem yazar hem okur açısından, nice bakışların durup durup vardığı nice *bakmalar*, birbirini izleyen *bir-kez-daha* bakmalar gerektirir. Bölük-pörçük açılımlardan açılımlara giderken, zaman zaman kendi üzerine bükülür nitekim denemelerim, böylece kendime bükülmüş olurum ben kendim de. Öyle ki, çoğun, deneme okuyanlar ile yazarların, "Ne gerek var yani, olmasa da olur!" diye sırt çevirdiği *deneme bilinci*, yaşama gündemimin başına oturur. Sağımda solumda aynı ilgiyi görmesem de, denemedenden denemeye koşturmalarımı kesintiye uğratmayan bir heyecanla sarılı-rım deneme özbilincime. Deneme yörüngesinin hangi aşamasında bulunursam bulunayım, erişebildiğim özbilince erişmeyince dinginliğe erişemem, öteye geçemem. Bu arada, daha önce pek sürülmemiş olduğunu sandığım bilgelik tarlalarına doğru itelendiğim bile olur, – ya da bana öyle gelir, bilemem.

İlkin belli belirsiz, sonra gittikçe yoğun kendi üzerine bü-

külür deneme. Bundan da doğal birşey tasarlanamaz. Bilinç, bilinç doğurur; bilinçten bilince oluşan *özbilinçtir* bu: Hep daha çepeçevre saydamlığa doğru bir uzanış. Yaşayıp yaşatan kesin-tisiz bir içten-dışlara, dışlardan içlere sürekli gidiş-geliştir özbi-linç. Böylece her deneme: *ergeç deneme üzerine deneme'ye dönüşür*. Deneme, deneme üzerine bir özbükülüm olup çıkar. Ne var ki, yazarlığımdan olduğu kadar okurluğumdan da biliyorum bunu: bir çırpıda gerçekleşmez bu deneme özbilinci.

Kişinin, özüne özgeye kuşatıcı bir bakışı; bu bakışın da, kendine-bakış diye niteleyebileceğimiz içiçe-bakışlı deneme-dünyası bir kez sağlandıktan sonra, elde edilmiştir artık "bilgelik", herşey olduğu gibi gider; desene bundan böyle sana bana yapacak birşey kalmamıştır, gibilerden bir "bilgelik" değildir oysa burda sözünü ettiğim. Bir-kez-sağla-ardından-yat-uyu, nerde o günler. Böylesi bilgelik olur mu, bunun nesi bilgelik? Gerçekte: uyandırdığı kımıl kımıl yakamozlu hayranlıklarla kişiyi düşünceden düşünceye, eylemden eyleme, susmadan susmaya salan çeşit çeşit gelenekler yüklü bir kavram-oylumudur "bilgelik".

Denediğimiz deneme ortamında şimdilik durumumuz ne, peki: değil mi ki deneme açılımdır, açılım da bilinç; değil mi ki, söz sözü aç aça giderken bilinç de bilgelik yöresine götürdü, şöyle bir durup neyim-nerdeyim-n'oluyorum diye bakınmam gerek. Oldukça kuşatıcı *üst-bakışa* erişmiş bir bilinç de olsa, bir yaşama-bakışı da olsa, herşeyin oluruna bırakıldığı, uykulu bir dinginlik değildir bilgelik. Tam tersine: *uyanıklıktır* bilgelik. Acelecî bir şaşırmaşlık da değildir. Uyanık bir eylemliliktir. Sürekli değişimler boyunca *etken ve etkin* bir anlayışla sürekli oluşmayan bir deneme-*bilinci* tasarlayamıyorum.

Eski çağlar, epeyce durağan koşullu çağlar biryana, gönlümüzde bilgelikten sözedilebilir mi edilemez mi, son derece tartışma götürür bir ikilemdir bu. Gene de tartışma götürmeyen bir-iki şey var sanıyorum. Biri: denemede bilgelik ne denli gündemdeyse, denemenin (özce olasıysa) bilgelige vardiran biricik yol olduğu düşüncesinde *değilim*. Orası öyle, yazılarımda zorlamasızca hep canlı, okurlarla da bol bol paylaştığım bir düşünce bu. Her insan-kültür etkenliğinde olduğu gibi denemecilikte de

çok kişiyi yutan tuzığa (ne güzel, büyük çabalar göstermeye gerek kalmadan) pek düşmediğim inancındayım. Teknik de, şiir de, sinema da, matematik de, masal da, müzik de, yönetim de, yerine göre din de bilgelik tarlalarına ya da benzeri yörelere çağırır kişiyi – yeter ki yürüyecek ayak, düşünecek kafa, duyacak anlayış, özleyen istenç olsun insanda. Çeşit çeşittir herkesin özüne uygun “kurtuluş” yolları. Hiçbiri öbürünün yerini tutamaz. Herbirimiz kendimize kendimizce bir yaşama yazgısı biçmişizdir. Hattâ bazıılarımızın tek yaşama, birbakıma, birkaç yazgı bile sığdırdığı olur.

Benim yazgı yolumsa deneme. Gönlümün dilediği yerlere her zaman erişemeyeceğimi bile bile heyecanla yürüyorum bu yolda. Birçok bakımdan “bilgelik dorukları” diye nitelediğim usta konaklarına ötelerden selam vere vere yürüdüğüm bir yol bu. Bilge olsaydım ne işim vardı bu yolda? Bilge için yola ne gerek zaten. Deneme okuma da, deneme yazma da çoktan berilerde kalmıştı o zaman.

Gel gör ki tutturduğum yolda, zaman zaman beni içten sevindiren, bazan da sevinçten uçuran bir yaşantı başımı döndürür gibi oluyor: Denemeymiş-menemeymiş, özünü tuzaktan sakınmalı insan, en çok kendisine kendi kotardığı tuzaklardan. Kendi tuzığına düştün mü, kurtuluş yok. Büyük söylemeye gelmez gene de. Düşer gibi olsak bile, çocukken ayak tökezlenip de yere kapaklanırken, ya da çocukça yeri bir güzel öptükten sonra, nasıl hemen kalkıp birşey olmamış gibi yürüyorsam, öyle yapıyorum; daha doğrusu öyle yapmaya çalışıyorum ben de: her kez başka biryerlerim acısa da, hiçbirşey olmamış gibi kalkıp yeniden yürümeye koyuluyorum.

Gerçekten zor şey yaşamı genişletmek, olası öbür alanlarda durum nasılsa deneme-yörelinde de öyle. Sürü sürü olanaklar açık serüvenci insana. Yeri gelince sorgula temellendir; yeri gelince bunalımdan bunalıma gir çık. Neden olmasın: yeri gelince de, denemeymiş değilmiş boş ver hepsine, gül gitsin. Mızıkçılık etmiyorsun böyle yapınca. Yorgunluktan da gelmiyor bu. Yaşama, deneme *istiyor* bunu. Özellikle “deneme bilinci” dediğin güneş güneş yayla yelleri.

Düşünceler mi, – türkü çağır onlarla. Ne kişisel bağnazlık

ne toplumsal zorbalık barınmaz böylesi türkülerin gereği gibi söylenip içtenlikle tadına varıldığı ortamlarda. Keşke tüm dünyayı sarsa böylesi türküler!

Tepeden inme olacak ama, öyleyse boş ver gerekince denemeye. Denemelerle yaşayan, denemelerce gülebilmeli yaşmaya. Ölüm mü, çok seyrek sözünü ediyorum o'nun. Gözardı ettiğim için değil, nasıl olsa yaşamın hep gündeminde, yaşamın ayrılmaz ögesi. Bunca denemelerin ardından ona da gülebilmeli. Ne denli olasıysa, kuşkusuz.

Belki de bundan ötürü, daha içten, daha sık gülmeli, yani kendi kendisiyle alay edebilmeli denemeler. Ona ne kuşku, her denemecinin öz-alayı kendisinin: benimki benim, seninki senin. Gülmeyi kendince seven biriyim ben de. Nasıl mı? Konuşurken kendi sesimi tam tam algılıyor muyum ki, gülüşümü tanımlamaya kalkışayım?

Kimi sesli, kimi sessiz, denemelerce gülüyorum püfür püfür birşeyler esen satırlarda. Bilgelik değil ama, onu andıran birşeydir bu gülmeler. Kim bilmiş ki bilgeliği, şimdi benim sıram geldi, diyeyim. Akıllı dağınık olanlar ile çalım kölesi olanlar, "Ben bilgeyim!" demeye getirebilir. Şaşkınlık ile özentili bağdaşır şey mi bilgelikle.

Deneme kendine özgü *sevinçli* bir bilinç olduğuna göre: aksayıp aksatan kasıntıymış, asık yüzlü akıl-yürütmeymiş, hantal çıkarımmış, – hepsini unut gitsin, unuttuktan sonraya kalanları da akkâğıtlara işlemeye bak sen. Denemelerde yazgınlı altalta üstüstesin: savaş değil bu, sevişme. Ne ki denemeler: bir oyana bir buyana uyarılı seslenişler ile içiçe sessizlikler.

Vatanın gülmek olsun! Gül gülebildiğince, – bilince, bilincine, bilincin bilincine. Değil mi ki düşünsel serüven vatanın, başka'dan başka'ya seğirtirken gül gülebildiğince, denemelerden denemelere, oralardan da deneme üzerine denemelere.

Yazgın denemeyle yoğuruldukça, deneme yazgını yoğurdukça, denemecilik üzerine denemeler yazman gerek. Kesintilerin, çalımının, kandırmacaların çeşit çeşit maskelerini indirmede, insanın kendi kendisini alaya alabilmesi, alayla alaysız kendini aşabilmesi kadar etkin bir yardımcıya rastlamak büyük talih. Gerçekten sık sık olası şey mi böylesi gülme. Keşke ben

de, – ama susuyorum, ne diyeceğimi iyiden iyiye şaşıırıyorum, şaşıırıverdim, olmuyor ama.

Bazı akıl duygu keskinliklerine becerili yüreklilik eklenince, denemeye, ister sanat ister felsefe, ister eleştiri gözüyle bakılsın, özde pek birşey değişmez. Şöyle ki, deneme yazılarına ha “deneme” denmiş ha denmemiş. Pek bir ağırlığı kalmadı artık bunların. Salt adlandırmalara takılıp kalmak insanı tökezletir. Düşünsel eylemsel özgürlükler, önyargılar-ötesi sözcük özgürlükleriyle elele gider denemelerde: Kestane, kiraz, Kant, Magritte, yokülke, anadil, keçi, bunalım, ben, sevgi, masa, ev, çingene palamutu, dil açmazları, susma, teknik, güneş, dünya-görüşü, boşzaman, yazarlık, okuma, kuram, eylem, ölüm... daha nice nicesi, neyi neden ayrı tutabilirsin: dalga dalga, köpük görünümlü çizgicikler, belli belli, belirgin belirsiz, daha belirgin, daha...

Kendi üzerine bükülen deneme'ye gelince: hem denemedir hem değildir. Eleştiridir, sanattır, felsefedir belki. Ama belki de bildik-bilmedik bambaşka birşeydir. Özünü alaya alabilen yazının umurunda mı yazı. Çoktan yaşama enginine karışıp gitmiştir.

Hani susacaktım?

Denemecinin Susması

Hani susacaktım. Olmuyor. Söylemeden edemeyeceğim daha pekçok şey kaldığı için değil; kalmasına kalmıştır, kuşkusuz, belki de yakında *kendi isteğimle* büsbütün susacağım için, bunları, “son bir-iki sözcük” diye yorumlama eğilimi olarak gözardına atamayız doğrusu. Gene de bilinmez; ilerde n’olup biteceğini, ne yapacağımı ne yapmayacağımı şimdiden nasıl bilebilirim?

“Denemesiz deneme”, ne demek bu? Şimdiye dek Deneme, Deneme, Deneme diye tutturmuş gidiyordum, şimdiyse herşey tepetaklak oluyormuş gibi bir izlenime kapılıyor insan: baştanaşağı deneme-li bir evren deneme-siz bir evrene dönüşüyormuş gibi... Saptamaya çalıştığım deneme-anlayışım, benim için, gittikçe örtülerinden sıyrılıyor ama epeyce dikkat isteyen kıvrımlar var hâlâ.

“Denemesiz olmaz” diye kesin bir yargı öne sürüp temellendirmeye girişecek değilim burda, böylesi bir temellendirme amacı güttüğüm yok. Kendimi gözönünde bulundurarak “Denemesiz yapamam!” türünden bir sav önplana koyduğum zamanlarda bile, gelecekte çok geçmişimi dilegetirdiğim kanısındayım. Özgeçmişime ilişkin özet saptamamsa şu: kendimi bildim bileli *denemeci* olarak yaşadım bugüne dek, – deyimimin azçok yaygın anlamında, çoğun kendimce. Bunu derken, “Başarım şöyledir, başarım böyledir” doğrultusunda birşey söylemiyorum; işin o yönü başka. Kesin birşey varsa, o da, geçmişime ilişkin gerçekliğimin, hem kişisel hem nesnel bakımdan düpedüz böyle olduğudur. Geçmişe ilişkin doğru parmak basılan her gerçek gibi bu saptadığım gerçek de değişmez bir gerçektir.

Demek ki, geleceğimi de şaşmazlıkla belirleyen bir gerçek değil. Deneme-yazısı yazma serüvenimi bundan sonra da sürdüreceğime ilişkin bir kanıt içermiyor. Ola ki, deneme *yazmayabiliyim*, – bunu zaman gösterecek. Yineliyorum: kuşkusuz, pekçok yönden geçmişimi bezeyen deneme yazarlığımı yok kılmaz bu. Gene de ben yalnızca geçmişime ilişkin saptamayla yetinmeyip (artık ne kadar kalmışsa o kadar) geleceğime ilişkin bir inancımı da dışavurmak istiyorum. O da şu: deneme *yazmasam* da, kuşkusuz, “denemeci” olarak sürdüreceğim bundan sonraki yaşamımı. Bu da apaçık bir yaşam-gerçeği benim için.

Tuhaf bir durum çıkıyor ortaya: Deneme yazmadan olur *ama* denemeden yoksun yaşam olmaz, – hiçbirzaman olmaz. Deneme-siz yaşam olmaz çünkü: *denemektir yaşamak*.

Anlaşılan, azıcık daha sürdürmem gerekecek deneme yazmayı. Gerektiğince süreceğe benziyor. Şimdi yapmakta olduğum şeyse, bir ölçüde, besbelli: Denemeli denemesiz sallantılarla hızlı-yavaş yürüyegeldiğim nice engelerden sonra işte *buraya* vardım. Deneme’den deneme’ye giderken, meğer çoktan, *karşı*-deneme adını verebileceğim bir yola düzülmüşüm, ya da yolsuzluğa sarmışım bile; Konfüçyüs’ün Lao-Çe karşısında, diklenmesi; Pascal’ın Descartes; Schopenhauer’in Hegel; Nietzsche, Wagner ve Popper’in Marx karşısında diklenmesi türünden yüce örneklerle akraba bir karşı-koyuş değil benimki. Düpedüz bencileyin birşey: kendim, deneme-yazılarımda uygun sandığım fırsatlarda yapageldiğim şeye, bir kez de şimdi burda, ama daha açık-seçik bir kıvamda girişiyorum: *Kendi karşıma kendim* çıkıyorum.

Öyle çok şey akla üşüşüyor ki. En güzeli: kendi kendimi en canalcı bir-iki yerimden bir güzel sıkıştırmamdır, kuşkusuz. “Bir güzel”den anladığımsa, başka n’olabilir, durup durup kendi üzerime yürümemdir, hem de bunu çeşit çeşit yönlerden gerçekleştirmemdir. Herhangibir kuyrukacısı aramaya gerek yok bunda, nasıl olsun ki, önü sonu kendimle bir konuşma bu, – oyunsu bir görünüme bürünse de, ne denli acıtsa da o denli oh-içime-değsin kanısındayım.

Öze çarparcasına tepemden aşağı inen ilk dalga şu: Hadi bundan sonrasını biryana bırakalım, yarım yüzyıldır yazıyo-

rum, kimi örtükçe kimi açıkça “deneme” diye nitelemekteyim yazdıklarımı, şimdiyse kalkmış mesleğimden mi vazgeçiyorum yani? İşte bu eli ayağı yerinde bir öz-saldırı, gene de benimle doğrudan ilişkisi olmadığı inancındayım. Kıvırıyor muyum, – hiç de değil, gerek mi var, kendi kendimeyim şurda. Özsavunu gibi şeyler de nedenmiş, diye düşündüğüme göre, düpedüz söylüyorum söylediğimi: dizi dizi onyıllardan beri yaşamımı etkince kaplayan bir uğraş deneme-yazıları. Ne ki, hiçbirine meslek işi gözüyle bakmadım hiçbirzaman. Ne alışlagelen anlamda meslek karşılığı getiriler bekledim, ne de, bu böyle diye, özümü, sözümona bu meslektekilerin oluşturduğu öbeğin seçkin bir katına konuşturdmaya yeltendim. Yaşama-zamanımı gerçi boydanboya kapladı denemecilik, nice sevinçli-üzüntülü emeklerle sımsıkı örgün geçti gitti bu acı-tatlı zaman. Orası öyle de, başkalarına hiç mi hiç zarar vermeden, hattâ her fırsatta yararlı olmaya çalışarak sürdürdüğüm deneme-yazma etkenliğini, çekinmeden söylüyorum, hep kendi *diletto*’m için gerçekleştirdim. Öz *diletto*’mdan, kendi tatlanışımından hiç ayrı düşmedim; düşseydim, yazmazdım, yazamazdım zaten. Başkalarına gerçekten pek bir yardımım dokunamıyor kanısına kapıldığım evrelerde bile, herşeyden önce, öznel dürtülerle, kişisel gereksinimlerin hatırı için yazdım da yazdım. Kendimle konuşmalar bütün bunlar. Yazdıklarım, sonunda ortaya çıksa da çıkmasa da bu hep böyle. Meslek-çevrelerine yaygın davranışla, birtakım “nesnel ürünler” gözüyle bakmadım denemelerime. Doğal birşey bu benim için. Öznel giderimler hepsi benim için; ayrıcalıksız böyle kotarıp yaşadım hepsini.

Öyleyse şimdi kalkmış “Yazmasam da olur!” derken, ‘*diletto*’mdan, o meslek-olmayan zevkli ‘meslek’ten ayrılma türünden birşey sözkonusu değil. Sözkonusu olan ne, peki? Yeni gereksinimler, yeni öznellikler, yeni tatlar diye niteleyebileceğim türden birşeyler, – gerçekten gerçekleşse de gerçekleşmese de bu böyle. Mantıksal çıkarım gereği değil, içten eğilim gereği bu böyle.

Şunu da belirtmeden geçemeyeceğim, geçersen az önce dediklerimi pekiştirmeden bırakmış olurum. Şöyle ki, benim durumumda, deneme yazmaktan vazgeçmek, deneme’nin ortadan kalkmasını istemekle aynı şey. Oysa hiç mi hiç aklımdan

geçmez bu. Deneme'yi yoketmek, kendimi yoketmek benim için. Hadi, bu kerteye vardırmadım da, denemeye küstüm diyelim. Bu da benim kalkışacağım şey değil. Özümü, geçmişteki özümü yadsımış olurum o zaman. Ne denecek, delilik denir buna. Küsmek de n'oluyor yani? Bazı şeyler açıkça belirdiğine göre, derine sarkmak gereksiz. Genelde, geçimsizlik çekilmez olunca; ilişkiler öfkeliendirdiğinde; eskiden beri süregelen bağlar pişmanlığa dönüşünce; bıkkınlık önlenemeyince; başarısızlık ağır basınca, ya da benzeri yaşantılar yüzünden küser insan. Oysa tam bilinçle saptıyorum: deneme yazarlığımdan dolayı değindiğim bu tür çırpınışlara düştüğümü anımsamıyorum.

İçten kavrayan dinçlikle beni çoğun diri tutan deneme uğraşım, yaşam boyunca aklım, elim, ayağım oldu, – deyimlerin en kuşatıcı anlamlarıyla. Deneme-yazılarımda: gönlümce şarkılar okurum, şiirler düzerim, gülüşler savururum sağa sola; özelemler yöneltirim, hüznler eker, sevinçler biçirim. Kendimi-çevremi-evreni duyar, düşünür, eleştirir, onaylarım; içimi solugumu orda seslendiririm; çağırma, çağrılarima kulak kesilenlerle de, önerilerimi kulak ardı edenlerle de orda titreşirim. Önemli bulduğum en güzele, en iyiye, en doğruya götürecek dayanıklı bacaklarım, becerikli ellerim olsun diye, elimden gelen hiçbirşeyi esirgemem deneme yazılarımda. Bilgim, bilincim, sevgim, duyarlığım diye ne tür armağanlara ulaşmışsam hep bu yazılarda biçimlenmiştir.

Az önce "el" dedim de: şimdiye dek elimden ne geldiyse, büyük oranda, dilimle elele deneme eliyle gerçekleşti, diyebilirim. Ona ne kuşku, kolaycacık olup bitmedi herşey. Nice çabadan, emekten sonra bile elyordamına kaldı pekçok şey. Elyordamıyla duygu, düşünce yamaçlarına tırmandım tutuna tutuna. İlk olmaz gibi görünse de, yeter ki yüreksizlenmeyelim, oluyor-muş. El ermez, güç yetmez deneme-yazılarına özden sevgim olmasaydı, böyle olur muydu hiç! Deneme-yazısı bu, hangisi elaltında ki. Açık görüş sağlayan sorumluluk tepelerine sararken, soluk alıp verişlerin bir an bile kesintiye uğramayacak. Yaptığına şıpın işi takılanların sözümona talihli talihsizliğine güle güle: el sürmeden kucağına düşesi değil deneme; el sallayınca ellisi bir-

den gelen “denemelerden” bana ne. Yaralanıp berelensem de elinden kurtulamadığım deneme-yazıları benim işim. El kazayla aş kaynatmadığım için de, pala salladım durdum deneme-yazılarında. “Ellerin dert görmesin” diyenlerim varsın çok az olsun; belki, hiç ummak istemiyorum ama, “Ellerin kırılısaydı da yazmasaydın!” diyenler bile olmuştur. Eloğlu ne der, elegüne ne derim doğrultusunda kaygılara sapmadan kaleme kâğıda sarıldığımda, – gene de elyazısı denemelerle donandı yaşamım.

Bütün bunların ardından, şimdi kalkıp deneme yazma uğraşımı, deyim yerindeyse, elden çıkarmaya yeltenmek yaraşır mı bana? Benim için elalışkanlığı değil ki deneme yazmak. El yatkınlığı dürtüsüyle deneme yazmaya elatmadığım apaçık bir gerçek. Deneme’de emekleme başlangıçlarımdan beri bu böyle. Ne var ki, deneme-yazma karşısında elbağlayan biri değilim, olmadım da. Bazan zararına gelişse bile, hiçbirşey karşısında, bile-isteye elbağlamam. Elimde olan “yazgıyı” (böylesi ne denli yazgıysa artık) kendi elimle değiştirebilmeliyim gene de. *Özellikle* denemeciliğin insana kazandırdığı tadına doyumaz bir özgürlük bu. Sakın bütün bu kıvrımların altında, deneme-yazmada-eli-uzun-biri-değilmişim-meğer türünden bir gizli neden yatmasın, – hiç de değil, böylesi çekincelerim yok doğrusu. Bu gibi şeyler akıl kurcalasa da kestirme yanıtlım şu: gönlümün diletiği tam aydınlık bilinçle olmasa bile (nasıl olabilirdi zaten?) baştanberi hep arta arta yazarlığıma eşlik eden bir el-elden-üstündür sarsılmazlığıyla deneme yazdım durdum. Bunun en gönendirici belgesi: yerli yersiz anımsayıp yinelediğim üzere, öte-lerden de olsa, ustaların göz kırpışlarını hep üstümde duymak gibi kandırmacasız inançlı bir mutluluğun nice günlerime gecelerime eşlik etmesi olmuştur. Çok kimse için ıvır-zıvır sayılsa da seçkin bir ödül bildim bunu.

Denemeye ilişkin ne varsa, önceden hesaplanamayan burgaç burgaç heyecanlı bir atılım olduğuna göre, bilinci alttan alttan burgulayan bir soruyla karşı karşıyayız: şimdi de kalkmış bizimki (başka kim olacak, o ‘bizimki’ benim), çaktırmadan aşağısarcasına, ya da azçok hoşgörülü alaysılıkla bir ‘deneme yapıtı’ ardından koşuyor. Sözümona bir tanesiyle, iki tanesiyle doymazlıktan gelip bir yenisini katmak istiyor çizelgesine.

Gerçekte: yapıtmış, ana-yapıtmış, tek-yapıtmış, çok-yapıtmış, baş-yapıtmış, – çoğun bu gibi şeylere, aldırmiyorum, daha doğrusu bu gibi şeyler uymuyor bana. Başkaları bazı nedenlerle “başyapıt” diye nitelese de, “yapıtlarım” arasında üstünlükçe bir sıradüzen gözetmem. Özüme aykırı düşen bir davranış bu. Yapıt denen neyim varsa, kendi açımdan, bir vazgeçilmezliktir benim için. Yapıt: ister benimki ister başkasının, bir kez ortaya çıkmış olduğuna göre, başlıbaşına bir sevinçtir, sevgidir, hem öznel hem nesnel yönden, – böyle olmasa bile, gerçek yapıta ilişkin herşey böyle olmalıdır. Yapıt, yapıtsa: okunma, düşünme, duygudaşlık bekler. Bu arada, “başyapıt” denen ne ki: biçilen önem ve değer yönünden öbür yapıtların önüne konulan bir yapıt. Kişiden kişiye, çağdan çağa, içerikçe biçemce güdülen amaçtan dolayı çeşitli benimsenişlerle değişen, örtüşen-ayrılan davranışların bir bileşkesidir başyapıt. Bu doğrultudaki birikimler sonucu, genel kültürde okul gelenekleri, eleştirmen yinelemeleri ve daha başka yetişim öğeleriyle belli süreler için, bazan da uzun süreler için “başyapıt” nitelmesiyle geniş çevrelerce, değerli katlara konur bazı yapıtlar.

Söylenecek çok şey var bu bağlamda ama, sözü kestirmeden getirmek istediğim yer şu: Deneme, tanınan düzey n’olursa olsun, ille de deneme-yapıtı üretip yaymakla özdeş kılınamaz. Hele başyapıt türünden bir yazı-avcılığı değildir denemecilik. Nicelerin nicesi bu görüşteyim. Onyıllar öncesinde birara, tutkuyla ne yönden baksan delice birşey bile aklımı kurcaladı durdu. Şeytan diyordu ki, yeryüzünün tüm insanlarına kendi-elyazınla bir mektup yaz. “N’olur, kitap okuyun! Özellikle de deneme okumayı sakın savsaklamayın. Başyapıt yaftasını yemiş yapıtlardan elçekin ama. *Sizin için* başyapıt olabilecekleri, yani, çeşitli nedenlerle *kendi* gereksinimlerinize uygun düşen değerli *kitapları* okuyun. Göreceksiniz sözcüğün en doyurucu anlamında başyapıt niteliğinde şeylere dönüşecek bu kitaplar sizin için. İşte o başyapıtları yaşama eşi kılın kendinize. Karar gene de sizin, hele bir girişin!”

Ayırına varmasa da *herkes* denemecidir. Sürekli denemecidir çünkü yaşamak. Denemenin birinden öbürüne gitmektir yaşamak. Kendine “denemeci” diyenler: bu temel gerçeği, olsa

olsa, daha bilinçle gerçekleştiren; bu arada, deneme-yazma uğraşını da yaşama eşlik eden bir etkenlik olarak anlayıp değerlendiren kişilerdir. Böyle biriyim ben de; daha doğrusu, ben de bugüne dek böyle biri diye biliyorum kendimi. Genelde, sevinçlere de vardır, boşa da çıksa, bitip tükenme tanımaz bir etkenlikle hep kıpır kıpır bir yaşam benimki, – tıpkı herkesinki gibi. Gel gör ki, başkalarından ayrı bir yanı da var: birtakım katlanışlar getirirse de, deneme yazmaya *güzel* bir yaşama-ögesi diye *sarıldım hep*.

Kimseye yönerge buyurmayı aklımdan geçirmeden, konuşmayı kendi adıma sürdürerek saptıyorum: *başkaca güzel* öge-leri de var yaşamın. Özellikle nice denemelerle sarmaş dolaş geçtikten sonra benim yaşamımın da öyle. Gel de öyleyse şimdi şu doğrultuda bir deneyiştir bırakma kendini: Deneme-yazısı denen yapıt, ya da yapıtçık; özde, deneme-*içi* bir eylem. DENE-ME'NİN, *yaşam*-denemesinin bir parçası, birçok parçasından bir parçası çünkü deneme yazısı. İnsana özgü yaşama doğallığının, yaşama aklının, yaşama becerisinin birçok katmanından *biri* deneme-yazısı. Kuşkusuz, *bu* yazı önemli: Ne var ki, değişken önemde şeyler tektek önemler. Günü gelir, deneme yazmanın önüne geçer başka şeyler. Pekçok ögenin oluşturduğu geniş kuşatımlı *yaşam*-denemesinin de, deneme-yazısının da önüne geçer *başka* şeyler. Neler mi bunlar? Saymakla bitmez ki. Kişiden kişiye sonsuzca değişik görünüm-ler gösterirler de ondan.

Deneme yazmaya, her zaman, herkes için yaşamaya yapışık Deneme'nin vazgeçilmez bir gerekliliği gözüyle bakmak yanlış birşey bence. Ne mantığa uyar, ne gerçekliğe sığar bu. Hele deneme-yazmayı yaşamın da üstüne oturtmaya yeltenmek, adanmaklılı çarpık bir yaşama anlayışıdır, çarpık bir yaşam uygulamasıdır. Tadı, dengesiyle yaşama gerçekliğine düpedüz inme indirmek demektir bu. Hepten çekinmek gerekir böylesi şeylerden; temel-deneme olarak yaşamaya aykırı düşer çünkü. Buna göre: içten fışkıran bir gereksinimle deneme yazmayı yaşam-denemesi gereği bir uğraş olarak yorumlayıp değerlendirmem gerek. Bu da apaçık şu anlama gelir: geçmişin yazma gerekçeleri geçmişte kalır. Gelecek, yeni ağırlıklar, geçmişten başka anlam-önem bağlamları gerektirdiğinde, zamanın yasası ne ister-

se o olur; değişmektir çünkü bu yasa: zamanlar gerektiriyorsa güle güle deneme yazarlığına.

Günü gelince şöyle diyebilirim: şimdiye dek deneme yazdıysam, ayrılmazcasına nikâhımı kıyıp mühürlemedim ki. Yazmasam da olur, desene. Gerçi çabucak olup bitesi birşey değil bu. Ergeç böyle olacak değil mi zaten. Herkesin tepeden inme işini bitiren büyük buyruktan önce, kendi özgür isteğiyle deneme-yazmayı *bırakabilir* denemeci. Böyle bir yaşantı için gerekense: dallıbudaklı yazma isteklerine baskın çıkan, bu istekleri tümünden bastıran, bu isteklerden daha güçlü olan isteklerin iyiden iyiye işlerlik kazanmasıdır. Nasıl olur, henüz bilmiyorum ama, ne mantıkça ne özgerçekliğimce engel var buna. Ne diye bundan böyle deneme yazmaksızın sürdürmeyeyim yaşamımı. Bunca onyıl varımı yoğumu deneme yaza yaza geçirdiğim yaşamım, varsın bundan sonra deneme yazmaksızın aksın gitsin. Deneme: şu-bu gerekçeden dolayı değil, kendiliğinden bu böyle.

Bütün bu dolanık dolanık sallantılarda bir tükeniklik havası yok mu, peki? Gerçekten, var mı, peki? Kendime kandırmacasız baktığımda, tükenmişlik duygusunu andıran birşey seziyorum. Ne zaman “Bırakıyorum!”, “Bırakacağım!” dediysem, ya da böyle birşey aklımdan geçirdiysem, orda gürül gürül bir enerji buluyorum içimde. Yazma enerjisi olmayabilir bu, başka kıvamlı bir enerji. Hiç bilmediğim bir enerji değil ama, hep tattığım yaşama enerjisi bu, – bir kez daha fışkırdı fışkıracak.

Eskiden olsa, epeyce eskiden kuşkusuz, öyle uzun uzun düşünüp taşınmaya gerek görmeden, yazmamayı, deneme-yazmamayı yabansılıkla, karmaşayla bir tutardım. Şimdiyse, belki gerçekleştiremem ama neden olmasın, gerçekleştirim belki de, içimde esen bazı yellere, “Deneme yazmıyorum!” “Bırakacağım!” “Yazmayacağım” diyorum, diyorum da, – kıkır kıkır gülmek geliyor bazan içimden. Öyle ya, bu bırakma türküüsü, ola ki bu, onyıllar boyu deneme yaza yaza ulaştığım yeni bir deneme yazma aşaması olabilir. Belki de yepyeni denemelerin öncü-göstergesi bu! Gel de sevinçli ayıklıkla belirtme: başkaları, beni benden nerdeyse daha iyi tanıyor, diyeceğim. Nitekim, özüme yakın bildiğim bir-iki kişiye, olayların gelişi, her

“Bırakıyorum!” dediğimde, öylesine sevecen-alaylı bir sıcaklıkla bakıyorlar ki yüzüme. Şöyle mi demek istiyorlar: “Sen mi, hadi ordan, hiç deneme yazmadan yapabilir misin sen! Kimbilir ne denemeler patlatacaksın yakında!” Bu gibi içten davranışlar karşısında kalakalıyorum doğrusu. Şaşırtmayı sever deneme-yazan; deneme yaratıcılığının ayrılmaz ögesi bu. Ne var ki, yazma yaratıcılığı dışında da *nice yaratı* itilimleri içerir *yaşama*-denemeciliği. Adı üstünde, yaratıcılık bu: deneme-yazısı-içi öylesine umulmadık devrimlere götürebilir ki, deneme-yazısı ötesi bir devrim yaşıyormuşsun gibi gelebilir sana.

Bir deneme yazarının deneme yazmadan yaşamayı *da* yaşaması ne güzel şey. Yaşama gelişimi uyarınca bu böyleyse, ne denir böyle oluşa. Yaşam, özyaşam, *kişiye özgü başyapıt* çünkü. Yaşam başyapıt değilse, ne başyapıt? Değil mi ki bu böyle, dilediğini dilediğin gibi yaparsın sen de. Kim olursa olsun, bundan başka ne ister insan. İster de, ne demek bu, peki: şimdiye dek deneme-yazarı olarak süregelen yaşamına, yani özüne karşı değer bilmez bir davranış, – hem de nasıl. Birbakıma öyle de, tam tersine gene de: bundan sonrası için, özüne özge bir deneme olan yaşama tümünden yakışan bir davranış. Neden olmasın: aşmak, açılmak değil mi deneme. Deneme-yazıların içinde aş, aç, açıl; iyi güzel de, ya deneme-yazılarının ötesi, – orda denemek gerek denemenin o sınır tanımaz atılımı adımlarını.

Varsın, “Yazarken yazarken sapıttı, yazarlığı bıraktı!” desinler. Kaçırdı mı, bunadı mı, neyse ne. Yol yordam bilmezlik zaten denemecilik. Deneme yazıları böyle olduktan sonra, yazı-ötesi-denemecilik diye tutturduğu şey, kat kat öyle olacak. Yaşamı *genişletmek*, alışlagelen kültürü *sınamak*, kişisel gidişleri *havalandırmak*, toplumsal süredurumları yozluktan *kurtarmak*, – bunlar, daha nice akrabalarıyla birlikte bunlar, kuşkusuz, deneme yazılarına özgü mahmuzların sağladığı yaşama katkılarıdır. Gene de yaşama yaraşan özgürlük olanakları bunlarla tükenmez.

Deneme-yazma güneşinden bağımsız bir yaşam da güneşli bir yaşamdır, yeter ki gereği gibi değerlendirilsin. Ozan şiir söylemeyi, öykücü öykü yazmayı, ressam resim çizmeyi, yönetmen film çevirmeyi, besteci müzik yapmayı bırakmakla, yaşa-

ma eylemini de bırakmış olmaz ki her zaman. Eskisinden bambaşka içerikli yepyeni değerlerin bezediği bir varoluş-serüveni-ne dönüştürebilir sonraya kalan yaşama-zamanını.

Bu gibi durumlarda, *yazmayan* denemeci de herkes gibi, yaşama yapışık hırpalanmaların her türlüüne göğüs germek zorundadır. “Yeni” yol gereğidir bu; seve seve yerine getirilme-lidir; istenmese de katlanılıyor zaten. Rastlantı-gereklilik elver-diği sürece yürür gider kendi yolunda. Deneme-yazılarında bi-le nice karışıklıklar, dolambaçlı şaşırtmalar, uyumsuzluk göze aldığına göre, bundan böyle yaşamı diri tutan o içten içe fışkı-rışlı deneme itilimiyle, gücü yettiği oranda yaşamını biçimleye-cektir.

Denemecigillerdenim ben de: özgürce yöneldiğim yazı-öte-si açıklıklarda, kimseyi incitmeden, ağız tadından yoksun bırakmam özümü. Denemece yazısızlığa da vardırması olsa, hiçbir yaşam-aşaması yoksunluk yöresi değildir denemeci için.

“Zamanı geldi!” deyip susabilenlerin dürüstlüğüne hayra-nım. Kendi kendime soruyorum şimdi: Bu şimdiki zaman o za-man mı benim için? Eriştim mi o zamana? Geldi mi zamanım? Geldi mi dersin, – ne dersin?

Zaman gösterecek!

Renk Renk

“Susmak”, – renk renktir susmak. Kişisel: gelip geçicisi, belirgin sürelisi, süreklisi var. Genel kuşatımlısı da var ama: geniş halk kesimlerinin anlamlı bir davranışıdır. Kendi kendime, susayım mı, susmayayım mı diye düşünürken, bütün deneme-yazarlarının hepten sustuğunu bir an için aklıma getirince tüylerim ürperiyor. Tüm yazarlığın sonu gibi birşey bu. Ne korkunç bir dünya, deneme yazılmayan dünya! Gel de şimdi, herkesin yapmasını istemediğin birşeyi, yalnızca kendin için dile. Gönül dinginliği bulanıveriyor.

Susmakmış, – susacağım da n’apacağım, peki? Deneme yazmayınca n’aparım? Birtakım aylak-salak, çalım budalası gencimsi geçkin baylarla, bayanlarla birlikte, bir Avrupa gezisini geride bırakır bırakmaz, bir Uzakdoğu gezisi mi tasarlamaya koyulayım? Gereksinim duymadığım rasgele müzeler anıtlar mı dolaşayım? Elime silah alıp bu yaştan sonra dağa mı çıkayım? Yalancı bombayla banka mı soymaya kalkışayım? Yağlısından bir tarikata yanaşıp şeyhçilik mi oynayayım? Çocukça resimler döktürüp aptalca sergiler mi açayım? İçkiye mi vereyim kendimi? Geç saatlerin televizyon oturumlarında kültür-köçekçiliği rolü mü üstleneyim? Bilardo masaları serpiştirilmiş bir emekli züppeleri kahvehanesi mi işleteyim? İster kendi başıma kıvırayım, ister yardımla olsun, bu saydığım sözümona etkenlikleri ya da benzerlerini, bana denemeden başka gerçekleştirmeyi dilediğim sözümona yaşam sağlayamayacaksa –, hoş, dilediğim özlemim nedir, ben kendim de bilmiyorum ya –, en iyisi kaldırıp kendimi uçurumdan aşağı atıp yitiklere mi karışayım? – Şaşıyorum: nerden nereye!

Susmak diye bir edilgenliğe, neden söylemeyelim, hemen akla gelen o hep bilinen birtakım olumsuzluklar nedeniyle dönüp dolanıp sonunda: “susmak” diye bir hiç’e batmış gitmekteyim, gözüyle bakamam özüme. Deneme yazmamak, “susmak” diye nitelense de, çeşit çeşit edimler, yapıp etmeler, uğraşlar, eylemler, etkenlikler serilir böylesi susanın önüne. Yaşamak, susmakla bir tutulamaz çünkü. Değil mi ki soluk alıp veriyor insan, şöyle ya da böyle “konuşmak” zorundadır. Ölü susar, olsa olsa. Bırakın ki, birçok ölü, hele bazıları büsbütün susmaz. Etki çiçekleri (bu arada onlar yüzünden biten zararlı otları) kendilerinden sonra gelen türdeşlerin yaşama alanında, daha birsüre gündemde yeralır. Böylelikle, hepten-susan-ölümünden sonra da belli bir canlılık gösterir. Demek ki deneme yazmama: iş, eylem, davranış yönünde yazıdan-başka bir “konuşma” yoğunluğu gerçekleştirme olanakları açıktır.

Şimdi tepemde dolaşan, içimde esen yeller o doğrultuda esiyor, diyebilirim. Şöyle ki: deneme yazmadan da, deneme okumadan da yaşayabilirim artık. Deneme-siz yaşanmaz ama. Hep diyeceğim: yaşam bir denemedir çünkü. Nerden baksan: hem denemeyle doğar hem deneme doğurur. Yaşam, deneme yazılarına vardırırsa da vardırmasa da, görünüşteki nice duraganlıklara karşın, denemeden denemeye koşturmalı bir süreçtir. İçerik havuzuyla, yağurma hamuruyla, gelişme koşullarıyla, soluk görünümleri, görkemli verimlerle sonsuz denemelerin oluşturduğu, sonsuz denemeler oluşturan, düzenli-karmakarışık, karmakarışık-düzenli bir süreçtir, kişiden kişiye hem aynı hem değişken bir süreçtir yaşam.

Yaşam, – sen denemeli denemesiz Deneme!

DENEME SANATI BİLİNCİ

Kırıntı Torbaları

Bilinçlenme

Denemenin ne olduğunu azıcık daha açmaya yönelik çırpınışlarım boyunca deneme-yaşantımdan öğrendiğime göre: ilk bakışta, daha önce söylediklerimi yineliyorum izlenimi uyandırır da, denemeye ilişkin *küçücük bir kıvrımı* sezdirebileceğine inandığım hiçbir söylemi atlayıp geçemem.

Olumlu birtakım izlenimler kaygısıyla: “Ola ki – yineliyorum – iyisi mi – geçeyim” hesaplarından tiksiniyorum. Meraklarımı kendi elimle budamayı – bak işte, öldürallah yapamam bunu – kendimi yokumsamak diye algılarım. Dikkat, titizlik başka, birtakım katı ilkelere uyma uğruna buluş-atılımlarının önünü kesmek başkadır.

Onun içindir ki, “Ben bunu bu adamda daha önce okumuştum!” demeye kalkışanlardan azıcık daha özen ve hoşgörü dilemek hakkım sanıyorum. Gerçi bazan, ayrıntı-kazılarında yalnız kaldığım duygusuyla ürperiyorum. Ne var ki, durup durup düşününce, kendimi birbakıma nicedir canlı canlı süregelen güzel ve saygın geleneğin içinde buluyor, seviniyorum. Öyle ya, ne de olsa benim gibi gereksinimler duymamış olsalar bile, Leonardo, Montaigne, Lichtenberg, Nietzsche, Cézanne, Valéry, Gide, Chirico, Magritte gibi sevgili ustaların açtığı verimli bir etkenlik uzayında kımıldanmaktayım.

*

Yaşamla beslenen, yaşamımla beslediğim bunca deneme yazılarından sonra: kendimi deneme’den, deneme’yi kendimden “ayırmadığım” bir *gerçek*, hem de gerçeklerin gerçeği.

İçiçe yıllar süresince: oku yaz, yaz oku; uzun uzun, kısa kısa dolan dur denemelerde, değil mi ki sen sensin, gündeminden hiç eksilmeyen *deneme sanatı* karşısında dünkü çocuksun hep; her zaman apışıp kalacaksın “deneme” sözcüğü karşısında.

Deneme sanatı bu: herşey hep yeni, herşey hep diri, – iyi ki de öyle.

*

Denemelerle yitiklere karışa karışa deneme’ye yönelik bilinç çabalarından vazgeçilmez.

Deneme’ye ilişkin, deneme’ye yönelik ne varsa herşey, *bu* çabayla anlamlıdır, bu çabayla güzeldir.

*

Birinden öbürüne çepeçevre denemeleri elden geldiğince yoğun yoğun pekiştirsen de, denemeci bir denemeciysen: tüm yazdıkların, tat tat, emek emek birtakım kırıntılardan öteye geçemez senin gözünde.

Kırıntıdan kırıntıya devingenliktir denemecilik.

*

Sözkonusu olan şey denemeyse: her kırıntı, kırıntının her türlü, bu arada kırıntının kırıntısı – hepsinin özüne yapısına uygun, herbirinin saygınlığına yaraşır yer-yurt var denemede.

Kırıntı kırıntı da olsa, denemece bilinç uzanırlarının her zaman deneme evrenine eşlik etmesi gerekir.

*

İçi-dışıyla belirgin çerçeveli bir *deneme*-anlayışımız olsaydı; şöyle de diyebilirim, özü-biçimiyle kesin bir *deneme-kalıbı* olsaydı, işler kolaydı. Ne ki “iş” diye birşey kalmazdı o zaman, çünkü “deneme” de “iş” olmazdı o zaman. Diyelim ki oldu: tatsız-tuzsuz birşeyler...

Nerde kesinlik varsa, arayış *bitmiştir* orda. Arayışın olmadığı yerdeyse, bir bitkinlik, bir bitkinlik... İşte bu ortamda sözümona "görünen" şeye "deneme" demeye dilim varmıyor. "Yapıt"la, hele deneme yapıtıyla ne ilgisi var bu gibi şeylerin.

Bir *yapıttır* deneme: böyle olmasaydı ne yazılmaya ne okunmaya değerdi.

Bir *sanat-yapıttır* deneme.

*

"Deneme-kuramı" başlığıyla sunulan herşeye, ne denli akıllı uslu bir sunuş olarak görünürse görünsün, hep soğuk bakmışımdır. Buna haksız bir davranış denemez doğrusu. Öyle ya, sanat'a yönelik kuram, gerçeğin gerçeği bir uzanış da olsa, boğar sanatı. Onun içindir ki, deneme'ye yönelik bilinç-çabalarını, dönüp dolaşıp: *Bir deneme-sanatına ilişkin bilinç denemesine doğru çizikler* başlığı altında derleyip toplayabilirim. Bilinç çabaları ancak böylesi bir düzlemde azçok içime siniyor.

*

"Deneme-kuramı" gibi sıkıştırılmış bir başlığı şurasından burasından azıcık deşelim: salt akıl-yürütmelerden oluşmuyor bilinç çabalarım. Nesnel bazı doğrular yakalamak bizi gönen-dirse de, ışıldağımı daha çok *öznel* deneme-yaşantımda gezdirim, hep böyle yaparım; özümde en uygun yolun bu olduğu inancındayım.

Bilinç bilinç derken rasgele bir aydınlığı amaçlamam: ayık bilinçtedir gönlüm; bilincin en ayık yörelerine ulaşmak için her çabayı seve seve göze alırım. Odak deneme olunca, başka n'apılabilir ki?

Sözünü ettiğim ayıklıksa, öyle bir çırpıda sağlanan tıkız birşey, bir durum değildir. Bilinci: bölük-pörçük birtakım uzanışlarla, ola ki nokta nokta, yer yer, kesit kesit, yöre yöre, *çizik çizik* bir aydınlık diye anlamak gerekir. Denemeye ilişkin birtakım kırıntı vargılardır, kırıntı kırıntı saptamalardır bunlar. Hertürlü

toptancılığı en içinde bir diken gibi duyan bencileyin kişilerin gönlüne kafasına en uygun tutumdur bu.

Hep bu bağlamda: edimi yapıtıyla denemeye getirmeye çalıştığım ayık bilincin yetkin bir deneme anlayışına doğru kişisel bir katkı olduğu inancındayım. Başka türlü dendikte, erişmeye yöneldiğim bilinçteki ayıklığın, ortaya koyduğum deneme-odaklı kırıntıların olası anlayışlardan ancak biri olduğu kanısındayım. Gocunacak bir yanı da yok bunun. Benim deneme-anlayışım benim, başkalarının deneme-anlayışı başkalarının. Deneme *evreni* çeşit çeşit deneme bilinçlerine yer-yurt tanımayacak bir yayılımdadır.

*

Deneme-sanatına ilişkin ayık bir bilince doğru çizikler – böylesi bir başlığın haktanırlığına diyecek yok da, of ne hantal bir niteleme bu. Gel gör ki deneme anlayışının sözünü ettiğim her yerde böyle bir 'şeyin' sözünü etmekteyim. Kimi aşırılıkları ya da güdüklükleri anımsayınca, keşke başkaları da bu davranışı benimsese diye düşünüyorum.

*

Biçimsel kabuksuluklarda oyalanmayla yetinmeyen, ergeç apaçık görür: enine boyuna yayılsa da, bir yapıt olarak her deneme, ister cilt cilt kitaplar, ister irili ufaklı tektek yazılar olarak bir kırıntıdır özde. Tıpkı yaşamdaki her görünümün bir yaşam-kırıntısı, tüm canlıları kuşatan yaşamın, bu bağlamda öznel insan yaşamının bir parçası olduğu gibi. Ne yönden bakarsan bak, gel de yaşam ile deneme'yi birbirinden ayrı tut, olası şey mi bu.

*

Yinelemek yararsız kaçmaz: *her* deneme, bu arada kuşkusuz başı sonu belli görünümlü denemeler *de* birtakım kırıntılardan başka birşey değildir.

*

Eksiksiz istemli tıkız bir kuşatımla deneme üstüne eğilip deneme diye ne varsa öğrenmeye kalkışmak: kaçıklıktır, saçmalıktır, darlıktır, anlayışsızlıktır.

*

Tüm derinleşmelerde olduğu gibi deneme sanatında derinleşmek de, kim ne derse desin, en iyi, kuram'la *değil*, deyim yerindeyse, yalpalamayla gerçekleşir.

Kırıntılı denemeler, ya da deneme kırıntıları kadar deneme-bilincine uygun düşün ne var?

*

Deneme bilinci sağlama çabalarının, sık sık istenen doruklara götürdüğünü söylemek doğru değildir. Gene de haksızlık etmeyelim. Sık sık olmasa da, gün geliyor, yazar yazarken, okur okurken, öyle gönendirici bir aydınlık kaplıyor ki insanın içini: *işte-gördüm, işte-anladım* sevinci bu.

*

Bir sanat olan denemeyi anlamak istiyorsan: kaşlarını çatıp kuramları didiklemeyle sınırlama kendini. Delidolu ciddilikle tadına vara vara, bırak gitsin özünü kırıntılara!

İndirgenemezlik

Kuram, pekçok alanda, düşünme eyleme yönünden çeşitli yararlar sağlar. Tartışılmaz bir gerçektir bu. Öyle ya, kurama ulaşmadıkça birçok olayı açıklayamayız, birçok olay karşısında ne yapacağımızı şaşırırız. Bunu en güzel pekiştiren gerekçe şudur: Kuram ne denli geniş kapsama ulaşırsa, başarısı da o denli artar. İşte bu durum, çoğun, deneme'nin ne olduğunu çepeçevre anlamaya girişen herkesi, dönüp dolaşıp bir "*deneme sanatı kuramı*"na, ya da, adı n'olursa olsun, bu doğrultuda bir yerlere iteler.

Gel gör ki, çeşitli kesimler böyle bir işleme gelemmez; zorlandıkça da, aydınlık istemleri boşa çıkar, anlayış karanlıklara gömülür. Bunun nedeniyse, kuram ve benzeri açıklama-çerçevelerinin, bir kereden sonra darlığa dönüşmesi, cendere gibi bir kalıpsılığa götürmesidir. Bu da, birlikte getirdiği sözümona açıklamacı tuzaklar yüzünden, hiç mi hiç istenmemesi gereken birşeydir.

Özellikle "*deneme*" için geçerlidir bu. Denemenin en korkunç düşmanı *indirgemecilik* de ondan. Çünkü indirgemecilik: güzel bir zenginliği, zorla tek'e, tekyön'e, kalıba sıkıştırma. Bu gibi şeylerse ergeç denemeyi yok eder. Çünkü indirgemenin sözkonusu olduğu yerde deneme diye birşeyden sözetme olanağı kalmaz.

*

Yapıca, amaçça, yazmaca, okumaca denemeye en büyük haksızlık, deneme'yi belli bir yöne, amaca, yazışa, okuyuşa ka-

patmaktır. Kaşla göz arasında fırsat kollar çeşit çeşit indirgemecilikler. Bir de ne göresin: tek bir sava, düzene kaskatı tutsak edilmiş bile deneme. İlginçtir: sav yüceymiş değilmiş, çekiciymiş değilmiş pek bir rol oynamaz. Önemli olan: denemeyi deneme kılan iç-çokluğunu tek eksenli bir dizgeye sıkıştırarak, sözümona derleyip toplamaktır.

*

Savı, dizgesiyle akılda tutulmak, ya da bir çırpıda dilegetirmek bakımından bir albenisi var indirgemeciliğin; gene de indirgeme, denemeye uygulanan bir işkencedir. Heyecan, merak, araştırma, dolanım, kargaşa içerir deneme. Labirentsi bir tükenmezliktir deneme. Güzelliği, ağırlığı, diriliği buna bağlıdır.

Türü n'olursa olsun, her indirgeme: denemenin canlılığını öldürür, tutkusunu ortadan kaldırır, ateşini dondurur.

Buluttur deneme, kese biçer hangi kılığa sokarsan sok, her türlü yakıştırma kılığı aşır taşar bulut. Denemenin, kavramsal çekiştirmelerle çepeçevre aşılmasını ummak boşunadır.

*

Kuşkusuz, her doğa-insan-kültür-tarih etkinliği gibi deneme'yi de, belli *bir bakımdan azçok* anlayıp açık kılmak için kavramsal bir açığı, bir anahtara başvurulabilir. Ancak bunun, sınırlı bir aydınlatmadan öteye götürdüğünü söylemek yanlıştır. Böylesi bir yanlıştadır direnmek, deneme üzerinde çarpık tasarımlara saplanıp kalmaktır.

*

Özü, izlencesi gereği, denemeyi, birdeyime "*önyargılar süpürgesi*" diye nitelemek gerekir. Şöyle ki, denemeyi, belli bir tek yanlı yöneltiyi, tek bir doğruyu savunmaya tıkmak; ya da belli bir hafiflikle, eğlence sağlamada odaklamak; ya da belli bir fel-sefeyi, bir dünyagörüşünü halk katında tanıtmayla görevlen-

dirmek, – daha da başka indirgemeci olanakları katın, bunların hepsi dönüp dolaşıp denemeyi özden çarpıtmaktır.

Toptancı tutumlarla, denemeyi, belli *bir çizgiye oturtmaya* yeltenmek, denemeyi, denemeciyi yakışıksız işlevlere itelemektir. Böylesi çarpık tutumlarsa, kuşaktan kuşağa aktarılan talih-siz gelenekler ve eğitimlerle bir kez yerleşti mi de, kolay kolay sökülüp atılabilir şeyler değildir.

*

Öznel anlayışım uyarınca dilegetirdiğimde, yani indirmeler-ötesi genişlikle yantutmazca baktığımda, deneme, tekbaşına ne ispattır, ne bilimdir; ne yargıdır, ne öğüttür; ne paylaşmadır, ne yasaklamadır, ne de yolgöstermedir.

Nedir peki, deneme: *indirgenemezlik*. Başka türlü diyelim: indirgemeye kalkışınca yitip giden bir etkenlik.

*

Denemenin ne olup ne olmadığı üzerindeki bilinçlenme çabalarında, hiçbirzaman gözden uzak tutulmaması gereken şudur: kural, ilke, öğreti, kuram bağlarını *aşar* deneme. Hangi denemeyi okursa okusun, nasıl deneme yazarsa yazsın, hiçkimse-nin unutmaması gereken atlanmaz bir gerçekliktir bu.

Darlık Tanımayan Açıklık

Hep şöyle düşünmüşümdür: bir deneme-sanatı-bilinci edinmeye yönelmek, herkesin girişebileceği bir eylemdir. Ben kendim denemeci olarak böyle bir işe kalkıştığımda, doğallıkla, denemeci kimliğim ağır basar. Bu bağlamda kolayca algılanmayan çapraşık bir döngünün varlığını sezmek de olası değil. Öyle ya bir üst-bakışla denemenin ne-olduğunu, dolayısıyla da denemecinin kim olduğunu anlamak için daldığım bir uğraşta o-ne-o-kim olmadan işe atılamıyorum. Tuhaf gelse de yadırgamayalım bunu: pekçok yerde geçerli olan durum burada da ortada: bulanık azıcık'lardan aydınlık çepeçevre'lere sürekli bir git-geldir bilinç.

*

Özüme özgü dürtü, amaç ve donanımdan aldığım güçle deneme-varlığımı sereserpe gözden geçirmeye koyulduğumda, bende çeşit çeşit duygular uyandıran bazı tatlarla, yorgunluklarla hem anlayışım keskinleşir hem de örtük çekiciliği gittikçe artan bir gizemi aralıyormuş gibi olurum. Ne var ki bilinç, ana izlencesi gereği hep-daha-çok bilinçlenme doğurmaktır. Ancak böylece, acısı-tatlısıyla, içten gelen bir eğitimle bazı gönendirici aşamalara dek giderim.

*

İlk izlenimle bile söyleyebiliriz: deneme bilinci, karmaşık dokulu, çok-ögelî denemeyi, değişik açı ve yönleriyle, en çarpı-

cı özellikleriyle günışığına çıkarmada en güvenilir duyup düşünme, sezip anlama işlemidir. Bence denemeyi deneme kılan *en önemli* özellikse, denemenin *hiçbir darlığa* gelmediği, hiç mi hiç gelemeyeceği olgusudur.

*

Nasıl nitelenirse nitelensin her sınır, her sınırlama deneme'nin *salınımını* engelleyen, denemeyi denemelikten çıkaran bir olumsuzluktur.

İnsan için hapislik neyse, deneme için darlık odur.

Gerçi hapislik, belli durumlarda, insan için kaçınılmazdır. Hattâ, dolaylı bazı yönlerden hapisliğin insana yararları bile dokunabilir. Deneme için değil ama; bir insan ürünü olarak deneme, insanın kendisinden çok daha kolay incinir bir yapıdadır.

Darlığa kapatılır kapatılmaz "deneme" deneme değildir artık. Darlığa zorlamak denemeyi yoketmektir. Deneme, darlık tanımamaktır.

Kavramın akla gelebilecek her anlamında *darlığın ötesine geçmektir* deneme.

*

Dar oylumu denemenin vazgeçilmez koşulu saymak, çarpık bir deneme-anlayışına kurban gitmektir.

Her denemenin *kendine yeterli* bir uzunluğu ya da kısalığı olmalıdır. Gereksizce dar tutulan bir deneme kurutup dondurur; gereksizce gevşek oylum denemeyi sulandırıp vıcıklaştırır.

*

Okur ya da yazar, denemeye çevrilen herkesin sık sık karşılaştığı bir kaygı varsa, o da denemenin oylumuna ilişkin darlık kaygısıdır.

Ne yapıp edip denemeyi küçük tutmaya bakar çok kişi. Aynı dar-tutma istenci, denemeyi başarı yönünden değerce

yargılayanların da bilinçaltına işlemiştir. Oysa türlü türlü sarkıncalı bir “darlık”tır bu. Deneme ille de kısa olmalıdır “saplantısı”, yüzeysel bir görüş olarak, yazar ile okurun dünyasında, belki bir süre için rahat bir döşek yerine geçebilir. Ver gitsin ondan sonraysa, ver gitsin: “Deneme *kısa* oylumlu bir düzyazıdır” tanımı. Oysa deneme, pekçok yönden olduğu gibi oylum yönünden de sınırtanımaz bir yazı etkenliğidir.

*

Nedense hep yeniden unutulduğu için altını çizerek bir kez daha belirtelim: kısalık-uzunluk gibi kavramlar, anlam yönünden, durumdan duruma şaşılacak ayrılıklar içeren göreceli kavramlardır. Başka türlü dendiğinde, oylum darlığına deneme varlığının ayırıcı ölçütü diye bakmak, birçok yanılmayı birlikte getirir.

*

Adı üstünde: özünü hiçbir cendereye sokmadan, bir yayı-lıp gitme istencidir *deneme*. Ne oylum, ne tür, ne alan, ne gelecek, – nerden gelirse gelsin, hiçbir buyruğa uymak zorunda değildir.

Bir *yazı* olarak deneme, özde, varlığını *dil ile işbirliği* yaparak sağlar. Yazı olarak deneme, özvarlıkça dili gözetmek zorundadır. Dil gözetimine, dil bakımına sırt çeviren sözümona deneme, başkaca neyi gözetirse gözetsin deneme yazısı olarak gü-dük kalır. Böylece deneme eni boyu ne olursa olsun, ağırlığı, dilsel bir varlık olarak, *kendi* varolma yarasında bulunan bir yazı şölenidir.

*

Özgürlük: deneyebilme özgürlüğüdür. Deneme: deneyleyen özgürlüktür.

Önemli İstek

Ne tür yazılar okuyup yazarsak yazalım, denemeyi horgörmek okur-yazarlıkla bağdaşmaz.

Denemeyi: önemi, hakkı, değeri, saygınlığıyla yüceltmek, herkesten önce denemecinin başgörevidir.

Her deneme, denemenin saygınlığına katkı olmalıdır. (Öylesine söylenivermiş bir tekerleme değil bu; gönülden istediğim şey.) Gerekliliği bakımından, gerçekleştirilmesi bakımından içimize dışımıza iyice sindirmemiz gereken bir olgudur bu.

*

Denemeyi yücelten en uygun yol, iyi deneme yazmaktan geçer. Bu bağlamda iyi-kötü ikilemi ne denli sonu gelmez tartışmalı uğraşlara götürse de, “iyi” deneme için gereken hiçbir şeyi esirgemek yakışmaz denemeciye. (Öyle çok şey “yakışır” ki, saymakla tükenmez.)

İyi deneme yazıyorsan, demek ki yazdığın “ölü” deneme değildir.

Kötü eleştirmensen “çürük” denemeleri över, herdemtazeleri görmezsin bile, – görsen de öylesine işte.

Yüzeysel bir deneme okuruysan, gerçekte deneme okumuyorsun; okuduğun gerçek bir deneme olsa bile deneme’nin ötesine sıçrayıp gidiyorsun sen.

Kim olursan ol, donanım ve istenç yönünden kendini kandırmadan denemeye eğilmedikçe denemenin ne eşsiz bir tat ve bilinç olduğunu kavrayamazsın.

*

Denemeye değer verilmiyor diye yakınmak boşunadır. Nasıl "Sevgi öldü!" diye sızlanmayı bırakıp *hemen şimdi* özünü sevgiye bırakmak gerekirse, tıpkı öyle hemen şimdi denemeye vermeliyiz özümüzü.

Dışavurulan bir kasıntılık, önlenmez bir boşboğazlık, sürükleyip götüren bir aburcubur kertesine düşürülen "denemeleri" gördükçe ne yapacağımı şaşıyorum. Hele bu *sözümona* "denemelerin", dolayısıyla da "denemecilerin" elüstünde tutulması dünyamı karartıyor doğrusu.

*

Yazarın kendi kendisiyle ne denli içten bir konuşma olarak ortaya çıkarsa çıksın, okunması o kadar tadına doyumaz bir söyleşidir deneme. Bu bağlamda denemenin, insanı sapkın sınıklarından arındırmayı amaçlayan psikiyatrist'ten daha talihli konumda olduğu kanısındayım. Nice zorluk ve zorlamalarla sağaltma odasına adım atınca yakayı kolaylıkla sıyırma-yanlarla oranlandıkta, öylesine imrenilecek bir konum ki okurun konumu.

*

– Denemecinin düşebileceği en korkunç erdemsizlik uyuşmuşluk erdemsizliğidir. Deneme: meraktır, özendir, sevgidir, saygıdır. Düşlem'den bilgi'ye, alay'dan ciddi'liğe – uyanık mı uyanık bir açıklıkla dokunmuş bir yazı ürünüdür deneme.

– Peki, ya senin denemelerin, böyle bir denemeci misin sen?

– Hani derler ya, her koyun kendi bacağından asılır. Bana gelince: vargücümle böyle biri olmak istedim, hep istiyorum da.

– Bunun için ne yapmalı, peki?

– Öyle çok şey yapmak, öyle çok şeyi de yapmamak gerekiyor ki, saymaya kalkışmak gülünç doğrusu.

– Birtek şey belirtebilirsin gene de.

– İşte bu doğrultuda vurgulamam gereken tek şey: çalışmak, durmadan çalışmak. Birçok alan için geçerli olan şey, deneme için de geçerlidir: çalışmadan varılmaz “denemeye”.

– Yeterli mi çalışmak?

– Değil ama temel vazgeçilmez. Sen çalış, kendiliğinden gelir deneme.

– Öyle de, deha’dan, yetenek’ten hiç sözetmiyoruz.

– Eşsiz değeri var.

– Dehanın da yeteneğin de eşsiz değeri var. Gene de şuracıkta onlardan bir çırpıda sözetmek olası değil. Onun için yalnızca çalışmanın; dolayısıyla da, belli ölçülerde, çalışmayla sağlanabilen becerinin sözünü etmekle yetiniyorum.

– Ne diyorduk, sen çalış, *gelir* deneme.

– Gelir de gelmez de. Akıldan çıkarmayalım: *kendine özgü* bir *sanattır* deneme sanatı.

*

Romanın kötüsü kötü de olsa romandır. Denemenin kötüsüyse, o da öyledir, öyledir de, deneme bile değildir, diyesim geliyor.

*

Adına “deneme” desen de demesen de *yazdığın herşey* yaşamının, yaşamın ögesidir.

*

Hiçbir denemeye sözümona bir soylu gözüyle bakamayız. Denemeyi “aristokrat” nitelermelerle bezemeye kalkışmak yanlış. Geniş yayımlı *demokrat* bir yazıdır deneme. Hem kendi içinde hem başka denemelerle, çeşitli yönlerden *dayanışma* bağlarıyla bağlıdır başka denemelere.

*

Gerçek bir deneme, denemenin *gerçek değerini* açığa vurur.

*

Özünü denemenin efendisi sayanlardan değilim; deneme bakımıyla görevlendirdim kendimi: Bu tutumun özüme gösterebileceğim en büyük saygı olduğu inancındayım.

Övünçler, Eksikler

“Kendimi bildim bileli beni avucunda tutan o doğurgan istek, o deneme-*isteği* nedir?” sorusunu açık seçik her sorduğumda, görünür-görünmez birtakım etmenler yanyana dizilir karşımda: Diplerden gelen çeşitli dürtüler ortalığı kaplar. Sürekli değişen toplum-çevre koşulları; akışlı akışlı hevesler, dilekler, tutkular ya düpedüz ya dolambaçlı bir biçimde deneme yazma eğimine götürür insanı. Hemencecik daha yakından bir belirtikle niteleyemediğim bir çokluktur, bir birliktir deneme isteği.

*

Ne diye denemeye bu bağlılık, böylesi tükenmez bağlılığım? Yalnızca güzel zaman geçirmek için mi? Ola ki öyle ama başka nedenler de var. Bunların en ağır basanı “*anlama*” kavramı dolayında yoğunlaşıyor. İşim-gücüm denemeyle, çünkü: *anlama* amacıyla; algımın uzandığı herşeye *anlam-verme* amacıyla; karşılaştığım ne var ne yoksa herşeyi, öze özgeye *anlatmak* amacıyla; böylece, *anlayış olanaklarımı*, anlayış olanaklarımızı genişletmek amacıyla sarılıyorum denemeye. Görüş ve işleyiş çevremi oluşturup kuran, dengeleyip düzenleyen varlık-ögesidir deneme. Demek ki, tüm varolma çabalarımın deneme’de toplaşmasından daha doğal birşey yok benim için.

*

Şurasında burasında bir süre için dönendiğim dünyayı en iyi biçimde *yaşanır kılabileceğim* eylemlerle işlerken, belki de en

güvenceli *umudum* denemedir. Başkaları nasıl düşünürse düşünsün, benim için bu böyle. Tutturduğum bu yolu, türdeşlerimin de yaşama-“dünyasına” bir katkı olabilecek güzel özlerle bezeyebileceğime olan inancım yaşayışıma doyumsuz sevinçler katıyor.

*

Olumsuz görünümlü bir dilegetirişle yaşamın, kuşkusuz, ilkin kendi yaşamımın: önüne çıkan *engelleri* aşmada epeyce güvenle başvurduğu kaynaklardır denemeler.

Gelgelelim salt *yazı* olduğu için denemenin üstesinden gelmesi gereken engeller olduğu da gözden yitirilmemelidir. Hangibirini sayacaksın: yazar da tıpkı besteci gibi, ressam gibi, yontucu gibi sayısız engelli bir koşucudur. Kimi hızlı kimi yavaş bir yordamlamayla birbir geride bırakır bu engelleri. Hakkını vermediği engellerse, denemecinin başarısızlığa uğramasına neden olur. Binbir emek ve esinle onları aşıncaya dek, alçacık gönüllü ama özgür mü özgür öyle bir salınım, bir salınım ki, ister oku ister yaz ancak tadına varırsın, tadına.

*

Hiçbir yazar yazısından dolayı övünmeye kalkışmasın. İyi yazma, kişide doğallıkla iyi özduygular uyandırır. Bunda kim-
senin kuşkusu olmaya. İşte ben bu bağlamda (“övünç” demeye yeltenmeyeceğime göre) denemelerimden içten içe fışkıran sevinçlerin zaman zaman heryerimi kapladığını söylemekten çekinmiyorum. Özellikle *dile gösterdiğim bakım*: genelde ayrıntı deyip geçilen bazı önemli yazılı elealişlara gösterdiğim titizlik; soru ve konuları zenginleştirme eyleminde, o yorgunluğa bo-
yuneğmez merak; etkilenim ve sonuçlarıyla hertürlü yazısal çalımdan *sıyrılmışlık*; deneme hatırı için olsa bile kişileri nesneleri şu-bu bahaneyle, yersiz eleştirilerle suçlama türünden işlerle bir alıp verecek bağı kurmamak, – doğrusu, denemeci olarak hep damağımda bu övülesi tatlar.

*

Herşeyi denemeden beklemek kadar yanlış birşey olmaz. Ne var ki, denemeden bekleneni yerine getirmemek de olmaz. Deneme-bilincinin önemli bir ögesidir bu.

Denemenin gerçekleştirmeye yöneldiği vazgeçilmez izlen-
ce: sözcük-anlamının olanca genişliğinde düşler, sevgiler, bi-
linçler, güzellikler kapsayan bir özgürlüktür; öze özgeye, bireye
topluma yönelik dinç kafalı bir özgürlük yaşamıdır.

Tarihsel Konumuyla Deneme

Kimi kısa kimi uzun aralıklarla da olsa, deneme'yi, içiyle dışıyla tarihsel gelişim akışına yerleştirmenin; bunu yaparken, denemenin, Türk dili ile kültüründeki oylumunu betimlemenin (kapsamlı görüşlere ulaşıncaya dek) bölük-pörçük de kalsa, bazı güvenli saptamalara götüreceği kanısındayım. Bunun deneme bilincine mutlu katkılar sağlayacağından kuşku yok.

*

Çoğu kez yapıldığı gibi, yalnızca Avrupa'daki Yeniden Doğuş Çağının, Rönesans'ın (Renaissance'ın) sözünü ederek deneme'nin Batı'daki konumunu çarpıcı bir biçimde vurgulayıp işte-oldu-bitti demekle yetinmek, bana göre, hiç de baş vurulacak bir tutum değil doğrusu.

Deneme'yi, zaman içindeki gelişimsel *önceleri ve sonralarıyla* günışığına çıkarmak isteyen, birtek Rönesans'a sıkışıp kalması, olanca genişliğiyle bu çağ tekbaşına bazı kazanımlar ko-tarmış olsa bile, denemeye özgü yeterli bir bilinç-genişliğine vardırmaktan uzaktır.

Herhangibir önem-dizisi gütmeden belirtelim: duygu, düşünme, etki, beğeni, ülke, kültür-durumu doğrultusunda parlak ışınlar saçan eski-yeni birkaç ad anmak bile, deneme gerçekliğinin ne olduğunu, ne olabileceğini *görmemize* yardımcı bir ışıldak tutabilir. İşte Pascal, Chesterton, Hazlitt, Friedrich Schlegel, Nietzsche, Dostoyevski, Aldous Huxley, Unamuno, Ortega, Musil, Curtius, Jünger, Gide, Valéry...

Çarpık eğitimlerin n'apıp edip kafalara kazımaya çabaladığı denemeye ilişkin birtakım öğretilerin tersine, deneme: tek bir

tarih-kültür dönemine yapışık bir ürün değildir; nice zamanlar, ülkeler oylumunca *tüm evreni* kuşatan bir yazı meyvesidir.

*

Tarihsel oylumuna hakkını vererek deneme'yi gelişme çizgisi ve dolaylarıyla gözler önüne sermek isteyen, unutmasın: adı sanıyla deneme, birdeyime, Montaigne'lerle, Bacon'larla, oldukça belirgin bir yörüngeye oturdu oturmasına; gelgelelim, yeterince donanımlı bir dikkatle üzerine eğildiğimizde, deneme'nin Rönesans Çağı'ndan *çok daha eski* dönemlerdeki yazın dünyasında günübirlik yürek atışlarıyla varlığını duyurmuş olan bir yazı-etkenliği olduğunu algılarız. Canımın canı Plutarkhos'lar, Cicero'lar, Seneca'larla iyiden iyiye serpilen deneme, derin ve yaygın izleriyle günümüze dek süregelen, talihliyse bundan böyle de süregidecek olan önemli bir kültür yöresidir, insanlık kültürünün değerli bir katmanıdır.

*

Gözlemlerimin beni yanıltmadığı kanısıyla saptıyorum: Deneme Batı (ya da Batı'ca) toplum düzeninin bir *ürünü değil-dir*. Ancak bu, deneme'nin çoğun sanayi ile eşbilenen "modern'liğe" özgü (ya da modernliğe özden aykırı) bir yazı (kültür) görünümü olduğunu belgelemez.

Birbirine karşıt da olsa, hangi anlama çekilirse çekilsin, modernlikteki insan yalnızlığı düğümleri, kitleleşme sorunları, kişi bunalımları gibi ögelere de yapışık bir deneme. Orası öyle ama şu da doğru: Modernlikten önce vardı, modernlik sürdükçe var, modernlikten sonra da varolacak deneme. Çünkü denemede elatılan "konular" uyumlu uyumsuz katmanlarıyla, ya salt *insan sorularıdır*, ya da *insan açısında* kesişen önemli kültür kaygılarıdır.

*

Deneme, *yazı* ile *işbirliği* yapmaktır.

Zaman içinde ne çok yapısal değişikliklere uğrasa da, karşı-ağırlıklı biçim ve özlerin basıncıyla ne çok sendelese de, yazı, insanın vazgeçilmez yaşama koşuludur. Elektrik araçlı, sözgeli-mi bilgisayarlı ne tür başkalıklara bürünse de yazı-ortamından ötede bir insan yaşamı tasarlamak nerdeyse gösterge olanağı olmayan bir tasarıma kapılmaktır. Demek ki, yazı'da soluk alıp veren insan, bundan böyle deneme'de de, deneme'yle soluk alıp verecektir.

Ona ne kuşku, bu durumu anlayan var, anlamayan var. Ola ki, zamanla, anlayanların sayısı artar. En talihli anlayışsa, her insan-kültür kesimi için geçerli olduğu üzere, durumun erken-den özümsenmesidir, *bu* durumun köklü bir insan-kültür duru-mu olarak anlaşılmasıdır. Talihliyse, böyle bir anlayıştan bize de pay düşer.

"Talih" sözcüğü bir kez ağızımdan çıktığına göre, (böyle "şeyler" var mı yok mu, bunları tartışmanın yeri değil şimdi burası), şöyle diyeceğim: yalnızca talihe bağlı birşey değildir anlayış, hem birey hem de toplum, bu bağlamda her ilgili elin-den geleni yapmalıdır.

*

Çin'in yazı, yazın dünyasına şöyle bir gözetmek bile, ikibin yılı aşkın süredir, denemenin, Batı toplumlarının tarihinden bambaşka bir yapı ve oluşumda sergilenen eski mi eski bir kül-türde ne derin kök saldığını göstermektedir.

Özellikle, (Batı'da tanındıkları biçimlerle söylüyorum) Tao'dan, Çuang Çu'dan, Mencius'tan sonra bu Çin yazını, özce, denemenin ne denli dal dal kapsamlı bir etkenlik olduğunu, ne denli saygın etkilerle dalga dalga yayıldığını gözler önüne koy-maktadır. Bu bağlamda, beni izleyenleri şaşırtsa da, şimdiye dek kimselere fısıldamadığım şeyi nesnel durumları görmeye yar-dımcı olabilir inancıyla, işte pattadak söylüyorum: Tao, Çien, Han Yu, Liu Cung Yuan, Yuan Mei, Şen Fu gibi sevgili denemeci'lerim olmasaydı ben de yoksun demekten alamıyorum kendimi.

*

Avrupa'da "deneme" diye birşeyin adı sanı yokken, Mısır, Hindistan, Çin, İran, Japonya yörelerindeki yazın geleneklerinde deneme'den geçilmiyordu. Gerçi bu yazılar, çoğun, şimdi-lerde "deneme" diye bilinen akrabalarından bambaşka görünümlerde ortaya çıkıyor, hattâ bazan deneme'den başka şeylermiş gibi okunuyordu. Ne var ki, azıcık dikkatle yaklaşıldığında, anlam, işleniş, tat, amaç, etkileyiş gibi önemli bakımlardan deneme'den başka birşey değildi bunlar. Düşler, anılar, saray yazışmaları, gezgin günlükleri, mektuplar, konuşmalar, ağıtlar, şölen söylevleri, sevinç bildirimleri, dinsel yakarışlar, dualar, anlatılar, içdökmeler... – ilk bakışta, bunlara benzeyen benzemeyen daha birçok yazılardır bütün bunlar.

"Günümüzde deneme artık öldü!" diye tutturup giden ezberci kötümserleri uykularından uyandırmasam da söylemek, bir haktanırlık görevi benim için: çağımızı kaplayan binbir çeşit gürültü-patırtı arasında deneme'yi kendine "aydın" diyen sözümona "kültürlü" pekçok kişinin yaptığı üzere, önemsiz birşeycikmiş gibi unutup geçmek, denemenin insana sağladığı zenginliği dolayısıyla da insanlık kültürünü epeyce yoksullaştırmaktır.

*

İçinde yeraldığı gelenek-çizgilerini geçmişe doğru izleyip deneme'yi, oldukça açık-seçik biçimde başlangıçlarına doğru götürüp dayatmak; bu arada, denemeyi, gelişip serpildiği dönemler, ülkeler, kaynaklar, çağlar bakımından kovuşturmak; ayrıca, denemenin, günümüz Türkiye'sindeki konumunu, Türk dili ve Türk kültürü ile çeşitli ilişkilerini saptamak bakımından o kadar çok yanılgı, eksiklik, önyargı, karıştırma, umursamazlık kolgezmemekte ki, insan hangibirine dokunacağını şaşırıyor. Fırsat buldukça kimi öfkeyle kimi üzüntüyle parmak bastığım bu önemli konu-bağlamlarını hep daha yoğun bir ışıldak altına almak gereksinimi dikensi dikensi batar durur içime. Dil, düşünce, yazın, kültür, tarih, toplum, eğitim yörelerinde yetişmiş *alan-araştırmacılarını* biryandan beklemeyi sürdürelim ama öte-

yandan da şimdi burda birkaç sözcükle bile olsa, dikkate değer *önemli* bir gerçek üzerinde ne düşündüğümü, hiç olmazsa özeti özetini saptamak istiyorum. Kuşkusuz bazı öznel merakların ayrıntılarına buracıkta inemeyeceğim birikimler, rastlantılar ve karşılaşmalar ışığında, bir tutamak olsun diye, tepeden iner gibi gelse de, ya da bazılarına pek önemli olmayan bir yineleme gibi görünse de, hemen sallantisızca belirtmem gerekiyor: Çoğu yerde tartışmasız savunulan bir görünümle, denemenin, Batı'da "Rönesans" diye adlandırılan Yeniden Doğuş çağında ortaya çıktığı öne sürülür. Oysa deneme, baskın bir gerçeklikle Uzak Doğu'da, Çin kültür çevresinde, Hindistan'da, Japonya'da, İran'da Batı'dakinden çok daha eskilere uzanan bir yazma, okuma geleneğidir.

*

Türk yazınında deneme, gelenekle benimsenen bakışaçlarına yerleştiğinde: kimilerinin gözüne silik bir yazın dalıymış gibi gelebilir. Bununla birlikte çağdaş nesnel durumun hakkını veren bakışaçısından saptadığımız şudur: Türk yazınında şiirden sonra epeyce ağırlığı olan bir yazı etkenliğidir deneme. Uzunca bir geçmiş boyunca: din, tarih, töre, düşünce, ahlak, kıvanç, heyecan, bilgelik erdem ve benzeri "konuları" işleyen düzyazıları kapsar. Çoğun gezi, felsefe, mektup, anı, eleştiri, tarih, coğrafya, mitoloji ağırlıklı yazı yayımlarıdır bu denemeler. Azçok güncel değinmekle birlikte güncel-olanın sınırları ötesine geçen deneme yazılarıdır bunların büyük bir bölümü.

Aynı şey günümüz için de geçerlidir. Nitekim çağdaş yazınımızda zaman zaman sıkça görünen salt deneme dergileri, deneme derlemeleri hep bu sözünü ettiğim geleneğin uzantısı durumundadır. Buysa, bence, yazınımıza özgü sevinilecek bir olgudur.

Demek oluyor ki, denemeyi, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte, pekçok önemli kültür kesimlerinde olduğu gibi, özü biçimiyle düpedüz Batı'dan alıp getirdiğimiz bir "yazın türü" diye yorumlayamayız. Gerçekliğe aykırı düşmekle kalmayıp olumsuz birtakım değerlemelere de yolaçar bu tutum.

Deneme, ülkemizde *Batı-Doğu ikilemini aşan* bir anlayışla çiçeklenmiştir.

*

Özellikle yazı, yazın işlerinin çoğun halk katında “edebiyat” başlığı altında toplanan saygın bir konuma ulaştığı dönemlerde, ya da bunun böyle olduğu sanılan dönemlerde, denemeyi, edebiyat alanında, biryerlere “yerleştirerek” güven altına aldıklarını sananların; hattâ bunu yapmakla denemeyi yücelttiklerine inananların doğru bir davranışta olmadığı kanısındayım.

Denemeyi “edebiyat-îçi” bir yazı etkenliği diye yorumlayıp değerlendirmeyi birtürlü içime sindirememişimdir. Bu, deneme’yi özce daraltmaktan başka birşey değildir. Bırakın ki, tümüyle “edebiyat” denen kapsamlı alana baştanaşağı *deneme* gözüyle bakma eğilimindeyim ben.

Doğru değil ama alışlagelen kültür-eğitim, deneme’nin varlıkça yayılım alanını ne yapıp edip kültür evrenimizin edebiyat kesimine oturtmayı, düpedüz kurtulmamız gereken bir darlık diye anlıyorum.

Edebiyatın, bilim, felsefe, tarih, eğitim, mitoloji ve benzeri gibi yörelerle sıkı alışverişini görmemezlikten gelenlerle yıldırım hiçbirzaman barışmamıştır. “Edebiyat” diye bilinip tanınan alanın sözümona kendi sınırlarını hep aşması gerektiğine bel bağlamış biriyim.

İlk bakışta bir edebiyat-*kolu* izlenimi uyandırsa da, görünüşe aldanmayalım: ilk izlenim, denemenin alışlagelen ağırlığını örtmeye götürmemelidir. Yer yer edebiyatın ağırlık alanını aşan bir etkenliktir deneme. Bu önemli gerçeğe duyarsızlık, yalnızca altyanı “deneme” deyip geçilen “şey’in” yapısını çarpıtıp zedelemekle kalmaz, insan-kültür-dil-bilgi-eğitim kuşatımlı *kültürün* o zaten oynak iç ve dış dengelerini de altüst eder.

“İşte Deneme!”

Doğu-Batı ikilemine giren tüm somut ve kavramsal karşıtlıkları aşar *evrensel* özce yayılımlı deneme.

Değil mi ki düş ve düşünceyle kültür yörelerinin kıyıbucağına dek gidebilmektir deneme, uzunboylu girişlere gerek duymaksızın: “İşte deneme!” dediğim bir örnek. – Amerika Kızılderili kültüründen kopup gelen gür ama hüznü, yerel ama kapsamlı bir insan soluğu.

Belleğimde kaldığına göre 19. yüzyılın ortalarında Amerika Birleşik Devletleri, yüzyıllar süren savaş, çatışma ve sindirmelelere karşın birtürlü yenişemediği; dobra dobra söylendikte, birtürlü yokedemediği Kızılderili uluslara, sonunda, topraklarını parayla alıp çoluk-çocuk hepsini gözetim altındaki belli bölgelere yerleştirme isteğiyle yöneliyor. Böylece (kulağımda yankılanan özeladları işittiğim gibi yazarak söylüyorum) bu öneriyi yönelttiği Apaçi, Lipan, Komanço, Siu, Çayan ve benzeri ulusların kalıntısı döküntüsü durumundaki oymak beylerinin başına “Joseph” diye adlandırdıkları Kuzey Batı Amerikanın Seattle yöresinin önderine başvuruyor. İşte bu Kızılderilinin yanıt-konuşması; FAO diye bilinen Dünya Açlık Örgütünün 1976’daki bir duyurusundan, İngilizcesi ile Fransızcasını karşılaştırarak o zamanki akıl defterime çevirerek geçirdiğim yazı; aktarıyorum:

Toprağımızı satınalma önerinizi, kuşkusuz, inceleyeceğiz. Benimseme kararı verirsek, bu, bir tek koşula bağlı olacak: beyaz insanın bu toprağın hayvanlarına kardeşi gibi davranması gerekecek.

Ben yabancı bir adamım; başkalarına özgü görgü törelerini anlamam. Beyaz insanın çayırda yürüyüşü sırasında önüne çıkan bin ta-

ne mandayı birden öldürüverdiğini, sonra da çürümeye bırakıp gittiğini gördüm. Ben yabanılım; nal isteyen atın, ancak yaşamak için canına kıydığımız mandadan daha önemli olabileceğine aklım ermez.

Hayvansız insan nedir ki? Tüm hayvanlar ortadan kalktı mı, yapayalnızlığı içinde ölüp gider insan. Çünkü hayvanların başına gelen insanın da başına gelmekte gecikmez. Herşey birbirine bağlıdır.

Çocuklarınıza, ayaklarınız altındaki dünya topraklarının ataları-muzın küllerinden oluştuğunu öğretmek zorundayız. Toprağın zenginliğini ulusumuzun canına borçlu olduğunuzu bildirin ki, toprağa saygı duysunlar. Nitekim biz de çocuklarımıza, toprağın, hepimizin anası olduğunu öğretmekteyiz; sizinkiler de bunu böyle bilsin. Toprağın başına gelenler, o toprak çocuklarının da başına gelebilir. Toprağa tüküren insan kendine tükürmüş olur.

Biz şunu biliriz: taşı toprağıyla dünya insanın malı değildir, insan dünyanın bir parçasıdır. Biz şunu biliriz: ne varsa herşey aynı aileyi birbirine birleştiren kan bağıyla ayrılmazcasına birbiriyle birleşmiş gibidir. Herşey birbirine bağlıdır.

Dünyaya gelen herşey birbirinin çocuğudur. İnsan, yaşama kumaşıyla örülmüştür; bu kumaşın dokusundaki ipliklerden başka birşey değildir insan. Bu kumaşa verdiği her zarar kendisine zarardır.

Ulusum için biçtiğiniz yazgı uyarınca bize belirttiğiniz 'koruma yerine' yerleşme çağrınızı elealıp inceleyeceğiz. Öyle görünüyor ki, bundan böyle gözden uzakta kaygısız yaşayacağız. Bırakın ki, yaşamımızın bundan sonrasını nasıl geçireceğimizden kime ne. Babalarının yenilgilerle nasıl aşağılandıklarını görüp izledi çocuklarımız. Utanç nedir tanıdı savaşılarımız: yenilgi sonrasındaysa, işte aylak aylak dolanıp birtakım tatlı yiyecekler ve sert içkilerle bedenlerini kirletip duruyorlar. Bundan sonra bize kalan günlerin nasıl geçeceği kimin umurunda. Nasıl olsa, sayılı günler bunlar. Belki birkaç saat, belki birkaç kış sonrasıysa şu: o büyük oymağımızın çocuklarından kimsecikler kalmayacak. Bir zamanlar bu topraklarda yaşamış olanlardan kimseye rastlanmayacak; şimdilerin ormanlarında, küçücük birlikler halinde dolanan o eski ulusun mezarı başında ağlayacak kimse kalmayacak; sizin gibi geleceğine tam umutla bakacak kimsemiz kalmayacak. Hoş, göçen bir ulusun sonu üzerinde ağlamanın ne yararı var. Oymakları oluşturan insanlardır, başka birşey değil. İnsanlarsa, denizdeki dalgalar örneği gelir gider, gelir gider.

.....

Sık ağaçlıklar nerde. Yokoldu. Kartal nerde? O da yok. Atik mirdilliyle avlanma artık bitti, demek ne demektir, bilen var mı? Yaşamayı bitirmektir böylesi bir yaşam; öldükten sonra yaşamaya yeltenmektir bu.

Gene de bütün bunlara karşın topraklarımızı satınalma istemimizi inceleyeceğiz. İstemi benimseyecek olursak, bunu, bize verdiğiniz sözü, bir köşecikte korunmak sözünü güvenceye bağlamak için yapacağız. Kimbilir belki orada yaşamımızın geri kalan kısacık bölümünü istediğimiz gibi doldurma olanağı sağlayabiliriz. Son Kızılderili insan da bu dünyadan silinip gittiği gün; ulusumuzun anısı otlakların üstünde süzülen bir bulutun gölgesine dönüştüğü gün, bu kıyılarla ormanlarda ulusumuzun ruhu sürüp gidecek gene de. Çünkü yeni doğan bebek anasının yürek atışlarını nasıl severse, biz de öyle sevdik bu toprakları.

Şimdi toprağımızı satıyorsak, siz de bu toprağı bizim sevdiğimiz gibi sevesiniz dileğindeyiz. Biz bu toprağa canımız gibi baktık, siz de öyle bakın!

Beyaz adamın kendisi de, insanlara ortaklaşa yazgının dışına çıkmaz. Belki kardeşiz. Göreceğiz.

Yirminci yüzyılın şu son aylarında okumamıza sunulduğuna göre, hemen belirtelim: *Günümüz* yaşamının yüreğine seslenen sözler bunlar. Gerçi tarih-coğrafya açısından bunca uzakları nice uzaklardan yansıtır bu sözler, öyle ama kulaklarımıza küpe etmemiz gereken sözler bunlar.

Avrupa'nın batı uzaklarında, Amerika adı verilen büyük mü büyük kara parçasını, ayak basar basmaz doğaca-kültürce yağmalamaya başlayan Avrupalılar, irili-ufaklı birçok ulusu ("kabileyi" değil koca koca "ulusları") kat kat örgütlü devletleriyle, kültürleriyle birçok ulusu hızla yoketme sürecine kendilerini kaptırdılar ki, sormayın.

Peki, neden mi? Neden olacak, "değerli" diye belledikleri bazı nesneler yüzünden, doymak bilmeyen hırsları yüzünden yaptılar yapacaklarını. Sözümona övünçlü deyimlerle "brutos animales" "yabanıl hayvanlar" diye adlandırdıkları insan soylarını yokedercesine kırıp geçirdiler. Bugüne erişebilen kalıntı-

lardan anlayıp sezinlediğimize göre, hayranlık uyandıran birçok dil-kültür zenginlikleri bir daha geri gelmemek üzere silindi gitti.

İşte aktardığım yazı, Kızılderili oymaklar başının konuşması; hem kendi halkına hem öbür halklara seslenişi. Başka şeylerle birlikte, bütün bu durumlara ışık tutan gönlümce bir DENEME.

İşte birey-tarih-toplum-felsefe oylumlu bir tabanda acı ile umudu, kötümserlik ile iyimserliği, eğitim ile yönetimi, sevgi ile hoşgörüyü, uyarı ile gerçekliği dengeli bir biçimde yoğuran bir DENEME.

İşte insan-olma varlığımızın akla gelebilecek türlü darlık tuzaklarına karşı uyanık tutan bir yazı, – bir selam, çağrı, iç-dökme, saptama, – bir DENEME.

Hangi yönden bakılırsa bakılsın, sözcükçe ne anlama gelirse gelsin, sınır diye hiçbir kısıtlamaya sığmayan özgür açılımıyla, insan-dünyasının vazgeçilmez bir zenginliğidir DENEME.

Yazgı

Zaman zaman, "İstemesem yazmazdım!" mantığıyla dile getirdiğim bir gerçeği, mantığı aşan bir pekiştirme gereğiyle vurgulamışımdır kendi kendime. Şöyle ki, en içimden deneme yazmaya (daha uygun anlatım bulamadığım için şöyle diyeyim) zorlandığım için yazdım. Öyle ama seyrek de olsa böylesine zorlamanın acıtan mahmuzuna karşılık, nice sereserpe tatlarla keyfini çıkara çıkara özümü deneme yazma uğraşına bıraktım.

*

Zaman kısacık olsaydı, deneme yazmaya zamanım olur muydu hiç? Hadi denemeye zaman buldum diyelim, yeterince yaşantı-hamurunu yetesiye özenle yoğurup yetesiye pişirebilir miydim?

*

Diyelim ki sonsuz yaşama zamanım var, peki, deneme yazar mıydım? Neye? Yazıp da n'olacaktı? Yazmadan n'apardım, peki? Belki de yazardım ama, yayını erteleye erteleye ortaya çıkarmazdım gibime geliyor. Öyle ya, sonsuz zamanım olduğuna göre, elimi yazdıklarımın üstünden birtürlü ayıramazdım ki!

*

Hoş-dingin bir yeldir saran içimi dışımı. N'oldu bilmiyorum, duyguca, yönelişçe, kafaca, kurgulamaca istençli-istençli,

kendimi bir kez denemenin içinde buluverdim, – sürüp gidiyor işte. Ben mi o yeli üflüyorum, o yel mi beni önüne katmış götürüyor, bu konuda açık-seçik kestirip atacak durumda değilim.

*

Deneme senin kanına ne biçim işlemiş ki, onsuz yapamıyorsun!

*

Başkalarını bilmem, özüm için sallantısızca söyleyebileceğim birşey var: hangi anlama çekilirse çekilsin, “deneme” *benim yazgım*.

*

“Ne” – göstergeliğinde dört doğrultulu bir yaşama-etkenliği benimki:

Bir: “Deneme neyse, bana ne!” diyen umursamazları, bazan unuttur gibi olsam da, hiç unutmam.

İki: “Deneme dediğin de ne ki!” doğrultusundaki kınayanlar canımı sıkırsa da, denemeyi zenginleştirme yönelimindeki çabalarımı kamçıladıklarını gördükçe çocuk gibi sevinirim.

Üç: “Deneme olmayan ne var ki!” doğrultusunda özüme özgü gerginlikte bir içgelişimle yoluma bakarım.

Dört: “Deneme nedir?” tatlı-sivri sorusu, yazarken de okurken de sürekli gözettiğim bir eştir benim için, bu eşle birlikte soluk alıp veririm.

*

Yaşamımda, gelgitli bir uğraştır deneme. Eş, güneş, uyarıcı, özlem olarak hep var.

*

Yaşama gündemimin hep deneme olduğunu söylüyorum ama, denemeyle bu sürekli içiçelik başka birşey yapmadığım anlamına gelmez. Kim böyle ki. Sonsuz biçimleri, içerikleriyle düpedüz yaşamak bile zaman-akışı içindeki gel-git ritimlerine bağlıdır; belli zamanlar süresindeki inişler çıkışlarla oluşup sürdürür kendini. Sözelimi: ortalama saniyede bir atar yürek; dört saniyede bir soluk alıp veririz.

*

Denemenin ne olduğunu (delilik bu ya, olasıymış gibi) canlı canlı yakalamaya kalkışınca, nice çabalardan sonra bile apışıp kalıyor insan. İlk, tuhaf gelebilecek bir benzetmeyle: bir kitabın derinine inmek isteyen birinin, yalnızca, kitap sayfalarının yıprantılarına, hani şu kitabı okurken, açarken, kaparken yaprakların köşe köşe kırışıp zedelenmesine takılıp kalması gibi birşey. Öyle ya, okur için, yazar için bundan üzücü n'olabilir ki.

*

Sözümüne bir denemeye girince, yazıdan bir mezarlığa, bir yazı-mezarlığına giriyormuş gibi olmak ne acı. Sağda solda böylesi şeylerle karşılaşınca kanım tepeme çıkıyor.

*

Her duygulu düşünceli yazı gibi, deneme de uyuşuk uykusundan uyandırır sözcükleri. Soluk yaprağı yeşile; kıraç tepeyi yanardağa; kuru dereyi gür çağlayana; suskun ağzı şakıyan balpeteğine dönüştürür yazı, – yeter ki yazı yazı olsun.

*

Genelde yetesiye aydınlıkla bilincine varsalar da varmasalar da, tüm deneme-severler, ister yazsınlar ister okusunlar, denemeye, özde, felsefe ile edebiyatı birbirine katıp birbiriyle özümseyen bir bileşim gözüyle bakarlar. Bu arada, kimine göre

biri, kimine göre öbürü ağır basar. Oysa yer yer içine girince: felsefe-değil-edebiyat, edebiyat-değil-felsefe demek gerekir, – yani *hem* felsefe *hem* edebiyat. Şaşırp kaldık, desene. Derinlere dalınca birçok yerde başka türlü mü ki bu?

*

Aradabir kendi kendime şöyle fısıldamamak için zor tutuyorum kendimi: Öyle denemeler yaz ki, azıcık içine giren bile tadını unutmasın; okuduğuyla yeniden kaynaşmak için fırsatlar kolasın! Peki, nerde böyle denemeler?

Çok eskiden Han-Yü'nin resimlediği kâğıtsı yapraklara dokunmadan önce ellerini gülsuyuyla yıkarmış izleyenler. Benimse okurdan tüm dilediğim: azıcık *deneme*-özlemi. Ötesini – özen ile talih bir kez birbirine yardımcı olursa – deneme ile okurun karşılaşmasındaki güzel bekleyişin boşa çıkarmayacağı umundundayım.

*

Kimi yaz göğünde bir bulut deneme: sonsuzca biçimlere bürüne bürüne düşsel bir nazla süzülmekte; kimi renkten renge ürkütücü oluşumlu bir fırtına; kimi de güneşten aydın ışınlar sızdıran büyümlü bir doku. Öyle keskin ama öyle bulutsu bir *söz-sanatı* ki deneme, sen hangi anlatımla bu hem keskin hem bulutsu oluşumu durdurup kavrayacaksın?

*

Millet öylesine şeyleri “deneme” diye göklere çıkarıyor ki, gel de bas bas bağırma: Aklınız yok mu sizin! Gözünüz görmüyor, kulağınız işitmiyor mu! (Neylersin ki, bir tek deneme için geçerli değil bu durum. Umursamaz anlayışsızlardan geçilmiyor.)

*

Bütün yazıların yazgısını paylaşır deneme: hangi gelenekte yeralırsa alsın, *her* deneme tekbaşınadır: birdeyime, kendisiyle başlar, kendisiyle biter.

*

Seve seve bağılyım deneme yazgıma. Gücüm eriştiği sürece, *denemeyle* herşeyin sonuna dek giderim doğrusu.

Tehlikelidir deneme: ne kural ne ilke: sırtında yumurta küfesi olmadığı için yüceltir de yokedebilir de. Sonuna dek gitmeyi göze almayan deneme yazmasın, deneme okumasın.

Böylesi istekler nereye vardırır, peki? Nereye mi, – insan-olmaya. İnsan olacaksın da n'olacak, peki? *İnsan* olacaksın. *İnsan-olmak*: varlığın sınırlarını sürekli genişletmektir. Şunu düpedüz desene: denemede akıllı uslu, düzgün, uygarsın ama, unutma ki uluorta konuşmak, doludizgin koşmak, deli deli uçmak da var denemede.

Kırkambardan Birkaç Avuç

Tüm yazı sanatları *herkese* açıktır. Hiçbir yazı özce kimseye kapalı olmadığına göre, deneme'ye, seçkinlere özgü bir sanat gözüyle bakılamaz. İstenirse, bakılır kuşkusuz. Ama o zaman şiir de, tiyatro da, başkaca yazılar da, "aristokrat" damgası ye-yiverir. Oysa her sağduyulu kişi, bunun doğru olmadığını çekincesiz onaylar.

Özde: "demokrat" bir yazıdır deneme. Başkaları adına konuşmuyorum, kendi adıma diyeyim, deneme: sözü uzatan betimlemeleri sevmez; ayrıcalık gözetmeksizin herkesi aydınlatmaya yönelmiştir; halkın yadırgayacağı sözcük-oyunlarıyla oyalanmaz; saygılı bir sevgi-konuşması olarak sunar sunduğunu.

*

Gece gündüz demeden fırıncıların eli hamurdadır. Desene: fırıncıyım ben de: elim aklım hep deneme'de.

*

Çok eskinin bilgeleri kulaklara küpe bir anlatımla: Önce kaos vardı, sonra ordan kosmos ortaya çıktı, doğrultusunda bir gerçeğe parmak basmışlardır. Deneme varlığı için de yürürlüktedir bu temel gerçek: bir kosmos oluncaya dek, denemenin de nice kaos'lardan geçmesi gerekir. Duygu-düşünce doruklarından uçurumlara, hüznlerden sevinçlere, temkinlerden sallantılara, acılardan tatlılara sıçramadan oluşmaz deneme. Bırakın ki, denemede, kaos ile kosmos, kosmos ile kaos *hep* içiçe – her deneme-yaratı-eylemi tanık buna.

*

Doğru'yu yalnızca benden dinle, çünkü ben buldum doğru'yu – of, ne korkunç şeyler sözümüne böylesi denemeler. Sözcüğün “özel” diye nitelenebilecek bir anlamında “karanlık” Ortaçağ böylesi şeyler. Oysa “yeniden” Doğuş olmalı her deneme.

*

Bazan, “Bu tek deneme yazısı, kimbilir içiçe kaç kitaplıktır” diyesim geliyor. Ne eşsiz bir denemeci-mutluluğu bu. Öyle bir sevinç ki, bunu dilegetirecek bir deneme henüz yazılmadı.

*

Nasıl yolda yürüme uzmanı, su içme uzmanı, öksürme uzmanı yoksa, tıpkı onun gibi, “deneme yazma” uzmanlığından da söz etmek gülünç doğrusu. Gene de, sağa sola tökezlenmeden yürümeyi, genzi incitmeden su içmeyi, tıkanma tehlikesi geçirmeden öksürmeyi gerçekleştirenler varsa, yüzüne gözüne bulaştırmadan deneme okuyup deneme yazmayı, yaşama bayramına dönüştürenler de var.

*

Yürüyecek gücü olmayan, araba sürmekten anlamayan, bisikletten ürken, trene binmekten korkan, gemi yolculuğunda midesi bulanana, uçağa adım atar atmaz ürpermeye başlayan nasıl birbaşına kolay kolay yola çıkamazsa, denemeci de öyle – deneme işlerinde donatımı yoksa körükörüne deneme'ye seğirtmesin.

Deneme okumak da, deneme yazmak da *sürekli* bir donatım, sürekli bakım ister. Herşey çalışmak değilse de, deneme işlerinde durmadan çalışmak gerekir.

*

Bilgice birikim kadar esin açıklığına da; tutku ateşi kadar mantık keskinliğine de gereksinim var denemecilikte.

*

Hep derim: elattığı şeylere uzun uzun zaman ayırmayan deneme yazmasın, çünkü yazamaz, öz özge yanılma da yazamaz, yazsa da öylesine işte.

Orası öyle, yaşam cilvesi bu, sevgi ya da öfke coşkusuyla kırkıldabir kişinin ağzından birtakım dizeler dökülebilir; acı-ı mutlu yaşantıların dürtüsüyle kişi bir roman patlatabilir; keskin esintili bir atılımla kişi bir "felsefe" tasarlayıp uçurabilir. Ne var ki, kişi özünü gerçekten çabalı ve keyifli bir sürüklenişle denemeye bırakmıyorsa n'olur deneme yazmaya kalkışmasın. (Eklememe belki gerek yok ama ben gene de belirteyim: aynı şey, deneme okumak için de geçerlidir.)

*

Bir kez denemeciliğe giriştin mi, ayrıca romanlar öyküler de yazsan; gözlerinin önünden hep dizeler de geçse, bırakmazsın denemeyi. Kuşkusuz, yalnızca 'kılık' önemli değil: sapına dek denemeciysen, roman da, şiir de yazsan, kimi düpedüz görünse, kimi pek görünmese bile, *sürüp gider* sendeki denemecilik. (Özde denemeci olmayanlarsa, n'olur bu gibi şeylere özenmesinler, bunun kendilerine de başkalarına da zararı dokunabilir. "Dokunmaz!" diye ayak direyenlerin ille de deneme yazmaya yeltenmesi mi gerekir yani. Orası öyle, ben kendi duygumu söylüyorum, nasıl olsa, ötesini herkes kendi bilir.)

Edebiyat dünyasında: kuru kalabalıklarca umursanmama-yı; türler, başlıklar, konular doğrultusundaki moda gelenekle-rin güvencesine aldırılmamayı içine sindiremeyen denemeciliğe girişmesin. İşte böyle yersiz-yurtsuzlardır denemeciler.

*

Denemeyi *hem derinine yazmalı hem derinine okumalı*.

*

Proust geçmiş zamanın ardından koşuyordu – ben deneme’den deneme’ye koşuyorum.

Nice şeyler borçlu olduğum Proust’a, çoğun kendi kendini “romancı” diye değerlendiren Proust’a haksızlık edemem: onun yazdığı söylenen roman pekçok romancıya örnek diye gösterilse de Proust (ah! ne yazık ki baştan sona okuyanlar git-tikçe azalmakta) herkesçe bilinsin ki, bir roman olduğu kadar, nerdeyse baştan sona, bir deneme *de* yazmıştır. *A la recherche du temps perdu*, *Geçmiş Zaman Ardında* bir roman-denemedir, bir deneme-romandır.

*

Hem “deneme” hem “dünya” sözcüklerinin heryanda kullanılagelen anlamlarıyla: deneme ile sıkıfıkı oldukça dünya ile sıkıfıkı oluyorum, dünya ile sıkıfıkı oldukça da denemeyle.

Bu saptamaysa iki soruya iteliyor beni. Bir: ‘Deneme, mantıkça dünyanın eşi mi?’ sorusu aklımı kurcalıyor. (Yok, olur mu hiç öyle şey; ama neden olmasın ki!) İki: ‘Ben denemeyle sıkıfıkı olmak için mi dünyadayım?’ sorusu aklımı kurcalıyor. (Böyle bir eşleşme yaşamasaydım, n’olurdu yaşamam, şaşırıp kalıyorum!)

*

“Edebiyat öldü!” bağrışlı inildemeler kimseyi yanıltmasın: Deneme *yaşadıkça* edebiyat da yaşıyor demektir.

Şiirsiz edebiyatı ne yapayım? Romansız edebiyat da ne ki? Orası öyle ama gene de korkma: Deneme de yok mu, – bak o zaman ne denli korksan yeridir.

*

Deneme’nin içine buyur etmediği bir “konu” gösterin, deneme yazmaktan vazgeçeyim.

Pattadak söyledim, sindirmesi zor gelebilir. Daha iyi anlamak amacıyla azıcık açmayı deneyeyim: belki "herşey" denemeye sığar ama, hiçbir "şeye" sığmaz deneme.

*

Durup durup içimi bir hoş kaplayan, ama yanılmıyorsam her kez ufak tefek ayrımlarla yüreğimi hoplatırken aklımı tırmalıyormuş gibi olan bir tasarım var: Yirminci yüzyıldan yirmibir'e gidecek son gemi istim üstünde rıhtımda. Her alanın seçkin yolcularını buyur ediyor Tarih Görevlileri. Ortalıkta hiç denemeci görmüyorum. İlk onlar mı binmişti yoksa? Sonra gözlemlediğimde, böylesi bir olasılık doğru çıkmıyor. Nedense, onların sırası en sonda mı yoksa? Sanmıyorum. Yeni yüzyıla, yeni binyıla gitmek üzere öyle gözkaştıran ünlüler oradan oraya koşuşturuyor ki, denemecilerin anımsanması pek olası görünmüyor.

"Uluorta kestirmeler bunlar, doğruyu bilmek istiyorsan, gemiye yaklaş!" denecek. Yanıtım şu: "Öyle kalabalık ki, öldürallah kimse yarmayı başaramaz. Bırakın ki, bu gibi şeylere zamanım mı var benim; ne o, gidenlere el sallayacak mışım! Yaşaması, kurmacası, yazması, okumasıyla deneme'den başımı kaldıracak durumda mıyım ben? Kaptırmış, gidiyoruz işte."

– Peki sonra. Hele bir işini bitir, inşaallah sen de sonra gidersin.

– Bitirmek mi, biter mi hiç deneme.

– Vaz mı geçiyorsun, yani? Düpedüz desene diyeceğini: şuna, beni oraya almazlar de, – yoksa, birşey mi sezdin, hani gemi batar diye...

– Allah göstermesin, gücünü onayladığım nice ünlüler var gemide.

– Öyleyse...

– Öyle de: hani safra da dolu gemi. Özetin özeti, gerçekte o gemide olması gereken nice sevgililer var *dışarda* kalmış; onlarla birlikte olmak neyime yetmez ki.

– Yani sen, unutulup gitmeyi mi yeğliyorsun?

– Daha önceki yüzyıldan, hattâ daha önceki yüzyıllardan gemilere binip gidenler, çoktan *yokoldu gitti*, oysa *kalıcılar* bak karada. Özlerine yakışan yere yeni yeni oturuyor o sevgililer.

– Anladım sanıyorum: “yeniden doğuştan” yanasın sen. Bekle dur... Ya doğmazsan?

– Kimsenin doğrudan doğruya kendi elinde değil yeniden-doğmak. En iyisi, herkes *yaşarken* elinde olanı yapmalı, yeter de artar. İşte ben de denemelerimleyim *hep*, işim başımdan aşkın. Artık ne kadarsa o kadarı elimde, ötesi benim “işim” değil. İleride (ilerisi diye birşey varsa kuşkusuz, keşke olsa) neyin ne olacağını kim bilebilir? Bunlarla kafa yormanın anlamı var mı? Olanca dinçliğini denemeye vermeli denemeci.

– Hele şuna bak, “bunlar” dediği şeylerle oyalanıyor gene de.

– “Başka” birşey için değil. İlk akla gelen o özçıkâr anlamında, o ün kaygısı anlamında değil, – “kendim” için değil.

– Ne içinmiş, peki?

– “*Rıhtımdaki Gemi*” – vazgeçilmez bir deneme tadı buldum bu başlıkta, öylesine denemece özlü bir tat ki bu, ondan.

*

İşte birbirine bağlı birkaç saptama: Şiir yazarların çoğunda, düzyazı yazma isteğine pek rastlamadım. Büyük bir yanılgıya düşmediğim inancıyla şunu da söyleyebilirim: Yalnızca şiirle yetinmeyen şairlerin pek azı doğru dürüst düzyazı yazabiliyor; o da, romandan çok kısa öykücükler.

Desene, özde, romancı romanıyla, öykücü öyküsüyle, şair şiiriyle. Peki, kendin için ne diyeceksin? Bir sallantı, bir sallantı ki sorma: Gene de sallantısızca şunu diyebilirim: Roman yazmadım; şiir yazdım ama, kendimce; pek ortalığa da çıkarmadım; çıkanlarsa, düzyazı-içi, düzyazı-aralıkları; geççerakçe ölçeklerle ne kadar şiirseler o kadar. Gelgelelim: yalnızca-deneme, hiç de ezilmişlik gibi bir duygu uyandırmadı bende. Deneme şiirdir, birbakıma; kimi denemeyse, roman gibidir, özyaşam öyküsüdür. Böyle düşünmekle kendimi kandırmıyorum kanısındayım. Avuttuğum da söylenemez. Gene de, bu şeyleri iyi bilenlere bırakalım, diyorum.

*

Biri, “deneme” diye “denemeci” diye bir yazıcığ, sözümo-
na bir yazarı göklere çıkardı mı, kulaklarımı tıkayasım geliyor.
Neylersin ki, çığırtkanlık sarmış heryanı. O zaman da, “dene-
me” adına utanıyorum.

*

Deneme’yi unutanlar, *kendini* unutanlar...

*

Yazan kim olursa olsun, gönlümce bir deneme ortaya çıktı
mı, hangi yana dönsem, ölütoprağı serpmek istercesine bir ses-
sizlik... Oysa yapış yapış bir roman, vıcık vıcık bir şiir, yalama
yalama bir şarkı-söz, sakız sakız bir öykü görünmesin came-
kânlar renk renk, televizyonlar bangır bangır, duvarlar görüntü
görüntü. Gerçekten yadırganması *gereken* birşey var burda, – ne
acı, yadırgayan yok.

Sık sık kötü şeyler geliyor dil-düşünce-duygu yapıtlarının
başına: düşük kültür ürünleri soylu kültür ürünlerini kovuyor.
Bu durum karşısında çoğun, bütün bunların neden böyle oldu-
ğunu bilenler gibi bilmeyenlerin de boynu bükük.

*

Nice yakışksız şey gibi deneme konusunda da umarsa-
mazlık yüzünden birçok düşüklük karşısında -nedense- boynu
bükük kalabiliyor çok kişi.

*

Bilmediğı sorunları elden gelen çabalarla enine boyuna
sorguladıktan sonra, bu sorunlara ilişkin pekçok önemli şeyi
bilmediğine inanmayan kişinin gönlümce bir denemeci kimliğı
olduğı söylenemez.

*

Gerçi deneme yazarı kendi kendisiyle konuşur. Deneme-eyleminin en çarpıcı çizgilerinden biridir bu. Bu böyle diye, yazarın yazma-eylemi *dışında*, genelde, "güzel-konuşma" deyimi altında toplanan şeyleri yerine getirmesi gerekmez. Başlıbaşına ele alındıkta, deneme başka şey, güzel-konuşma başka şeydir. Her güzel konuşanın ille de denemeci olmasını istemek sağlam bir mantık gütmek değildir.

*

Yazı yazı söz-bulutları ortamında denemenin Güneş gibi parlamasını isterim.

İstemek başka, yapabilmek başka. Desene gönül hep kıpır kıpır uzaklar için çarpıp çırpınmada.

*

Kimin kimi "Denemeyi aşırı seviyor!" diye kınamaya hakkı var?

Sevme hakkı en temel haklardan biridir. Sevginin amacında yöneltisinde düşüklükler olmadıkça zararlısı olur mu? Sevmeye dolayısıyla özü özgeyi incitme diye birşey söz konusu olabilir mi?

Sevmek, pekçok görev getiren tatlı bir yazgıdır seven için. Bu görevlerin en iyi biçimde dile getirilmesi, ona ne kuşku, bazı bunalımlara yolaçar. Ancak, özgeyi incitmek gibi bir erdemsizlik yoksa, deneme-seveni bu sevgisi dolayısıyla cezalandırmak yersizdir. Böyle birşeye kalkışan, tıpkı, deneme sevmiyor diye birini hırpalamaya kalkışan gibi gülünç duruma düşer.

*

Önemli bir bakımdan, deneme yazarının, hiçkimseye göre bir ayrıcalığı yok: o da sağduyulu olması gereken herkes gibi,

en iyi yapabileceği şeyi yapmaya, yani deneme yazmaya yönelmiş bir insandır.

Aynı şeyi yapmaya kalkışan başkaları da varsa n'olacak, peki? Daha iyi ya, kim, başkaları da yapıyor diye, gönülden bağlı olduğu birşeyi yapmaktan vazgeçer.

*

Fırsat düştükçe yinelemekle birşey yitirmem: bir çiçek-dürbünüdür deneme. Gerçekten de denemeyle ne mutluluk bu böyle: evir-çevir seyret!

*

Deneme'ye: saptama, durak, vargı gözüyle bakan ne okusun ne yazsın. Gereğince deneme okuyup yazmak için, denemeye, hertürlü kesinlikten uzak bir soru, keyifli bir sorgulama etkenliği gözüyle bakmak daha doğru olur düşüncesindeyim.

Kesinlik düşkününü denemeleri okumuyorum ben, – okuyamıyorum.

*

Şöyle 5-10 sayfalık bir denemenin *paraca* ederi nedir dersiniz? Pekçok yerde yazara yönelik uygulamaları biryana bırakıp düpedüz doğruyu belirtecek olursak, bence, denemenin *paraca* ederi olmaz, olamaz çünkü. Hertürlü (*paraca*)-değerin ötesindedir deneme, – pekçok yazı için de geçerlidir bu. İlle de (*paraca*) değer biçilecekse: bir şiirin, bir öykünün, bir romanın *paraca* ederi neyse denemenin de ederi odur.

*

Her yazı gibi deneme de birşeyler görmemizi sağlayan bir *gösterici* olmalıdır.

*

Çamaşır yıkamaktan ne ayrılığı var denemenin? Çeşitli *yaşama* işlemleriyle denemede arı-duru bir konuma erişiyor birçok önemli şey, – başta sözcükler, kuşkusuz.

*

“Deneme ‘doğru’ olmalı” diyenler, ne dediğini bilmiyor. Denemenin doğru olması – nasıl şey bu böyle, matematik mi deneme! Saptamalar kadar, hattâ onlardan daha çok gözlemler, değerler, düşler, duygular, düşlemler, özlemler de rol oynar denemede. Denemecinin *doğrucu* olması yeter de artar.

*

Her önüne gelenin çırpıştırdığı yazının “deneme” diye nitelenmesinde yadırganacak bir yan bulmayanlar, bir kente, daha ayak bastığı günün gecesi, “Burayı da iyice görüp tanıdım, sıra şimdi başka bir kentte” diyenlerden daha az gülünç durumda değildir. Oysa ben, – kuşkusuz bu durumu da gülünç bulanlar çıkabilir –, yarım yüzyılı aşkın bir süredir yaşadığı kenti, binbir çabaya karşın hâlâ iyi tanımıyorum demekten öteye geçememiş biriyim.

*

Budanmamış bir duygu-donanımın, çarpıtılmamış bir akıl-yürütme yetin, ayık bir eylem-dağarcığın, arı-duru bir dil-anlayışın olmasını istiyorsan, deneme oku: *gerçek* denemeleri *gereği gibi* oku!

*

Acı-tada-dönüşebilir-mi doğrultusunda, hiç olmazsa, acıyı-tada-dönüştürebilirim doğrultusunda bir istence umutla bel bağlamasaydım, deneme’den yoksun kalacaktım, – gel gör ki o

zaman da, yaşamın hayranlık uyandıran bazı bilgelik ve güzel-liklerinden yoksun kalacaktım.

*

“Yeryüzünde dört mevsim var” diyerek doğayı adamakıllı yalına indirgemişiz. Gerçi bazı bazı yararsız sayılmaz bu. Ama bu böyle diye herşeyi keskin çizgilere vurup kestirip atmak, hiç mi hiç bana göre birşey değil. İşte bunun içindir ki, özümü se-reserpe denemeye bıraktım. Dört de neymiş, her deneme başka bir mevsim, tektek *her* denemeyle *çeşit çeşit* mevsimler...

*

Gör, sonra yaz. *Görme'den* yazılmaz. “Yazı” diye öne sürülen o binbir şey de ne öyleyse? N’olacak, yazı-olmayan, “yazı” adına yaraşmayan şeyler. Bu ortamda en çok gücüme giden şeyse, da-ha “yazı”-olmayan bazı şeylerin “deneme” diye öne sürülmesi.

*

“Evrensel” kafası olmayan, birbakıma, birbirinden başarılı oyunlar, romanlar, öyküler ortaya koyabilir. Denemeye gelince, – o da tüm yazı-başarıları gibi: bilgi, görgü, olgunluk isteyen emeklerle örgülenir. Bunun için de: beklemek, düşünmek, çalış-mak, sevmek, çekmek, sevinmek gerekir, – hem de yalancıkdan değil içten içten, gelip geçici değil süreklince. Peki, bütün bunla-ra boşverip deneme yazamaz mı insan? Yazar, yazar da, – dene-me bu, sırtır...

*

Çok seyrek de olsa, şöyle düşündüğüm olmuyor değil: her denemem bir mezar; yazı yazı kazdığın sayfalara gömüyorsun kendini! İyi ki çok seyrek. (*Kimin* için “iyi”, orasını bilmiyo-rum.) Seyrek olmasaydı, peki? “O zaman da ne olacağı apaçık meydanda” dememek için kendimi zor tutuyorum.

*

Hepsinin yüzeysel olduğu ileri sürülemese de, tekyönlü yazarların halk katında yaşama-talihi epeyce yüksektir. Gelgelelim bu saptamaya sallantısız bir doğru gözüyle bakmak, tekyönlü bir yüzeyselliktir. Çünkü Homeros, Shakespeare, Balzac, Dostoyevski de hayranlık verici "derinliklerine" karşın, halk katında epeyce heyecan uyandırırılar.

Doğrusu, bu durumun insanı tedirgin etmesi gerekir. Özellikle deneme yönünden söylenecek şey çok. Ne var ki, gönlümüze uygun bir değer-yargısına daha güvenle erişebiliriz kanısındayım. Çünkü denemenin kötüsü, halk katında yankı bulmasa da olur. Denemenin iyisiyse, açık-seçik ortada, ne tekyanlıdır ne de yüzeyseldir. Ne var ki, "Yalnız iyi deneme halkça benimsenir" diye birşey söylenemez doğrusu. Öyleyse, denemeyi, iyi roman, iyi şiir gibi yapıtlardan, birdeyime, daha çok talihli bir yazı-serüveni olarak mı niteleyeceğiz? Önünde sonunda deneme de, değil mi ki bir yazı, onun da payına düşen talihler olduğu gibi katlanacağı talihsizlikler de olacak kuşkusuz.

*

Kendinde odaklaştığı zamanlarda bile başkalarıyla uğraşır romancı. Denemeciye: bir hiçim dese de, bir evren olduğunu dışavurur. Öyle de, gerçek denemeci "Bir evrenim!" diye ayak direse de, elattıkları "şeyler" karşısında bir hiç olduğu bilincindedir.

*

Konuşma hangi kılığa bürünürse bürünsün, kişinin "ben" diye konuşmadığı deneme olur mu?

Ne var ki bu gerçek yanıltmamalı: her "ben-diye konuşma" deneme değil ki.

*

- Denemelerimi okusunlar, durup durup denemelerimi okusunlar! Deneme yazmak için dünyaya geldim ben. Öyleyse...
- O senin bileceğin şey. 'Öyleyse'ye gelince...
- Onların denemelerimi okumaları gerek!
- Kimler "onlar"? Okumaları mı *gerek*? Hiç öyle şey olur mu: kimse kimseyi okumak için dünyaya gelmez. Birini durup durup okumak, okuyanın, yalnızca onun bileceği şey; bırakın ki o da, içinden geldiği sürece sürdürür bunu.

*

Salt denemeciler okusun diye yazılan deneme, ne denli bakım özen görse de, çarpık doğmuş bir yapıttır. Deneme, birden yime, kişi gözetmeksizin *herkese* seslenir. Gel gör ki, denemenin, denemeciye tat sağlaması; hele bir 'denemeci denemesine' yolaçması benzersiz bir tattır. Böyle birşey başıma konunca yücelerde uçarım hep.

*

Yazı'da çalım kadar maskesi çabucak düşen ne var?

*

Numaradan ilgiyle yazdığını ne denli cilalarsan cilala, sö-nük kalır herşey.

*

İçinde ateş olmayan yazmasın.

Ben ne yazdıysam *ateşle* yazdım. Daha doğrusu, yazmadım, yandım. Yakabildiysem, yanmakta olduğum için yaktım. Yanmayan, yakamaz ki.

*

İnsanın "ben" diye konuşması ille de kendinden söz etmesi demek değildir. Belki de tam tersine, önemli birbakıma, kendini örtmek için ben'li-konuşmalar yapar insan. Durum elverse de yapmasa keşke! Neden mi, insanın kendinden doğru dürüst söz etmesi hiç de kolay değil de ondan. Neylersin ki, "deneme" sözkonusu olunca, büyük olasılıkla kendinden vazgeçemezsin, dolayısıyla da ben'siz edemezsin. Deneme *hatırı için* değer ama.

*

Yazanı olsan da, deneme ile kimin ne yapacağını önceden bilemezsin.

*

İster denemeci kimliğiyle, ister bambaşka bir kimlikle birşeyler ortaya koyalım, kimsenin kimseden bir ayrılığı yok. Herbirimiz ne yapıyorsak özümüz diye benimsediğimiz şey'e yakın bir biçimde yapmalıyız. Desene, yaptığımızın hem kendimiz hem başkaları için tadını çıkarmaya bakalım. Ötesi diye birşey kalsa da ötesi kolay.

Gerekli ile gereksizin ne olduğunu yaşayıp bilmeyen, ya günlük denemeler kaleme alır, ya da yalancı pencerelerden yalmasını sıyıramaz.

*

Kasa hırsızından ne ayrıcalığım var benim: o da ben de anlatılmaz heyecanlı beklentilerle yöneldiğimiz kasayı, n'apıp edip açmaya çalışırız. İmrenmiyorsam da o benden, birbakıma daha talihli ama. Bulup buluşturduğu anahtarsı gereçleri el-kafa becerisiyle başarılı bir biçimde kullanıp gizli düzeni yakaladı mı, tüm içeriğiyle kasa onun.

Bense... DENEME'nin denemece denemelerle orasından burasından (sanki orası burası varmış gibi) içini içeriğini dışarı çıkarmaya çalışıyorum. Gel gör ki, çoğun, ne denli başardığımı

bilip saptama olanağından yoksunum. Gene de sıkkın değilim. Deneme sanatına denemece yönelişlerin hiç de azımsanmayacak bir tadı var. Yetmese de, yetiyor bana.

*

Yazın dünyasında: sık sık gürültü çıkaran burnu havada o çok-bilmişlerdense, pekçok konuda, seyrek de olsa, özde yazı saygısıyla birkaç denemecik okumuş olan sağduyulu kişilerle çok daha iyi anlaşıyorum.

*

Pekçok mutlu birliktelikte olduğu gibi deneme ile birliktelikte de, bir kez kendini gereğince deneme'ye bıraktın mı, öyle bir zaman geliyor ki, bir de bakıyorsun, denemeden denemeye öpüşmeler birbirini izliyor. Ne de doyumsuz bir tat bu, – sonra haydi gene öpüşmeler.

*

Güzel yöneltili yazı-çizi işlerinde, düşünme-yaratı işlerinde, duygu-ezgi işlerinde durum hep aynıdır: Ne sen *onu*, o bağlandığın şey'i tüketirsin, ne de o seni. Kimsenin bu durumdan başka bir yerde gözü yoktur zaten.

Aynı şey, okuması yazmasıyla deneme uğraşı için de yürürlüktedir. Yeri gelince derim, diyeceğim de: denemeyle içli-dışlı olmak *hep yeniden doğmaktır*.

*

İster okur ister yazar ol, önceden bir dizgen varsa, ya da bir dizge kurmak için yazıya sarılıyorsan, bazı başarı katlarına ulaşsan da denemeci olamazsın; çok geçmez, gönlünce düzmelik batağından kurtaramazsın kendini. Sen kendin pek ayır-dına varmasan da ergeç bu böyle.

Özüm adına konuşayım: deneme'ye bulaştım bulaşalı diz-

ge-mizge umurumda değil. O gün bugündür kendime özgü ama bol bol paylaşımlara açık bir bölük-pörçüklük ikliminde yaşayıp gidiyorum. Bitmez tükenmez bir içli-dışlılık bu.

*

İnsan denemenin ne olup ne olmadığını anlatma çabasına bir kez kendini kaptırdı mı, en küçük bir özen yitimiyle birlikte birtakım aşırılıklar ile yavanlıklar üşüşür üstüne. En iyisi, deneme yazmak, deneme okumaktır. Öyle ya, çevrildiği şeyi hem kendi doğrultusunca yansıtır deneme, hem de her deneme, şöyle ya da böyle, *deneme olarak deneme'yi* de yansıtır.

*

Filozoflar, bilimadamları, tiyatro yazarları, romancılar, öykücüler nasıl yapıtlarının önünde sonunda insan-kültür-toplum yaşamını biçimlemede belli etkinliği olmasını isterlerse, denemeciler de, yapıtlarının, insan-kültür-toplum yaşamında kendilerince etkin bir rol oynamasını isterler.

*

Dünyaya boşverdiğim olsa da, dili o kendimce tutkuyla sevdiğim için, dile olanca gücümle bakım göstermeden edemediğime göre, gerçekten de, çoğun, dünyaya boş veremiyorum demektir.

*

Deneme yazmak "ben" diye konuşmaktır. Gerçi denemeci olarak benimsediğim bazı yazarlar, öyle olur ki bazan "biz" diye seslenirler. Ancak bu "biz'e" başvurma, güç devşirme amacıyla kalabalığa sığınma anlamı içermez. Çoğun, söylemlerindeki öznelliğin kendilerinden başkalarını da derinden ilgilendirdiği inancıyla yaparlar bunu. İşte bundan, bu tür "biz"lerde ille de bir düzmecelik, bir kofluk aramaya kalkışmak doğru *değildir*.

Denemeci olarak ben de akraba denebilecek bir doğrultuda kımıldanmaktayım. Kimilerinin canını sıkarsa da, neyi nasıl bir seslenişle söylemem gerekiyorsa öyle söylerim. Hem sonra, ne diye çekinecek mişim? Hattâ bazan da öyle olur ki, "ben"ler "sen"ler'e dönüşür. Öyle ki, ben'den sen'e, sen'den ben'e bir gel-gite bürünür yazı. Doğru. Ne var ki buna, bazan yanlış bile anlaşılsa, "sen"leri okura dobra dobra sesleniş diye yorumlamanın bir gereği gözüyle bakmıyorum. Çünkü bana göre, sen'li-denemelerin hiç olmazsa bendeki görünümüleriyle bir bölümü, kendimle konuşma istencimin bir ürünü. Yeri gelince, ben kendine "sen" diye seslenen biriyim. Hangi anlamda "sen" mi, sen nasıl anlarsan o anlamda. Ne de olsa, "ben" gibi çok-anamlı bir sözcüktür "sen".

*

Çoğun "ben" diye konuştuğum için, yalnızca kendimden sözetttiğimi sananlar yanırlar. – "Öyleyse, sen de onları yanıltmayacak biçimde konuş." Deneme yazıyorsan bak işte bu olmaz! Gerçek deneme: kandırmasız bir söz akışıdır, yalansız bir düşünce kuruluşudur, yüzeysellikten uzak bir duyarlıktır. Yapmacıklı "ben"lerinse, azıcık dikkat edince hemen görüleceği üzere, ne çalımını ne bencilliği örtmeye gücü yeter.

*

Beğenilmekten, kolaya kaçırmaktan gözünü alamazsan, sözcüğün pekçok anlamında, sürüngenlikten yakayı kurtaramazsın.

Özünü yenilemezsen, sümsüksün.

Ahlak hocalığına kalkışırsan, ergeç elin ayağın sürçer.

Bolkeseden abartılara bir kaptırdın mı, başkalarına koca koca çuvaldızlar batırsan da, özüne bir iğnecik bile dokunduramazsın.

Gel *sen* şunu açık açık söylesene: aklını başına devşirmedikçe sakın deneme yazmaya girişme! (Kimseye yönelik bir yönere değil bu, şunun şurasında kendi kendime konuşuyorum.)

*

– Deneme var, yürek dolusu duygudur; deneme var, dili, gözü, dişi, ağzıyla kafa dolusu düşüncedir.

– Hadi söyle, ya seninkiler, –

– Benimkiler mi: olanca düzgün dingin görünümüne karşın, bencileyin karmakarışık.

– Tıpkı yaşam gibi, desene.

*

Dilinde, dünyaya bakışında, akıl yürütmesinde, duygu salınımlarında: dinç ama olgun, özenli ama çıtkırıldım inceliklere boşveren, atak ama temkinli, sağlam ama sığılardan uzak bir davranış sergileyen deneme ustalarının başarılarına, düşlerimde de olsa, erişir gibi olduğum zamanlar sevinçten hop hop uçuyorum.

*

Yazının türlü türlü var. Bence, en katlanılmazı “sırnaşık” ‘deneme’.

Tiksiniyorum sırnaşık ‘deneme’den. “Sırnaşık” deyiminin içerebildiği her olumsuzluk var bu sözümona denemede.

En beğendiğim deneme, özü küçültmeden, özgeye saygıyı incitmeden evrene “evet!” demeye götüren denemedir.

Yaygın alışkanlıklar uyarınca yazılarının yeraldığı alan dışında yazarlık etkinliği göstermediği için sevinç duyan yazarlar var. Nitekim ‘roman yazmayışından övünç payı çıkaran’ şairlere, ‘tiyatro yapıtları ortaya koymamasından keyif alan’ romancılara rastladım. Gerçi yazarın bulunduğu yerden, birbakıma, mutluluk duyması yadırganacak birşey değildir; belli bir oranda doğal görülebilir bu. Ne ki, tıpkı bazı şeyleri “Yapmıyorum!” diyerek, ya da “Yapamıyorum!” diyerek aşağılık duygularına kapılanlar gibi alan-dışı bir etkenliği olmayan, ya da olmayan yazarlardaki böylesi duyguları kolay kolay bağışlayamam; yazara bunu yakıştıramam da ondan.

Ötedenberi “deneme!” “deneme!” deyip durduğuma bakanlar, “Peki, denemeci için durum ne?” türünden bir karşı-koyuşla yönelebilirler şimdi; hani haksız da sayılmazlar. O zaman hem övünç hem aşağılık duygusu etmenini gözden yitirmeden, lafı dolandırmamak gerekir. Kanım şu: bazı yazarların, özellikle denemecilerin, genelde “roman” denmeyen, ama *roman-olmayan*-romanlar, hiç olmazsa, birbakıma, uzun öyküler yazmış olduğuna inanmaktayım. İlk izlenimle çok kişiye çarpık ve abartılı gibi görünse de, kendi denemeciliğimden aldığım esinle uzun uzun kanıtlar ve gerekçeler dizmeye girişmeden birkaç değinme bile yararsız olmaz gibime geliyor.

Karşıtlıklar, gerginlikler yok mu denemede; çatışmaların hangisinden yoksun ki deneme: İç labirentler ile dış ilişkiden yana zengin alanlardır denemeler. Kişisel özellikler kadar toplumsal ilişkiler de kapsarlar. Kültürü çevreyi etkileyişler ile kültürden çevreden etkilenmeler de, geçmişe dönüklük ile geleceğe uzanırlar... Ayrıca parçalanmış benlerin örgütlü kurumların betimlenmesi; sölpük ruh durumları ile coşkulu şölenler... bütün bu süreçler, oluşumlar, görünümle birlikte insan-dünyasını özüne özgü o akıllarmez gelgitlerle dalga dalga kuşatan: sevgi, özlem, hışırta, bunalım, öfke, umursamazlık. Daha da neler yok ki denemelerde.

Gel de içgeçirme: ah, okumak öyle zor, öyle zor ki, – hele *deneme okumak!*

Bir denemeci şiir yazmamışsa, hele denemelerinde şiirce birşey yoksa, tuhaf bir *eksiklik* duyarım onda.

Bir denemeci roman yazmamışsa yazmasın, çok büyük birşey yitirmez gözümde, yeter ki *iyi deneme* yazsın.

Bir şair, deneme de yazmışsa, büyük bir tutkuyla sarılırım *denemelerine*.

Bir romancı deneme de yazmışsa, *denemeci* olarak çok ilgimi çeker.

Bu söylediklerime bakıp şiirdi, romandı, denemeydi, hepsinin değerce kaskatı bir sıradüzen oluşturduğunu sananlar yanılıyorlar. Yanılmamak için ne yapmak gerek? Gerçekten şiir-seven kişilerin okudukları şiirleri özenle okumalarını salık

veririm. Ona ne kuşku, söylemim roman-severler için de geçerli.

Peki, ya deneme? Nesnel açıdan bakınca, o da, yazılardan bir yazı. Bununla birlikte *deneme-severlik* sözkonusu olduğuna göre, herşeyim ortadaysa da, söylemeden edemem: Denemenin bendeki yeri bir başka. Buna kim ne diyebilir ki, herkesin sevgisi *kendisinin*.

*

Kim denemeden daha başka şeyler yazmışsa, o başka şeyleri okumak (seyrek durumlarda, tersi sözkonusu olsa da) dönüp dolaşıp hep *deneme hatırı* için yapılması gereken şeylerdir.

*

Yazın dünyasında en az bıkılan yazılar denemeler ile şiirlerdir. Başka yazılara oranla hep yeni bir tutkuyla okunmalarından bellidir bu. Gelgelelim, çoğunluk için geçerliyse de az kişinin ayırdına vardığı bir olgudur bu.

*

Duygu ile düşünce, düşünce ile duygu arasında akışlı bir git-gel olmalı. Gel gör ki çoğun yalnızca duygu'dan düşünce'ye gidiliyor. Bazı doğrular ile eylemlerin oluşup anlaşılması için, yaşama geçirilip sürmesi için hani pek kötü birşey değil bu; gerekli bile olduğu söylenebilir. Ne var ki, pekçok önemli insan işlerinde zararlı mı zararlı bir durum bu. Kalıplaşmış, üşengeç, uykulu, sümsük, soluk düşünceler kolgezmeğe başladı mı – güle güle insanca yaşam. İşte "gerçek" dediğin deneme kendini tam da burda göstermeli: düşünmeden duyguya, duygudan düşünmeye özgür özgür gidip gelmeli.

*

Değil mi ki denemenin belirgin sınırlı bir oylumunu, içi-dışıyla nesnelce açık-seçik çizemiyoruz, öyleyse her deneme, bir bakıma, “eksik” bir yazıdır. Ama bu saptamayı, denemenin iyisi kötüsü yoktur anlamına çekıştirmek doğru olmaz.

*

Bakıyorum da, denemelerimde, en gelip geçici diye bilinen şeylerden sözederken bile, çoğun, insanın insan-olma yollarında yürüdüğü sürece *hep* gündemde kalacak olan şeylerden hiç ayrılmamışım.

*

Deneme sevgidir: ben’i, sen’i, başka’yı sevmeyen denemeciliğe özenmesin.

*

Denemenin tadı, önemi, okunurluğu, *sözediş*’le orantılıdır.

*

Her deneme yaşamla bir savaştır.
Her deneme yaşamla bir sevişmedir.

*

Deneme’yle yatıyor, deneme’yle kalkıyorum.

*

Denemeyi de kadın, pekçok şey için durum şöyle: İçine işleyen bir müziği sonsuzca “anlatsan” da anlatamazsın.

Nermi Uygur'un kültür dünyasına armağan ettiği yeni bir ilk...

Denemeli Denemesiz özgün ve derinliğine bakışla yazılmış kapsamlı bir "deneme üzerine deneme"dir. Kitap: ülke, toplum, tarih yönünden epeyce örtük kalmış bilgiler kadar Nermi Uygur'un deneme tutumuna özgü önemli bazı özbilinç ipuçlarını da içeriyor. Özellikle "Zeytinsi Deneme" anabaşlıklı yazı, Uygur'un kendi deyimiyle, bir çiçek dürbünü konumundaki deneme sanatına hem nesnel hem öznel duyarlıkta aydınlıklar getiriyor.

Kapak Fotoğrafı: Samih Rifat

ISBN 975-08-0192-X

10 YTL

9 789750 801921

